Colecție coordonată de
Silviu Dragomir

Puterea mitului

Joseph Campbell
cu Bill Moyers

Editată de
Betty Sue Flowers

Traducere din engleză de
Adriana Trandafir

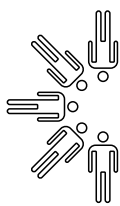

MISTERELE
INCONȘTIENTULUI
COLECTIV

TREI

Editori
Silviu Dragomir
Vasile Dem. Zamfirescu

Director editorial
Magdalena Mărculescu

Redactare
Laurențiu Dulman

Design copertă
Faber Studio

Foto copertă
Guliver/Getty Images/©whitemay

Director producție
Cristian Claudiu Coban

DTP
Gabriela Anghel

Corectură
Lorina Chițan
Irina Botezatu

Conținutul acestei lucrări electronice este protejat prin copyright (drepturi de autor), iar cartea este destinată exclusiv utilizării ei în scop privat pe dispozitivul de citire pe care a fost descărcată. Orice altă utilizare, incluzând împrumutul sau schimbul, reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea, închirierea, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informației, altele decât cele pe care a fost descărcată, revânzarea sub orice formă sau prin orice mijloc, fără consimțământul editorului, sunt interzise. Dreptul de folosință al lucrării nu este transferabil.
Drepturile de autor pentru versiunea electronică în formatele existente ale acestei lucrări aparțin persoanei juridice Editura Trei SRL.

Titlul original: The Power of Myth
Autori: Joseph Campbell cu Bill Moyers

Copyright © 1988 by Apostrophe S Productions, Inc.,
and Alfred van der Marck Editions

This translation published by arrangement with Doubleday, an imprint of The Knopf Doubleday Group, a division of Penguin Random House, LLC.

Grateful acknowledgment is made to Barnes & Noble Books, Totowa, New Jersey, for permission to quote from „The Second Coming“ by William Butler Yeats.

Copyright © Editura Trei, 2020
pentru prezenta ediție

O.P. 16, Ghișeul 1, C.P. 0490, București
Tel.: +4 021 300 60 90; Fax: +4 0372 25 20 20
E-mail: comenzi@edituratrei.ro
www.edituratrei.ro

ISBN (print): 978-606-40-0702-5
ISBN (PDF): 978-606-40-0841-1

Lui Judith, care aude muzica de multă vreme.

Cuprins

Nota editorului 9

Introducere 11

I. Mitul și lumea modernă 25

II. Călătoria spre interior 70

III. Primii povestitori 113

IV. Sacrificiu și fericire 140

V. Aventura eroului 179

VI. Darul zeiței 236

VII. Povești despre dragoste și căsnicie 259

VIII. Măștile eternității 285

Mulțumiri 315

Index 317

Nota editorului

Această conversație dintre Bill Moyers și Joseph Campbell a avut loc în anii 1985 și 1986 la Ferma Skywalker a lui George Lucas și, ulterior, în Muzeul de Istorie Naturală din New York. Mulți dintre cei care au citit transcrierea originală au fost uluiți de abundența de material colectat în cele 24 de ore de filmare — din care mare parte a trebuit eliminat pentru serialul de șase ore realizat de PBS. Ideea unei cărți a izvorât din dorința de a oferi acces la acest material nu numai telespectatorilor serialului, ci și cititorilor lui Campbell, care îi apreciau lucrările.

În editarea acestei cărți, am încercat să rămân fidel fluxului conversației originale, profitând în același timp de oportunitatea de a introduce informații suplimentare acolo unde acestea erau menționate în transcrieri. Pe cât posibil, am urmat formatul serialului de televiziune. Dar cartea are propria sa formă și propriul său spirit, fiind gândită ca o completare a serialului, și nu doar ca o reproducere a sa. Existența cărții se datorează, parțial, faptului că acest schimb de idei nu merită numai privit, ci și supus unei reflecții.

Desigur, la un nivel mai profund, existența cărții se datorează faptului că Bill Moyers a fost dispus să abordeze subiectul dificil, dar fundamental al mitului — și faptului că Joseph Campbell a fost dispus să răspundă întrebărilor pătrunzătoare ale lui Moyers cu deschidere și cu sinceritate, bazându-se pe experiența sa de o viață în domeniul mitologiei. Le sunt recunoscătoare amândurora pentru șansa de a asista la întâlnirea lor și îi sunt recunoscătoare și lui Jacqueline Kennedy Onassis, editor în cadrul Editurii Doubleday, al cărei interes față de ideile

lui Joseph Campbell a fost motorul publicării acestei cărți. Le sunt recunoscătoare și lui Karen Bordelon, Alice Fisher, Lynn Cohea, Sonya Haddad, Joan Konner și John Flowers pentru susținere și îi mulțumesc în mod special lui Maggie Keeshen pentru nenumăratele redactări ale manuscrisului și pentru talentul editorial de excepție. Lui Judy Doctoroff, Andie Tucher, Becky Berman și Judy Sandman le sunt recunoscătoare pentru ajutorul pe care mi l-au oferit în scrierea manuscrisului. Sarcina importantă a documentării ilustrațiilor a fost realizată de Vera Aronow, Lynn Novick, Elizabeth Fischer și Sabra Moore, cu ajutorul lui Annmari Ronnberg. Atât Bill Moyers, cât și Joseph Campbell au citit manuscrisul și mi-au oferit multe sugestii utile — dar le sunt recunoscătoare că au rezistat tentației de a-și rescrie cuvintele într-un stil mai livresc. În schimb, au lăsat conversația să trăiască pe hârtie.

— Betty Sue Flowers
Universitatea Texas din Austin

Introducere

Timp de câteva săptămâni după moartea lui Joseph Campbell, îmi aminteam de el aproape oriunde mergeam.

Ieșeam de la metroul din Times Square și, simțind energia mulțimii care mă apăsa, am zâmbit amintindu-mi de scena care îi apăruse cândva lui Campbell în același loc: „Cea mai recentă reîncarnare a lui Oedip, continuarea idilei dintre Frumoasă și Bestie, stă în după-amiaza asta la colțul Străzii 42 cu Fifth Avenue, așteptând să se facă verde".

La o avanpremieră a ultimului film al lui John Huston, *The Dead*, bazat pe o poveste a lui James Joyce, m-am gândit din nou la Campbell. Una dintre primele lui lucrări importante a fost o cheie de interpretare a romanului *Finnegans Wake*. Ceea ce Joyce numea „solemnul și constantul" suferinței umane era cunoscut de Campbell ca fiind o temă principală a mitologiei clasice. „Cauza secretă a întregii suferințe", spunea el, „este însăși mortalitatea, care este condiția principală a vieții. Nu putem nega această condiție dacă afirmăm viața".

Odată, când discutam despre suferință, i-a menționat laolaltă pe Joyce și pe Igjugarjuk.

— Cine e Igjugarjuk? l-am întrebat, abia fiind în stare să-i imit pronunția.

— Oh, mi-a răspuns Campbell, a fost șamanul unui trib de eschimoși Caribou din nordul Canadei, cel care le-a spus vizitatorilor europeni că singura înțelepciune adevărată „se află departe de omenire, în marea singurătate, și poate fi atinsă numai prin suferință. Numai privațiunile și suferința pot deschide mintea către tot ceea ce le este ascuns altora".

— Bineînțeles, am spus. Igjugarjuk.

Joe a trecut cu vederea ignoranța mea culturală. Ne oprirăm din mers. Ochii îi sclipeau când mi-a zis:

— Poți să-ți imaginezi o seară lungă petrecută lângă foc cu Joyce și Igjugarjuk? Mamă, cât mi-ar plăcea să asist la așa ceva.

Campbell a murit chiar înainte de a douăzeci și patra aniversare a asasinării lui John F. Kennedy, o tragedie pe care o discutaserăm în termeni mitologici la prima noastră întâlnire, ce avusese loc în urmă cu câțiva ani. Acum, când m-a cuprins din nou melancolia, am stat de vorbă cu copiii mei, deja adulți, despre reflecțiile lui Campbell. Funeraliile de stat solemne pe care el le descrisese ca fiind „o ilustrare a serviciului imens pe care îl fac ritualurile societății" au evocat teme mitologice înrădăcinate în nevoile umane. „Exista cea mai mare necesitate socială pentru această ocazie ritualizată", scrisese Campbell. Asasinarea în public a unui președinte care „reprezenta întreaga noastră societate, un organism social viu din care făceam noi înșine parte, răpit în floarea vârstei, necesita un ritual compensator pentru a restabili sentimentul de solidaritate. Această națiune enormă, transformată în acele patru zile într-o comunitate unanimă, participa în același mod, simultan, la același eveniment simbolic". Campbell a spus că acesta a fost „primul și singurul lucru de acest fel petrecut pe timp de pace care mi-a dat vreodată sentimentul că sunt un membru al acestei comunități naționale, implicat ca o componentă într-un ritual deosebit de important".

Mi-am amintit din nou acea descriere atunci când pe unul dintre colegii mei l-a întrebat o prietenă despre colaborarea noastră cu Campbell: „De ce aveți nevoie de mitologie?" Avea părerea modernă, bine-cunoscută, că „toate chestiile alea cu zei greci" sunt irelevante pentru condiția omului de astăzi. Ceea ce ea nu știa — și ce nu știu majoritatea oamenilor — este că vestigiile tuturor acelor „chestii" împânzesc camerele

sistemului nostru interior de credințe, ca niște cioburi de ceramică într-un sit arheologic. Dar, întrucât suntem ființe organice, toate acele „chestii" sunt pline de energie. Ritualurile ne arată acest lucru. Gândiți-vă la poziția judecătorilor în societatea noastră, o categorie socială pe care Campbell a privit-o nu în termeni sociologici, ci în termeni mitologici. Dacă această poziție ar fi pur și simplu un rol, judecătorul ar putea purta la proces un costum gri în locul robei negre. Pentru ca legea să exercite o autoritate dincolo de simpla constrângere, puterea judecătorului trebuie să fie ritualizată, mitologizată. Conform lui Campbell, la același proces este supusă o mare parte a vieții noastre de astăzi, de la religie și război până la iubire și moarte.

Ducându-mă spre serviciu într-o dimineață, după moartea lui Campbell, m-am oprit în fața unui magazin de casete video, în vitrina căruia, pe un monitor, rulau scene din seria *Războiul stelelor*, a lui George Lucas. Am rămas acolo amintindu-mi de ziua în care eu și Campbell ne-am uitat la *Războiul stelelor* la ferma Skywalker a lui Lucas. Lucas și Campbell deveniseră prieteni buni după ce regizorul, recunoscând influența lucrărilor lui Campbell asupra sa, l-a invitat pe acesta să vadă trilogia *Războiul stelelor*. Campbell a fost încântat de temele și motivele mitologice antice care se desfășurau pe marele ecran, transpuse în imagini contemporane puternice. Cu ocazia acestei vizite, după ce îl entuziasmaseră din nou riscurile la care era supus Luke Skywalker și eroismul lui, Joe a început să discute cu pasiune despre cum Lucas „a adus cea mai nouă și mai puternică schimbare de perspectivă" asupra poveștii clasice a eroului.

— Și care este această perspectivă? l-am întrebat.

— E ceea ce a transmis Goethe în *Faust*, îmbrăcat de Lucas în limbaj modern — mesajul că tehnologia nu ne va salva. Calculatoarele noastre, uneltele noastre, mașinăriile noastre

nu sunt de ajuns. Trebuie să ne bazăm pe intuiția noastră, pe ființa noastră reală.

— Și acesta nu este un afront la adresa rațiunii? am întrebat. Și nu ne aflăm deja într-o continuă fugă de rațiune?

— Nu despre asta e vorba în călătoria eroului. Scopul nu este negarea rațiunii. Dimpotrivă, depășind pasiunile întunecate, eroul *simbolizează abilitatea noastră de a controla sălbaticul irațional din noi*.

Cu alte ocazii, Campbell își exprimase regretul că oamenii nu sunt capabili să „recunoască în ei înșiși febra carnivoră, libidinoasă" specifică naturii umane. Acum descria călătoria eroului nu ca pe un act de curaj, ci ca pe o viață trăită în scopul descoperirii de sine, „iar Luke Skywalker nu a fost niciodată mai rațional decât atunci când a găsit în el însuși resursele necesare ca să-și înfrunte soarta".

Ironic, pentru Campbell sfârșitul călătoriei eroului nu înseamnă o creștere a eroului. „Nu înseamnă", a spus el în cadrul unui curs, „să te identifici cu vreuna dintre figurile sau puterile cu care ai avut de-a face. Yoghinul indian care tânjește la eliberare ajunge să se identifice cu Lumina și nu se mai întoarce niciodată. Dar cel care vrea să se dedice altora nu și-ar permite o astfel de scăpare. Scopul final al călătoriei nu trebuie să fie nici eliberare și nici extaz pentru sine, ci înțelepciune și puterea de a-i ajuta pe ceilalți". Una dintre multele deosebiri dintre o celebritate și un erou, spunea Campbell, este că unul trăiește doar pentru sine, iar celălalt încearcă să salveze societatea.

Pentru Joseph Campbell, viața era o aventură. Atunci când un consilier universitar a încercat să-i limiteze programa academică, Campbell a zis: „La dracu' cu asta", a renunțat la studiile doctorale și a plecat în pădure să citească. A citit toată viața cărți despre lume: cărți de antropologie, de biologie, de filosofie, de artă, de istorie, despre religie. Și a continuat să le

amintească altora că una dintre căile sigure de înțelegere a lumii trece prin cuvântul tipărit. La câteva zile după moartea sa, am primit o scrisoare de la o fostă studentă a lui, care în prezent este editoare la o revistă importantă. Auzind despre serialul la care lucrasem cu Campbell, mi-a scris că „ciclonul de energie al acestui om s-a abătut asupra posibilităților intelectuale“ ale studenților care „își țineau respirația la orele lui“ de la Colegiul Sarah Lawrence. „Cu toții îl ascultam fascinați“, scrie ea, „dar cu toții ne clătinam sub povara lecturilor săptămânale pe care ni le recomanda. În cele din urmă, una dintre colege s-a ridicat și i-a zis (în stilul caracteristic colegiului respectiv): «Să știți că mai am încă trei materii. Și la toate materiile am de citit. Cum vă imaginați că pot să termin de citit toate astea într-o săptămână?» Campbell a râs și i-a spus: «Sunt uluit că ai încercat. Ai tot restul vieții să citești».“

„Și încă n-am terminat de citit“, a concluzionat fosta studentă. „Viața și munca lui sunt un exemplu inepuizabil.“

Gândindu-ne la slujba de comemorare a lui Campbell, desfășurată la Muzeul de Istorie Naturală din New York, ne putem da seama de impactul pe care l-a avut acesta. Joseph a vizitat pentru prima dată muzeul când era copil și a rămas vrăjit de stâlpii totemici și de măști. Cine le-a făcut? se întrebase. Ce însemnau? A început să citească tot ce găsea despre amerindieni, despre miturile și legendele lor. La vârsta de zece ani se afla deja pe drumul care avea să-l transforme într-unul dintre cei mai importanți mitologi și cei mai interesanți profesori ai timpurilor noastre; s-a spus despre el că „putea aduce la viață oasele folclorului și ale antropologiei“. Acum, în muzeul în care imaginația lui fusese stârnită pentru prima dată în urmă cu trei sferturi de secol, oamenii s-au strâns să-i onoreze amintirea. A cântat Mickey Hart, tobosarul trupei rock Grateful Dead, cu care Campbell împărtășea fascinația pentru percuție. Robert Bly a cântat la dulcimer și a citit poezii

dedicate lui Campbell. Au vorbit câțiva foști studenți și câteva persoane cu care se împrietenise după ce se pensionase și se mutase cu soția sa, dansatoarea Jean Erdman, în Hawaii. Marile edituri din New York și-au trimis și ele reprezentanți. Au fost prezenți scriitori și savanți, tineri și bătrâni, cărora Joseph Campbell le fusese deschizător de drumuri.

Au fost de față și jurnaliști. Eu fusesem atras către el cu opt ani în urmă, când am avut inițiativa de a aduce pe micile ecrane mințile luminate ale vremurilor noastre. Înregistraserăm două emisiuni în incinta muzeului, iar prezența lui Campbell captivase atât de mult persoanele din fața ecranelor, încât peste paisprezece mii de oameni ne-au scris cerându-ne transcrieri ale conversațiilor. Atunci mi-am promis că voi da de el din nou, de această dată căutând să-i explorez ideile mai în profunzime și mai sistematic. Joseph a scris sau a editat în jur de douăzeci de cărți, dar eu l-am cunoscut în calitate de profesor, un profesor cu o cunoaștere amănunțită a folclorului internațional și a imaginarului din multe limbi; așa că voiam ca și alții să-l cunoască în calitate de profesor. Dorința mea de a împărtăși comoara acestui om a inspirat serialul pentru postul PBS, precum și această carte.

Se spune că jurnaliștii se bucură de permisiunea de a fi educați în public; suntem norocoși că ne putem petrece zilele într-o continuă educație. În ultima vreme, nimeni nu m-a învățat mai multe decât Campbell, iar atunci când i-am spus că va trebui să-și asume consecințele dacă mă ia drept elev, a râs și a citat un roman bătrân: „Soarta îl conduce pe cel dornic; pe cel ce nu e dornic îl târăște".*

Campbell a predat, ca toți marii profesori, prin puterea exemplului. Nu-i stătea în fire să încerce să convingă oamenii (cu o singură excepție, atunci când a convins-o pe Jean

---

* Seneca. (N.t.)

să se mărite cu el). Predicatorii greșesc, mi-a spus el, fiindcă încearcă „să convingă prin vorbe oamenii să creadă, când ar fi mai bine să le reveleze strălucirea propriei lor descoperiri“. Și cât mi-a revelat el bucuria de a învăța și de a trăi! Matthew Arnold credea că cel mai bun lucru este „să știi cele mai bune lucruri care se cunosc și se cred pe lume și, făcându-le cunoscute, să creezi un curent de idei adevărate și proaspete“. Asta a făcut Campbell. Era imposibil să-l asculți — să-l auzi cu adevărat — și să nu se trezească în propria ta conștiință o viață proaspătă, să nu se trezească propria ta imaginație.

Campbell a spus cândva că ideea care îi ghida munca era aceea de a găsi „punctele comune ale temelor din miturile întregii lumi, acestea indicând că în psihicul uman există nevoia constantă a unui centru al principiilor profunde“.

— Te referi la căutarea sensului vieții? l-am întrebat.

— Nu, nu, nu, mi-a răspuns. Mă refer la *experiența* de a fi în viață.

Am menționat deja faptul că mitologia este o hartă interioară a experiențelor, desenată de oamenii care au călătorit prin acele meleaguri. Probabil că Joseph nu s-ar mulțumi cu o definiție jurnalistică, prozaică. Pentru el, mitologia era „cântecul universului“, „muzica sferelor“ — o muzică pe care dansăm chiar și atunci când nu știm numele melodiei. Îi auzim refrenele „fie că ascultăm cu un amuzament detașat bodogănelile unui vraci din Congo sau că citim cu o pasiune cultivată traduceri ale sonetelor lui Lao Zi sau că spargem din când în când teaca dură a unui argument expus de Toma din Aquino sau că înțelegem deodată sensul luminos al unui basm eschimos bizar“.

Campbell își imagina că acest cor grandios și cacofonic a început să cânte atunci când primii noștri strămoși și-au spus povești despre animalele pe care le ucideau pentru hrană și despre lumea supranaturală în care animalele păreau să

meargă după moarte. „Undeva departe“, dincolo de planul vizibil al existenței, se afla „stăpânul animalelor“, care avea drept de viață și de moarte asupra oamenilor: dacă acesta nu readucea animalele la viață pentru a fi sacrificate din nou, vânătorul și familia lui mureau de foame. Astfel, societățile primitive au învățat că „esența vieții este aceea că se întreține prin ucidere și prin mâncat; acesta este marele mister pe care miturile încearcă să-l abordeze“. Vânătoarea a devenit un ritual sacrificial, iar vânătorii, la rândul lor, își manifestau ritualic remușcările față de spiritele animalelor moarte, sperând să le convingă să se întoarcă pentru a fi sacrificate din nou. Animalele erau privite ca trimiși din lumea de dincolo, iar Campbell considera că între vânător și vânat exista un „minunat acord magic“, ca și cum ar fi fost captivi într-un ciclu „mistic și atemporal“ de moarte, îngropare și înviere. Arta lor — picturile rupestre — și literatura orală au oferit o formă acelui impuls pe care astăzi îl numim religie.

Pe măsură ce acești indivizi primitivi au trecut de la vânătoare la agricultură, s-au schimbat și poveștile prin care încercau să-și interpreteze misterele vieții. Acum, sămânța devenea simbolul magic al ciclului infinit. Planta murea, era îngropată, iar sămânța ei se năștea din nou. Campbell a fost fascinat de modul în care acest simbol a fost preluat de marile religii ale lumii ca revelația adevărului etern — aceea că din moarte se naște viața sau, în cuvintele lui: „Din sacrificiu se naște fericirea“.

„Isus a avut ochi să vadă“, spunea el. „Ce realitate magnifică a văzut în sămânța de muștar.“ Cita cuvintele lui Isus din Evanghelia după Ioan — „Adevărat, adevărat zic vouă că dacă grăuntele de grâu, când cade în pământ, nu moare, rămâne singur; iar dacă moare, aduce multă roadă.“* — și,

* Ioan 12:24. (N.t.)

imediat după, cita Coranul: „Crezi că vei putea intra în Grădina Fericirii fără muncile prin care au trecut cei ce au murit înaintea ta?“ Campbell s-a plimbat prin această vastă literatură spirituală, traducând chiar și scripturile hinduse din sanscrită, și a continuat să strângă povești recente pe care le-a adăugat la înțelepciunea strămoșilor. Îi plăcea în mod deosebit o poveste despre o femeie care a venit la sfântul și înțeleptul indian Ramakrishna, spunându-i:

— O, Stăpâne, nu găsesc în inima mea iubire pentru Dumnezeu.

Iar el a întrebat:

— Atunci, nu ai iubire pentru nimic pe lume?

Ea i-a răspuns:

— Pentru nepoțelul meu.

Iar el i-a spus:

— Aici stau iubirea și slujirea ta față de Domnul, în iubirea și slujirea ta față de acel copil.

„Și aici“, spunea Campbell, „se află mesajul suprem al religiei: «Adevărat vă spun că, ori de câte ori ați făcut așa unora dintre cei mai neînsemnați dintre acești frați ai Mei, Mie Mi-ați făcut!»“*

Fiind un om spiritual, Campbell a identificat în literatura credinței acele principii comune spiritului uman. Dar acestea trebuiau eliberate de sechestrul tribal, altfel religiile lumii ar rămâne — cum se întâmplă astăzi în Orientul Mijlociu și în Irlanda de Nord — o sursă de dispreț și de agresivitate. Imaginile lui Dumnezeu sunt multe, spunea el, numindu-le „măști ale eternității“, care acoperă, dar și revelează „Chipul Gloriei“. Joseph voia să afle ce înseamnă faptul că Dumnezeu preia atâtea măști diferite în culturi diferite și, cu toate acestea, în aceste tradiții divergente se pot identifica povești

---

* Matei 25:40. (N.t.)

similare — povești ale creației, ale concepției imaculate, ale reîncarnărilor, ale morții și ale învierii, ale celei de-a doua veniri și ale Judecății de Apoi. Îi plăcea profunzimea perspectivei din scriptura hindusă: „Adevărul este unul singur, însă înțelepții îi dau mai multe nume“. Toate numele și imaginile pe care i le atribuim lui Dumnezeu sunt măști, spunea Campbell, care simbolizează acea realitate ultimă ce prin definiție transcende limbajul și arta. Mitul este și el o mască a lui Dumnezeu — o metaforă pentru ceea ce stă în spatele lumii vizibile. După spusele lui Campbell, indiferent cum diferă tradițiile mistice, elementul lor comun este acela că ne cheamă la o conștientizare mai profundă a însuși actului de a trăi. Păcatul capital pentru Campbell era păcatul neatenției, păcatul de a nu fi alert, păcatul de a nu fi treaz.

Nu am cunoscut pe nimeni care să poată spune o poveste mai bine decât el. Când îl ascultam vorbind despre societățile primitive, mă simțeam teleportat pe câmpiile întinse, sub domul imens al cerului liber, sau în pădure, sub un baldachin de copaci; am început să înțeleg cum vorbeau vocile zeilor din vânt și din tunet, cum spiritul lui Dumnezeu curgea în fiecare pârâu de munte și cum întregul pământ înflorea ca un loc sacru — tărâmul imaginației mitice. Și l-am întrebat: acum, în epoca modernă, când am dezgolit pământul de mistere — când am făcut, în cuvintele lui Saul Bellow, „o curățenie generală a credinței“ —, ce o să ne mai hrănească imaginația? Hollywoodul și filmele de la televizor?

Campbell nu era un pesimist. Credea că există „o înțelepciune dincolo de conflictele dintre iluzie și adevăr, prin care viețile pot fi puse din nou laolaltă“. În ultimii ani ai vieții, Campbell căuta o nouă fuziune între știință și spirit. „Tranziția de la un sistem geocentric la unul heliocentric“, a scris el după ce astronauții au ajuns pentru prima dată pe Lună, „pare să fi înlăturat omul din centru — iar centrul

părea atât de important. Totuși, din punct de vedere spiritual, centrul este acolo unde ne îndreptăm privirea. Stai într-un loc înalt și poți să vezi orizontul. Stai pe Lună și poți să vezi Pământul răsărind — și asta, datorită televizorului, chiar în sufrageria ta". Rezultatul este o expansiune fără precedent a orizontului, una care ne-ar putea ajuta în vremurile noastre — așa cum vechile mitologii au ajutat în vremurile lor — să deschidem ușile percepției către „minunea teribilă și fascinantă pe care o reprezentăm noi înșine și universul". Campbell susținea că nu știința este cea care a împuținat ființa umană și a despărțit-o de divinitate. Dimpotrivă, noile descoperiri științifice „ne reunesc cu strămoșii", permițându-ne să recunoaștem în tot acest univers „o reflexie mărită a celei mai profunde naturi umane; astfel încât suntem într-adevăr urechile sale, ochii săi, gândirea sa, vorbirea sa — sau, în termeni teologici, urechile lui Dumnezeu, ochii lui Dumnezeu, gândirea lui Dumnezeu și Cuvântul lui Dumnezeu". Ultima dată când l-am văzut, l-am întrebat dacă încă mai credea — așa cum scrisese cândva — „că în acest moment participăm la unul dintre cele mai mari salturi pe care spiritul omenesc le face către o cunoaștere nu numai a naturii exterioare, dar și a propriului nostru mister interior".

S-a gândit o clipă și mi-a răspuns: „De fapt, e cel mai mare salt".

Când am auzit că a murit, m-am uitat o vreme prin *Eroul cu o mie de chipuri*, cartea pe care mi-o dăruise el însuși. Și mi-am amintit de vremea când descopeream lumea eroului mitic. Hoinărisem până în mica bibliotecă publică a orășelului în care crescusem și, uitându-mă prin rafturi, am scos o carte care mi-a deschis o lume de minuni: Prometeu furând focul de la zei de dragul oamenilor; Iason ținând piept balaurului pentru a obține Lâna de Aur; Cavalerii Mesei Rotunde în căutarea Sfântului Graal. Dar până să-l cunosc pe Joseph nu am

înțeles că filmele western pe care le văzusem la matineele de sâmbătă împrumutaseră multe idei din acele povești antice. Și că poveștile pe care le studiam la orele de catehism aveau corespondente în poveștile altor culturi care recunoșteau aventura sufletului și misiunea muritorilor de a ajunge la realitatea lui Dumnezeu. Joseph m-a ajutat să văd legăturile, să înțeleg cum se potrivesc piesele de puzzle și nu doar să mă tem mai puțin, dar și să primesc cu brațele deschise ceea ce el descria ca „un grandios viitor multicultural".

Bineînțeles, a fost criticat pentru că a zăbovit asupra interpretării psihologice a mitului, pentru că a părut să limiteze rolul contemporan al mitului la o funcție ideologică sau terapeutică. Nu am competența necesară pentru a intra în această dezbatere, așa că le-o las altora. El n-a părut niciodată deranjat de această controversă. Pur și simplu a continuat să predea, deschizându-le oamenilor o nouă perspectivă asupra lumii.

Viața sa autentică reprezintă cea mai importantă lecție dintre toate. Atunci când a spus că miturile sunt indicii către potențialul nostru spiritual cel mai profund și că sunt capabile să ne conducă spre desfătare, iluminare și chiar extaz, Campbell vorbea ca un om care a fost deja în locurile pe care îi invită pe alții să le viziteze.

Ce m-a atras spre el?

Înțelepciunea, da — era extrem de înțelept.

Și cunoștințele — într-adevăr, „cunoștea întreaga panoramă a trecutului nostru așa cum puțini au reușit vreodată".

Dar era mai mult decât atât.

O să vă explic printr-o poveste. Campbell era omul cu o mie de povești. Cea care urmează a fost una dintre preferatele lui. Aflat în Japonia la o conferință internațională despre religie, Campbell a auzit un alt delegat american, un specialist în filosofie socială, din New York, spunându-i unui preot Shinto:

— Am participat la destul de multe ceremonii și am văzut destule dintre templele voastre. Dar nu vă înțeleg ideologia. Nu vă înțeleg teologia.

Japonezul a făcut o pauză, de parcă s-ar fi gândit profund, apoi a dat încet din cap.

— Cred că nu avem ideologie, a spus el. Nu avem teologie. Noi dansăm.

Și la fel a făcut și Joseph Campbell — a dansat pe muzica sferelor.

— Bill Moyers

I
Mitul și lumea modernă

Oamenii spun că toți căutăm sensul vieții. Eu nu cred că asta e ceea ce căutăm. Cred că ceea ce căutăm este experiența de a fi vii, astfel încât experiențele vieții din planul pur fizic să rezoneze cu adâncurile ființei și realității noastre și să ne ofere extazul de a fi vii.

* * *

MOYERS: De ce miturile? De ce ar trebui să ne pese de mituri? Ce treabă au ele cu viața noastră?

CAMPBELL: Răspunsul meu inițial ar fi: „Dă-i drumul, trăiește-ți viața, e o viață bună — n-ai nevoie de mitologie". Nu cred că trebuie să fii interesat de un subiect doar pentru că lumea îl consideră important. Cred că trebuie să fii cucerit de subiect, într-un fel sau altul. Dar este posibil să descoperi că, după o introducere adecvată, mitologia te va cuceri. Și, dacă te cucerește, ce poate face pentru tine?

Una dintre problemele noastre din ziua de azi este faptul că nu suntem familiarizați cu literatura pe tema spiritului. Ne interesează știrile de fiecare zi și problemele de fiecare oră. În trecut, campusul universitar era un fel de zonă închisă ermetic, în care știrile de fiecare zi nu îți perturbau atenția de la viața interioară și de la moștenirea magnifică pe care o deținem — Platon, Confucius, Buddha, Goethe și alții care vorbesc despre valorile eterne implicate în centrarea vieților noastre. Când vei fi mai bătrân și te vei fi ocupat deja de toate

grijile de zi cu zi, te vei întoarce la viața ta interioară — și, dacă nu știi unde se află sau ce este, îți va părea rău.

În trecut, greaca și latina, precum și literatura biblică făceau parte din educația tuturor. Atunci când s-a renunțat la acestea, s-a pierdut o cantitate importantă de informație mitologică occidentală. Înainte, aceste povești se aflau în mințile oamenilor. Când povestea e în mintea ta, vezi că este relevantă în raport cu ceva din propria ta viață. Îți oferă o altă perspectivă asupra lucrurilor care ți se întâmplă. Odată pierdute aceste povești, am rămas cu un deficit, neavând o literatură comparabilă care să le ia locul. Aceste frânturi de informație din timpuri străvechi, care au susținut viața oamenilor, au construit civilizații și au întemeiat religii de-a lungul mileniilor, au de-a face cu probleme interioare profunde, cu mistere interioare, cu praguri interioare; și, dacă nu avem semne care să ne ghideze, trebuie să înțelegem singuri aceste lucruri. Dar, odată ce subiectul ne prinde, tradițiile ne oferă, într-un fel sau altul, sentimentul unei informații profunde, bogate, aducătoare de viață; și nu vrem să renunțăm la ele.

MOYERS: Deci spunem povești pentru a încerca să ne împăcăm cu lumea, să ne armonizăm viețile cu realitatea?

CAMPBELL: Așa cred. Romanele — marile romane — pot fi extraordinar de educative. Când aveam douăzeci-treizeci, chiar patruzeci de ani, James Joyce și Thomas Mann au fost profesorii mei. Am citit tot ce au scris. Scrierile amândurora sunt bazate pe ceea ce s-ar putea numi tradiții mitologice. De exemplu, povestea lui Tonio, din *Tonio Kröger* de Thomas Mann. Tatăl lui Tonio era un om de afaceri de succes și un membru important al orășelului în care locuia. Pe de altă parte, micul Tonio avea un temperament artistic, așa că s-a mutat în München și s-a alăturat unui grup de oameni de litere care se considerau deasupra muncitorilor și familiștilor.

Îl avem, deci, pe Tonio între doi poli: tatăl său, un tată bun, responsabil și așa mai departe, dar care nu făcuse în viața lui ce își dorise, și, pe de altă parte, rolul celui care își părăsește orașul de baștină și începe să critice modul de viață al oamenilor de acolo. Dar Tonio a descoperit că îi iubea pe acești oameni din orășel. Și, cu toate că se considera puțin superior intelectual față de ei și îi descria prin cuvinte tăioase, îi purta în inima lui.

Dar, atunci când s-a dus să trăiască alături de boemi, a descoperit că aceștia disprețuiau atât de tare viața, încât nu a mai putut rămâne nici cu ei. Așa că i-a părăsit, lăsând o scrisoare cuiva din grup: „Admir acele ființe reci și mândre care se aventurează pe căile frumuseții grandioase și demonice, disprețuind «omenirea»; dar nu le invidiez. Fiindcă, dacă există un lucru capabil să transforme un om de litere într-un poet, acela este iubirea pe care am învățat-o în orășelul meu, iubirea față de ce-i omenesc, ce-i viu și ce-i obișnuit. În această iubire își au originea toată căldura, toată bunătatea și tot umorul". Într-adevăr, mi se pare că aceasta trebuie să fie iubirea fără de care omul, „chiar dacă ar vorbi în limbi omenești și îngerești, este o aramă sunătoare sau un chimval zăngănitor".

Apoi spune: „Scriitorul trebuie să fie fidel adevărului". Dar asta este o sarcină extrem de dificilă, pentru că singurul mod în care poți descrie cu adevărat o ființă umană este descriindu-i imperfecțiunile. Omul perfect este neinteresant — Buddha care părăsește lumea, de exemplu. Imperfecțiunile vieții sunt cele care stârnesc iubirea. Săgeata de cuvinte adevărate pe care o trimite scriitorul rănește. Dar o trimite cu iubire. Asta este ceea ce Mann a numit „ironia erotică", iubirea pentru acel lucru pe care îl ucizi prin cuvintele tale crude și analitice.

MOYERS: Îmi place imaginea aceasta: iubirea pentru orășelul tău, sentimentul pe care îl ai față de acel loc,

indiferent cât timp ai petrecut departe de el și chiar dacă nu te întorci niciodată acolo. Orășelul tău este locul în care ai descoperit pentru prima dată oamenii. Dar de ce spui că iubești oamenii pentru imperfecțiunile lor?

CAMPBELL: Nu sunt copiii adorabili fiindcă ei cad tot timpul și au corpușoare mici cu capetele prea mari? Walt Disney oare nu știa asta atunci când a creat cei șapte pitici? Și cățeii ăia mici și haioși pe care îi au unii oameni — sunt adorabili tocmai fiindcă sunt imperfecți.

MOYERS: Perfecțiunea chiar ar fi plictisitoare, nu-i așa?

CAMPBELL: În mod cert. Ar fi inumană. Punctul ombilical, umanitatea, lucrul care te face uman, nu supranatural sau nemuritor — asta stârnește iubirea. De aceea unor oameni le este foarte greu să-l iubească pe Dumnezeu, pentru că în El nu există nicio imperfecțiune. Îl poți venera, dar asta nu este iubire adevărată. Isus pe cruce este cel care stârnește iubirea.

MOYERS: Cum adică?

CAMPBELL: Suferința. Suferința e imperfecțiune, nu?

MOYERS: Povestea suferinței umane, a chinului, a vieții umane…

CAMPBELL: …și toate procesele prin care trebuie să treacă tinerii pentru a ajunge la cunoașterea de sine.

MOYERS: Am înțeles din cărțile tale — de exemplu, *The masks of God (Măștile lui Dumnezeu)* sau *The Hero with a Thousand* Faces* — că elementele comune ale ființelor umane sunt revelate în mituri. Miturile sunt povești ale căutării adevărului de-a lungul mileniilor, ale căutării sensului, semnificației. Toți avem nevoie să ne spunem povestea și să ne înțelegem povestea. Toți avem nevoie să înțelegem moartea și să ne împăcăm cu ea și toți avem nevoie de ajutor în trecerea de

---

* *Eroul cu o mie de chipuri*, trad. Gabriela Deniz și Mihai Manescu, Editura Herald, București, 2013. (*N.r.*)

la naștere la viață și apoi la moarte. Avem nevoie ca viața să însemne ceva, să atingă eternitatea, avem nevoie să înțelegem misterul și să aflăm cine suntem.

CAMPBELL: Oamenii spun că ceea ce căutăm cu toții este sensul vieții. Eu nu cred că asta căutăm. Cred că ceea ce căutăm este experiența de a trăi în așa fel, încât experiențele noastre din planul fizic să rezoneze cu ființa noastră interioară și cu realitatea noastră interioară și să simțim extazul de a fi în viață. Despre asta este totul, până la urmă, și asta este ceea ce ne ajută aceste indicii să găsim în noi înșine.

MOYERS: Miturile sunt indicii?

CAMPBELL: Miturile sunt indicii referitoare la potențialul spiritual al vieții umane.

MOYERS: Adică la ceea ce suntem capabili să cunoaștem și să experimentăm în interiorul nostru?

CAMPBELL: Exact.

MOYERS: Ai modificat definiția mitului de la *căutarea* sensului la *experiența* sensului.

CAMPBELL: Experiența *vieții*. Mintea este cea care lucrează cu sensuri. Care este sensul unei flori? Există o poveste Zen despre o predică a lui Buddha în care pur și simplu a ridicat o floare. Și un singur om i-a făcut un semn din ochi că a înțeles mesajul. Buddha însuși este numit „cel astfel sosit". Nu are niciun sens. Care este sensul universului? Care este sensul unui purice? Există, pur și simplu. Atât. Și propriul tău sens este că exiști. Suntem atât de porniți să facem lucruri în scopuri exterioare, încât uităm de valoarea interioară, uităm că totul se reduce la extazul de a trăi.

MOYERS: Cum poți obține această experiență?

CAMPBELL: Citind mituri. Ele te învață că poți să te întorci spre interior și astfel începi să înțelegi mesajele din spatele simbolurilor. Citește miturile altor popoare, nu pe cele ale propriei tale religii, fiindcă tindem să interpretăm

elementele din propria noastră religie ca pe fapte — dar, dacă citești alte mituri, începi să înțelegi mesajul. Mitul te ajută să-ți conectezi mintea cu experiența de a trăi. Îți spune ce este experiența. De exemplu, căsătoria. Ce este căsătoria? Mitul îți răspunde. Este reuniunea diadei separate. Inițial, ați fost unul singur. Acum sunteți doi pe lume, dar căsătoria înseamnă o recunoaștere a identității voastre spirituale. Este diferită de o simplă relație amoroasă. Nu are nimic de-a face cu ea. Este un cu totul alt plan mitologic al experienței. Atunci când oamenii se căsătoresc considerându-se într-o relație amoroasă pe termen lung, vor divorța foarte curând, fiindcă toate relațiile amoroase se încheie cu dezamăgiri. Dar căsătoria este recunoașterea unei identități spirituale. Dacă trăim o viață cum trebuie, dacă păstrăm în minte calitățile pe care le căutăm la persoana de sex opus, ne vom găsi jumătatea. Dar, dacă ne lăsăm distrași de interese carnale, ne vom căsători cu persoana greșită. Căsătorindu-ne cu persoana potrivită, reconstruim imaginea lui Dumnezeu în trupurile noastre — asta este căsătoria.

MOYERS: Persoana potrivită? Cum alegi persoana potrivită?

CAMPBELL: Îți va spune inima. Așa ar trebui.

MOYERS: Ființa ta interioară.

CAMPBELL: Acesta este misterul.

MOYERS: Îți recunoști celălalt sine.

CAMPBELL: Nu știu asta, dar e ca un declic, ceva din tine își dă seama că aceasta e persoana potrivită.

MOYERS: Din moment ce căsătoria este reuniunea Sinelui cu Sinele, cu fundamentul nostru feminin, respectiv masculin, de ce a ajuns ea în această stare incertă în societatea modernă?

CAMPBELL: Fiindcă nu este privită ca o căsătorie. Aș spune că, în cazul în care căsătoria nu este una dintre

prioritățile vieții tale, nu ești căsătorit cu adevărat. Căsătoria înseamnă că cei doi sunt unul singur, cei doi devin un singur trup. Atunci când căsătoria durează de suficient de mult timp și răspunzi constant nevoilor sale în loc să-ți asculți propriile pofte, ajungi să-ți dai seama că cei doi au devenit într-adevăr unul singur.

MOYERS: Unul nu doar biologic, ci și spiritual.

CAMPBELL: *În primul rând* spiritual. Partea biologică este distragerea care te-ar putea duce la o identificare greșită a persoanei cu care să te căsătorești.

MOYERS: Atunci, funcția necesară a căsătoriei, perpetuarea noastră prin intermediul copiilor, nu este funcția sa primară.

CAMPBELL: Nu, acesta este doar aspectul elementar al căsătoriei. Există două stadii complet diferite ale căsătoriei. Primul este căsătoria tinerească, ce răspunde impulsului minunat pe care natura ni l-a oferit pentru a juca jocul biologic prin care aducem copii pe lume. Dar vine o vreme când copilul absolvă etapa familiei și își părăsește cuibul. M-a uluit cât de mulți dintre prietenii mei s-au despărțit la patruzeci-cincizeci de ani. Trăiseră foarte bine împreună, alături de copil, dar își interpretaseră uniunea prin prisma legăturii lor cu copilul. Nu o interpretaseră ca pe relația lor personală.

Căsătoria este o relație. Atunci când facem sacrificii în căsnicie, nu ne sacrificăm unul pentru celălalt, ci pentru unitatea pe care o reprezintă relația. Simbolul taoist al luminii și întunericului în interacțiune — relația dintre yang și yin — reprezintă esența căsniciei. Asta devenim atunci când ne căsătorim. Nu mai suntem un individ; identitatea noastră se află în acea relație. Căsnicia nu este o simplă relație amoroasă, ci este un canon; un canon în care trebuie să sacrificăm eul pentru relația în care doi au devenit unu.

MOYERS: Deci, căsnicia este complet incompatibilă cu ideea de a acționa de unul singur.

CAMPBELL: Știi, nu e vorba doar de tine. Într-un fel, acționezi de unul singur, doar că acela nu ești numai tu, ci sunteți amândoi într-unul. Și aceasta este o imagine mitologică pură, care simbolizează sacrificiul entității vizibile pentru un bine transcendent. Acest deziderat se îndeplinește extraordinar în cel de-al doilea stagiu al căsniciei, cel pe care îl numesc „stadiul alchimic", în care cei doi trăiesc cu adevărat experiența de a fi unul. Dacă trăiesc în continuare așa cum trăiau în primul stadiu al căsniciei, se vor despărți atunci când copiii părăsesc cuibul. Tati se va îndrăgosti de vreo fetiță și va fugi cu ea, iar mami va rămâne cu inima și cu casa goale și va trebui să se descurce singură.

MOYERS: Asta pentru că nu înțelegem cele două niveluri ale căsătoriei.

CAMPBELL: Nu ne luăm un angajament.

MOYERS: Avem impresia că o facem — ne luăm angajamentul de a fi împreună la bine și la rău.

CAMPBELL: Aceasta este o rămășiță a ritualului.

MOYERS: Iar ritualul și-a pierdut forța. Ritualul care altădată transmitea o realitate interioară a rămas acum doar de formă. Acest lucru este valabil atât în ritualurile societății, cât și în ritualurile personale legate de căsătorie și de religie.

CAMPBELL: Câți oameni au parte de un instructaj spiritual cu privire la semnificația căsătoriei înainte de a se căsători? Stai în fața unui ofițer de stare civilă și în zece minute ești căsătorit. În India, nunta durează trei zile, și acel cuplu rămâne lipit.

MOYERS: Prin urmare, căsătoria nu este doar un aranjament social, ci un exercițiu spiritual.

CAMPBELL: Este în primul rând un exercițiu spiritual, iar societatea ar trebui să ne ajute în realizarea lui. Nu omul ar

trebui să se afle în slujba societății, ci societatea în slujba omului. Atunci când omul se află în slujba societății, statele devin monstruoase; acest fenomen amenință lumea în prezent.

MOYERS: Ce se întâmplă atunci când o societate nu mai acceptă o mitologie puternică?

CAMPBELL: Exact ceea ce vedem în momentul de față. Dacă vrei să afli ce înseamnă o societate fără ritualuri, citește *The New York Times*.

MOYERS: Și ce aș găsi acolo?

CAMPBELL: Știrile zilei, inclusiv acțiuni distructive și violente din partea unor tineri care nu știu cum să se comporte într-o societate civilizată.

MOYERS: Societatea nu le-a oferit ritualuri prin care să devină membri ai tribului, ai comunității. Toți copiii trebuie să fie născuți de două ori, pentru a învăța să funcționeze rațional în lumea actuală și să lase copilăria în urmă. Îmi vine în minte acel pasaj din *Epistola Întâi către Corinteni*: „Când eram copil, vorbeam ca un copil, simțeam ca un copil, judecam ca un copil; dar, când m-am făcut bărbat, am lepădat cele ale copilului".*

CAMPBELL: Exact. Aceasta este semnificația riturilor pubertății. În societățile primitive, adolescenților li se scot dinții, li se fac cicatrice, sunt circumciși, tot felul de lucruri. Astfel încât să nu mai aibă corpușorul de copil, să devină complet altceva.

Când eram eu copil, toți purtam pantaloni scurți, știi tu, până la genunchi. Și apoi venea acel moment extraordinar în care îți puneai pantaloni lungi. Băieții de astăzi nu au parte de așa ceva. Văd și copii de cinci ani cu pantaloni lungi. Când o să afle ei că au devenit bărbați și că trebuie să pună deoparte lucrurile copilărești?

---

* 1 Corinteni, 13:11. (N.t.)

MOYERS: Cum au acces copiii de la oraș — să zicem, cei care locuiesc la intersecția dintre strada 125 și Broadway — la mituri în ziua de azi?

CAMPBELL: Și le creează singuri. De aceea vedem graffiti prin tot orașul. Acești copii au propriile lor găști și propriile inițieri și propria moralitate; și fac tot ce pot. Dar sunt periculoși fiindcă legile lor nu sunt legile orașului. Nu au fost inițiați în societatea noastră.

MOYERS: Rollo May spune că există atât de multă violență în societatea americană de astăzi pentru că nu mai există mituri mărețe care să-i ajute pe tineri să relaționeze cu lumea sau să înțeleagă lumea de dincolo de ceea ce este vizibil.

CAMPBELL: Da, dar un alt motiv din spatele nivelului ridicat de violență de aici este că America nu are etos.

MOYERS: Explică-mi.

CAMPBELL: De exemplu, în fotbalul american regulile sunt foarte stricte și complexe. Totuși, dacă ai merge în Anglia, ai descoperi că regulile din rugby nu sunt la fel de stricte. Când eram student, în anii '20, existau doi tineri care alcătuiau un excelent cuplu de pasare înainte*. S-au dus la Oxford cu o bursă, au intrat în echipa de rugby și, într-o zi, le-au arătat pasa înainte. Iar jucătorii britanici le-au spus: „Nu avem nicio regulă pentru mișcarea asta, așa că vă rugăm să n-o faceți. Noi nu jucăm așa".

MOYERS: O mitologie.

CAMPBELL: O mitologie neexprimată, ai putea spune. Așa folosim furculița și cuțitul, așa ne comportăm cu oamenii și așa mai departe. Nu toate acestea sunt scrise în cărți. Dar în America avem oameni veniți de peste tot, îngrămădiți laolaltă,

---

* Pasarea mingii în direcția în care se deplasează echipa aflată în ofensivă, spre linia porții echipei aflate în defensivă. (*N.t.*)

așa că legea a devenit extrem de importantă în această țară. Avocații și legea sunt cele care ne țin laolaltă. Nu etosul. Înțelegi ce spun?

MOYERS: Da. Asta a descris Tocqueville când a ajuns pentru prima dată aici, cu o sută șaizeci de ani în urmă, când a descoperit „un tumult anarhic".

CAMPBELL: Ne confruntăm astăzi cu o lume demitologizată. Și, prin urmare, studenții cu care am de-a face sunt extrem de interesați de mitologie, fiindcă le oferă mesaje. Nu-ți pot spune ce mesaje le aduce tinerilor de astăzi studiul mitologiei. Știu doar ce efect a avut asupra mea. Dar are un efect și asupra lor. Atunci când țin un curs la orice facultate, sala e plină-ochi de studenți care au venit să audă ce am de zis. Se întâmplă frecvent ca facultatea să-mi ofere o sală mai mică decât ar fi necesar, pentru că se subestimează entuziasmul studenților.

MOYERS: Dar ce părere ai? Ce efect crezi că au asupra lor mitologia, poveștile pe care le spui?

CAMPBELL: Sunt povești despre înțelepciunea vieții, chiar asta sunt. În școală nu învățăm înțelepciunea vieții. Învățăm tehnologie, primim informații. Profesorii sunt ciudat de reticenți când trebuie să vorbească despre valoarea pe care o au în viața reală materiile predate de ei. În prezent, în disciplinele științifice — inclusiv în antropologie, lingvistică, studiul religiilor și așa mai departe — există o tendință spre specializare. Și, atunci când îți dai seama cât de multe trebuie să știe un specialist într-un domeniu pentru a fi cu adevărat competent, poți înțelege această tendință. De exemplu, pentru a studia budismul, trebuie să stăpânești nu doar toate limbile europene în care s-a scris despre Orient — în special franceză, germană, engleză și italiană —, dar și sanscrita, chineza, japoneza, tibetana și alte câteva limbi. Aceasta este o sarcină imensă. Un asemenea specialist nu-și mai poate

pune întrebări și despre diferența dintre populația Iroquois și populația Algonquin*.

Specializarea tinde să limiteze aria problemelor cu care lucrează un specialist. O persoană care nu e specialist, ci generalist, ca mine, a învățat ceva de la un specialist și încă ceva despre același fenomen de la alt specialist — și niciunul dintre ei nu se întrebase de ce acest fenomen apare în domeniile amândurora. Așa că generalistul — apropo, acesta este un termen peiorativ pentru academicieni — intră într-o arie de probleme mai degrabă general umane decât specific culturale.

MOYERS: Și apoi vine jurnalistul, care are dreptul să explice lucruri pe care nu le înțelege.

CAMPBELL: Nu este doar un drept, ci o obligație — obligația de a se educa în public. Îmi amintesc când eram tânăr și mă duceam la un curs ținut de Heinrich Zimmer. Din câte știu, el este primul om care a vorbit despre mituri ca și cum ar conține mesaje valide pentru viață și nu ar fi doar jucării interesante pentru savanți. Și acest lucru mi-a confirmat un sentiment pe care îl avusesem de când eram copil.

MOYERS: Îți amintești când ai descoperit pentru prima dată mitul? Prima dată când povestea a căpătat viață în interiorul tău?

CAMPBELL: Am fost crescut ca romano-catolic. Unul dintre marile avantaje în a fi crescut ca romano-catolic este acela că ești învățat să iei miturile în serios, să le lași să interfereze cu viața ta și să trăiești în parametrii acestor motive mitice. Am fost crescut în parametrii relației recurente cu ciclul vieții lui Cristos: venirea pe lume, învățăturile, moartea, învierea și înălțarea. Ceremoniile de pe parcursul anului

---

* Populații indigene din America de Nord. (*N.t.*)

îți păstrează în minte miezul etern al tuturor schimbărilor în timp. Păcatul înseamnă pur și simplu pierderea contactului cu această armonie.

Apoi, m-am îndrăgostit de amerindieni, fiindcă Buffalo Bill venea în fiecare an în Madison Square Garden, cu extraordinarul Wild West Show. Și am vrut să aflu mai mult despre indienii americani. Părinții mei erau foarte generoși și au căutat cărți despre amerindieni, scrise pentru copii. Așa că am început să citesc mituri amerindiene și, la scurt timp după, am descoperit aceleași motive în poveștile amerindiene pe care ni le predau călugărițele la școală.

MOYERS: Motivul creației…

CAMPBELL: …nu doar creația, ci și moartea, învierea, înălțarea la cer, nașterea din fecioară — nu știam ce însemnau toate astea la amerindieni, dar recunoșteam vocabularul. Cuvânt cu cuvânt.

MOYERS: Și ce s-a întâmplat?

CAMPBELL: Eram încântat. Acolo a început interesul meu pentru mitologia comparativă.

MOYERS: Ai început prin a te întreba: „De ce aici scrie așa, când în Biblie scrie altfel"?

CAMPBELL: Nu, am început să fac analiza comparativă mulți ani mai târziu.

MOYERS: Ce te-a atras la poveștile amerindiene?

CAMPBELL: În acele vremuri încă exista folclor amerindian. Încă existau amerindieni. Chiar și acum, când am de-a face cu mituri din toate părțile lumii, consider că poveștile amerindiene sunt extrem de bogate, extrem de bine dezvoltate.

Părinții mei aveau un teren în pădure, unde trăiseră amerindienii Delaware, iar tribul Iroquois îi atacase. Acolo era o movilă de unde dezgropam capete de săgeți indiene și alte asemenea lucruri. Până și animalele care jucau roluri în

poveștile amerindiene puteau fi văzute acolo, în pădurea din jurul meu. A fost un prim contact grandios cu acest material.

MOYERS: Și aceste povești au intrat în conflict cu religia ta catolică?

CAMPBELL: Nu, n-a fost vorba de niciun conflict. Conflictul cu religia a apărut mult mai târziu și a fost determinat de studii științifice și de alte lucruri de acest fel. Ulterior, am început să fiu interesat de hinduism, unde am găsit iar aceleași povești. În cercetările mele doctorale am avut de-a face cu material medieval arthurian, unde am găsit iar aceleași povești. Așa că nu-mi poate spune nimeni că nu sunt aceleași povești. M-au însoțit întreaga viață.

MOYERS: Povești din toate culturile, cu teme atemporale.

CAMPBELL: Temele sunt atemporale, inflexiunile sunt legate de cultură.

MOYERS: Deci poveștile preiau aceleași teme universale, dar le aplică puțin diferit, în funcție de accentul oamenilor care le povestesc?

CAMPBELL: Oh, da. Dacă nu ai fi atent la paralelismul dintre teme, ai putea crede că sunt povești diferite; dar nu sunt.

MOYERS: Ai predat mitologie timp de treizeci și opt de ani la Colegiul Sarah Lawrence. Cum ai reușit să trezești interesul pentru mituri acestor tinere din clasa de mijloc, cu o educație religioasă strictă?

CAMPBELL: Tinerii se atașează imediat de acest subiect. Mitologia te învață ce se află în spatele literaturii și al artei, te învață lucruri despre propria ta viață. Este un subiect extraordinar, care te entuziasmează și îți îmbogățește viața. Mitologia este legată puternic de etapele vieții, de ceremoniile de trecere de la copilărie la maturitate, de la statutul de om necăsătorit la cel de om căsătorit. Toate aceste ritualuri sunt mitologice. Au de-a face cu recunoașterea noului rol în care intri, cu dezbrăcarea de vechea ta identitate și

îmbrăcarea uneia noi, cu intrarea într-o profesie cu o mare responsabilitate.

Atunci când un judecător intră în cameră și toată lumea se ridică în picioare, nu se ridică în fața acelui om, ci în fața robei lui și în fața rolului pe care îl va juca. Ceea ce îl face demn de acel rol este integritatea sa ca reprezentant al principiilor presupuse de acel rol, nu al propriilor prejudecăți. Așa că toată lumea se ridică în picioare în fața unui personaj mitologic. Cred că unii regi și unele regine sunt printre cei mai proști, absurzi și banali oameni de care ai putea da, interesați probabil doar de cai și de femei. Dar nu ne raportăm la personalitatea lor, ci la rolul lor mitologic. Atunci când cineva devine judecător sau președinte al Statelor Unite, omul nu mai este om, ci reprezentantul unei instituții eterne; trebuie să-și sacrifice dorințele personale și chiar unele posibilități în viață pentru rolul pe care îl ocupă.

MOYERS: Deci există ritualuri mitologice în societatea noastră actuală. Ceremonia căsătoriei este unul dintre acestea. Ceremonia inaugurării unui președinte sau judecător este alt ritual. Care sunt alte ritualuri importante în societatea actuală?

CAMPBELL: Alt ritual ar fi înrolarea în armată, preluarea uniformei. Atunci când te înrolezi, renunți la viața ta personală și accepți un mod de viață determinat de societate, în serviciul societății în care ești membru. De aceea, cred că este obscen să judecăm oamenii după legea civilă pentru lucruri pe care le-au făcut în vreme de război. Nu acționau ca indivizi, ci ca agenți ai unei forțe de deasupra lor, căreia i se dedicaseră. Este complet impropriu să îi judecăm ca pe ființe umane individuale.

MOYERS: Ai văzut ce se întâmplă atunci când societățile primitive sunt tulburate de civilizația omului alb. Se sfărâmă, se dezintegrează, se îmbolnăvesc. Nu ni se întâmplă și nouă același lucru de când au început să dispară miturile?

CAMPBELL: Absolut.

MOYERS: Nu este acesta motivul pentru care religiile conservatoare din ziua de astăzi predică revenirea la forma lor inițială?

CAMPBELL: Da, și fac o greșeală groaznică. Se întorc la ceva vetust, care nu slujește viața.

MOYERS: Dar ne-au fost de folos, nu?

CAMPBELL: Sigur că da.

MOYERS: Înțeleg acest dor. În tinerețe, aveam niște astre fixe. Mă liniștea prin permanența lor. Îmi oferea un orizont cunoscut. Și îmi spuneau că există un tată iubitor, bun și drept acolo sus, care mă privește, pregătit să mă primească și gândindu-se tot timpul la grijile mele. Acum, Saul Bellow spune că știința a făcut o curățenie generală a credințelor. Dar lucrurile astea aveau o valoare pentru mine. Sunt ceea ce sunt astăzi datorită acestor credințe. Mă întreb ce se întâmplă cu copiii care nu au acele astre fixe, acel orizont cunoscut — acele mituri.

CAMPBELL: Păi, după cum am spus, tot ce trebuie să faci este să citești ziarul. E un haos. La acest nivel imediat al vieții și al structurii, miturile oferă modele de viață. Dar modelele trebuie să fie adaptate timpurilor în care trăim, iar timpurile noastre s-au schimbat atât de repede, încât ce era adecvat acum 50 de ani nu mai este adecvat astăzi. Virtuțile de ieri sunt viciile de azi. Și multe dintre cele care erau considerate vicii ale trecutului au devenit necesitățile de azi. Ordinea morală trebuie să prindă din urmă necesitățile morale ale vieții reale, de aici și de acum. Și nu facem asta. Forma tradițională a religiei aparține altor vremuri, altor oameni, unui alt set de valori umane, unui alt univers. Întorcându-te, îți pierzi sincronizarea cu istoria. Copiii noștri își pierd credința în religiile la care au fost expuși și se întorc către interior.

MOYERS: Adesea cu ajutorul drogurilor.

CAMPBELL: Da. Este vorba despre experiența mistică indusă mecanic. Am participat la mai multe conferințe de psihologie cu privire la diferența dintre experiența mistică și criza psihologică prin droguri. Diferența este că cel care ia droguri se îneacă în apa în care misticul înoată. Trebuie să fii pregătit pentru această experiență.

MOYERS: Ai vorbit despre cum cultura *peyote*-lui* a apărut și a devenit dominantă printre amerindieni în urma pierderii bizonilor și a vechiului lor mod de viață.

CAMPBELL: Da. Națiunea noastră are una dintre cele mai urâte istorii în ceea ce privește nativii. Îi consideră non-persoane. Nici nu sunt luați în considerare ca populație cu drept de vot a Statelor Unite. A fost o vreme, la scurt timp după Revoluția Americană, când unii amerindieni au făcut parte din guvernul american. Washington a spus că amerindienii ar trebui încorporați în cultura noastră. În schimb, au fost transformați în vestigii. În secolul al XIX-lea, toți amerindienii din sud-estul continentului au fost băgați în căruțe și trimiși sub pază militară în ceea ce era numit atunci Teritoriul Indian, care le fusese oferit pe termen nelimitat ca propria lor lume — și care le-a fost luat, câțiva ani mai târziu.

Recent, antropologii au studiat un grup de amerindieni din nord-vestul Mexicului, care locuiesc la câteva mile de o zonă în care crește în mod natural *peyote*. Aceștia se gândesc la *peyote* ca la un animal al lor — mai exact, îl asociază cu cerbul. Și au misiuni speciale pentru culesul *peyote*-lui.

Aceste misiuni sunt călătorii mistice, cu toate detaliile unei călătorii mistice tipice. Întâi, desprinderea din viața seculară. Toți cei care urmează să plece în această expediție trebuie să își mărturisească toate greșelile din ultima perioadă.

---

* *Peyote*: cactus din America Centrală ce conține alcaloizi psihoactivi (în principal mescalină), utilizat în scop ritualic și medicinal de amerindieni. (*N.t.*)

Dacă nu o fac, magia nu va funcționa. Apoi încep călătoria. Vorbesc chiar o limbă specială, o limbă cu sensuri inversate. De exemplu, în loc să spună da, spun nu. Sau în loc să spună „Plecăm“, spun „Venim“. Se află în cu totul altă lume, a început aventura. Pe drum, trec de temple speciale care reprezintă etape ale transformării mentale. Urmează sarcina măreață a culesului de *peyote*. *Peyote* este ucis ca și cum ar fi un cerb. Se furișează pe lângă el, trag cu o săgeată mică în el, apoi execută ritualul culesului.

Întregul proces este o imitare integrală a experienței asociate cu călătoria spre interior, atunci când părăsești lumea exterioară și intri în tărâmul ființelor spirituale. Pentru ei, fiecare mică etapă este o transformare spirituală. Se află într-un loc sfânt pe tot parcursul acestui proces.

MOYERS: De ce fac acest proces atât de complicat?

CAMPBELL: Pentru că *peyote* nu are pur și simplu un efect biologic, mecanic, chimic, ci unul de transformare spirituală. Dacă treci printr-o transformare spirituală și nu ești pregătit pentru ea, nu știi cum să evaluezi ceea ce ți se întâmplă și ai experiența groaznică a unui *bad trip* („călătorie înfiorătoare“), cum o numesc consumatorii de LSD. Dacă știi încotro te îndrepți, nu vei avea un *bad trip*.

MOYERS: Deci, de aceea apare o criză psihologică dacă te îneci în apa în care…

CAMPBELL: …în care ar trebui să fii capabil să înoți, dar nu erai pregătit. Acest lucru este oricum adevărat despre viața spirituală. Este o experiență terifiantă să ți se transforme conștiința.

MOYERS: Vorbești mult despre conștiință.

CAMPBELL: Da.

MOYERS: Ce vrei să spui prin acest termen?

CAMPBELL: În sistemul cartezian, conștiința este privită drept ceva ciudat în raport cu capul, acesta fiind considerat

organul care generează conștiința. Nu este așa. Capul este un organ care orientează conștiința într-o anumită direcție sau către un set de scopuri. Dar există o conștiință în tot corpul. Întreaga lume vie are conștiință.

Am senzația că energia și conștiința sunt cumva același lucru. Acolo unde vedem energie vitală, există conștiință. În mod clar, lumea vegetală este conștientă. Și atunci când locuiești în pădure, cum am locuit eu când eram mic, poți vedea toate aceste conștiințe diferite relaționând. Există o conștiință a plantelor și o conștiință a animalelor, iar noi le împărtășim pe amândouă. Mâncăm anumite mâncăruri, iar sucul biliar știe dacă există în ele ceva asupra căruia poate să acționeze. Tot acest proces ține de conștiință. Încercarea de a-l interpreta în termeni mecanicişti nu va reuși.

MOYERS: Cum ne putem transforma conștiința?

CAMPBELL: Asta depinde de ceea ce suntem predispuși să gândim. Și pentru asta există meditația. Întreaga viață este o meditație, în cea mai mare parte neintenționată. Mulți oameni își petrec majoritatea vieții meditând la sursa din care le vor veni banii și la direcția pe care o vor lua aceștia. Dacă ai o familie de întreținut, ești îngrijorat pentru familie. Toate acestea sunt griji foarte importante și au de-a face în principal cu situații fizice. Dar cum îi vei transmite copilului tău conștiința spirituală dacă tu nu o ai? Cum obții așa ceva? Scopul miturilor este să ne aducă la un nivel spiritual al conștiinței.

De exemplu: intru în Catedrala St. Patrick* de pe strada 51 sau de pe Fifth Avenue. Am părăsit un oraș extrem de aglomerat, unul dintre orașele cele mai centrate pe economie de pe planetă. Intru în acea catedrală și totul în jurul meu vorbește despre mistere spirituale. Misterul

---

* Catedrală din New York. (*N.t.*)

crucii — oare despre ce o fi vorba? Vitraliile care creează o atmosferă diferită înăuntru. Conștiința mea a fost ridicată la un cu totul alt nivel, mă aflu pe o altă platformă. Apoi ies și mă întorc la nivelul străzii. Pot oare să păstrez ceva din conștiința din catedrală? Anumite rugăciuni sau meditații au scopul de a-ți menține conștiința la acel nivel, în loc s-o lase să coboare la loc. Și atunci, ceea ce poți face este să recunoști că acesta este pur și simplu un nivel mai scăzut al acelei conștiințe înalte. Misterul exprimat aici operează, de exemplu, în domeniul finanțelor tale. Toți banii sunt energie coagulată. Cred că acesta este indiciul prin care îți poți transforma conștiința.

MOYERS: Nu te gândești uneori, când îți trec prin minte aceste povești, că te îneci în visele altor oameni?

CAMPBELL: Nu ascult visele altor oameni.

MOYERS: Dar toate aceste mituri sunt visele altor oameni.

CAMPBELL: Oh, nu, nu sunt. Sunt visele lumii. Sunt vise arhetipale, care abordează marile probleme ale omului. Acum știu când ajung la unul dintre aceste praguri. Mitul îmi spune cum să răspund în anumite situații: dezamăgire sau satisfacție, eșec sau succes. Miturile îmi spun unde mă aflu.

MOYERS: Ce se întâmplă atunci când oamenii devin legende? Ai putea spune, de exemplu, că John Wayne a devenit un mit?

CAMPBELL: Atunci când o persoană devine un model pentru viețile altor oameni, a trecut în sfera mitologiei.

MOYERS: Acest lucru se întâmplă frecvent cu actorii din filme, de unde ne preluăm atât de multe modele.

CAMPBELL: Îmi amintesc că, atunci când eram mic, Douglas Fairbanks era modelul meu. Adolphe Menjou era modelul fratelui meu. Desigur că acești oameni jucau rolul unor personaje mitice. Erau educatori pentru viață.

MOYERS: Pentru mine, nu există niciun personaj din istoria cinematografică mai atractiv decât Shane. Ai văzut filmul *Shane*[*]?

CAMPBELL: Nu, nu l-am văzut.

MOYERS: Este povestea clasică a străinului care vine pe cal, îi ajută pe ceilalți și pleacă pe cal, fără să aștepte vreo răsplată. De ce ne afectează filmele în acest mod?

CAMPBELL: Este ceva magic în filme. Persoana la care te uiți se află în același timp în altă parte. Aceasta este caracteristica unui zeu. Dacă un actor intră în sala de cinema, toată lumea se întoarce să se uite la el. El este eroul situației. El se află într-un alt plan. Este o prezență multiplă.

Ceea ce vezi pe ecran nu este cu adevărat el, actorul, și totuși el, personajul, pare să fie cel care vine în sală. Actorul, forma care generează formele de pe ecran, se află chiar în fața ta.

MOYERS: Filmele par să creeze niște personaje mărețe, în timp ce televiziunea creează doar celebrități. Persoanele de la televizor nu devin atât modele, cât obiecte ale bârfelor.

CAMPBELL: Asta poate pentru că vedem personalitățile de la TV acasă, în loc să le vedem într-un templu special, cum este cinematograful.

MOYERS: Ieri am văzut o fotografie cu Rambo, cel mai recent personaj emblematic de la Hollywood, veteranul din Vietnam care se întoarce să salveze prizonieri de război și, împrăștiind moarte și distrugere, reușește să-i aducă înapoi acasă. Am auzit că este cel mai popular film în Beirut. Fotografia pe care am văzut-o înfățișa noua figurină Rambo, creată și vândută de aceeași companie care produce păpușile Cabbage Patch. În prim-plan se află o păpușă Cabbage Patch dulce și adorabilă, iar în spatele ei forța brută, Rambo.

---

* Western din 1953, regizat de George Stevens, cu Alan Ladd în rolul principal. (*N.r.*)

CAMPBELL: Acestea sunt două figuri mitice. Imaginea care-mi vine în minte acum este *Minotauromahia* lui Picasso, o gravură ce înfățișează un taur monstruos apropiindu-se din dreapta. În stânga, un filosof se cațără îngrozit pe o scară, încercând să scape. Între ei se află un cal care a fost ucis, iar pe calul sacrificat se află o femeie matador, ucisă și ea. Singura creatură care stă în fața monstrului este o fetiță cu o floare. Acestea sunt cele două figuri pe care le-ai menționat — cea simplă, inocentă, copilăroasă, și cea care încarnează amenințarea teribilă. Vezi problemele lumii moderne.

MOYERS: Poetul Yeats considera că ne aflăm la sfârșitul unui mare ciclu creștin. În poezia lui *A doua venire*, scrie: „Rotindu-se iar și iar într-o spirală tot mai mare,/ Șoimul nu poate auzi șoimarul;/ Părțile se destramă; centrul nu le mai poate aduna;/ Anarhia se revarsă peste lume,/ Valul însângerat se dezlănțuie și peste tot/ Se îneacă ceremonia inocenței". Ce crezi că se îndreaptă „spre Betleem, să se nască"?

CAMPBELL: Nu știu ce vine, cum nu a știut nici Yeats, dar la sfârșitul unei ere și începutul alteia avem de-a face cu o perioadă de profundă durere și tulburare. Amenințarea pe care o simțim și pe care o simte toată lumea — știi tu, ideea că vine apocalipsul.

MOYERS: „Am devenit Moartea, Distrugătorul lumilor", a spus Oppenheimer atunci când a văzut prima bombă atomică explodând. Dar nu crezi că acesta va fi sfârșitul nostru, nu-i așa?

CAMPBELL: Nu va fi sfârșitul. Poate va fi sfârșitul vieții pe această planetă, dar nu sfârșitul universului. E doar o explozie amărâtă în fața tuturor exploziilor din toți sorii universului. Universul este format dintr-o grămadă de furnale atomice, cum este și soarele nostru. Așa că asta este doar o imitație la scară mică a marelui fenomen.

MOYERS: Îți poți imagina că ar exista în altă parte alte creaturi care își îmbogățesc călătoria prin lume cu același fel de semnificație ca miturile și poveștile noastre?

CAMPBELL: Nu. Gândește-te că, dacă temperatura crește cu zece grade Celsius și rămâne acolo, viața nu va mai exista pe Pământ; dacă scade, să zicem, cu douăzeci de grade Celsius și rămâne acolo, viața nu va mai exista pe Pământ. Când îți dai seama cât de delicat este acest echilibru, cât de importantă este cantitatea de apă — când te gândești la toate accidentele de mediu care au dus la apariția vieții, cum poți crede că viața pe care noi o știm ar putea exista în orice altă parte din univers, indiferent câți astfel de sateliți ar orbita în jurul stelelor?

MOYERS: Această viață fragilă se află mereu într-un creuzet al terorii și al posibilei extincții. Imaginea păpușii Cabbage Patch juxtapusă cu brutalul Rambo nu se află în conflict cu ceea ce știm despre viață prin intermediul mitologiei?

CAMPBELL: Nu.

MOYERS: Ai observat apariția unor noi metafore ale vechilor adevăruri universale într-un mediu modern?

CAMPBELL: Văd posibilitatea unor noi metafore, dar nu au devenit încă mitologice.

MOYERS: Ce crezi că vor încorpora miturile din mașinăriile lumii moderne?

CAMPBELL: Ei bine, automobilele au intrat deja în mitologie. Au intrat în vise. Și avioanele se află destul de mult în slujba imaginației. Zborul avionului, de exemplu, se reflectă în imaginație ca o eliberare de pământ. Este același lucru pe care îl simbolizează și păsările, într-un anumit mod. Pasărea simbolizează eliberarea spiritului din robia pământului, așa cum șarpele simbolizează robia pământului. Avionul joacă acest rol acum.

MOYERS: Îți mai vin în minte și altele?

CAMPBELL: Armele, desigur. În fiecare film pe care l-am văzut în avion, în drumurile mele între California și Hawaii, apăreau oameni cu revolvere. Ei îi întruchipează pe Stăpânul Moarte cu arma sa. Au apărut noi unelte care să preia rolul pe care vechile unelte nu-l mai îndeplineau. Dar nu văd mai mult decât atât.

MOYERS: Prin urmare, miturile noi vor sluji poveștile vechi. Atunci când am văzut *Războiul stelelor*, mi-am amintit cuvintele apostolului Pavel: „Lupt împotriva stăpânirilor și puterilor". Asta a fost acum două mii de ani. Și în peșterile vânătorului din Epoca de Piatră găsim desene ale luptei împotriva stăpânirilor și puterilor. Ne luptăm în continuare cu miturile noastre tehnologice moderne.

CAMPBELL: Omul nu ar trebui să se supună puterilor din afară, ci să le domine. Problema este cum.

MOYERS: După ce mezinul nostru a văzut *Războiul stelelor* pentru a douăsprezecea sau a treisprezecea oară, l-am întrebat: „De ce mergi atât de des să-l vezi?" El mi-a răspuns: „Din același motiv pentru care tu ai citit *Vechiul Testament* toată viața". Se afla într-o nouă lume a mitului.

CAMPBELL: În mod cert, *Războiul stelelor* are o perspectivă mitologică validă. Arată statul ca pe o mașinărie și pune întrebarea: „Această mașinărie va strivi omenirea sau o va sluji?" Umanitatea nu vine din mașinărie, ci din inimă. Ceea ce văd în *Războiul stelelor* este aceeași problematică pe care ne-o expune *Faust*: Mefistofel, omul-mașinărie, ne poate oferi toate mijloacele, astfel putând să determine și scopurile. Dar, desigur, caracteristica lui Faust care îl face eligibil pentru salvare este aceea că urmărește scopuri care nu sunt ale mașinăriei.

Atunci când Luke Skywalker își demască tatăl, îl dezbracă de rolul de mașinărie. Tatăl era uniforma. Puterea, rolul statal.

MOYERS: Mașinăriile ne ajută să îndeplinim dezideratul de a crea lumea după chipul și asemănarea noastră, de a o face să fie așa cum credem noi că ar trebui să fie.

CAMPBELL: Da. Dar apoi vine o vreme când mașinăria începe să-ți ordone. De exemplu, am cumpărat o mașinărie extraordinară — un calculator. Mă pricep destul de bine la zei, așa că am identificat mașinăria — este Dumnezeul Vechiului Testament, plin de reguli și fără milă.

MOYERS: Era o poveste interesantă despre președintele Eisenhower și primele calculatoare…

CAMPBELL: …Eisenhower a intrat într-o cameră plină de calculatoare și le-a întrebat: „Există Dumnezeu?“ Toate calculatoarele s-au aprins, luminile au clipocit, rotițele s-au învârtit și, după un timp, o voce a spus: „*Acum* există“.

MOYERS: Nu ar fi posibil să dezvoltăm față de calculatoarele noastre aceeași atitudine a șefului de trib care a spus că toate lucrurile vorbesc despre Dumnezeu? Dacă nu este vorba despre o revelație specială, privilegiată, Dumnezeu este peste tot în opera lui, chiar și în calculator.

CAMPBELL: Într-adevăr. E un miracol ce se întâmplă pe ecranul unui computer. Te-ai uitat vreodată în interiorul unei astfel de chestii?

MOYERS: Nu și nici nu am de gând.

CAMPBELL: Este incredibil. E o întreagă ierarhie de îngeri — toți așezați pe niște stinghii. Și toate tubulețele alea sunt niște miracole.

Computerul meu mi-a oferit o revelație despre mitologie. Cumperi un software și ai un set de instrucțiuni care te duc la îndeplinirea scopului tău. Dacă începi să te joci cu instrucțiunile ce aparțin altui sistem software, pur și simplu n-o să funcționeze.

În mitologie este similar — dacă ai o mitologie în care metafora pentru mister este tatăl, o să ai un set diferit de

instrucțiuni față de o mitologie în care metafora pentru înțelepciune și mister este mama. Și acestea sunt două metafore extraordinar de bune. Niciuna dintre ele nu este o realitate. Sunt metafore. Este ca și cum universul ar fi tatăl meu. Este ca și cum universul ar fi mama mea. Isus spune: „Nimeni nu vine la Tatăl decât prin Mine". Tatăl despre care vorbește este tatăl biblic. Poate că poți ajunge la tatăl doar prin Isus. Pe de altă parte, să presupunem că ajungi pe calea mamei. Atunci ai prefera-o pe zeița Kali, i-ai cânta imnuri și așa mai departe. Aceea este pur și simplu o altă cale de a ajunge la misterele vieții tale. Trebuie să înțelegem că fiecare religie este un fel de software cu propriul său set de instrucțiuni.

Dacă un om este foarte implicat într-o religie și își construiește viața pe baza acesteia, ar fi bine să rămână în software-ul pe care îl are. Dar un tip ca mine, căruia îi place să se joace cu software-ul… ei bine, eu pot să mă plimb de la un software la altul, dar probabil că nu voi avea niciodată o experiență comparabilă cu cea a unui sfânt.

MOYERS: Dar unii dintre cei mai mari sfinți au împrumutat elemente de oriunde puteau, nu-i așa? Au împrumutat de ici și de colo și au construit un nou software.

CAMPBELL: Asta se numește dezvoltarea unei religii. Se poate vedea asta în Biblie. La început, Dumnezeu era pur și simplu cel mai puternic zeu dintre mulți alții. Era doar un zeu local al unui trib. Apoi, în secolul al șaselea, când evreii se aflau în Babilon, a apărut ideea de salvator al lumii, iar divinitatea biblică a luat-o într-o altă direcție.

Poți păstra o veche tradiție în viață doar reînnoind-o conform circumstanțelor momentului. În vremea Vechiului Testament, lumea era o mică prăjitură cu trei straturi ce consta în câteva sute de mile în jurul centrelor urbane din Orientul Apropiat. Nimeni nu auzise de azteci sau de chinezi. Atunci când lumea se schimbă, religia trebuie să fie transformată.

MOYERS: Dar mi se pare că exact asta facem.

CAMPBELL: Asta este, într-adevăr, ceea ce ar trebui să facem. Dar adevărata oroare a zilei de astăzi este ceea ce vedem în Beirut. Acolo se află laolaltă cele trei mari religii occidentale, iudaismul, creștinismul și islamul — și, pentru că toate trei au nume diferite pentru același zeu biblic, nu se pot înțelege. Sunt blocați în metafora lor și nu își dau seama de noțiunea la care se referă. Nu au permis cercului care îi înconjoară să se deschidă. E un cerc închis. Fiecare grup spune: „Noi suntem grupul ales și noi îl avem pe Dumnezeu".

Uită-te la ce s-a întâmplat în Irlanda. Un grup de protestanți a fost deportat în Irlanda de către Cromwell în secolul al XVII-lea și aceștia nu s-au deschis niciodată către majoritatea catolică de acolo. Catolicii și protestanții reprezintă două sisteme sociale total diferite, două idealuri diferite.

MOYERS: Fiecare dintre ele are nevoie de un nou mit.

CAMPBELL: Clar, fiecare dintre ele are nevoie de un nou mit. Iubește-ți dușmanul. Deschide-te. Nu judeca. Toate lucrurile sunt lucruri ale lui Buddha. Și toate se află acolo, în mit. Se află deja acolo.

MOYERS: Spuneai o poveste despre un nativ din junglă care i-a spus cândva unui misionar: „Dumnezeul tău stă închis într-o casă de parcă ar fi un bătrân infirm. Al nostru e în pădure și în câmp și pe munți atunci când vine ploaia". Și cred că este adevărat.

CAMPBELL: Da. Vezi tu, asta este o problemă pe care o poți vedea în Cartea Regilor și în Samuel. Diverși regi evrei ofereau jertfe în vârful munților. Și au greșit în ochii lui Yahweh. Cultul lui Yahweh a fost o mișcare specifică în comunitatea ebraică, o mișcare care a câștigat în cele din urmă. Aceasta a fost victoria unui anumit zeu legat de templu în fața cultului naturii, care era celebrat peste tot.

Această impunere imperialistă a unei anumite culturi din interiorul unui grup continuă în Occident. Dar trebuie să se deschidă față de felul în care stau lucrurile acum. Dacă se poate deschide, îi stau în față toate posibilitățile.

MOYERS: Bineînțeles, noi, cei moderni, dezbrăcăm lumea de revelațiile ei naturale, de natură însăși. Mă gândesc la acea legendă pigmee despre băiețelul care găsește în pădure o pasăre ce cântă superb și o duce acasă.

CAMPBELL: Îl roagă pe tatăl lui să-i aducă mâncare păsării, iar tatăl nu vrea să hrănească o pasăre amărâtă, așa că o omoară. Legenda spune că, ucigând pasărea, omul a ucis cântecul și, odată cu cântecul, pe el însuși. A căzut mort la pământ și a rămas mort pentru totdeauna.

MOYERS: Nu este o poveste despre ceea ce se întâmplă atunci când oamenii distrug mediul? Când își distrug lumea? Când distrug natura și revelațiile naturii?

CAMPBELL: Își distrug și propria lor natură. Ucid cântecul.

MOYERS: Și oare mitologia nu este povestea acestui cântec?

CAMPBELL: Mitologia *este* cântecul. Este cântecul imaginației, inspirat de energiile trupului. Odată, un maestru Zen a stat în fața studenților săi, pregătit să predice. Chiar când urma să deschidă gura, a cântat o pasăre. Iar el a spus: „Ați primit predica".

MOYERS: Aveam de gând să spun că acum creăm mituri noi, dar tu spui că nu, fiecare mit pe care îl spunem astăzi își are originea în trecutul nostru.

CAMPBELL: Motivele principale ale miturilor sunt aceleași și au fost aceleași dintotdeauna. Dacă vrei să-ți găsești propria mitologie, trebuie să te gândești cu ce societate te asociezi. Fiecare mitologie s-a maturat într-o anumită societate, într-o arie limitată. Ulterior, mitologiile intră în coliziune, se combină între ele și rezultă o mitologie mai complexă.

Dar astăzi nu mai există limite. Singura mitologie validă astăzi este mitologia planetei — și nu avem o astfel de mitologie. Ideologia cea mai apropiată de o mitologie planetară este budismul, care vede toate ființele ca fiind ființe Buddha. Singura problemă este să ajungem la recunoașterea acestui lucru. Nu avem nimic de făcut. Sarcina noastră este doar să știm ce sunt lucrurile și să acționăm în raport cu frăția dintre toate aceste ființe.

MOYERS: Frăție?

CAMPBELL: Da. În majoritatea miturilor pe care le știu, frăția este limitată la o comunitate. În comunitățile mărginite, agresivitatea este proiectată spre exterior.

De exemplu, cele zece porunci spun: „Să nu ucizi". Apoi, în următorul capitol, avem: „Mergeți în Canaan și ucideți-i pe toți". Acesta este un câmp mărginit. Miturile participării și iubirii aparțin doar membrilor grupului, iar exteriorul grupului este cu totul altceva. Acesta este sensul cuvântului „gentil"* — persoana respectivă nu face parte din aceeași categorie.

MOYERS: Și, dacă nu porți aceleași veșminte ca mine, nu suntem de-un neam.

CAMPBELL: Da. Acum, ce este un mit? Definiția din dicționar spune că este o poveste despre zei. Așa că trebuie să punem următoarea întrebare: ce e un zeu? Un zeu este personificarea unei puteri motivante sau a unui sistem de valori care funcționează în viața oamenilor și în univers — puterile propriului tău corp și ale naturii. Miturile conțin metafore ale posibilităților spirituale ale ființei umane; aceleași puteri care ne animă viața animă și viața lumii. Dar există mituri și zei care au de-a face cu societăți specifice, zeitățile dominante ale societății. Cu alte cuvinte, există două ordine total diferite ale mitologiei. Unul este

---

* Non-evreu. (*N.t.*)

mitologia care te leagă de lumea naturală de care aparții. Celălalt este mitologia strict sociologică, ce te leagă de o anumită societate. Nu ești doar un om natural, ești membrul unui anumit grup. În istoria mitologiei europene se poate vedea interacțiunea dintre aceste două sisteme. De obicei, sistemul orientat social aparține unor popoare nomade, care se deplasează mult; aceștia învață că centrul lor se află în acel grup. Mitologia orientată spre natură ar aparține unui popor ce cultivă pământul.

Tradiția biblică este o mitologie orientată spre social. Natura este condamnată. În secolul al XIX-lea, cărturarii considerau mitologia și ritualurile tentative de a controla natura. Dar aceea este magie, nu mitologie sau religie. Religiile naturii nu sunt tentative de a controla natura, ci de a te ajuta să fii în concordanță cu ea. Dar atunci când natura este privită ca fiind malefică, nu ne punem în concordanță cu ea, ci o controlăm sau încercăm s-o controlăm; de aici vin tensiunea, anxietatea, tăierea pădurilor, anihilarea popoarelor native. Și asta ne separă de natură.

MOYERS: De aceea dominăm sau subjugăm natura cu atâta ușurință? Pentru că o disprețuim, pentru că o vedem doar ca pe ceva care să ne slujească?

CAMPBELL: Da. N-o să uit niciodată experiența pe care am avut-o când am fost în Japonia, un loc care n-a auzit niciodată despre Căderea din Rai și despre Grădina Edenului. Un text shintoist spune că procesele naturii nu pot fi malefice. Niciun impuls natural nu trebuie corectat, ci sublimat, înfrumusețat. Acolo există un interes extraordinar față de frumusețea naturii și față de cooperarea cu natura, astfel încât în unele grădini nici nu-ți mai dai seama unde se termină arta și unde începe natura — a fost o experiență formidabilă pentru mine.

MOYERS: Dar, Joe, Tokyo din ziua de astăzi respinge acest ideal într-un mod flagrant. Tokyo este un oraș din care natura practic a dispărut, cu excepția câtorva mici grădini pe care unii oameni încă le prețuiesc.

CAMPBELL: Există o vorbă în Japonia: „Leagănă-te odată cu valurile". Sau, cum se spune în box: „Rostogolește-te odată cu pumnii". Au trecut abia vreo sută douăzeci și cinci de ani de când Perry* a deschis Japonia către Occident. În acest interval, japonezii au asimilat o cantitate imensă de informații despre mecanică. Dar, când am fost în Japonia, am descoperit că japonezii nu-și pleacă vreodată capul în fața lumii mașinăriilor, ci o asimilează. Atunci când intri în clădiri, ești din nou în Japonia. Doar exteriorul arată ca la New York.

MOYERS: „Nu-și pleacă vreodată capul." Asta e o idee interesantă, fiindcă, deși orașele se înalță în jurul lor, în sufletul lor — acolo unde trăiește persoana lor interioară — japonezii se află încă, așa cum spui tu, în concordanță cu natura.

CAMPBELL: Dar, în Biblie, eternitatea se retrage, iar natura apare ca fiind coruptă, decăzută. În termeni biblici, trăim în exil.

MOYERS: În timp ce noi stăm aici și vorbim, la televizor sunt știri peste știri despre atentate cu mașini-capcană în Beirut — musulmanii asupra creștinilor, creștinii asupra musulmanilor și creștinii asupra creștinilor. Se pare că Marshall McLuhan a avut dreptate când a spus că televiziunea a transformat lumea într-un sat global — dar nu știa că acel sat avea să fie Beirut. Ce-ți spune asta?

CAMPBELL: Îmi spune că oamenii de acolo nu știu să-și aplice ideile religioase în viața contemporană și față de ființe umane în general, nu doar față de membrii propriei

---

* Matthew Calbraith Perry (1794—1858): comandorul american care a contribuit decisiv la semnarea Convenției de la Kanagawa (1854), primul tratat diplomatic dintre Statele Unite și Japonia. (*N.r.*)

comunități. Este un exemplu groaznic de religie care a eșuat în sincronizarea cu lumea modernă. Aceste trei mitologii se luptă. Asta i-a descalificat pentru viitor.

MOYERS: De ce fel de nou mit avem nevoie?

CAMPBELL: Avem nevoie de mituri care să identifice individul nu cu grupul lui social, ci cu planeta. Statele Unite sunt un model pentru asta. Aici erau treisprezece mici state coloniale care au decis să acționeze în interesul comun, fără să ignore interesele individuale ale vreunuia.

MOYERS: Pe Marele Sigiliu al Statelor Unite stă scris ceva despre asta.

CAMPBELL: Exact asta simbolizează Marele Sigiliu. Țin în buzunar o copie a Marelui Sigiliu sub forma unei bancnote de un dolar. Aici se află declarația idealurilor care au dus la formarea Statelor Unite. Uită-te la piramida din stânga. O piramidă are patru fețe. Acestea sunt cele patru puncte cardinale. Cineva se află în acest punct, altcineva în acel punct și altcineva în celălalt punct. Când te afli la nivelurile de jos ale piramidei, te vei afla pe una dintre fețe. Dar, atunci când ajungi în vârf, toate punctele se unesc, și acolo se deschide ochiul lui Dumnezeu.

MOYERS: Pentru ei, acesta era zeul rațiunii.

CAMPBELL: Da. Aceasta este prima națiune înființată vreodată prin rațiune, și nu prin război. Acești domni erau deiști de secolul al XVIII-lea. Aici stă scris: „Credem în Dumnezeu". Dar nu este vorba de Dumnezeul biblic. Acești oameni nu credeau în Căderea din Rai. Nu credeau că mintea omului a fost îndepărtată de la Dumnezeu. Mintea omului, curățată de griji secundare și temporale, arată cu limpezimea unei oglinzi lustruite reflexia minții raționale a lui Dumnezeu. Rațiunea ne leagă de Dumnezeu. Prin urmare, pentru acești oameni nu există nicio revelație specială și nu este nevoie de vreuna, fiindcă mintea omului curățată de toate slăbiciunile sale este suficient de capabilă să-l cunoască pe Dumnezeu.

Toți oamenii din lume sunt capabili de acest lucru, pentru că toți oamenii din lume sunt capabili de rațiune.

Toți oamenii sunt capabili de rațiune. Acesta este principiul fundamental al democrației. Pentru că mintea oricui este capabilă de cunoaștere reală, nu mai este nevoie de o autoritate specială sau de o revelație specială care să-ți spună cum ar trebui să stea lucrurile.

MOYERS: Și totuși, aceste simboluri vin din mitologie.

CAMPBELL: Da, dar vin dintr-un anumit tip de mitologie. Nu este vorba de mitologia unei revelații speciale. Hindușii, de exemplu, nu cred în revelația specială. Ei vorbesc despre o stare în care urechile sunt deschise în fața cântecului universului. În cazul de față, ochii s-au deschis în fața strălucirii minții lui Dumnezeu. Iar aceasta este o idee deistă fundamentală. Odată ce respingi ideea Căderii din Rai, nu mai consideri omul ca fiind îndepărtat de sursa sa.

Să ne întoarcem la Marele Sigiliu. Dacă numeri etajele acestei piramide, vei vedea că sunt treisprezece. Iar pe cel de la bază vei vedea inscripționat un numeral roman. Bineînțeles, numărul este 1776. Apoi, dacă însumezi unu, șapte, șapte și șase, obții douăzeci și unu, vârsta rațiunii, nu-i așa? În 1776, cele treisprezece state și-au declarat independența. Numărul treisprezece este numărul transformării și al renașterii. La Cina cea de Taină erau doisprezece apostoli și Cristos, care avea să moară și să renască. Treisprezece este numărul care simbolizează evadarea din lanțurile lui doisprezece către transcendent. Există douăsprezece zodii și un soare. Acești oameni erau perfect conștienți de faptul că treisprezece este numărul învierii și al renașterii și al vieții noi; și au mizat pe acest număr până la capăt.

MOYERS: Dar, practic, chiar *au fost* treisprezece state.

CAMPBELL: Da, dar n-a fost simbolic? Nu a fost o simplă coincidență. Aceste treisprezece state erau un simbol în sine.

MOYERS: Asta ar explica cealaltă inscripție de pe sigiliu: *Novus Ordo Seclorum*.

CAMPBELL: „O nouă ordine a lumii.“ Aceasta este o nouă ordine a lumii. Și deasupra scrie *Annuit Coeptis*, care înseamnă: „A zâmbit reușitelor noastre“ sau „acțiunilor noastre“.

MOYERS: Cine a zâmbit?

CAMPBELL: El, ochiul, ceea ce reprezintă ochiul. Rațiunea. În latină nu este nevoie să spui „el“, poate să fie vorba și despre o „ea“, și despre un lucru. Dar puterea divină a zâmbit în fața acțiunilor noastre. Așa că această lume nouă a fost construită în sensul creației originare a lui Dumnezeu, iar această reflecție a creației originare a fost construită prin intermediul rațiunii.

Dacă te uiți în spatele piramidei, vezi un deșert. Dacă te uiți în fața ei, vezi plante crescând. Deșertul, tumultul din Europa, războaie peste războaie — ne-am smuls din ele și am creat un stat în numele rațiunii, nu în numele puterii; iar din el va înflori viața nouă. Asta înseamnă această parte a piramidei.

Acum, uită-te la partea dreaptă a bancnotei. Aici vezi vulturul, pasărea lui Zeus. Vulturul reprezintă coborârea zeului în câmpul temporal. Pasărea este întruparea principiului zeității. Acesta este vulturul pleșuv, vulturul american. Acesta este omologul american al vulturului zeului suprem, Zeus.

El coboară în lumea perechilor de contrarii, în câmpul acțiunii. Unul dintre modurile de a acționa este războiul; celălalt este pacea. Deci, cu ghearele de la un picior ține treisprezece săgeți — principiul războiului. Cu ghearele de la celălalt picior ține o frunză de laur cu treisprezece frunze — principiul conversației pașnice. Vulturul privește în direcția laurului. Acești idealiști fondatori ai țării își doreau ca toți să privim în această direcție — relații diplomatice și așa mai departe.

Dar slavă Domnului că ține săgețile cu celălalt picior, în caz că diplomația nu merge.

Ce reprezintă vulturul? Reprezintă ceea ce indică semnul strălucitor de deasupra capului său. Predam odată la Institutul de Servicii Străine din Washington un curs despre mitologia, sociologia și politica hinduse. În cartea hindusă despre politică scrie că un conducător trebuie să țină într-o mână arma de război, bâta, iar în cealaltă, cântecul pașnic al cooperării. Și eu stăteam cu mâinile așa, iar toată lumea din cameră a început să râdă. Nu înțelegeam. Au început să-mi arate cu mâna. M-am uitat și pe peretele din spatele meu era agățată o poză cu vulturul stând în exact aceeași poziție. Dar, atunci când m-am uitat cu atenție, am observat și semnul de deasupra capului său, am observat și că avea nouă pene în coadă. Nouă este numărul coborârii puterii divine în lume. În slujba Angelus*, clopotele sună de nouă ori.

Deasupra capului vulturului sunt treisprezece stele așezate în forma Stelei lui David.

MOYERS: Acesta era înainte Sigiliul lui Solomon.

CAMPBELL: Da. Știi de ce este numit Sigiliul lui Solomon?

MOYERS: Nu.

CAMPBELL: Solomon închidea uriași, monștri și diverse obiecte în oale de lut. Îți amintești povestea cu duhul care iese din lampă în *O mie și una de nopți*? Am observat Sigiliul lui Solomon aici, format din treisprezece stele, apoi am văzut că fiecare dintre triunghiuri era un *tetraktys* pitagoreic.

MOYERS: *Tetraktys* fiind?

CAMPBELL: Un triunghi format din zece puncte, unul în mijloc și patru pe fiecare latură. Acesta este simbolul principal al filosofiei pitagoreice, susceptibil la multe interpretări interconectate de ordin mitologic, cosmologic, psihologic și

---

* Slujbă catolică ce comemorează întruparea lui Isus. (*N.t.*)

sociologic. Una dintre aceste interpretări este că punctul din vârf reprezintă centrul creator din care au ieșit universul și tot ceea ce există.

MOYERS: Deci centrul energiei?

CAMPBELL: Da. Sunetul inițial (un creștin ar spune Cuvântul creator) din care s-a precipitat întreaga lume, Big Bangul, curgerea și extinderea energiei transcendente în câmpul temporal. Imediat ce pătrunde în câmpul temporal, se scindează în perechi de contrarii, unu devine doi. Acum, că ai doi, ei pot relaționa doar în trei moduri: acesta poate să-l domine pe acela, acela poate să-l domine pe acesta sau cele două pot fi în echilibru. În cele din urmă, din aceste trei tipuri de relație derivă toate lucrurile din cele patru colțuri ale spațiului.

E un vers în *Tao-te Ching* a lui Lao Zi, care spune că, din Tao, din transcendent, apare Unu. Din Unu se fac Doi; din Doi se fac Trei; și din Trei se fac toate lucrurile.

Deci mi-am dat seama brusc că în Marele Sigiliu al Statelor Unite se află două dintre aceste triunghiuri simbolice, astfel încât apăreau treisprezece puncte, pentru primele treisprezece state, precum și nu mai puțin de șase vârfuri, unul deasupra, unul dedesubt și patru (ca să spunem așa) în cele patru colțuri. Cred că această imagine ar putea simboliza faptul că de deasupra sau de dedesubt sau din orice punct cardinal se poate auzi Cuvântul creator; și acesta este principalul precept al democrației. Democrația presupune că oricine, de oriunde, poate vorbi și poate spune adevărul, fiindcă mintea lui nu este deconectată de la adevăr. Tot ce trebuie să facă omul este să se curețe de patimi și apoi să vorbească.

Așa că pe această bancnotă de un dolar vedem vulturul care reprezintă modul în care transcendentul se manifestă în lume. Pe această idee s-au fondat Statele Unite. Dacă vrei

să conduci așa cum se cuvine, trebuie să conduci din vârful triunghiului, din poziția ochiului aflat în vârf.

Când eram mic, am primit la școală discursul de adio al lui George Washington și ni s-a cerut să-l rezumăm, să evidențiem fiecare idee în parte. Așa că mi-l amintesc perfect. Washington spunea: „Ca urmare a revoluției noastre, ne-am desprins de implicarea în haosul Europei". Ne-a lăsat cu limbă de moarte să nu ne aliem cu străinii. Ei bine, noi am ascultat de cuvintele lui până la Primul Război Mondial. Apoi am anulat Declarația de Independență și ne-am alăturat din nou britanicilor în cucerirea planetei. Așa că acum ne aflăm pe o față a piramidei. Am trecut de la unu la doi. Din punct de vedere politic și istoric, acum suntem de o parte a unei dispute. Nu reprezentăm principiul ochiului de sus. Toate grijile noastre au de-a face cu economia și cu politica, nu cu vocea și cu sunetul rațiunii.

MOYERS: Vocea rațiunii — aceasta este calea filosofică pe care o sugerează aceste simboluri mitologice?

CAMPBELL: Exact. Este vorba despre tranziția importantă care a avut loc în jurul anului 500 î.Hr. Aceasta este vremea lui Buddha și a lui Pitagora și a lui Lao Zi — dacă Lao Zi a existat vreodată ca persoană reală. Este trezirea rațiunii umane. Omul nu mai este inspirat și guvernat de puterile animale. Nu mai este ghidat nici de analogia cu pământul cultivat, nici de traiectoriile planetelor — ci de rațiune.

MOYERS: Calea…

CAMPBELL: … calea omului. Și, desigur, ceea ce distruge rațiunea este patima. Principala patimă din politică este lăcomia. Asta te trage în jos. Și de asta ne aflăm pe această latură în loc să fim în vârful piramidei.

MOYERS: De aceea fondatorii noștri s-au opus intoleranței religioase…

CAMPBELL: Asta dispăruse complet. Și de aceea respingeau și ideea Căderii din Rai. Toți oamenii sunt capabili să

cunoască mintea lui Dumnezeu. Nu există o revelație specială pentru anumiți oameni.

MOYERS: Îmi dau seama de ce tu, având în spate ani de studii profunde ale acestor simboluri mitologice, ai interpretat Marele Sigiliu în acest mod. Dar nu ar fi fost surprinzător pentru majoritatea celor care erau deiști, după cum spui, să cunoască aceste conotații mitologice ale eforturilor lor de a construi o nouă țară?

CAMPBELL: Atunci de ce le-au utilizat?

MOYERS: Nu sunt multe dintre ele simboluri masonice?

CAMPBELL: Sunt semne masonice, iar semnificația *tetraktys*-ului pitagoreic este cunoscută de sute de ani. Probabil că aceste informații se aflau în biblioteca lui Thomas Jefferson. Aceștia erau, până la urmă, oameni educați. Iluminismul secolului al XVIII-lea a fost un curent de idei promovat de domni educați. N-am avut prea mulți oameni de o asemenea calitate în politică. Națiunea noastră a avut un noroc enorm că acest grup de domni a deținut puterea și că s-a aflat în poziția de a influența evenimentele acelor vremuri.

MOYERS: Cum se explică relația dintre aceste simboluri și masoni? Cum se explică faptul că mulți dintre părinții fondatori aparțineau ordinului masonic? Ordinul masonic este cumva o expresie a gândirii mitologice?

CAMPBELL: Da, cred că este. Reprezintă încercarea unor oameni învățați de a reconstrui un ordin de inițiere care să ducă la revelația spirituală. Părinții fondatori care erau masoni au studiat tot ce au găsit despre folclorul egiptean. În Egipt, piramida reprezintă „movila primordială". După inundația anuală a Nilului, atunci când apele încep să se retragă, prima movilă de pământ care se vede deasupra apei reprezintă lumea renăscută. Și asta reprezintă sigiliul.

MOYERS: Uneori mă induci în eroare cu aparenta contradicție din centrul sistemului tău de credință. Pe de o

parte, îi lauzi pe acești oameni care au edificat Epoca Rațiunii, iar pe de altă parte îl admiri pe Luke Skywalker din *Războiul stelelor* când spune: „Oprește calculatorul și încrede-te în ceea ce simți". Cum împaci rolul științei cu rolul credinței, adică rațiunea cu religia?

CAMPBELL: Nu, nu, trebuie să faci distincția între rațiune și gândire.

MOYERS: Între rațiune și gândire? Dacă gândesc, nu abordez lucrurile din perspectiva rațiunii?

CAMPBELL: Da, rațiunea este un mod de gândire. Dar a lămuri lucruri nu presupune neapărat rațiune în acest sens. Ca să-ți dai seama cum să spargi un zid nu-ți trebuie rațiune. Șoarecele care își dă seama, după ce dă cu nasul de zid, că poate trece prin partea cealaltă își dă seama de un lucru la fel cum ne dăm și noi seama. Dar asta nu înseamnă rațiune. Rațiunea are de-a face cu descoperirea fundamentului ființei, cu descoperirea structurii fundamentale a universului.

MOYERS: Deci, atunci când acești oameni vorbeau despre cum ochiul lui Dumnezeu este rațiune, se refereau la faptul că fundamentul societății noastre, al culturii noastre, al poporului nostru derivă din caracterul fundamental al universului?

CAMPBELL: Asta transmite prima piramidă. Asta este piramida lumii și asta este piramida societății, ambele au același ordin. Asta este creația lui Dumnezeu și asta este societatea noastră.

MOYERS: Avem o mitologie pentru puterile animalelor. Avem o mitologie pentru pământul cultivat — fertilitate, creație, zeița mamă. Și avem o mitologie pentru luminile cerești, pentru rai. Dar în epoca modernă am trecut dincolo de puterile animalelor, dincolo de natură și de pământul cultivat, iar stelele nu ne mai interesează decât ca niște curiozități exotice sau ca parte a interesului pentru călătoria în spațiu. Cum stăm cu mitologia omului?

CAMPBELL: Pentru încă multă, multă vreme nu vom putea avea o mitologie. Lucrurile se schimbă prea repede pentru a fi mitologizate.

MOYERS: Și atunci cum trăim fără mituri?

CAMPBELL: Individul trebuie să găsească un aspect mitic care are legătură cu propria lui viață. Practic, miturile îndeplinesc patru funcții. Prima este funcția mistică — cea despre care am vorbit, cea prin care ne dăm seama de miracolul universului și de miracolul ființei umane, minunându-ne în fața acestui mister. Mitul ne deschide către dimensiunea misterului, către conștientizarea misterului din spatele tuturor formelor. Dacă pierzi asta, nu mai ai mitologie. Dacă misterul se manifestă în toate lucrurile, universul devine o icoană. Iei legătură încontinuu cu misterul transcendent prin împrejurările concrete ale lumii reale.

Cea de-a doua funcție este dimensiunea cosmologică, cea cu care se ocupă știința — mitul îți arată forma universului, dar într-un fel care îi pune misterul în evidență. În ziua de azi, tindem să avem impresia că oamenii de știință dețin toate răspunsurile. Dar cei mai mari oameni de știință ne spun: „Nu, nu avem toate răspunsurile. Noi vă spunem doar cum funcționează — dar ce anume funcționează?“ Aprinzi un chibrit, dar ce e focul? Poți să-mi spui despre oxidare, dar asta tot nu explică nimic.

Cea de-a treia funcție este cea sociologică — susținerea și validarea unei anumite ordini sociale. Și aici miturile variază enorm de la o zonă la alta. Poți să ai o întreagă mitologie pentru poligamie și o întreagă mitologie pentru monogamie. Ambele sunt OK. Depinde unde te afli. Această funcție sociologică a mitului a preluat conducerea în lumea noastră. Și este vetustă.

MOYERS: Cum adică?

CAMPBELL: Legile etice. Legile despre cum ar trebui să fie viața într-o societate bună. Nenumărate pagini din primul

mileniu î.Hr. în care Yahweh spune ce haine să porți, cum să te comporți și așa mai departe.

Dar există și o a patra funcție a mitului și cred că asta este cea la care ar trebui să se raporteze toată lumea în ziua de azi — funcția pedagogică, cea care îți arată cum să-ți trăiești viața de om în orice circumstanțe. Miturile te pot învăța asta.

MOYERS: Prin urmare, vechea poveste, atât de bine cunoscută și transmisă de-a lungul generațiilor, nu funcționează, și încă nu am găsit una nouă?

CAMPBELL: Povestea pe care o avem în Occident, fiind bazată pe Biblie, se bazează pe o viziune asupra universului care aparține mileniului întâi î.Hr. Nu este în concordanță cu ideea noastră despre univers sau cu ideea noastră despre demnitatea umană. Face parte dintr-o cu totul altă epocă.

Astăzi trebuie să învățăm să reintrăm în concordanță cu înțelepciunea naturii și să ne amintim de frăția noastră cu animalele și cu marea. Dacă spui că divinitatea se află în tot și în toate ești considerat panteist. Dar „panteism“ este un cuvânt înșelător. Sugerează că un zeu personal locuiește în toate lucrurile, dar nu asta este ideea. Ideea este trans-teologică. Este vorba despre un mister indefinibil, de neconceput, care este privit ca o putere, ca sursa, scopul și sprijinul a tot ce e viu.

MOYERS: Nu crezi că americanii din ziua de azi au respins ideea antică a naturii ca divinitate pentru că ne-ar fi împiedicat să dominăm natura? Cum poți să defrișezi pământuri și să transformi albiile râurilor în terenuri imobiliare fără să-l ucizi pe Dumnezeu?

CAMPBELL: Da, dar asta nu e numai caracteristica americanilor moderni, ci e condamnarea biblică a naturii pe care coloniștii au moștenit-o din religia lor și au adus-o cu ei, în principal din Anglia. Dumnezeu e separat de natură și natura e condamnată de Dumnezeu. E chiar acolo, în Geneză: noi trebuie să stăpânim lumea.

Dar, dacă te gândești că venim din pământ și nu am fost aruncați aici din altă parte, îți dai seama că noi suntem pământul, noi suntem conștiința pământului. Suntem ochii și vocea pământului.

MOYERS: Oamenii de știință au început să vorbească destul de deschis despre principiul Gaia.

CAMPBELL: Exact, întreaga planetă ca un singur organism.

MOYERS: Mama Pământ. Vor apărea noi mituri din această imagine?

CAMPBELL: Ei bine, ar putea apărea ceva. Nu poți să prezici ce mituri vor apărea mai bine decât poți să prezici ce vei visa la noapte. Miturile și visele vin din același loc. Vin dintr-un anumit tip de realizări care trebuie să-și găsească expresia într-o formă simbolică. Și singurul mit despre care va merita să discutăm în viitorul imediat este unul care vorbește despre planetă, nu despre oraș, nu despre un grup restrâns de oameni, ci despre planetă, despre toți oamenii de pe ea. Așa cred că va fi, în mare, mitul viitorului.

Și va trebui să abordeze exact temele pe care le-au abordat toate miturile — maturizarea individului, de la dependență la vârsta adultă și apoi la ieșirea din viață; cum să ne raportăm la această societate și cum să raportăm societatea la natură și la cosmos. Despre asta au vorbit toate miturile și despre asta trebuie să vorbească și următorul mit. Dar societatea despre care trebuie să vorbească este societatea planetei. Până atunci, nu avem nimic.

MOYERS: Deci sugerezi că de aici va porni noul mit al vremurilor noastre?

CAMPBELL: Da, asta este baza viitorului mit. E deja aici: ochiul rațiunii, nu al naționalității mele; ochiul rațiunii, nu al comunității mele religioase; ochiul rațiunii, nu al comunității mele lingvistice. Vezi? Și asta ar fi filosofia planetei, nu a unui grup sau a altuia.

Atunci când te uiți la Pământ de pe Lună, nu vezi granițe între națiuni sau state. Poate că acesta este simbolul noii mitologii. Aceasta este țara pe care o vom sărbători. Și aceștia sunt oamenii cu care formăm un întreg.

MOYERS: Dintre toate personajele care apar în scrierile tale, nimeni nu întruchipează mai bine această etică decât Căpetenia Seattle.

CAMPBELL: Căpetenia Seattle a fost unul dintre ultimii purtători de cuvânt ai ordinii morale paleolitice. În jurul anului 1852, guvernul Statelor Unite a încercat să cumpere terenuri de la triburi pentru oamenii care se mutau în Statele Unite, iar Căpetenia Seattle i-a răspuns printr-o scrisoare extraordinară. Scrisoarea lui exprimă morala întregii noastre discuții:

„Președintele din Washington trimite vorbă că vrea să ne cumpere pământul. Dar cum poți să cumperi sau să vinzi cerul? Pământul? Ideea ni se pare ciudată. Dacă noi nu deținem prospețimea aerului și sclipirea apei, cum se pot ele cumpăra?

Fiecare parte a acestui pământ este sfântă pentru oamenii mei. Fiecare ac lucios de pin, fiecare țărm nisipos, fiecare pânză de ceață din pădurile întunecate, fiecare pajiște, fiecare insectă care bâzâie. Toate sunt sfinte în amintirea și în experiența oamenilor mei.

Cunoaștem seva care curge prin copaci așa cum cunoaștem sângele care ne curge prin vene. Facem parte din pământ și el face parte din noi. Florile parfumate sunt surorile noastre. Ursul, cerbul, marele vultur, aceștia sunt frații noștri. Crestele stâncoase, roua câmpiei, căldura care radiază din ponei și omul — toate sunt din aceeași familie.

Apa sclipitoare care se mișcă în pâraie și râuri nu e doar apă, ci sângele strămoșilor noștri. Dacă vă vindem pământul, trebuie să vă amintiți că e sfânt. Fiecare reflexie vagă în

apele limpezi ale lacurilor povestește întâmplări și amintiri din viața poporului meu. Murmurul apei este vocea tatălui tatălui meu.

Râurile sunt frații noștri. Ne astâmpără setea. Ne cară bărcile și ne hrănesc copiii. Așa că trebuie să arătați râurilor aceeași bunătate pe care ați arăta-o unui frate.

Dacă vă vindem pământul nostru, amintiți-vă că aerul este prețios pentru noi, că aerul își împărtășește spiritul cu toată viața pe care o susține. Vântul care i-a oferit prima suflare bunicului nostru primește de la el și ultima lui suflare. Vântul le dă și copiilor noștri spiritul vieții. Așa că, dacă vă vindem pământul nostru, trebuie să-l păstrați sfânt, ca pe un loc în care omul să poată merge ca să guste vântul îndulcit de florile câmpului.

Vă veți învăța copiii ce i-am învățat și noi pe ai noștri? Că pământul este mama noastră? Ce i se întâmplă pământului li se întâmplă tuturor copiilor lui.

Asta este ceea ce știm: pământul nu aparține omului, ci omul aparține pământului. Toate lucrurile sunt legate, ca sângele care ne leagă pe toți. Omul n-a țesut pânza vieții, el e numai un fir din ea. Orice i-ar face pânzei își face lui.

Știm un singur lucru: zeul nostru este și zeul vostru. Pământul este prețios pentru el, și, dacă rănești pământul, îi disprețuiești creatorul.

Destinul vostru este un mister pentru noi. Ce se va întâmpla atunci când toți bizonii vor fi măcelăriți? Când toți caii sălbatici vor fi îmblânziți? Ce se va întâmpla când colțurile secrete ale pădurii se vor îngreuna de mirosul oamenilor și când imaginea dealurilor rodnice va fi pătată de cabluri care transmit vorbele la distanță? Unde va fi crângul? Dispărut! Unde va fi vulturul? Dispărut! Și ce înseamnă să-ți iei adio de la poneiul sprinten și de la vânătoare? Înseamnă sfârșitul vieții și începutul supraviețuirii.

Atunci când ultimul Om Roșu va fi dispărut cu sălbăticia lui și când amintirea lui va fi doar umbra unui nor plutind peste prerie, oare vor mai fi aici țărmurile și pădurile? Oare va mai rămâne ceva din spiritul poporului meu?

Iubim acest pământ așa cum un nou-născut iubește bătaia inimii mamei sale. Dacă vă vindem acest pământ, iubiți-l cum l-am iubit noi. Îngrijiți-l cum l-am îngrijit noi. Păstrați amintirea acestui loc așa cum era când l-ați primit. Păstrați pământul pentru toți copiii și iubiți-l cum ne iubește Dumnezeu pe toți.

Așa cum noi suntem parte din pământ, și voi sunteți. Acest pământ este prețios pentru noi. Este prețios și pentru voi. Știm un singur lucru: există un singur Dumnezeu. Niciun om, fie el Om Roșu sau Om alb, nu poate exista separat. Suntem frați până la urmă."

II
Călătoria spre interior

Unul dintre elementele recurente în mituri este faptul că, pe fundul abisului, apare vocea salvării. Momentul întunecat este cel în care va veni adevăratul mesaj al transformării. În cel mai întunecat moment apare lumina.

* * *

MOYERS: Am fost întrebat: „Ce te atrage la aceste mituri? Ce vezi în cuvintele lui Joseph Campbell?“ Și am răspuns: „Aceste mituri îmi vorbesc fiindcă exprimă ceea ce știu în adâncul meu că este adevărat“.

De ce? De ce pare că aceste povești îmi spun că ce știu în adâncul meu e adevărat? Acest lucru vine din fundamentul ființei mele, din inconștientul pe care l-am moștenit de la tot ceea ce a fost înaintea mea?

CAMPBELL: Exact. Ai același corp, cu aceleași organe și energii pe care le-a avut omul de Cro-Magnon acum 30 000 de ani. Indiferent că-ți trăiești viața de om în New York sau în peșteră, treci prin aceleași etape: copilăria, maturitatea sexuală, trecerea de la dependența copilului la responsabilitatea adultului, căsătoria, apoi decăderea corpului, pierderea treptată a energiei și moartea. Ai același trup, aceleași senzații trupești, răspunzi la aceleași imagini. De exemplu, una dintre imaginile constante este cea a conflictului dintre vultur și șarpe — nu trăim cu toții acest conflict? Și apoi, când cele două se îmbină, formează un dragon superb, un șarpe cu aripi.

Oamenii de pe tot globul recunosc aceste imagini. Indiferent că citesc mituri polineziene, Iroquois sau egiptene, imaginile sunt la fel și vorbesc despre aceleași probleme.

MOYERS: Doar poartă costume diferite când apar în momente diferite?

CAMPBELL: Exact. Este ca și cum ai juca aceeași piesă în țări diferite și în fiecare dintre ele actorii locali ar purta costume locale.

MOYERS: Și aceste imagini mitice sunt transmise de la generație la generație aproape inconștient.

CAMPBELL: Asta este incredibil de fascinant, pentru că imaginile mitice vorbesc despre misterul adânc al ființei noastre și al tuturor lucrurilor. Este un *mysterium tremendum et fascinans* — un mister colosal, teribil, fiindcă îți zdrobește toate ideile fixe despre lucruri, și în același timp fascinant, fiindcă este vorba de propria ta natură, de propria ta ființă. Când începi să te gândești la aceste lucruri, la misterul interior, la viața interioară, la viața veșnică, nu ai prea multe imagini la dispoziție. Începi să utilizezi imaginile care erau deja prezente într-un alt sistem de gândire.

MOYERS: În epoca medievală exista o tendință de a privi lumea de parcă ar transmite mesaje.

CAMPBELL: Oh, sigur așa este. Miturile te ajută să citești mesajele. Îți spun probabilitățile tipice.

MOYERS: Dă-mi un exemplu.

CAMPBELL: De exemplu, unul dintre elementele recurente în mituri este faptul că, pe fundul abisului, apare vocea salvării. Momentul întunecat este cel în care va veni adevăratul mesaj al transformării. În cel mai întunecat moment apare lumina.

MOYERS: Ca în poezia lui Roethke: „În vremuri întunecate, ochiul începe să vadă“. Spui că miturile ți-au oferit această conștientizare.

CAMPBELL: Trăiesc cu aceste mituri și ele îmi spun asta tot timpul. Această problemă ar putea fi înțeleasă metaforic ca o identificare cu Cristos dinăuntrul tău. Cristos dinăuntrul tău nu moare. Cristos dinăuntrul tău învinge moartea și învie. Sau poți să te identifici cu Shiva. Eu sunt Shiva — aceasta este extraordinara meditație a yoghinilor din Himalaya.

MOYERS: Și raiul, scopul majorității oamenilor, se află în noi.

CAMPBELL: Raiul și iadul se află în noi și toți zeii se află în noi. Aceasta este marea revelație a *Upanișadelor* din secolul IX î.Hr. Toți zeii, toate raiurile, toate lumile se află în noi. Sunt vise amplificate, iar visele sunt manifestări sub formă de imagine ale energiilor trupului aflate în conflict una cu alta. Asta este mitul — o manifestare prin imagini simbolice, metaforice, a energiilor din organele trupului aflate în conflict una cu alta. Acest organ vrea asta, acel organ vrea altceva. Creierul este unul dintre organe.

MOYERS: Deci, atunci când visăm, pescuim într-un ocean vast de mitologie care…

CAMPBELL: …care merge în jos și tot mai în jos. Pot să te inducă în eroare complexele și alte lucruri asemenea, dar, așa cum spune o zicală polineziană, atunci „stai pe o balenă și pescuiești plevușcă". Stăm pe o balenă. Stăm pe fundamentul ființei noastre, iar atunci când ne întoarcem spre exterior vedem toate micile probleme ici și colo. Dar, dacă ne uităm spre interior, vedem că noi suntem sursa tuturor problemelor.

MOYERS: Spuneai că mitologia apare ici și colo în planul temporal al viselor. La ce te referi?

CAMPBELL: Acela este planul în care intri când visezi ceva legat de anumite condiții permanente din *psyche* în raport cu anumite condiții temporale din viața ta curentă.

MOYERS: Explică-mi.

CAMPBELL: De exemplu, să zicem că ești îngrijorat cu privire la un examen. Atunci visezi ceva despre un tip de eșec și ți se pare că eșecul acela va fi asociat cu multe alte eșecuri din viața ta. Toate se îngrămădesc acolo. Freud spune că nici cel mai interpretat vis nu poate fi interpretat complet. Visul este o sursă inepuizabilă de informație spirituală despre noi înșine.

Întrebările de genul „Voi trece examenul?“ sau „Ar trebui să mă căsătoresc cu fata asta?“ reprezintă nivelul pur personal al visului. Dar, la un alt nivel, problema trecerii unui examen nu este una personală. Toată lumea trebuie să treacă un anumit prag. Acesta este un lucru arhetipal. Așa că există o bază tematică mitologică acolo, chiar dacă este un vis personal. Aceste două niveluri — aspectul personal și marea problemă generală — sunt observate în toate culturile. De exemplu, toată lumea are problema înfruntării morții. Este un mister standard.

MOYERS: Ce învățăm din vise?

CAMPBELL: Învățăm despre noi înșine.

MOYERS: Cum putem să acordăm atenție viselor noastre?

CAMPBELL: Tot ce trebuie să faci este să-ți amintești visul și apoi să-l scrii. Apoi ia un fragment din vis, una sau două imagini sau idei și raportează-te la ele. Scrie ce-ți vine în minte din nou și din nou. Vei descoperi că visul se bazează pe o sumă de experiențe semnificative din viața ta, care nu știai că te influențează. Curând va apărea și următorul vis, iar interpretarea ta va merge mai departe.

MOYERS: Un om mi-a spus odată că nu-și amintea ce visa până când s-a pensionat. Apoi, brusc, neavând încotro să-și orienteze energia, a început să viseze, să viseze, să viseze. Crezi că în societatea modernă tindem să trecem cu vederea semnificația viselor?

CAMPBELL: De când a fost publicată *Interpretarea viselor* a lui Freud, oamenii au început să recunoască importanța

viselor. Dar și înainte de această carte existau interpretări ale viselor. Oamenii aveau idei superstițioase cu privire la vise — de exemplu: „Se va întâmpla acest lucru pentru că am visat că se va întâmpla".

MOYERS: De ce mitul este diferit de vis?

CAMPBELL: Oh, pentru că visul este un mod personal de a experimenta fundamentul profund și întunecat al vieților noastre conștiente, iar mitul este visul societății. Mitul este visul public, iar visul este mitul privat. Dacă mitul tău privat, visul tău, coincide cu cel al societății, te afli în concordanță cu grupul. Dacă nu coincide, ai parte de o aventură în pădurea întunecată.

MOYERS: Deci, dacă visele mele personale sunt în concordanță cu mitologia publică, am mai multe șanse să trăiesc liniștit în acea societate. Dar dacă visele mele personale nu sunt sincronizate cu mitologia publică…

CAMPBELL: …vei avea probleme. Dacă ești forțat să trăiești în acel sistem, vei fi nevrotic.

MOYERS: Dar nu sunt mulți vizionari, lideri și eroi aproape de limita nevrozei?

CAMPBELL: Ba da.

MOYERS: Cum explici asta?

CAMPBELL: Acești oameni au părăsit societatea care i-ar fi protejat și au intrat în pădurea întunecată, în lumea focului, a experienței originare. Experiența originară nu a fost deja interpretată pentru tine, așa că trebuie să-ți înțelegi singur viața. Ori ești în stare de asta, ori nu. Nu e nevoie să deviezi prea mult de la calea bătută ca să te găsești în situații extrem de dificile. Curajul de a trece prin încercări și de a aduce noi posibilități în câmpul experiențelor interpretate, pentru ca alți oameni să le experimenteze — aceasta este o faptă demnă de un erou.

MOYERS: Spui că visele vin din *psyche*.

CAMPBELL: Nu știu de unde altundeva ar putea. Vin din imaginație, nu-i așa? Imaginația își are rădăcina în energia organelor trupului, iar acestea sunt aceleași în toate ființele umane. Din moment ce imaginația se naște din aceeași bază biologică, va produce invariabil anumite teme. Visele sunt vise. Au anumite caracteristici comune, indiferent cine le visează.

MOYERS: Consider visul ca fiind ceva foarte privat, în timp ce mitul este ceva foarte public.

CAMPBELL: La anumite niveluri, un vis privat intră în teme mitice și nu poate fi interpretat decât prin analogie cu un mit. Jung vorbește despre două niveluri ale visului, visul personal și visul arhetipal, sau visul dimensiunii mitice. Poți interpreta un vis personal prin asociere, dându-ți seama la ce problemă personală se referă. Dar, din când în când, apare un vis care este mit pur, care poartă o temă mitică sau despre care se spune, de exemplu, că vine de la Cristosul interior.

MOYERS: De la persoana arhetipală din noi, de la sinele nostru arhetipal.

CAMPBELL: Exact. Mai există o altă semnificație, mai profundă, a planului temporal al viselor — un timp fără timp, o stare permanentă de a fi. În Indonezia există un mit care vorbește despre această eră mitologică și despre sfârșitul ei. Conform acestei povești, la început strămoșii noștri nu erau diferențiați pe sexe. Nu existau nașteri și nici morți. Apoi a avut loc un mare dans public, în cadrul căruia unul dintre participanți a fost călcat în picioare și sfâșiat în bucăți, iar bucățile au fost îngropate. În momentul uciderii sale, sexele s-au separat; moartea era acum echilibrată prin zămislire, zămislirea prin moarte, iar din bucățile de trup îngropate au crescut plante comestibile. Timpul a început să existe, aducând cu el moartea, nașterea, uciderea și consumarea altor ființe pentru conservarea vieții. Timpul fără timp al

începuturilor se încheiase printr-o crimă colectivă, o crimă sau un sacrificiu deliberat.

Una dintre marile probleme ale mitologiei este împăcarea minții cu această precondiționare brutală a vieții, care trăiește prin uciderea și consumarea altor vieți. Nu te poți păcăli mâncând doar vegetale, fiindcă și ele au viață. Deci esența vieții este consumarea ei înseși! Viața trăiește prin vieți, iar împăcarea minții și a sensibilităților umane cu acest adevăr fundamental este una dintre funcțiile acelor rituri brutale care constau în principal din ucidere — imitând, să zicem, acea crimă primordială din care a luat naștere lumea noastră temporală. Reconcilierea minții cu circumstanțele vieții este un element fundamental în toate poveștile despre creație. Din acest punct de vedere, poveștile despre creație sunt foarte similare.

MOYERS: Să luăm, de exemplu, povestea din *Geneză*. Cum seamănă cu alte povești despre creație?

CAMPBELL: Păi tu citește din *Geneză*, eu o să citesc din poveștile despre creație din alte culturi și vedem.

MOYERS: *Geneza* 1: „La început, Dumnezeu a făcut cerurile și pământul. Pământul era pustiu și gol; peste fața adâncului de ape era întuneric".

CAMPBELL: Asta este din *Cântecul lumii*, o legendă a indienilor Pima, din Arizona: „La început era doar întuneric peste tot — întuneric și apă. Și întunericul s-a îngroșat pe alocuri, aglomerându-se și separându-se, aglomerându-se și separându-se…"

MOYERS: *Geneza* 1: „Și Duhul lui Dumnezeu Se mișca pe deasupra apelor. Dumnezeu a zis: «Să fie lumină!» Și a fost lumină".

CAMPBELL: Asta este din *Upanișadele* hinduse, în jurul secolului VIII î.Hr.: „La început, exista doar marele sine reflectat în forma unei persoane. Reflectând, nu a găsit nimic

altceva decât pe sine. Și atunci primul său cuvânt a fost: «Acesta sunt eu»".

MOYERS: *Geneza* 1: „Dumnezeu a făcut pe om după chipul Său, l-a făcut după chipul lui Dumnezeu; parte bărbătească și parte femeiască i-a făcut. Dumnezeu i-a binecuvântat și Dumnezeu le-a zis: «Creșteți și înmulțiți-vă»".

CAMPBELL: Acum, asta este dintr-o legendă a populației Bassari din Africa de Vest. „Unumbotte a făcut o ființă umană. Numele său era Om. Apoi, Unumbotte a făcut o antilopă, numită Antilopă. Unumbotte a făcut un șarpe, numit Șarpe… Și Unumbotte le-a spus lor: «Pământul nu a fost încă bătătorit. Trebuie să bătătoriți pământul pe care stați». Unumbotte le-a dat semințe de toate soiurile și le-a zis: «Semănați acestea»".

MOYERS: *Geneza* 2: „Astfel au fost sfârșite cerurile și pământul și toată oștirea lor. În ziua a șaptea, Dumnezeu Și-a sfârșit lucrarea pe care o făcuse…"

CAMPBELL: Și acum din nou de la indienii Pima: „Fac lumea și, iată, lumea este încheiată. Astfel fac lumea și, iată! Lumea este încheiată".

MOYERS: Și *Geneza* 1: „Dumnezeu S-a uitat la tot ce făcuse și iată că erau foarte bune".

CAMPBELL: Și din *Upanișade*: „Atunci a văzut: cu adevărat eu, eu sunt această creație, pentru că eu am turnat-o din mine. Astfel, el a devenit această creație. Cu adevărat, cine știe asta devine creator în această creație".

Asta este cheia. Atunci când știi acest lucru, te-ai identificat cu principiul creator, care este puterea lui Dumnezeu în lume, deci și în tine. E superb.

MOYERS: Dar *Geneza* continuă: „«Nu cumva ai mâncat din pomul din care îți poruncisem să nu mănânci?» Omul a răspuns: «Femeia pe care mi-ai dat-o ca să fie lângă mine, ea mi-a dat din pom și am mâncat». Și Domnul Dumnezeu

a zis femeii: «Ce ai făcut?» Femeia a răspuns: «Șarpele m-a amăgit și am mâncat din pom»".

Aruncatul vinii pe altul începe foarte devreme.

CAMPBELL: Da, aceste povești sunt neiertătoare cu șerpii. Legenda Bassari continuă la fel: „Într-o zi, Șarpe a spus: «Ar trebui să mâncăm și noi aceste fructe. De ce să fim înfometați?» Antilopă a spus: «Dar nu știm nimic despre acest fruct». Apoi, Om și nevasta lui au luat câteva fructe și le-au mâncat. Unumbotte a coborât din cer și a întrebat: «Cine a mâncat fructele?» Ei au răspuns: «Noi». Unumbotte a întrebat: «Cine v-a spus că puteți mânca din aceste fructe?» Ei au răspuns: «Șarpe»." E aproape aceeași poveste.

MOYERS: Cum ți se pare faptul că în aceste două povești protagoniștii învinuiesc pe altcineva de Cădere?

CAMPBELL: Da, dar cel învinuit este șarpele. În ambele povești, șarpele este simbolul vieții care năpârlește de trecut și continuă să trăiască.

MOYERS: De ce?

CAMPBELL: Puterea vieții îl face pe șarpe să-și lepede pielea, așa cum luna își leapădă umbra. Șarpele își leapădă pielea pentru a renaște, la fel cum luna își leapădă umbra pentru a renaște. Sunt simboluri echivalente. Uneori, șarpele este reprezentat în formă de cerc, mușcându-și coada. Aceasta este o imagine a vieții. Viața leapădă o generație după alta pentru a renaște. Șarpele reprezintă energia și conștiința nemuritoare, prinse în domeniul temporal, lepădându-se continuu de moarte și renăscând. Când privești viața astfel, vezi ceva extrem de înspăimântător. Deci șarpele poartă în el atât fascinația, cât și teroarea vieții.

În plus, șarpele reprezintă funcția primară a vieții, mâncatul. Viața constă în mâncatul altor creaturi. Nu ne gândim la asta prea mult atunci când pregătim o masă aspectuoasă. Dar consumăm ceva care a fost în viață cu puțin timp în urmă.

Și atunci când te uiți la frumusețea naturii și vezi păsările ciugulind — și ele mănâncă. Vezi vacile păscând — și ele mănâncă. Șarpele e un canal alimentar ambulant; și cam atât. Asta îți trezește acea senzație primară de șoc față de nivelul cel mai primitiv al vieții. Nu poți să te lupți cu șarpele. Viața trăiește prin uciderea și consumarea ei înseși, lepădându-se de moarte și renăscând, la fel ca luna. Acesta este unul dintre misterele pe care aceste forme simbolice și paradoxale încearcă să le reprezinte.

În majoritatea culturilor, șarpele are o semnificație pozitivă. În India, chiar și cel mai veninos șarpe, cobra, este un animal sfânt, iar mitologicul Rege Șarpe este aproape la fel de important ca Buddha. Șarpele reprezintă puterea vieții prinse în câmpul temporal și puterea morții învinse de viața veșnică. Lumea este umbra șarpelui — pielea năpârlită.

Șarpele a fost venerat și în tradițiile amerindienilor. Șarpele era considerat o putere foarte importantă cu care să te împrietenești. De exemplu, dacă te duci în satele indiene, poți să vezi dansul șerpilor al tribului Hopi, în care oamenii iau șerpii în gură, se împrietenesc cu ei și apoi îi trimit înapoi pe dealuri. Șerpii sunt trimiși înapoi ca să ducă mesajul oamenilor către dealuri, așa cum au dus mesajul dealurilor către oameni. Relația dintre om și natură este ilustrată în această relație cu șarpele. Șarpele curge ca apa, dar limba lui aruncă flăcări. Deci în șarpe găsești perechea de contrarii.

MOYERS: În povestea creștină, șarpele este seducătorul.

CAMPBELL: Asta reprezintă refuzul de a afirma viața. În tradiția biblică pe care am moștenit-o, viața este coruptă și fiecare impuls natural este păcătos dacă n-a fost circumcis sau botezat. Șarpele este cel care a adus păcatul în lume. Și femeia este cea care i-a dat fructul omului. Această identificare a femeii cu păcatul, a șarpelui cu păcatul și, astfel, a

vieții cu păcatul este interpretarea întregii povești din mitul biblic și din doctrina Căderii.

MOYERS: Această imagine a femeii ca păcătoasă apare și în alte mitologii?

CAMPBELL: Nu, din câte știu. Probabil că cea mai apropiată ar fi imaginea Pandorei și a cutiei sale, dar Pandora nu aduce păcat, ci doar necazuri. Ideea tradiției biblice a Căderii este că natura așa cum o știm este coruptă, sexul în sine este corupt, iar femeia ca simbol al sexului este coruptă. De ce lui Adam și Evei le era interzisă cunoașterea binelui și a răului? Fără această cunoaștere, toți am fi încă niște bebeluși în Eden, fără să participăm la viață. Femeia aduce viață în lume. Eva este mama acestei lumi temporale. Înainte, Grădina Edenului era un paradis într-un plan temporal al visului — fără timp, fără naștere, fără moarte — fără viață. Șarpele, care moare și învie, lepădându-și pielea și înnoindu-și viața, este stăpânul pomului central, acolo unde se unesc timpul și eternitatea. El este, de fapt, zeul principal din Grădina Edenului. Yahweh, care umblă pe acolo în răcoarea serii, este doar un vizitator. Grădina este locul șarpelui. Este o poveste extrem, extrem de veche. Există sigilii sumeriene de pe la 3500 î.Hr. care înfățișează șarpele, pomul și zeița, iar zeița îi oferă fructul vieții unui bărbat venit în vizită. Vechea mitologie a zeiței este chiar acolo.

Am văzut ceva fantastic într-un film, acum mulți ani, despre o preoteasă birmaneză a șerpilor, care a trebuit să aducă ploaia poporului său; ea a urcat pe o potecă de munte, a chemat un rege-cobră din bârlog și l-a sărutat de trei ori pe nas. Iată cobra, cea care oferă viața, cea care oferă ploaia, ca figură pozitivă, nu negativă.

MOYERS: Dar cum explici diferența dintre acea imagine și imaginea șarpelui din *Geneză*?

CAMPBELL: Chiar există o explicație istorică, bazată pe venirea evreilor în Canaan și pe subjugarea canaaniților.

Divinitatea principală a canaaniților era Zeița, iar șarpele era asociat cu ea. Acesta este simbolul misterului vieții. Grupul evreilor, având un zeu masculin ca figură centrală, a respins acest simbol. Cu alte cuvinte, în povestea Grădinii Edenului există o respingere istorică a Zeiței Mamă.

MOYERS: Într-adevăr, se pare că această poveste le-a făcut mult rău femeilor, arătând-o pe Eva ca fiind responsabilă de Cădere. De ce sunt femeile considerate responsabile de Cădere?

CAMPBELL: Ele reprezintă viața. Omul nu pătrunde în viață decât prin intermediul femeii, așa că femeia este cea care ne aduce în această lume plină de perechi de contrarii și de suferință.

MOYERS: Ce încearcă să ne transmită mitul lui Adam și al Evei despre perechile de contrarii? Care este semnificația?

CAMPBELL: Vezi tu, totul a început cu păcatul — cu alte cuvinte, cu ieșirea din planul visului, unde nu există timp și unde bărbații și femeile nu știu că sunt diferiți. Cei doi sunt doar creaturi. Dumnezeu și omul sunt practic același lucru. Dumnezeu intră în răcoarea serii în grădina în care se află oamenii. Apoi aceștia mănâncă fructul și obțin cunoașterea perechilor de contrarii. Și, atunci când descoperă că sunt diferiți, bărbatul și femeia își acoperă rușinea. Vezi tu, ei nu se văzuseră ca fiind opuși. Bărbatul și femeia reprezintă o pereche de contrarii. O altă opoziție este cea dintre om și Dumnezeu. O a treia este opoziția dintre bine și rău. Perechile primare de contrarii sunt cea sexuală și cea dintre ființele umane și Dumnezeu. Apoi apare ideea binelui și a răului în lume. Deci s-ar putea spune că Adam și Eva și-au cauzat ieșirea din Grădina Unității Atemporale pur și simplu prin recunoașterea dualității. Pentru a trece în lumea materială, trebuie să acționezi în parametrii perechilor de contrarii.

O imagine hindusă înfățișează un triunghi, Zeița Mamă, și un punct în centrul triunghiului, care reprezintă energia transcendentului pătrunzând în planul temporal. Din acest triunghi ies perechi de triunghiuri în toate direcțiile. Din unu se fac doi. Toate lucrurile din planul temporal sunt perechi de contrarii. Prin urmare, imaginea se referă la tranziția de la conștiința identității la conștiința apartenenței la dualitate. Aici intri în planul temporal.

MOYERS: Această poveste încearcă să ne spună că, înainte ca întâmplările din Eden să ne distrugă, a existat o unitate a vieții?

CAMPBELL: Este vorba despre planuri diferite ale conștiinței. Nu are nimic de-a face cu ceva ce s-a întâmplat. Acela este planul conștiinței în care poți să te identifici cu ceea ce transcende perechile de contrarii.

MOYERS: Și anume?

CAMPBELL: Este nenumit. De nenumit. Transcende toate numele.

MOYERS: Dumnezeu?

CAMPBELL: „Dumnezeu" este un cuvânt ambiguu în limba noastră, fiindcă pare să se refere la ceva cunoscut. Dar transcendentul este necunoscut și nu poate fi cunoscut. Dumnezeu transcende, în fond, numele „Dumnezeu". Dumnezeu este dincolo de nume și de forme. Meister Eckhart a spus că adio-ul suprem este să-l părăsești pe Dumnezeu pentru Dumnezeu, să părăsești ideea pe care o ai despre Dumnezeu pentru a trăi ceea ce transcende toate ideile.

Misterul vieții este dincolo de concepția umană. Tot ceea ce știm se află între granițele unor concepte ca ființa și neființa, unu și mai mulți, adevărat și neadevărat. Mereu gândim în perechi de contrarii. Dar Dumnezeu, cel suprem, se află pur și simplu dincolo de perechile de contrarii.

MOYERS: De ce gândim în perechi de contrarii?

CAMPBELL: Pentru că nu putem gândi altfel.

MOYERS: Asta este natura realității în planul nostru temporal.

CAMPBELL: Asta este natura modului în care *experimentăm* realitatea.

MOYERS: Bărbat-femeie, viață-moarte, bine-rău…

CAMPBELL: …eu și tu, aceasta și aceea, adevărat și neadevărat — fiecare lucru are opusul său. Dar mitologia sugerează că, dincolo de dualitate, există o singularitate pe care această dualitate o acoperă ca un joc de umbre. „Eternitatea este îndrăgostită de creațiile timpului", spune poetul Blake.

MOYERS: Cum adică, „Eternitatea este îndrăgostită de creațiile timpului"?

CAMPBELL: Sursa vieții temporale este eternitatea. Eternitatea se varsă în lume. Este ideea mitică de bază a zeului care se regăsește în toți oamenii. În India, zeul care trăiește în fiecare om este numit „locuitorul" trupului. Identificându-te cu acel aspect divin, nemuritor din tine, te identifici cu divinitatea însăși.

Eternitatea se află dincolo de toate categoriile de gândire. Aceasta este o idee importantă în toate marile religii orientale. Vrem să ne gândim la Dumnezeu. Dumnezeu e un gând. Dumnezeu e un nume. Dumnezeu e o idee. Dar entitatea la care se referă transcende toată gândirea. Misterul suprem al ființei e dincolo de toate categoriile de gândire. Așa cum a spus Kant, lucrul în sine nu este nimic. Depășește calitatea de „lucru", depășește orice gând pe care l-am putea avea. Cele mai bune lucruri nu pot fi spuse, fiindcă transcend gândirea. Următoarele cele mai bune lucruri sunt înțelese greșit, fiindcă ele sunt gândurile care ar trebui să se refere la ceea ce nu poate fi gândit. Pe locul trei al celor mai bune lucruri se află cele despre care vorbim. Iar mitul este câmpul de semnificații care trimit la ceea ce este absolut transcendent.

MOYERS: Ceea ce nu poate fi cunoscut sau numit decât prin umila noastră încercare de a-l îmbrăca în limbaj.

CAMPBELL: Cuvântul suprem pentru transcendent este „Dumnezeu". Dar atunci avem un concept, vezi? Îl privim pe Dumnezeu ca pe un tată. În religiile în care zeul suprem sau creatorul este mama, întreaga lume este trupul ei. Nu există niciun alt loc în afară de trupul ei. Zeul masculin se află de obicei în altă parte. Dar masculinul și femininul sunt aspecte ale aceluiași principiu. Diviziunea vieții în sexe a avut loc târziu. Din punct de vedere biologic, amiba nu are sex masculin și feminin. Celulele timpurii sunt doar celule. Se divid prin reproducere asexuată. Nu știu la ce niveluri apare sexualitatea, cert este că apare târziu. De aceea este absurd să ne referim la Dumnezeu ca având un anumit sex. Puterea divină precedă separarea sexelor.

MOYERS: Probabil că singurul mod în care omul poate atinge această idee imensă este atribuindu-i un limbaj pe care îl înțelege. Dumnezeu-el, Dumnezeu-ea…

CAMPBELL: Da, dar dacă ai impresia că este vorba de un el sau o ea, nu înțelegi. „El" sau „ea" sunt trambuline care te aruncă în transcendent, dar pentru asta trebuie să transcenzi, să treci dincolo de dualitate. Totul este *dual* în domeniul timpului și al spațiului. Dumnezeu se întrupează fie în bărbat, fie în femeie, și fiecare dintre noi este întruparea lui Dumnezeu. Ca să spunem așa, ne naștem cu un singur aspect al dualității noastre metafizice reale. Acest lucru este reprezentat în religiile de mistere, în care individul trece printr-o serie de inițieri care îl deschid către sine, tot mai adânc, până când își dă seama că este atât muritor, cât și nemuritor, atât bărbat, cât și femeie.

MOYERS: Crezi că a existat un loc ca Grădina Edenului?

CAMPBELL: Bineînțeles că nu. Grădina Edenului este o metaforă pentru acea inocență care nu cunoaște timp

și contrarii, centrul din care conștiința începe să devină conștientă de schimbări.

MOYERS: Dar dacă în ideea Edenului există această inocență, ce s-a întâmplat cu ea? N-a fost ea zdruncinată, dominată, stricată de frică?

CAMPBELL: Exact. Există o poveste superbă despre divinitate, despre Sinele care a spus: „Sunt". Și imediat ce a spus „Sunt", s-a înfricoșat.

MOYERS: De ce?

CAMPBELL: Pentru că acum devenise o entitate care exista în timp. Apoi s-a gândit: „Nu există nimic de care să-mi fie frică, eu sunt singurul lucru care există". Imediat ce a spus asta, s-a simțit singură și și-a dorit să mai fie încă una; astfel, a simțit dorință. S-a mărit, s-a împărțit în doi, a devenit bărbat și femeie și a născut lumea.

Frica este prima experiență a fetusului în pântec. Un psihiatru cehoslovac, Stanislav Grof, care acum locuiește în California, și-a tratat ani de zile pacienții folosindu-se de LSD. A descoperit că unii dintre ei retrăiau nașterea și, în această retrăire, primul stadiu este cel al fetusului în pântec, fără niciun simț al „eu"-lui sau al existenței. Apoi, imediat înainte de naștere, uterul începe să se contracte și apare teroarea! Frica este primul sentiment, cel care spune „eu". Urmează stadiul oribil al nașterii, trecerea grea prin canalul de naștere și apoi — o, Doamne! Lumină! Îți poți imagina? Nu e uluitor că acest lucru repetă exact mitul? Sinele a spus: „Sunt" și s-a înfricoșat. Apoi, când și-a dat seama că e singur, a simțit nevoia să mai existe încă unul și a devenit doi. Asta este pătrunderea în lumea luminii și a perechilor de contrarii.

MOYERS: Ce puncte comune ale oamenilor revelează aceste elemente similare ale poveștilor — fructul oprit, femeia? De exemplu, aceste mituri, aceste povești ale creației, conțin câte o interdicție de tipul: „Să nu…" Bărbatul și femeia

se revoltă în fața acestei prohibiții și acționează de capul lor. După atâția ani de citit aceste lucruri, încă sunt copleșit de similitudinile dintre culturi extrem, extrem de îndepărtate.

CAMPBELL: Există un motiv standard în povești, Lucrul Interzis. Îl mai știi pe Barbă-Albastră, care îi spune soției lui: „Să nu deschizi acel dulap"? Și mereu e cineva care nu ascultă. În povestea Vechiului Testament, Dumnezeu indică lucrul interzis. Dumnezeu trebuie să fi știut că omul avea să mănânce fructul interzis. Dar, făcând acest lucru, omul a devenit inițiatorul propriei vieți. Viața a început cu adevărat prin acel act de neascultare.

MOYERS: Cum explici aceste similitudini?

CAMPBELL: Există două explicații. Una dintre ele este aceea că *psyche*-ul uman este cam același în toată lumea. *Psyche*-ul este experiența interioară a corpului uman, care este fundamental aceeași la toți oamenii, cu aceleași organe, aceleași instincte, aceleași impulsuri, aceleași conflicte, aceleași temeri. Din acest fundament comun au ieșit ceea ce Jung numește arhetipurile, ideile comune ale miturilor.

MOYERS: Ce sunt arhetipurile?

CAMPBELL: Sunt idei elementare, ceea ce s-ar putea numi idei „de bază". Jung s-a referit la aceste idei ca fiind arhetipuri ale inconștientului. „Arhetip" este un cuvânt mai bun, fiindcă „idee elementară" sugerează un proces de gândire. Arhetip al inconștientului înseamnă că vine de dedesubt. Diferența dintre arhetipurile jungiene ale inconștientului și complexele lui Freud este că arhetipurile inconștientului sunt manifestări ale organelor corpului și ale puterilor lor. Arhetipurile au o bază biologică, în timp ce inconștientul freudian este o colecție de experiențe traumatice reprimate din viața individului. Inconștientul freudian este un inconștient personal, biografic. Arhetipurile jungiene ale inconștientului sunt biologice. Biografia este secundară.

În toată lumea și în momente diferite ale istoriei umane, aceste arhetipuri sau idei elementare au apărut în costume diferite. Diferențele dintre costume sunt rezultatul condițiilor istorice și de mediu. Antropologul se concentrează exact pe identificarea și compararea acestor diferențe.

Există și o teorie concurentă a difuziunii care încearcă să explice similaritatea miturilor. De exemplu, arta aratului călătorește din zona în care a fost creată și alături de ea călătorește și o mitologie a fertilizării pământului, a semănatului și a creșterii plantelor alimentare — unele mituri, precum cel pe care l-am descris mai devreme, implică uciderea unei zeități, tăierea sa în bucăți și îngroparea bucăților, pentru a favoriza creșterea plantelor. Un astfel de mit va însoți o tradiție agricolă. Dar nu-l vei găsi într-o cultură bazată pe vânat. Așa că problema similitudinii miturilor are aspecte istorice și psihologice.

MOYERS: Ființele umane subscriu la una sau mai multe dintre aceste povești ale creației. Ce crezi că vrem să găsim atunci când subscriem la unul dintre aceste mituri?

CAMPBELL: Cred că toți căutăm un mod de a experimenta lumea care să ne deschidă spre transcendentul care reprezintă sursa lumii și sursa existenței noastre. Asta vor oamenii. Asta cere sufletul.

MOYERS: Adică încercăm să ne acordăm cu misterul care stă la baza tuturor lucrurilor? Acel domeniu vast de liniște pe care îl împărtășim cu toții?

CAMPBELL: Da, dar nu încercăm doar să-l găsim, ci să-l găsim chiar în mediul nostru, în lumea noastră — să-l recunoaștem. Să avem un fel de antrenament care să ne permită să experimentăm prezența divină.

MOYERS: În lume și în noi înșine.

CAMPBELL: În India există un salut superb, în care îți unești palmele și te înclini în fața celuilalt. Știi ce înseamnă?

MOYERS: Nu.

CAMPBELL: Poziția palmelor unite este cea pe care o adoptăm când ne rugăm, nu? Acest salut spune că zeul din tine îl recunoaște pe zeul din celălalt. Acești oameni sunt conștienți de prezența divină în toate lucrurile. Atunci când intri într-o casă indiană ca oaspete, ești întâmpinat ca o zeitate venită în vizită.

MOYERS: Dar oamenii care spuneau aceste povești, care credeau în ele și acționau conform lor nu-și puneau cumva întrebări mai simple? Nu se întrebau, de exemplu, cine a făcut lumea? Cum a fost ea făcută? De ce a fost ea făcută? Nu acestea sunt întrebările la care încearcă să răspundă poveștile despre creație?

CAMPBELL: Nu. Prin acel răspuns, ei văd că cel care a creat lumea este prezent în ea. Înțelegi? În povestea din *Upanișade* pe care tocmai am citit-o, zeul spune: „Văd că sunt această creație". Atunci când vezi că Dumnezeu este creația și că tu ești o creatură, îți dai seama că Dumnezeu e în tine și în persoana cu care vorbești. Atunci apare conștientizarea a două aspecte ale unei singure divinități. Există motivul mitologic fundamental conform căruia la început totul era unu, apoi a avut loc o separare — cerul și pământul, bărbatul și femeia și așa mai departe. Cum am pierdut contactul cu unitatea? Poți spune că separarea a fost vina cuiva — cineva a mâncat fructul greșit sau i-a spus cuvintele greșite lui Dumnezeu, și acesta s-a supărat și a plecat. Iar acum eternitatea este cumva departe de noi și trebuie să găsim un mod de a reintra în contact cu ea.

O altă temă este aceea a omului care nu a venit de sus, ci din pântecul Mamei Pământ. Adesea, în aceste povești apare o scară sau o frânghie pe care oamenii pot urca. Ultimii oameni care vor să iasă sunt doi oameni mari și grași. Se agață și ei de frânghie și, trosc, se rupe. Astfel încât oamenii sunt separați

de sursă. Într-un fel, din cauza minților noastre, chiar suntem separați; problema este să ne reunim cu acea frânghie ruptă.

MOYERS: Uneori mă gândesc că poate oamenii primitivi spuneau aceste povești doar ca să se distreze.

CAMPBELL: Nu, nu sunt povești de divertisment. Știm asta pentru că nu pot fi povestite decât în anumite perioade din an și în anumite condiții.

Există două ordine de mituri. Marile mituri, precum cel al Bibliei, de exemplu, sunt mituri ale templelor, ale marilor ritualuri sacre. Ele explică riturile prin care oamenii pot trăi în armonie cu ei înșiși, cu ceilalți și cu universul. Este normal să privim aceste povești ca fiind alegorice.

MOYERS: Crezi că primii oameni care au spus povestea creației au intuit natura alegorică a acestor povești?

CAMPBELL: Da. O spuneau *de parcă* ar fi așa. Ideea că cineva a făcut literalmente lumea este numită artificialism. Este modul de gândire al copilului: masa este făcută, deci probabil că cineva a făcut-o. Lumea e aici, deci trebuie s-o fi făcut cineva. Există un alt punct de vedere, care implică emanația și precipitarea fără personificare. Un sunet precipită aerul, apoi focul, apoi apa și pământul — și așa devine lumea. Întregul univers este inclus în acest prim sunet, această vibrație, care apoi condamnă toate lucrurile la fragmentare în domeniul temporal. În această perspectivă, nu există o entitate exterioară care a spus: „Să fie".

În majoritatea culturilor există nu doar o poveste a creației, ci două sau trei. În Biblie sunt două, chiar dacă oamenii le tratează ca pe una singură. Amintește-ți de capitolul 2 al *Genezei*, cu povestea din Grădina Eden: Dumnezeu se gândește la moduri în care îl poate stimula pe Adam, pe care l-a creat să-i fie grădinar, să îngrijească grădina. Aceasta este o poveste extrem, extrem de veche, din Sumerul Antic. Zeii voiau pe cineva care să le îngrijească grădina și să le cultive

mâncare, așa că l-au creat pe om. Acesta este fondul mitului din capitolele 2 și 3 ale *Genezei*.

Dar grădinarul lui Yahweh este plictisit. Așa că Dumnezeu încearcă să inventeze jucării pentru el. Creează animalele, dar tot ce poate face omul este să le numească. Apoi lui Dumnezeu îi vine ideea măreață de a scoate sufletul de femeie din corpul lui Adam — ceea ce e o poveste a creației extrem de diferită de cea din *Geneza* 1, în care Dumnezeu i-a creat pe Adam și pe Eva împreună, după chipul său divizat în parte bărbătească și parte femeiască. Acolo, Dumnezeu era androginul primordial. Este clar că povestea din capitolul 2 este mai veche, apărută poate în jurul secolului VIII î.Hr., în timp ce capitolul 1 aparține unui așa-numit text preoțesc din jurul secolului IV î.Hr. sau chiar mai târziu. Găsim un echivalent al *Genezei* 2 în povestea hindusă a Sinelui care a simțit frică, apoi dorință, apoi s-a scindat în doi. În *Geneza*, omul, nu Dumnezeu, s-a scindat în doi.

Din aceeași categorie face parte și legenda grecească pe care o spune Aristofan în dialogul platonician *Symposium*. Aristofan spune că la început existau creaturi compuse din ceea ce acum sunt două ființe umane. Acelea erau de trei feluri: bărbat/femeie, bărbat/bărbat și femeie/femeie. Apoi, zeii le-au divizat pe toate. După ce au fost divizate, singurul lucru la care se puteau gândi era să se îmbrățișeze pentru a reuși să reconstituie unitățile inițiale. Așa că acum toți ne petrecem viețile încercând să ne găsim și să ne reunim cu jumătățile noastre.

MOYERS: Spui că mitologia este studiul marii povești a omenirii. Care este acea mare poveste?

CAMPBELL: Aceea că am venit din domeniul unic al existenței și am devenit manifestări în domeniul temporal. Domeniul temporal este un fel de joc de umbre pe un perete atemporal. Și joci jocul în câmpul umbrelor, acționezi cu toată puterea conform polului la care te afli. Dar știi că dușmanul

tău, de exemplu, este pur și simplu cealaltă parte a ta, dacă ai putea privi din poziția de mijloc.

MOYERS: Deci marea poveste se referă la căutarea unui loc în această dramă?

CAMPBELL: Pentru a fi în concordanță cu marea simfonie a lumii, pentru a ne pune armonia trupului în concordanță cu armonia lumii.

MOYERS: Când citesc aceste povești, indiferent de cultură sau origine, mă minunez de imaginația oamenilor care au încercat să înțeleagă existența, să investească în micile lor călătorii aceste posibilități transcendente. Ți s-a întâmplat vreodată asta?

CAMPBELL: Văd mitologia ca pe căminul muzelor, cele care inspiră arta, poezia. Mitul te ajută să vezi viața ca pe o poezie și să te vezi pe tine participând la poezie.

MOYERS: O poezie?

CAMPBELL: Adică un vocabular, dar nu sub formă de cuvinte, ci de acțiuni și aventuri cu o conotație ce transcende acțiunile din lumea aceasta și ne face să ne simțim acordați cu ființa universală.

MOYERS: Când citesc aceste mituri, sunt pur și simplu uluit de mister. Putem doar presupune, dar nu putem pătrunde.

CAMPBELL: Asta e ideea. Cel care crede că a găsit adevărul suprem greșește. Este un verset în sanscrită, foarte citat, care apare și în *Tao-te Ching*: „Cel care crede că știe nu știe. Cel care știe că nu știe știe. Pentru că, în acest context, să știi înseamnă să nu știi. Și să nu știi înseamnă să știi".

MOYERS: În loc să-mi submineze credința, cercetările tale în domeniul mitologiei mi-au eliberat credința de închisorile culturale la care fusese condamnată.

CAMPBELL: Au eliberat-o și pe a mea; și știu că o să facă același lucru pentru toți cei care primesc mesajul.

MOYERS: Sunt unele mituri mai adevărate sau mai puțin adevărate decât altele?

CAMPBELL: Sunt adevărate în sensuri diferite. Fiecare mitologie este legată de înțelepciunea vieții așa cum este ea adaptată unei culturi specifice, într-o perioadă specifică. Integrează individul în societatea sa și societatea în domeniul naturii. Unește domeniul naturii cu natura individuală. Este o forță armonizatoare. De exemplu, mitologia noastră se bazează pe ideea de dualitate: bine și rău, rai și iad. Așa că religiile noastre tind să pună accentul pe etică. Păcat și ispășire. Corect și greșit.

MOYERS: Tensiunea contrariilor: iubire-ură, moarte-viață.

CAMPBELL: Ramakrishna a spus odată că dacă te gândești numai la păcatele tale ești un păcătos. Și când am citit acest lucru mi-am amintit de copilărie, când mergeam să mă spovedesc sâmbăta și mă gândeam la toate micile păcate pe care le comisesem de-a lungul săptămânii. Acum cred că ar trebui să mergem la preot și să-i spunem: „Binecuvântează-mă, părinte, căci am fost extraordinar, iar acestea sunt lucrurile bune pe care le-am făcut săptămâna asta". Identifică-te cu pozitivul, nu cu negativul.

Vezi tu, religia e ca un al doilea pântec. Este menită să aducă o ființă umană complicată la maturitate, adică la capacitatea de automotivare și de acțiune voluntară. Dar ideea de păcat ne menține într-o condiție servilă toată viața.

MOYERS: Dar aceasta nu este ideea creștină a Creației și a Căderii.

CAMPBELL: Am audiat odată un curs al unui extraordinar filosof Zen, Dr. D.T. Suzuki. S-a ridicat, cu mâinile atingându-i încet laturile corpului, și a zis: „Dumnezeu împotriva omului. Omul împotriva lui Dumnezeu. Omul împotriva naturii. Natura împotriva omului. Natura împotriva lui Dumnezeu. Dumnezeu împotriva naturii — ce religie amuzantă!"

MOYERS: M-am întrebat adesea ce ar gândi un membru al unui trib de vânători de pe câmpiile nord-americane dacă ar vedea creația omului așa cum e ea pictată de Michelangelo.

CAMPBELL: Cu siguranță, acela nu este zeul suprem al altor tradiții. În celelalte mitologii, omul se pune în concordanță cu lumea, cu această combinație de bine și rău. Dar, în sistemul religios al Orientului Apropiat, omul se identifică cu binele și luptă împotriva răului. Tradițiile biblice ale iudaismului, creștinismului și islamului vorbesc cu dispreț despre așa-numitele religii ale naturii.

Tranziția de la o religie a naturii la una sociologică ne îngreunează reluarea contactului cu natura. Dar, de fapt, toate acele simboluri culturale sunt susceptibile la interpretări în termeni psihologici și cosmologici, dacă alegi să le privești în acest mod.

Fiecare religie este adevărată într-un fel sau altul. Este adevărată atunci când e înțeleasă metaforic. Dar, atunci când se agață de propriile metafore și le interpretează ca pe fapte, intră în bucluc.

MOYERS: Care este metafora?

CAMPBELL: O metaforă e o imagine care sugerează altceva. De exemplu, dacă îi spun cuiva: „Ești o nucă tare", nu vreau să spun că acea persoană este literalmente o nucă. „Nucă" e o metaforă. În tradițiile religioase, metafora se referă la ceva transcendent, care literalmente nu este nimic. Să crezi că metafora este ea însăși referința e ca și cum ai cere meniul într-un restaurant, ai vedea scris biftec și ai începe să mănânci meniul.

De exemplu, Isus s-a ridicat la Ceruri. Sensul denotativ pare să fie acela că cineva s-a ridicat la cer. Asta este literalmente ceea ce se spune. Dar, dacă acesta ar fi cu adevărat sensul mesajului, ar trebui să-l aruncăm la gunoi, fiindcă nu ar fi existat niciun astfel de loc în care Isus să poată merge

literalmente. Știm că Isus nu poate să se fi ridicat la Ceruri fiindcă nu există niciun Rai fizic nicăieri în univers. Chiar dacă s-ar înălța cu viteza luminii, Isus s-ar afla încă în interiorul galaxiei. Astronomia și fizica au eliminat această posibilitate literală, fizică. Dar, dacă înțelegi sensul conotativ din „Isus s-a ridicat la Ceruri", îți dai seama că el a mers spre interior — nu în spațiul exterior, ci în spațiul interior, în locul de unde apare tot ce există, în conștiința care este sursa tuturor lucrurilor, în regatul cerurilor din interior. Imaginile par proiectate spre exterior, dar reflexia lor este spre interior. E o metaforă a întoarcerii la sursă, la alfa și omega, o metaforă a renunțării la fixația față de trup și a întoarcerii la sursa dinamică a acestui trup.

MOYERS: Nu subminezi cumva una dintre marile doctrine tradiționale ale creștinismului clasic — aceea că moartea și învierea lui Isus le prevestesc pe ale noastre?

CAMPBELL: Aceasta ar fi o eroare în citirea simbolului. Ar însemna să-l citești ca pe o proză, în loc să-l citești ca pe o poezie, să citești metafora cu sensul denotativ în locul celui conotativ.

MOYERS: Și poezia ajunge la realitatea nevăzută.

CAMPBELL: La ceea ce se află chiar dincolo de conceptul de realitate, ceea ce transcende orice gând. Mitul te așază acolo tot timpul, îți dă un fir prin care să te conectezi cu misterul pe care îl reprezinți.

Shakespeare a spus că arta este o oglindă ținută în fața naturii. Și exact asta este. În cazul mitului, natura este natura ta și toate aceste imagini poetice superbe din mitologie se referă la ceva din tine. Atunci când mintea ta e atât de prinsă de imagine încât nu-ți mai dai seama că se referă la tine, ai citit greșit imaginea.

Lumea interioară este lumea cerințelor și energiilor tale, a structurii și posibilităților tale, care se întâlnește cu lumea

exterioară. Iar lumea exterioară este domeniul întrupării tale. Asta este ceea ce ești. Trebuie să le ții pe ambele în funcțiune. După cum a spus Novalis, „căminul sufletului se află acolo unde lumea interioară se unește cu cea exterioară".

MOYERS: Deci povestea lui Isus care se ridică la Ceruri e ca un mesaj într-o sticlă de pe un țărm pe care l-a mai vizitat cineva.

CAMPBELL: Exact — Isus a fost acel cineva. Conform perspectivei normale asupra religiei creștine, nu putem să ne identificăm cu Isus, trebuie să-l imităm. Dacă ai spune: „Eu și Tatăl una suntem", cum a zis Isus, s-ar considera că e o blasfemie. Cu toate acestea, în *Evanghelia după Toma*, care a fost dezgropată în Egipt acum vreo patruzeci de ani, Isus spune: „Cel care bea din gura mea va fi ca mine și eu voi fi el". Pare o afirmație luată direct din budism. Cu toții suntem manifestări ale conștiinței lui Buddha sau ale conștiinței lui Cristos, doar că nu o știm. Cuvântul „Buddha" înseamnă „cel care s-a trezit". Toți trebuie să facem asta — să ne trezim și să vedem conștiința lui Cristos sau conștiința lui Buddha din noi. În perspectiva normală creștină, asta este o blasfemie, dar reprezintă chiar esența gnosticismului creștin și al *Evangheliei după Toma*.

MOYERS: Reîncarnarea este și ea o metaforă?

CAMPBELL: În mod cert. Atunci când oamenii mă întreabă: „Crezi în reîncarnare?", le răspund: „Reîncarnarea este o metaforă, la fel ca Raiul".

Metafora creștină ce corespunde reîncarnării este purgatoriul. Dacă un om moare cu o asemenea fixație asupra lucrurilor din această lume, încât spiritul său nu este pregătit să-l privească pe Dumnezeu, acel om trebuie să treacă printr-o purificare, să fie curățat de limitări. Limitările sunt cele pe care le numim păcate. Păcatul este pur și simplu un factor limitant care ne limitează conștiința și o fixează într-o condiție inadecvată.

În metafora orientală, dacă mori în această condiție inadecvată, te întorci pentru a avea mai multe experiențe care să te limpezească, până te eliberezi de aceste fixații. Eroul principal al mitului oriental este monada aflată într-o succesiune de reîncarnări. Monada preia diferite personalități cu fiecare viață. Ideea reîncarnării nu este aceea că tu și eu ne vom păstra aceeași personalitate după reîncarnare. Monada se dezbracă de personalitate. Apoi, monada îmbracă un alt trup, fie el de bărbat sau de femeie, în funcție de experiențele care îi sunt necesare pentru a se curăța de acest atașament față de domeniul temporal.

MOYERS: Și ce sugerează ideea de reîncarnare?

CAMPBELL: Sugerează că ești mai mult decât crezi că ești. Există dimensiuni ale ființei tale și un potențial de realizare și de conștiință care nu sunt incluse în ideea pe care o ai despre tine. Viața ta este mult mai adâncă și mai întinsă decât o vezi aici. Ceea ce trăiești este doar o fărâmă din ceea ce există cu adevărat în tine, din ceea ce-ți dă viață, întindere și adâncime. Dar poți trăi conform acelei adâncimi. Și, atunci când simți acest lucru, îți dai seama că toate religiile vorbesc despre el.

MOYERS: Acesta este un motiv principal al poveștilor mitologice de-a lungul timpului?

CAMPBELL: Nu, ideea vieții ca un chin prin care trebuie să treci ca să te eliberezi aparține religiilor mai înalte. Nu cred că există ceva de acest fel în mitologia aborigenilor.

MOYERS: Care este sursa acestei idei?

CAMPBELL: Nu știu. Probabil că a venit de la oameni cu o mare putere și profunzime spirituală, care simțeau că viețile lor sunt inadecvate aspectului sau dimensiunii spirituale a ființei lor.

MOYERS: Spui că elitele creează mituri, că șamanii, artiștii și ceilalți oameni care călătoresc în necunoscut se

întorc de acolo pentru a crea miturile. Dar cum rămâne cu oamenii de rând? Nu creează și ei povești precum cea a lui Paul Bunyan*, de exemplu?

CAMPBELL: Da, dar acela nu este un mit. Nu atinge nivelul de mit. Se spune că profeții și cei care în India sunt numiți *rishi* au *auzit* scripturile. Oricine poate asculta cu atenție, dar nu oricine are capacitatea de a auzi scripturile.

MOYERS: „Cel care are urechi de auzit să audă."

CAMPBELL: Trebuie să existe un antrenament prin care să-ți poți deschide urechile, astfel încât să începi să auzi metaforic, nu concret. Atât Freud, cât și Jung erau de părere că mitul își are baza în inconștient.

Oricine scrie o lucrare creativă știe că trebuie să te deschizi, să te predai, iar cartea îți va vorbi și se va construi singură. Într-o anumită măsură, devii mesagerul unei informații pe care ți-au dat-o așa-numitele Muze — sau, în limbaj biblic, „Dumnezeu". Nu este o impresie, este o realitate. Din moment ce inspirația vine din inconștient și din moment ce mințile inconștiente ale tuturor oamenilor din orice mică societate au atât de multe în comun, ceea ce scoate la lumină șamanul sau profetul este ceea ce așteaptă să fie scos la lumină din toți ceilalți. Așa că, atunci când cineva aude povestea profetului, răspunde: „Aha! Asta este povestea mea. Asta este ceea ce am vrut să spun dintotdeauna, dar nu am fost în stare". Trebuie să existe un dialog, o interacțiune între profet și comunitate. Profetul care vede lucruri pe care oamenii din comunitate nu vor să le audă este un profet ineficace. Uneori, o să fie dat la o parte.

MOYERS: Deci atunci când vorbim despre povești din folclor, nu ne referim la mituri, ci la povești spuse de oameni obișnuiți pentru a se distra sau pentru a exprima un anumit

---

* Pădurar uriaș din folclorul american. (*N.r.*)

nivel al existenței situat sub cel al marilor reprezentanți spirituali.

CAMPBELL: Da, povestea din folclor este spusă în scopul divertismentului. Mitul este spus în scopul educației spirituale. În India există o frumoasă zicală care se referă la aceste două ordine ale miturilor, ideea folclorică și ideea elementară. Aspectul folcloric este numit *desi*, care înseamnă „provincial", și are legătură cu societatea. Acesta este pentru tineri. Prin acest aspect, tânărul este integrat în societate și învățat să plece să vâneze monștri. „Uite o uniformă de soldat, avem slujba potrivită pentru tine." Dar există și ideea elementară. Cuvântul sanscrit pentru aceasta este *marga*, care înseamnă „cale". Este calea înapoi spre tine. Mitul vine din imaginație și se întoarce la ea. Societatea te învață care sunt miturile, apoi îți dă drumul pentru ca în meditațiile tale să urmezi calea adevărată spre interior.

Civilizațiile sunt fondate pe mituri. Civilizația Evului Mediu a fost fondată pe mitul Căderii din Rai, al mântuirii de pe cruce și al mântuirii oamenilor prin sfintele taine.

Catedrala era căminul sfintelor taine, iar castelul care o înconjura era centrul ei protector. Aici erau cele două forme de guvernare — guvernarea spiritului și guvernarea vieții fizice, ambele în concordanță cu sursa unică, binecuvântarea crucificării.

MOYERS: Dar în cadrul acestor două sfere oamenii spuneau povestioare despre spiriduși și vrăjitoare.

CAMPBELL: Există trei centre ale creativității mitologice și folclorice în Evul Mediu. Unul dintre ele este catedrala și tot ce este asociat cu mănăstirile și schiturile. Al doilea este castelul. Al treilea este bordeiul, acolo unde stau oamenii. Catedrala, castelul și bordeiul — dacă mergi în orice zonă civilizată, găsești aceleași clădiri — templul, palatul și orașul. Sunt centre generatorii diferite, dar în cadrul

aceleiași civilizații cele trei operează în același domeniu simbolic.

MOYERS: În același domeniu simbolic?

CAMPBELL: Domeniul simbolic se bazează pe experiențele oamenilor dintr-o anumită comunitate, într-un anumit moment și loc. Miturile sunt atât de intim legate de cultură, timp și loc, încât viața se scurge din simbolurile și metaforele care nu sunt ținute în viață și recreate constant prin artă.

MOYERS: Cine vorbește în metafore în ziua de azi?

CAMPBELL: Toți poeții. Poezia este o limbă metaforică.

MOYERS: O metaforă sugerează potențialul.

CAMPBELL: Da, dar sugerează și realitatea care se ascunde în spatele aspectului vizibil. Metafora este masca lui Dumnezeu prin care putem experimenta eternitatea.

MOYERS: Vorbești de poeți și de artiști. Cum rămâne cu clerul?

CAMPBELL: Cred că nu-și face treaba așa cum ar trebui. Clerul nu vorbește despre conotațiile metaforelor, ci rămâne blocat în etica binelui și a răului.

MOYERS: De ce preoții nu au devenit șamanii societății americane?

CAMPBELL: Diferența dintre un preot și un șaman este aceea că preotul e un funcționar, în timp ce șamanul este un om care a avut o experiență. În tradiția noastră, călugărul este cel care caută experiența, iar preotul este cel care a studiat pentru a servi comunitatea.

Un prieten al meu a participat odată la o reuniune internațională a ordinelor romano-catolice dedicate meditației, ce avea loc în Bangkok. Din spusele lui, călugării catolici îi înțelegeau fără probleme pe cei budiști, în schimb clerul celor două religii avea probleme de înțelegere reciprocă.

Persoana care a avut o experiență mistică știe că toate expresiile simbolice ale acesteia sunt imperfecte. Simbolurile

nu redau experiența, doar o sugerează. Dacă nu ai avut experiența, cum poți ști ce este? Încearcă să-i explici bucuria schiatului unui om care locuiește la tropice și care n-a văzut niciodată zăpadă. Este nevoie de o experiență ca să prinzi mesajul, este nevoie de un indiciu — altfel nu auzi ce ți se spune.

MOYERS: Persoana care are experiența trebuie să o proiecteze cât de bine poate prin imagini. Mi se pare că societatea noastră a pierdut arta gândirii în imagini.

CAMPBELL: Da, clar. Gândirea noastră este în mare parte discursivă, verbală, liniară. Este mai multă realitate într-o imagine decât într-un cuvânt.

MOYERS: Crezi că această absență a experienței religioase a extazului, a bucuriei, această negare a transcendenței în societatea noastră, este ceea ce i-a împins pe atâția tineri către consumul de droguri?

CAMPBELL: Absolut. Asta este poarta de intrare.

MOYERS: Poarta de intrare?

CAMPBELL: Către o experiență.

MOYERS: Și religia nu poate face asta pentru noi? Sau arta?

CAMPBELL: Ar putea, dar în momentul de față n-o fac. Religiile se referă la probleme sociale și etice, în loc să se refere la experiențele mistice.

MOYERS: Deci crezi că scopul principal al religiei este experiența?

CAMPBELL: Unul dintre lucrurile minunate din ritualul catolic este împărtășania. Te învață că acelea *sunt* trupul și sângele Mântuitorului. Le consumi, te întorci către tine și Cristos lucrează în tine. Acesta este un mod de a inspira o meditație asupra spiritului din tine. Când te uiți la oamenii care se întorc de la împărtășanie, vezi că sunt cu adevărat orientați spre interiorul lor.

În India, am văzut că, dacă pui un inel roșu în jurul unei pietre, piatra respectivă este privită ca o întrupare a misterului. În general, privim lucrurile în termeni practici, dar ai putea privi orice în termenii misterului. De exemplu, acesta este un ceas, dar este și un lucru care există. Poți să-l pui jos, să desenezi un cerc în jurul lui și să-l privești din alt punct de vedere. Asta este baza ideii de sfințire.

MOYERS: Cum adică? Cum poți să privești altfel ceasul pe care îl porți? Ce mister revelează?

CAMPBELL: E un lucru, nu?

MOYERS: Da.

CAMPBELL: Știi cu adevărat ce este un lucru? Ce-l susține? Este ceva în timp și în spațiu. Gândește-te cât de misterios este faptul că un lucru există. Ceasul devine centrul unei meditații, centrul misterului inteligibil al existenței, care se află peste tot. Acum, acest ceas este centrul universului. Este punctul fix din lumea care se învârte.

MOYERS: Unde te duce meditația?

CAMPBELL: O, depinde de cât de talentat ești.

MOYERS: Vorbești despre „transcendent". Ce este transcendentul? Ce i se întâmplă unui om în transcendent?

CAMPBELL: „Transcendent" este un termen tehnic, filosofic, tradus în două moduri diferite. În teologia creștină, se referă la Dumnezeu care este dincolo sau în afara domeniului naturii. Acesta este un mod materialist de a vorbi despre transcendent, fiindcă îl privește pe Dumnezeu ca pe un fel de lucru spiritual care există undeva. Hegel a numit zeul nostru antropomorfic „o vertebrată gazoasă" — ideea de Dumnezeu pe care o au mulți creștini. Sau este privit ca un bătrân bărbos cu un temperament cam neplăcut. Dar „transcendent" înseamnă, de fapt, ceva dincolo de orice concept. Kant ne spune că toate experiențele noastre sunt limitate de timp și de spațiu. Se petrec în spațiu și se petrec în timp.

Timpul și spațiul formează sensibilitățile care ne mărginesc experiențele. Simțurile noastre sunt închise în domeniul timpului și al spațiului, iar mințile noastre sunt închise într-un cadru al categoriilor de gândire. Dar lucrul suprem (care nu e un lucru) cu care încercăm să intrăm în contact nu este limitat astfel. Noi îl limităm încercând să ne gândim la el.

Transcendentul transcende toate aceste categorii de gândire. Ființa și neființa — acestea sunt categorii. Cuvântul „Dumnezeu“ se referă la ceea ce transcende gândirea, dar cuvântul „Dumnezeu“ în sine este ceva la care ne gândim.

Dumnezeu poate fi personalizat în multe, multe moduri. Există un singur Dumnezeu? Există mai mulți? Acestea sunt doar categorii de gândire. Lucrul despre care vorbești și la care încerci să te gândești *transcende* toate acestea.

Una dintre problemele cu Yahweh, după cum se spunea în vechile texte creștine gnostice, este aceea că a uitat că e o metaforă. A crezut că este un lucru. Iar atunci când a spus: „Eu sunt Dumnezeu“, o voce i-a zis: „Greșești, Samael“. „Samael“ înseamnă „zeu orb“ — orb la Lumina infinită căreia îi este o manifestare locală istorică. Asta este cunoscută sub numele de „blasfemia lui Iehova“ — faptul că a crezut că este Dumnezeu.

MOYERS: Spui că Dumnezeu nu poate fi cunoscut.

CAMPBELL: Spun că acel lucru suprem este dincolo de categoriile ființei și neființei. Este sau nu este? După cum se spune că ar fi zis Buddha: „Este și nu este; nici este și nici nu este“. Dumnezeu ca mister suprem al existenței este dincolo de gândire.

Într-una dintre *Upanișade* este o poveste minunată despre zeul Indra. Un mare monstru închisese toate apele pământului, așa că era mare secetă și lumea o ducea extrem de rău.

I-a luat ceva timp lui Indra să-și dea seama că avea o cutie de tunete și că tot ce trebuia să facă era să dea drumul unui tunet peste monstru, iar acesta va plesni. Când a făcut-o, apele au început să curgă din nou, lumea s-a împrospătat, iar Indra a spus: „Ce băiat extraordinar sunt".

Gândindu-se ce băiat extraordinar este, Indra se duce la muntele cosmic, muntele central al lumii, și decide să construiască un palat demn de unul ca el. Dulgherul-șef al zeilor se duce să lucreze la palat și, în scurt timp, ridică o reședință destul de bună. Dar, de fiecare dată când Indra vine să-l vadă, are noi idei despre cât de splendid și de grandios ar trebui să fie palatul. În cele din urmă, dulgherul își zice: „Dumnezeule, suntem amândoi nemuritori, iar dorințele lui nu vor fi niciodată satisfăcute. Sunt prins pentru totdeauna". Așa că decide să se ducă la Brahma, zeul creator, ca să se plângă.

Brahma stă pe un lotus, simbolul energiei și grației divine. Lotusul crește din buricul lui Vishnu, zeul care doarme și visează universul. Deci dulgherul ajunge la marginea acestui helește cu lotuși al universului și își spune necazul lui Brahma. Brahma îi răspunde:

— Mergi acasă. Mă voi ocupa eu.

Brahma se dă jos de pe lotus și îngenunchează ca să-i vorbească lui Vishnu cel adormit. Vishnu face doar un semn și spune cam așa:

— Ascultă-mă, zboară, ceva o să se întâmple.

În următoarea dimineață, la poarta palatului în construcție apare un băiat frumos, negru-albăstrui, cu o droaie de copii în jur, venit doar să admire frumusețea palatului. Portarul palatului fuge la Indra, iar Indra îi spune:

— Ei bine, adu băiatul înăuntru.

Băiatul este dus la Indra, iar Indra, zeul rege, stând pe tron, îi spune:

— Tinere, bine ai venit. Ce te aduce la palatul meu?

— Păi, spune băiatul cu o voce precum tunetul, mi s-a spus că vrei să construiești un palat mai măreț decât a construit orice Indra dinaintea ta.

Indra îi răspunde:

— Orice Indra dinaintea mea? Despre ce vorbești, tinere?

— Despre toți Indra dinaintea ta, spune băiatul. I-am văzut venind și plecând, venind și plecând. Doar gândește-te, Vishnu doarme în oceanul cosmic, cu lotusul universului crescând din buricul lui. Pe lotus stă Brahma, creatorul. Brahma își deschide ochii și o lume începe să existe, condusă de un Indra. Brahma își închide ochii și o lume încetează să existe. Viața unui Brahma este de 432 000 de ani. Când moare, lotusul intră înapoi în buric și apoi alt lotus se formează și, odată cu el, alt Brahma. Acum gândește-te la nenumăratele galaxii din spațiul infinit — fiecare dintre ele este un lotus, cu un Brahma pe el, care își deschide și își închide ochii. Și Indra? Poate că ai câțiva înțelepți la curte care s-ar încumeta să numere stropii de apă din toate oceanele lumii sau grăunțele de nisip de pe toate plajele lumii, dar nimeni n-ar putea număra toți Brahma și cu atât mai puțin toți Indra.

În timp ce băiatul vorbește, o armată de furnici traversează podeaua. Băiatul râde când le vede, dar lui Indra i se face pielea de găină și îl întreabă:

— De ce râzi?

Băiatul răspunde:

— Nu întreba dacă nu ești gata să fii rănit.

— Întreb, spune Indra. Învață-mă.

(Asta, apropo, este o idee orientală foarte bună: nu înveți pe nimeni decât dacă ți se cere. Nu îți bagi misiunea cu forța pe gâtul oamenilor.)

Așa că băiatul arată spre furnici și spune:

— Toate acestea au fost Indra înainte. Prin multe vieți s-au ridicat de la cea mai joasă condiție la cea mai înaltă

iluminare. Și atunci când aruncă un tunet peste un monstru se gândesc: „Ce băiat bun sunt“. Și o iau din nou în jos.

În timp ce băiatul vorbește, un yoghin bătrân și morocănos intră în palat cu o umbrelă de soare făcută din frunze de bananier. Bătrânul e gol, doar cu o cârpă în jurul șoldurilor, iar pe pieptul lui se vede un mic disc de păr, cu jumătate din firele din mijloc căzute.

Băiatul îl salută și îl întreabă ce avea de gând să întrebe Indra.

— Bătrâne, cum te numești? De unde vii? Unde e familia ta? Unde e casa ta? Și ce înseamnă această ciudată constelație de păr de pe pieptul tău?

— Păi, spune bătrânul, mă numesc Părosul. Nu am casă. Viața e prea scurtă pentru așa ceva. Am doar umbrela asta de soare. Nu am familie. Doar meditez la picioarele lui Vishnu și mă gândesc la eternitate și la cum e timpul care trece. Știi, de fiecare dată când moare un Indra, dispare o lume — lucrurile astea se perindă fulgerător. De fiecare dată când moare un Indra, cade un fir de păr din acest cerc de pe pieptul meu. Jumătate dintre fire au căzut. În curând vor cădea toate. Viața e scurtă. De ce să-mi fac o casă?

Apoi, cei doi dispar. Băiatul era Vishnu, Marele Protector, iar bătrânul yoghin era Shiva, creatorul și distrugătorul lumii, care venise să-l învețe pe Indra; Indra era doar un zeu al istoriei, dar credea că el e întregul spectacol.

Indra rămâne pe tron, complet dezamăgit, complet epuizat. Îl cheamă pe dulgher și îi spune:

— Încetez construcția acestui palat. Ești concediat.

Așa că dulgherul primește ce a vrut. Este concediat și nu mai are loc nicio construcție.

Indra decide să se facă yoghin și să mediteze la picioarele lui Vishnu. Dar avea o regină superbă, pe nume Indrani.

Când Indrani aude de planul lui Indra, se duce la preotul zeilor și îi spune:

— Acum i-a venit ideea să se facă yoghin.

— Ei bine, spune preotul, vino cu mine, draga mea, stăm de vorbă cu toții, rezolv eu.

Se așază amândoi în fața tronului regelui, iar preotul spune:

— Acum mulți ani, am scris pentru tine o carte despre arta politicii. Acum ești regele zeilor. Ești o manifestare a misterului lui Brahma în domeniul timpului. Acesta este un mare privilegiu. Apreciază-l, onorează-l și trăiește-ți viața ca și cum ai fi ceea ce ești. Și acum îți voi scrie o carte despre arta iubirii, pentru ca tu și soția ta să știți că Brahma strălucește și în misterul a doi care devin unu.

Cu acest set de instrucțiuni, Indra renunță la ideea de a deveni yoghin și descoperă că, în viață, poate să reprezinte eternitatea ca un simbol al lui Brahma.

Așa că fiecare dintre noi este, într-un fel, Indra al vieții sale. Poți alege să dai totul la o parte și să te duci în pădure să meditezi sau poți alege să rămâi în lume, atât în viața profesională, care este îndatorirea regească a politicii și a realizărilor, cât și în viața personală, cu soția și familia. Mi se pare un mit foarte frumos.

MOYERS: Și spune foarte multe lucruri pe care le-a descoperit știința modernă, că timpul este infinit…

CAMPBELL: …că există o puzderie de galaxii și că Dumnezeul nostru — personificarea noastră a lui Dumnezeu, a fiului său și a misterului — există doar în acest mic interval de timp.

MOYERS: Totuși, cultura ne-a influențat mereu ideile despre cele mai importante lucruri.

CAMPBELL: Cultura ne poate învăța și să depășim conceptele sale. Acest lucru este cunoscut ca inițiere. O inițiere

adevărată este atunci când un guru îți spune: „Nu există Moș Crăciun". Moș Crăciun este metafora unei relații dintre părinți și copii. Relația există și poate fi experimentată, dar Moș Crăciun nu există. Moș Crăciun era pur și simplu un indiciu cu ajutorul căruia copiii să aprecieze ce înseamnă o relație.

Viața este, în esența ei, un mister teribil — toată treaba asta cu trăitul prin ucis și mâncat. Dar este o atitudine copilărească să spui „nu" vieții cu toată durerea ei, să spui că asta nu ar fi trebuit să existe.

MOYERS: Zorba spune: „Necazuri? Toată viața e un necaz".

CAMPBELL: Doar moartea nu e un necaz. Oamenii mă întreabă: „Ești optimist cu privire la lume?" Și eu le spun: „Da, e minunată exact așa cum este. Și n-ai cum s-o corectezi. Nimeni n-a făcut-o niciodată mai bună. Nu o să fie niciodată mai bună. Asta este, fie că vrei, fie că nu. N-ai cum s-o corectezi sau s-o îmbunătățești".

MOYERS: Asta nu duce la o atitudine pasivă în fața răului?

CAMPBELL: Tu însuți participi la rău, altfel nu ești viu. Orice faci e rău pentru cineva. Asta este una dintre ironiile creației.

MOYERS: Cum rămâne cu ideea asta despre bine și rău în mitologie? Cu ideea că viața este un conflict între forțele întunericului și forțele luminii.

CAMPBELL: Aceea este o idee zoroastriană care a pătruns în iudaism și în creștinism. În alte tradiții, binele și răul sunt relative la poziția în care te afli. Ce este bine pentru unul este rău pentru altul. Și îți joci rolul, fără să te retragi din lume când îți dai seama cât de oribilă este; trebuie să vezi că această oroare este doar prim-planul unui miracol: un *mysterium tremendum et fascinans*.

„Viața este suferință" e primul adevăr budist. Și așa este. Nu ar fi viață dacă n-ar implica temporalitate, iar

temporalitatea înseamnă suferință — pierdere, pierdere, pierdere. Trebuie să spui „da“ vieții și s-o vezi magnifică așa cum este; sigur asta a vrut Dumnezeu.

MOYERS: Chiar crezi asta?

CAMPBELL: Este plină de bucurie așa cum e. Nu cred că a fost cineva care a vrut asta, dar așa este. James Joyce a făcut odată o remarcă memorabilă: „Istoria e un coșmar din care încerc să mă trezesc“. Și felul în care ne putem trezi din el nu este prin frică, ci recunoscând că toate acestea sunt, cumva, o manifestare a puterii incredibile a întregii creații. Sfârșiturile sunt mereu dureroase. Dar durerea este o condiție pentru existența lumii.

MOYERS: Dar, dacă ai accepta asta ca fiind concluzia supremă, nu ai mai încerca să creezi legi sau să duci lupte sau…

CAMPBELL: N-am spus asta.

MOYERS: Dar asta nu este concluzia logică, dacă acceptăm lucrurile așa cum sunt?

CAMPBELL: Nu este concluzia *necesară*. Poți să spui: „Voi participa la această viață, mă voi înrola în armată, mă voi duce la război“ și așa mai departe.

MOYERS: „Voi face tot ce pot.“

CAMPBELL: „Voi participa la joc. E o operă superbă, superbă — atâta că doare.“

Afirmarea e dificilă. Mereu afirmăm cu anumite condiții. Afirm lumea numai dacă e așa cum mi-a zis Moș Crăciun că trebuie să fie. Dar s-o afirmi așa cum este — asta este greu; și despre asta sunt miturile. Ritualul este participarea grupului la cea mai hidoasă faptă — fapta de a trăi. Care înseamnă să ucizi și să mănânci un alt lucru viu. O facem împreună și așa e viața. Eroul este cel care vine să participe la viață cu curaj și decență, așa cum vrea natura, și nu după propriile ranchiuni, dezamăgiri și răzbunări.

Sfera de acțiune a eroului nu este transcendentul, ci aici și acum, domeniul temporal al binelui și răului — al perechilor de contrarii. Când ieșim din transcendent, intrăm în domeniul contrariilor. Am mâncat din pomul cunoașterii și am descoperit nu doar binele și răul, ci și celelalte contrarii: masculin și feminin, corect și greșit, asta și aia, lumină și întuneric. Totul este dual în domeniul temporal: trecut și viitor, mort și viu, ființă și neființă. Dar perechea supremă din imaginație este perechea bărbat-femeie. Bărbatul este agresiv, iar femeia, receptivă. Bărbatul e luptătorul, iar femeia, visătorul. Avem tărâmul iubirii și tărâmul războiului, Eros și Thanatos la Freud.

Heraclit a spus că pentru Dumnezeu toate lucrurile sunt bune și corecte și juste, dar pentru om unele lucruri sunt corecte și altele nu. Când ești om, te afli în domeniul timpului și al deciziilor. Una dintre problemele vieții este să trăim cunoscând acești doi termeni și să spunem: „Știu care este centrul și știu că binele și răul sunt doar aberații temporale și că în ochii lui Dumnezeu nu există nicio diferență".

MOYERS: Asta este ideea din *Upanișade* pe care tocmai am citit-o : „Nu-i încă nici femeie, nici bărbat, dar nici fără sex nu este. Indiferent ce corp ia, este slujit de acel corp".

CAMPBELL: Exact. Isus spune: „Nu judecați, ca să nu fiți judecați". Adică așază-te în situația din Paradis, dinainte să gândești în termeni de bun și rău. Nu prea auzi asta în predici. Dar una dintre marile provocări ale vieții e să spui „da" acelei persoane sau acelei acțiuni sau acelei situații care în mintea ta este abominabilă.

MOYERS: Abominabilă?

CAMPBELL: Există două aspecte ale acestui lucru. Unul dintre ele este judecata ta în domeniul acțiunii. Celălalt este judecata ta ca observator metafizic. Nu poți să spui că nu ar trebui să existe șerpi veninoși — pur și simplu așa este

viața. Dar, în domeniul acțiunii, dacă vezi un șarpe veninos pe punctul de a mușca pe cineva, îl omori. Asta nu înseamnă că îi spui „nu“ șarpelui, ci că spui „nu“ acelei situații. Un verset minunat din *Rig Veda* spune: „În copac“ — adică în copacul vieții, copacul propriei tale vieți — „sunt două păsări, prietene bune. Una mănâncă fructul copacului, iar cealaltă, fără să mănânce, o privește“. Cea care mănâncă fructul îl ucide. Viața trăiește prin viață, asta e ideea. Un mit din India spune povestea marelui zeu Shiva, al cărui dans este universul. O avea drept consoartă pe zeița Parvathi, fiica regelui muntelui. Un monstru a venit la el și i-a zis:

— O vreau pe soția ta ca iubită.

Shiva a fost indignat, așa că și-a deschis cel de-al treilea ochi și fulgerele au lovit pământul, au ieșit foc și fum, iar atunci când fumul s-a împrăștiat apăruse un alt monstru, suplu, cu părul ca de leu zburând în cele patru zări. Primul monstru a văzut că monstrul cel suplu era pe punctul de a-l mânca. Ce faci când ești într-o astfel de situație? Tradiția spune să cerșești îndurarea zeului. Așa că monstrul a spus:

— Shiva, îți cerșesc îndurarea.

Acest joc cu zeii are reguli. Dacă cineva îți cerșește îndurarea, i-o oferi. Deci Shiva a spus:

— Îți ofer îndurarea mea. Monstru suplu, nu-l mânca.

— Ei bine, i-a răspuns monstrul suplu, și atunci ce fac? Mi-e foame. M-ai făcut înfometat, ca să-l mănânc pe el.

— Păi, i-a spus Shiva, mănâncă-te pe tine.

Monstrul suplu a început cu picioarele sale și a continuat să înfulece, să înfulece, mergând tot mai sus — imaginea vieții care se hrănește cu viață. În cele din urmă, nu a mai rămas din monstrul suplu decât o față. Shiva s-a uitat la față și i-a spus:

— Nu am văzut niciodată o demonstrație mai măreață a ceea ce înseamnă viața. Te voi numi Kirtimukha — „fața gloriei“.

Acea mască, fața gloriei, poate fi văzută la portalurile templelor lui Shiva și ale lui Buddha. Shiva i-a spus feței:

— Cel care nu se înclină în fața ta este nedemn să vină la mine.

Trebuie să spunem „da“ miracolului vieții așa cum este, nu cu condiția ca el să-ți urmeze regulile. Altfel, nu vei ajunge niciodată la dimensiunea metafizică.

Odată, când eram în India, m-am gândit că mi-ar plăcea să întâlnesc un guru sau un profesor important față-n față. Așa că m-am dus în vizită la un profesor respectat, pe nume Sri Krishna Menon, și primul lucru pe care mi l-a zis a fost:

— Ai o întrebare?

În această tradiție, profesorul răspunde mereu la întrebări. Nu-ți spune nimic din ce nu ești încă pregătit să auzi. Așa că i-am spus:

— Da, am o întrebare. Din moment ce în gândirea hindusă toate lucrurile din univers sunt manifestări ale divinității înseși, cum putem spune „nu“ vreunui lucru pe lume? Cum putem spune „nu“ brutalității, prostiei, vulgarității, nepăsării?

El mi-a răspuns:

— Pentru mine și pentru tine, calea este să spui „da“.

Apoi am purtat o discuție extraordinară pe această temă a afirmării tuturor lucrurilor. Și mi-a confirmat sentimentul pe care-l aveam: cine suntem noi să judecăm? Mi se pare că aceasta este și una dintre marile învățături ale lui Isus.

MOYERS: În doctrina creștină clasică, lumea materială trebuie disprețuită, iar viața va fi răsplătită în lumea de dincolo, în rai. Dar spui că, dacă afirmăm ceea ce ne displace, afirmăm chiar lumea care reprezintă eternitatea noastră în acest moment.

CAMPBELL: Exact. Eternitatea nu înseamnă mai târziu. Eternitatea nici măcar nu înseamnă mult timp. Eternitatea nu are nimic de-a face cu timpul. Eternitatea este acea

dimensiune de aici și acum pe care gândirea în termeni temporali o ciuntește. Și, dacă nu o atingi aici, n-o vei atinge nicăieri. Problema cu raiul este că te vei simți atât de bine acolo, încât nici nu te vei gândi la eternitate. Vei avea parte doar de acest extaz infinit în prezența lui Dumnezeu. Dar experiența eternității aici și acum, în toate lucrurile, indiferent că le gândim ca fiind bune sau rele, această experiență este funcția vieții.

MOYERS: Asta e tot.

CAMPBELL: Asta e tot.

III
Primii povestitori

Mesagerii animali ai Puterii Nevăzute nu mai au, ca în vremurile primitive, funcția de a învăța și ghida omenirea. Urșii, leii, elefanții, caprele și gazelele sunt închise în cuști în grădini zoologice. Omul nu mai este nou-venitul într-o lume de câmpii și păduri neexplorate, iar vecinii noștri imediați nu mai sunt animalele sălbatice, ci alte ființe umane, cu care concurăm pentru bunuri și pentru spațiu pe o planetă care se învârte la nesfârșit în jurul unui ghem de flăcări. Nici cu trupul și nici cu mintea nu mai locuim în aceeași lume a vânătorilor din mileniile paleolitice, dar modului lor de viață le datorăm forma trupurilor și structura minților noastre. Probabil că amintirile cu mesagerii lor animali încă dorm, cumva, înăuntrul nostru; fiindcă se trezesc și se mișcă puțin atunci când ne aventurăm în sălbăticie. Se trezesc de groaza tunetului. Și se trezesc — cu un sentiment de familiaritate — atunci când intrăm într-una dintre acele peșteri pictate. Oricare ar fi fost acel întuneric interior în care coborau în transă șamanii acestor peșteri, același întuneric zace și în noi, și-l vizităm noapte de noapte în somn.

Joseph Campbell,
The Way of the Animal Powers (Calea puterilor animale)

* * *

MOYERS: Crezi că poetul Wordsworth avea dreptate când scria: „Nașterea noastră e doar somn și uitare: / Sufletul care răsare cu noi, steaua vieții noastre, / Are altundeva sălașul / Și vine de departe“? Crezi că așa este?

CAMPBELL: Da. Nu este o uitare completă — în sensul că nervii din corpul nostru poartă amintirile care ne-au modelat sistemul nervos ca răspuns la anumite circumstanțe de mediu și la cererile organismului.

MOYERS: Ce datorează sufletele noastre miturilor străvechi?

CAMPBELL: Miturile străvechi au avut scopul de a armoniza mintea și trupul. Mintea poate s-o ia razna în moduri ciudate și să vrea lucruri pe care trupul nu le vrea. Miturile și riturile au fost moduri de a pune mintea în concordanță cu trupul și de a pune modul de viață în concordanță cu ceea ce dictează natura.

MOYERS: Deci aceste povești vechi trăiesc în noi?

CAMPBELL: Într-adevăr. Etapele dezvoltării umane sunt aceleași astăzi ca în timpurile străvechi. Când ești mic, ești crescut într-o lume a disciplinei, a ascultării, și ești dependent de alții. Toate acestea trebuie depășite când ajungi la maturitate, ca să încetezi dependența și să trăiești cu responsabilitate și autoritate. Imposibilitatea de a trece acel prag reprezintă baza nevrozelor. Apoi urmează etapa de după ce ți-ai câștigat lumea, aceea de a renunța la ea — criza respingerii, a dezangajării.

MOYERS: Și în final moartea?

CAMPBELL: Și în final moartea. Aceea este dezangajarea supremă. Deci mitul trebuie să urmărească ambele scopuri, acela de a introduce tânărul în viața lumii — aceasta este funcția ideii folclorice — și apoi de a-l dezangaja. Ideea folclorică dezgolește ideea elementară, care te ghidează către viața ta interioară.

MOYERS: Și aceste mituri îmi spun cum au făcut alții trecerea și cum o pot face și eu?

CAMPBELL: Da, și îți spun și care sunt frumusețile acelei căi. Știi, simt asta acum, când mă aflu în ultimii mei ani de viață — miturile mă ajută să mă împac cu situația.

MOYERS: Ce fel de mituri? Spune-mi unul care chiar te-a ajutat.

CAMPBELL: De exemplu, în India există tradiția de a-ți schimba complet modul de a te îmbrăca, de a-ți schimba chiar și numele, pe măsură ce treci de la o etapă la alta. Când m-am pensionat și am încetat să mai predau, mi-am dat seama că trebuie să-mi creez un nou mod de viață, așa că mi-am schimbat modul de a-mi vedea viața, doar din acest punct de vedere — anume ieșirea din sfera realizărilor și intrarea în sfera plăcerii, aprecierii și relaxării în fața minunilor din jur.

MOYERS: Și apoi urmează trecerea finală prin poarta întunecată?

CAMPBELL: Eh, asta nu e o problemă. Problema la vârsta de mijloc, atunci când corpul și-a atins puterea maximă și începe declinul, este să nu te mai identifici cu trupul care se descompune, ci cu acea conștiință al cărei recipient este trupul. Asta am învățat din mituri. Ce sunt eu? Sunt becul care conține lumina sau sunt lumina al cărei recipient este becul?

Una dintre problemele psihologice ale îmbătrânirii este frica de moarte. Oamenii se opun ușii spre moarte. Dar acest corp este un vehicul al conștiinței și, dacă te identifici cu conștiința, poți să asiști la cum acest corp se dezintegrează ca o mașină veche. Întâi ți se duce o aripă, apoi un cauciuc, una după alta — dar e previzibil. Apoi, treptat, dispare toată, iar conștiința se reunește cu conștiința. Nu se mai află în acest mediu particular.

MOYERS: Deci aceste mituri spun ceva despre îmbătrânire. Am întrebat asta fiindcă atât de multe mituri sunt despre tineri frumoși.

CAMPBELL: Miturile grecești. Când ne gândim la mitologie, de obicei ne gândim ori la cea greacă, ori la cea biblică. În ambele culturi are loc un fel de umanizare a materialului mitologic. Se pune un puternic accent pe latura umană și,

în special în miturile grecești, pe umanitatea și gloria tinerilor frumoși.

Dar se aprecia și bătrânețea. Bătrânul înțelept era un personaj respectat în lumea greacă.

MOYERS: Și în alte culturi?

CAMPBELL: Alții nu pun un accent așa puternic pe frumusețea tinereții.

MOYERS: Spui că imaginea morții este începutul mitologiei. Cum adică?

CAMPBELL: Cele mai timpurii dovezi ale unei oarecare gândiri mitologice sunt asociate cu mormintele.

MOYERS: Iar ele sugerează că oamenii vedeau viața și apoi n-o mai vedeau, așa că își puneau întrebări?

CAMPBELL: Cam așa ceva. Trebuie doar să-ți imaginezi cum ar fi propria ta experiență. Îngroparea armelor alături de mort și sacrificiile care să asigure continuarea vieții — acestea sugerează că ceea ce era înainte o persoană vie și caldă zace acum rece și începe să putrezească. Era ceva acolo și nu mai e. Unde e acum?

MOYERS: Când crezi că au descoperit oamenii moartea?

CAMPBELL: Au descoperit prima dată moartea atunci când au fost prima dată oameni, fiindcă au murit. Animalele au experiența de a-și vegheа companionii murind. Dar, din câte știm, nu se gândesc mai mult la asta. Și nu există dovezi că oamenii s-ar fi gândit într-un mod semnificativ la moarte până în perioada neanderthaliană, atunci când au început să se îngroape armele alături de morți și să se facă sacrificii animale.

MOYERS: Ce reprezentau aceste sacrificii?

CAMPBELL: Asta nu am de unde să știu.

MOYERS: Poți să ghicești.

CAMPBELL: Încerc să nu ghicesc. Știi, avem extrem de multe informații despre acest subiect, dar la un anumit punct

informația se oprește. Și, până la apariția scrisului, nu știm ce gândeau oamenii. Tot ce avem sunt diferite tipuri de rămășițe. Poți extrapola de la ele, dar e periculos. Totuși, știm că înmormântările implicau mereu ideea continuării vieții dincolo de cea vizibilă, ideea unui plan existențial dincolo de cel vizibil și care îl susține cumva pe cel vizibil, în care trebuie să trăim. Aș spune că asta este tema fundamentală a întregii mitologii — că există un plan invizibil care îl susține pe cel vizibil.

MOYERS: Ceea ce nu știm susține ceea ce știm.

CAMPBELL: Da. Și această idee de susținere invizibilă este conectată și cu societatea în care trăiește fiecare. Societatea era acolo dinainte ca tu să te naști, va fi tot acolo după ce mori, ești un membru al ei. Miturile care te leagă de grupul social, miturile tribale, afirmă că ești un organ al marelui organism. Societatea în sine este un organ al unui organism mai mare — fundalul, lumea în care se mișcă tribul. Tema principală în ritualuri este conectarea individului la o structură morfologică mai mare decât cea a propriului său corp fizic.

Omul trăiește ucigând; cu asta se asociază un sentiment de vină. Înmormântările sugerează că prietenul meu a murit, dar supraviețuiește. Animalele pe care le-am omorât trebuie să supraviețuiască și ele. Vânătorii primitivi aveau de obicei un fel de divinitate animală — denumirea tehnică ar fi de stăpân al animalelor, animalul principal. Stăpânul animalelor trimite turmele către ucidere.

Vezi tu, mitul fundamental al vânătorii este un fel de legământ între lumea animală și lumea oamenilor. Animalul își dă viața de bunăvoie, înțelegând că viața lui îi depășește entitatea fizică, și va fi readus în pământ sau în mamă printr-un ritual de restaurație. Și acest ritual de restaurație este asociat cu principalul animal vânat. Pentru amerindienii de pe câmpiile americane era bizonul. Pe coasta de nord-vest,

marile festivaluri au de-a face cu migrația somonului. În Africa de Sud, elandul, magnifica antilopă, este animalul principal.

MOYERS: Și animalul principal este…

CAMPBELL: …cel care furnizează hrana.

MOYERS: Deci în societățile timpurii bazate pe vânătoare, s-a dezvoltat între oameni și animale un legământ care presupunea ca acestea din urmă să fie consumate de cei dintâi.

CAMPBELL: Așa e viața. Omul e vânător, iar vânătorul e un prădător. În mituri, prădătorul și prada joacă două roluri importante. Reprezintă două aspecte ale vieții — pe de-o parte, aspectul agresiv, ucigaș, cuceritor, creator, iar, pe de altă parte, aspectul care reprezintă materia sau, ai putea spune, obiectul discuției.

MOYERS: Viața în sine. Ce se întâmplă în relația dintre vânător și vânat?

CAMPBELL: Din câte știm din viața boșimanilor și din relația amerindienilor cu bizonul, relația vânător-vânat este una de respect. De exemplu, boșimanii din Africa trăiesc într-o lume deșertică. E o viață grea, iar vânătoarea e extrem de dificilă în acest mediu. Se găsește foarte puțin lemn pentru arcuri masive și puternice. Boșimanii au arcuri micuțe, iar săgețile ajung la distanțe ce abia depășesc 27 de metri. Săgețile au o forță de pătrundere slabă. Abia sunt capabile să străpungă pielea animalului. Dar boșimanii aplică o otravă puternică pe vârfurile săgeților, pentru ca aceste frumoase animale, antilopele eland, să moară în dureri pe parcursul unei zile și jumătate. După ce animalul a fost săgetat și moare în dureri din cauza otrăvii, vânătorii respectă anumite tabuuri: nu au voie să facă diverse lucruri în cadrul unei „participări mistice“ la moartea animalului, a cărui carne a devenit viața lor și a cărui moarte a fost provocată de ei. Are loc o identificare, o identificare mitologică. Uciderea nu este doar măcelărire, este un act ritualic, așa cum este și mâncatul când spui o rugăciune

înainte de masă. Un act ritualic înseamnă să recunoști că ești dependent de această hrană oferită voluntar de animalul care ți-a dat viața lui. Vânătoarea e un ritual.

MOYERS: Și un ritual exprimă o realitate spirituală.

CAMPBELL: Exprimă că acest lucru se află în concordanță cu căile naturii, nu numai cu impulsurile personale.

Am auzit că, atunci când boșimanii își spun poveștile cu animale, imită sunetele diferitelor animale, pronunțând cuvintele ca și cum animalele însele le-ar pronunța. Cunoșteau îndeaproape aceste animale și aveau relații de prietenie cu ele.

Apoi au omorât câteva dintre ele pentru hrană. Știu fermieri care au o vacă animal de companie pe lângă animalele de la fermă. Nu mănâncă acea vacă, fiindcă ar fi un fel de canibalism să mănânci carnea unui prieten. Dar aborigenii mâncau carnea prietenilor lor tot timpul. Este nevoie de un fel de compensație psihologică, iar miturile ajută la asta.

MOYERS: Cum?

CAMPBELL: Aceste mituri primitive ajută *psyche*-ul să participe la actul necesar pentru viață fără sentimente de vină sau frică.

MOYERS: Și aceste mari povești se referă în mod constant la această dinamică, într-un fel sau altul — vânătoarea, vânătorul, vânatul, animalul ca prieten, ca mesager al lui Dumnezeu.

CAMPBELL: Exact. În mod normal, animalul vânat devine mesagerul divinității.

MOYERS: Și vânătorul ajunge să ucidă mesagerul.

CAMPBELL: Să ucidă zeul.

MOYERS: Asta provoacă un sentiment de vină?

CAMPBELL: Nu, vina este ștearsă de către mit. Uciderea animalului nu este o faptă personală. Faci treaba naturii.

MOYERS: Vina este ștearsă de către mit?

CAMPBELL: Da.

MOYERS: Dar trebuie ca uneori să simtă o reticență atunci când urmează să ucidă. Nu vrei cu adevărat să ucizi acel animal.

CAMPBELL: Animalul este tatăl. Știi ce zic freudienii: dacă ești bărbat, primul tău dușman este tatăl. Dacă ești băiat, fiecare dușman este potențial asociat psihologic cu imaginea paternă.

MOYERS: Crezi că animalul a devenit imaginea paternă a lui Dumnezeu?

CAMPBELL: Da. Este cunoscut faptul că atitudinea religioasă față de animalul principal este una de respect și nu numai — chiar de supunere în fața inspirației acelui animal. Animalul este cel care aduce daruri — tutunul, pipa mistică și așa mai departe.

MOYERS: Crezi că acest lucru îl deranja pe omul primitiv? Să omoare animalul care era un zeu sau un mesager al unui zeu?

CAMPBELL: Clar. De asta există ritualurile.

MOYERS: Ce fel de ritualuri?

CAMPBELL: Ritualuri de conciliere și de mulțumire. De exemplu, atunci când un urs este ucis, are loc o ceremonie în care ursului i se dă să mănânce o bucată din propria lui carne. Apoi, are loc o mică ceremonie în care pielea ursului este pusă pe un fel de suport, ca și cum ar fi prezent — și este prezent, își oferă propria carne pentru cină. Se aprinde un foc — și focul reprezintă zeița. Apoi are loc o conversație între zeul muntelui, care este ursul, și zeița focului.

MOYERS: Ce își spun?

CAMPBELL: Cine știe? Nu-i aude nimeni, dar socializează puțin.

MOYERS: Dacă urșii din peșteri n-ar fi împăciuiți, nu și-ar mai face apariția, iar vânătorii primitivi ar muri de foame. Au început să perceapă un fel de putere de care depindeau, o putere mai mare decât a lor.

CAMPBELL: Da. Asta este puterea stăpânului animalelor, faptul că animalele erau dispuse să participe la acest joc. În toate popoarele de vânători din lume vei vedea o atitudine foarte intimă, plină de apreciere, față de principalul animal folosit pentru hrană. Acum, când ne așezăm la masă, îi mulțumim lui Dumnezeu pentru mâncare. Acești oameni îi mulțumeau animalului.

MOYERS: Deci împăciuirea animalului cu această onorare ritualică ar fi ca și cum ai mitui măcelarul la supermarket.

CAMPBELL: Nu, nu cred că ar fi ca o mită. Îi mulțumești unui prieten pentru cooperarea într-o relație reciprocă. Dacă nu i-ai mulțumi, specia s-ar simți jignită.

Au fost descrise ritualuri pentru uciderea animalelor. Înainte ca vânătorul să plece la vânătoare, desenează pe vârful dealului o imagine a animalului pe care urmează să-l ucidă. Vârful acelui deal va fi așezat astfel încât să fie atins de primele raze ale soarelui. Când răsare soarele, vânătorul așteaptă cu o mică echipă de oameni să îndeplinească riturile. Și, atunci când lumina atinge imaginea animalului, săgeata vânătorului zboară de-a lungul razei de soare și lovește desenul, iar femeia care îl asistă ridică mâinile și strigă. Apoi vânătorul pleacă să ucidă animalul. A doua zi la răsărit, vânătorul șterge desenul animalului. Făcuse ceea ce făcuse în numele ordinii naturale, nu în numele intenției sale personale.

Există o altă poveste, dintr-o cu totul altă societate. Samuraiul, războinicul japonez, avea datoria de a răzbuna uciderea stăpânului său. Când îl încolțea pe omul care îi ucisese stăpânul și urma să-l ucidă cu sabia, omul încolțit, îngrozit, îl scuipa în față pe samurai. Iar samuraiul își băga sabia în teacă și pleca.

MOYERS: De ce?

CAMPBELL: Fiindcă fusese înfuriat și, dacă l-ar fi omorât furios pe acel om, ar fi devenit o răzbunare personală. El venise pentru o altfel de faptă, pentru o răzbunare impersonală.

MOYERS: Crezi că această impersonalitate a jucat un rol în *psyche*-ul vânătorului din Marile Câmpii*?

CAMPBELL: Da, categoric. Nu e o problemă morală să ucizi pe cineva și apoi să-l mănânci? Vezi tu, acești oameni nu priveau animalele așa cum le privim noi, ca pe o specie inferioară. Animalele sunt cel puțin egalii noștri, uneori chiar ne sunt superioare.

Animalul are puteri pe care omul nu le are. De exemplu, șamanul are adesea un animal familiar, adică spiritul unei specii de animale care îi va fi sprijin și profesor.

MOYERS: Dar dacă oamenii încep să fie capabili să-și imagineze și să vadă frumusețea și să creeze frumusețe din această relație, atunci devin superiori animalelor, nu-i așa?

CAMPBELL: Ei bine, nu cred că se gândeau atât la superioritate, cât la egalitate. Le cer sfaturi animalelor, iar acestea le devin model de viață. În acest caz, animalul e superior. Uneori, animalul este cel care aduce un ritual, ca în legenda despre originea bizonului. De exemplu, se poate vedea această inegalitate în legenda fundamentală a amerindienilor Blackfoot, care vorbește despre originea dansurilor lor ritualice, prin care invocă bizonii să coopereze cu ei în această piesă a vieții.

MOYERS: Care este legenda?

CAMPBELL: Povestea a luat naștere din problema obținerii hranei pentru un trib numeros. Unul dintre modurile în care puteau obține carne pentru iarnă era să fugărească o turmă de bizoni până la marginea unei stânci, unde aceștia se prăbușeau în gol și puteau fi ușor tăiați la baza stâncii. Această metodă este denumită „căderea bizonilor".

Povestea este cea a unui trib Blackfoot de foarte demult, care n-a mai putut convinge bizonii să sară de pe stâncă.

---

* Preriile din America de Nord. (*N.t.*)

Bizonii se tot apropiau de marginea stâncii și se întorceau într-o parte. Părea că tribul nu avea să aibă carne pentru iarnă.

Într-o zi, fiica uneia dintre familii se trezește devreme să scoată apă pentru gospodărie și, din întâmplare, se uită în sus, spre vârful stâncii. Și pe stâncă vede bizonii.

— Oh, zice ea, dacă ați veni încoace, m-aș mărita cu unul dintre voi.

Spre surprinderea ei, toți sar spre ea. Asta este prima surpriză. A doua este atunci când bizonul bătrân, șamanul turmei, vine și zice:

— Ei bine, fetițo, să mergem.

— Oh, nu, răspunde ea.

— Oh, ba da, spune el, ai promis. Noi ne-am respectat partea de învoială. Uită-te la toate rudele mele — au murit toate. Acum să mergem.

Familia fetei se trezește și se uită în jur; unde e Minnehana? Tatăl se uită la pământul din jur — știi cum sunt indienii, se pot orienta după urme — și zice:

— A plecat cu un bizon. Am s-o aduc înapoi.

Își pune mocasinii, își ia arcul cu săgeți și toate cele necesare și pleacă pe câmpie. După ce parcurge o distanță destul de mare, simte nevoia să se odihnească. Se așază și se gândește la ce ar trebui făcut, când deodată apare o coțofană, o pasăre inteligentă, cu calități șamanice.

MOYERS: Calități magice.

CAMPBELL: Da. Și indianul îi spune:

— O, pasăre frumoasă, a fugit cumva fiica mea cu un bizon? Ai văzut-o? Poți să zbori primprejur și să vezi dacă o găsești?

Iar coțofana îi spune:

— Păi, e o fată drăguță cu un bizon ceva mai încolo, nu tocmai departe.

— Ei bine, spune omul, poți să-i zici că tati o așteaptă aici, la baltă?

Coțofana zboară și o găsește pe fată printre bizoni. Toți dorm, iar ea tricotează sau așa ceva. Coțofana vine și îi spune:

— Tatăl tău e la baltă, te așteaptă.

— Oh, spune ea, asta e groaznic. E foarte periculos. Bizonii aceștia o să ne omoare. Spune-i să aștepte și voi veni. Încerc să scap.

Soțul ei, bizonul, se trezește în spatele ei, își scoate cornul și îi spune:

— Du-te la baltă să-mi aduci de băut.

Ea ia cornul și se duce la baltă, unde o așteaptă tatăl. El o apucă de braț și îi spune:

— Hai!

Dar ea îi spune:

— Nu, nu, nu! E foarte periculos. Toată turma va veni după noi. Trebuie să fac ce-am promis. Acum lasă-mă să mă întorc.

Umple cornul cu apă și se întoarce. Bizonul îi spune:

— Fe, fi, fo, fam, miroase a sânge de indian.

Știi tu, ceva de genul ăsta.

Ea îi spune că nu, n-are cum, iar el răspunde:

— Ba da, fără îndoială!

Și scoate un urlet de bizon, toți bizonii se trezesc, încep toți să danseze un dans lent, cu cozile ridicate, apoi se duc și îl calcă în picioare pe bietul indian, mărunțindu-l până nu mai rămâne nimic din el — dispare complet. Fata plânge, iar soțul ei, bizonul, îi spune:

— Deci plângi.

— Da, spune ea. Era tăticul meu.

— Da, spune el. Și cu noi cum rămâne? Aceștia sunt copiii noștri la rădăcina stâncii. Soțiile noastre, părinții noștri — și tu plângi pentru tăticul tău.

Se pare că bizonul era mărinimos, așa că i-a spus:

— Bun, dacă poți să-ți aduci tăticul înapoi la viață, îți dau drumul.

Fata se întoarce spre coțofană și-i spune:

— Te rog, uită-te în jur și vezi dacă găsești vreo bucățică din tăticu'.

Coțofana caută și se întoarce cu o vertebră, doar un oscior. Și fata spune:

— E de ajuns.

Pune osul pe pământ, îl acoperă cu pătura ei și cântă un cântec care să-l aducă la viață, un cântec magic și foarte puternic. În câteva clipe, apare sub pătură un om. Fata se uită și spune:

— Chiar e tăticu'!

Dar tatăl încă nu respiră. Fata mai cântă niște strofe din acel cântec și tatăl se ridică în picioare.

Bizonii sunt uluiți și îi spun:

— Vrei să faci asta și pentru noi? Te învățăm dansul bizonilor, și atunci când ne omorâți familiile puteți să dansați acest dans și să cântați acest cântec și vom reveni cu toții la viață.

Și asta este ideea de bază — că prin ritual se atinge acea dimensiune care transcende temporalitatea, acea dimensiune din care iese viața și în care se întoarce.

MOYERS: Ce s-a întâmplat acum o sută de ani, atunci când omul alb a venit și a măcelărit acest animal venerat?

CAMPBELL: Acela a fost un sacrilegiu. În multe dintre tablourile cu Marile Câmpii, realizate de George Catlin la începutul secolului al XIX-lea, se pot vedea efectiv sute de mii de bizoni peste tot. Apoi, pe parcursul următoarei jumătăți de secol, grănicerii, echipați cu puști, au împușcat turme întregi, au luat doar pieile ca să le vândă și au lăsat cadavrele să putrezească. A fost un sacrilegiu.

MOYERS: Au transformat bizonul dintr-un „tu"…

CAMPBELL: …într-un lucru.

MOYERS: Indienii li se adresau bizonilor cu „tu“, ca o manifestare a venerației.

CAMPBELL: Indienii se adresau oricărui lucru din natură cu „tu“ — copacilor, pietrelor, oricărui lucru. Poți să te adresezi oricărui lucru cu „tu“ și, dacă o faci, vei simți schimbarea în propria ta psihologie. Eul care vede un „tu“ nu este același eu care vede un lucru. În război, este treaba ziarelor să transforme adversarii într-o armată de lucruri.

MOYERS: Asta se întâmplă și în căsătorie, nu? La fel și cu copiii.

CAMPBELL: Câteodată „tu“ se transformă într-un lucru și nu mai știi care este relația voastră. Relația indienilor cu animalele diferă profund de relația noastră cu ele; noi vedem animalele ca pe o formă inferioară de viață. Din Biblie aflăm că noi suntem stăpânii. După cum spuneam, pentru popoarele de vânători, animalul este superior din multe puncte de vedere. Un amerindian Pawnee a spus: „La începutul tuturor lucrurilor, înțelepciunea și cunoașterea erau cu animalul. Căci Tirawa, Cel de Sus, nu vorbea direct cu omul. Se arăta prin animale. Și le trimitea să le spună oamenilor că ar trebui să învețe de la ele, de la stele, de la soare și de la lună“.

MOYERS: Deci în aceste vremuri ale popoarelor de vânători găsim începuturile imaginației mitice, uluirea în fața vieții.

CAMPBELL: Da. Atunci are loc o explozie de artă extraordinară și apar toate dovezile unei imaginații mitice complet dezvoltate.

MOYERS: Te uiți vreodată la aceste obiecte de artă primitive și, în loc să te gândești la artă, te gândești la bărbatul sau femeia care le-a pictat sau creat? Mă trezesc uneori întrebându-mă: cine era acel om?

CAMPBELL: Asta te lovește atunci când intri în peșterile antice. Ce era în capul lor atunci când au creat aceste imagini?

Cum au ajuns acolo? Cum vedeau? Singura lor sursă de lumină era o mică torță care pâlpâia.

Și, cu privire la problema frumuseții — este intenționată? Sau este doar expresia naturală a unui spirit frumos? Este intenționată frumusețea cântecului unei păsări? În ce sens intenționată? Sau ai putea spune că este expresia păsării, a frumuseții spiritului ei? Mă gândesc deseori așa la acest tip de artă. În ce măsură a avut artistul o intenție așa-zis „estetică" și în ce măsură a avut o intenție expresivă? Și în ce măsură este arta pur și simplu ceva învățat?

Când un păianjen face o pânză frumoasă, frumusețea izvorăște din natura păianjenului. Este o frumusețe instinctivă. Cât de mult din frumusețea vieților noastre este frumusețea de a fi viu? Cât de mult din ea este conștient și intenționat? E o întrebare grea.

MOYERS: Spune-mi ce-ți amintești de când ai intrat prima dată într-o astfel de peșteră cu picturi rupestre.

CAMPBELL: Nu mai vrei să ieși. Intri într-o cameră enormă, ca o catedrală imensă, plină de picturi cu animale. Întunericul e de neconceput. Intrarăm cu lumini electrice, dar, la scurt timp după, ghidul nostru a stins lumina; în viața mea nu am fost într-un întuneric mai profund. Era — nu știu, pur și simplu un șoc. Nu știi unde te afli, nu știi dacă ești cu fața spre nord, spre sud, spre est sau spre vest. Îți dispare toată orientarea, ești într-un întuneric care n-a văzut niciodată soarele. Apoi se aprind iar luminile și vezi toate animalele pictate, în toată gloria lor. Au aceeași vitalitate ca picturile japoneze făcute cu cerneală pe mătase. Un taur cu lungimea de 6 metri, pictat astfel încât pulpele lui să fie reprezentate prin niște proeminențe ale stâncii. Țineau cont de toate detaliile.

MOYERS: Le numești peșteri-templu.

CAMPBELL: Da.

MOYERS: De ce?

CAMPBELL: Un templu este un peisaj al sufletului. Când intri într-o catedrală, intri într-o lume a imaginilor spirituale. Este pântecul vieții tale spirituale — biserica mamă. Toate formele din cadrul său au o mare semnificație spirituală.

Într-o catedrală, imaginile au formă antropomorfică. Dumnezeu, Isus și sfinții au cu toții formă umană. În peșteri, imaginile au formă de animal. Dar, crede-mă, este același lucru. Forma este pe planul secund. Mesajul este cel care contează.

MOYERS: Și mesajul peșterilor?

CAMPBELL: Peșterile transmit că acela este locul în care trebuie experimentată relația timpului cu puterile eterne.

MOYERS: Pentru ce erau utilizate aceste peșteri?

CAMPBELL: Savanții speculează că aveau legătură cu inițierea băieților în actul vânătorii. Băieții trebuiau să învețe nu doar cum să vâneze, ci și cum să respecte animalele, ce ritualuri să îndeplinească, cum să renunțe la copilărie și să devină bărbați. Vezi tu, aceste vânători erau extrem, extrem de periculoase. Aceste peșteri sunt sanctuarele oamenilor primitivi, acolo unde băieții încetau să fie copiii mamelor lor și deveneau copiii tații lor.

MOYERS: Ce mi s-ar întâmpla dacă aș fi copil și aș trece prin unul dintre aceste rituri?

CAMPBELL: Ei bine, nu știm ce se întâmpla în peșteri, dar știm ce fac aborigenii din Australia. Acum, când un băiat începe să devină mai greu de ținut sub control, intră peste el bărbații tribului, acoperiți doar cu puf alb de pasăre lipit de corp cu propriul lor sânge. Învârt *bull-roarer*-ele*, care sunt vocile spiritelor, astfel încât bărbații sunt văzuți ca niște spirite.

---

* *Bull-roarer*: instrument muzical ritualic ce emite un sunet asemănător cu răgetul taurului atunci când este învârtit. (*N.t.*)

Băiatul va încerca să se refugieze la mama lui, iar ea se va preface că încearcă să-l protejeze. Dar bărbații îl iau. Vezi tu, mama nu-l mai poate ajuta de acum înainte. Nu te mai poți întoarce la Mama, te afli într-un alt plan.

Apoi, băieții sunt duși pe pământul sfânt al bărbaților și sunt supuși la chinuri — circumcizie, subincizie*, sunt puși să bea sângele bărbaților și așa mai departe. Așa cum au băut laptele mamei când erau copii, trebuie să bea acum sângele bărbaților. Sunt transformați în bărbați. În acest timp, bărbații reconstituie scene din marile mituri. Astfel sunt instruiți în mitologia tribului. Apoi, la final, sunt aduși înapoi în sat, unde a fost deja aleasă fata cu care trebuie să se căsătorească. Băiatul s-a întors bărbat.

A fost smuls din copilărie, corpul lui a fost umplut de cicatrice, a suferit circumcizia și subincizia. Acum are trupul unui bărbat. Nu poate să se mai întoarcă la copilărie după așa ceva.

MOYERS: Nu te mai întorci la Mama.

CAMPBELL: Nu, dar noi nu avem așa ceva. Vedem bărbați de 45 de ani care încă încearcă să-și asculte tații. Așa că se duc la psihanalist, care joacă pentru ei rolul de tată.

MOYERS: Sau se duc la filme.

CAMPBELL: E posibil ca asta să fie forma noastră de reconstituire a miturilor — doar că în realizarea unui film nu se află același proces cognitiv ca în realizarea unui ritual de inițiere.

MOYERS: Nu, dar, având în vedere că ritualurile de inițiere au dispărut în mare parte din societatea noastră, lumea imaginației, proiectată pe ecran, ar putea avea scopul de a spune povestea, fie și într-un mod imperfect. Nu-i așa?

---

* Metodă de modificare genitală prin secționarea longitudinală a uretrei. (*N.t.*)

CAMPBELL: Da, însă, din păcate pentru noi, mulți dintre oamenii care scriu aceste povești nu au simțul responsabilității lor. Aceste povești creează și distrug vieți. Dar filmele au pur și simplu scopul de a face bani. Acolo nu există responsabilitatea care este implicată într-un ritual realizat de un preot. Asta este una dintre problemele noastre din ziua de azi.

MOYERS: Nu mai avem niciunul dintre aceste rituri în ziua de azi, nu?

CAMPBELL: Mă tem că nu. Așa că tinerii le inventează singuri, de asta apar găști — este un fel de autoinițiere.

MOYERS: Deci mitul are o legătură directă cu ceremoniile și ritualurile tribale, iar absența mitului poate însemna sfârșitul ritualului.

CAMPBELL: Ritualul este manifestarea mitului. Participând la ritual, participi la mit.

MOYERS: Ce înseamnă absența mitului pentru băieții de astăzi?

CAMPBELL: Ei bine, ritualul confirmării este echivalentul modern al acestor rituri. Ca băiat catolic, îți alegi numele cu care vei fi confirmat. Dar, în loc să-ți facă cicatrice, să-ți scoată dinții și așa mai departe, episcopul îți zâmbește și te bate părintește pe obraz. A rămas doar atât. Nu ți s-a întâmplat nimic. Echivalentul evreiesc este *bar mitzvah*. Presupun că depinde de fiecare om dacă acest ritual reușește să realizeze o transformare psihologică. Dar mai demult asta nu era o problemă. Băiatul ieșea cu un corp diferit, trecuse printr-o experiență.

MOYERS: Cum rămâne cu femeia? Majoritatea desenelor din peșterile-templu erau cu bărbați. Era vorba de o societate secretă a bărbaților?

CAMPBELL: Nu era o societate secretă, dar numai băieții trebuiau să treacă prin această inițiere. Bineînțeles, nu știm

exact ce se întâmpla cu femeile în această perioadă, avem foarte puține dovezi. Dar, în comunitățile primitive din ziua de astăzi, fata devine femeie odată cu prima menstruație. I se întâmplă. Natura îi face asta. Așa că a trecut prin transformare. Și care este inițierea ei? De obicei, trebuie să stea într-o colibă pentru câteva zile și să-și dea seama ce este ea.

MOYERS: Cum face asta?

CAMPBELL: Stă acolo. Acum e femeie. Și ce este femeia? Femeia este un vehicul pentru viață. Viața a preluat controlul asupra ei. Acesta este rolul femeii — să dea viață și îngrijire. Puterile ei sunt identice cu cele ale zeiței pământului, iar fata trebuie să-și dea seama de acest lucru. Băiatului nu i se întâmplă așa ceva, el trebuie să fie transformat în bărbat și să servească de bunăvoie ceva mai mare decât el.

MOYERS: Aici a început să opereze imaginația mitică așa cum o știm.

CAMPBELL: Da.

MOYERS: Care erau temele principale ale acelei perioade? Era moartea printre ele?

CAMPBELL: Da, misterul morții este una dintre ele — misterul care echilibrează misterul vieții. Este același mister văzut sub două aspecte. Următoarea temă este cea a relației dintre acest mister și lumea animală, care moare și trăiește din nou.

Urmează motivul procurării hranei. Aici își are locul relația femeii cu natura din lumea exterioară. Apoi trebuie să ținem cont de problema transformării copiilor în adulți. Această transformare reprezintă o grijă fundamentală în viața ritualică a oamenilor. Avem această grijă și în ziua de azi. Problema de a transforma copiii neastâmpărați în membri ai societății. Este nevoie de mult efort. Acești oameni nu aveau toleranță pentru cei care nu urmau regulile. Societatea nu-i putea susține. Erau uciși.

MOYERS: Pentru că erau o amenințare la adresa întregului?

CAMPBELL: Bineînțeles. Erau ca un cancer, ceva care destrăma trupul. Aceste grupuri tribale trăiau mereu la limită.

MOYERS: Și acolo, la limită, au început să pună întrebări fundamentale.

CAMPBELL: Da. Dar atitudinea lor față de moarte nu semăna deloc cu a noastră. Ideea unei lumi transcendente era luată în serios.

MOYERS: O parte importantă a ritualurilor străvechi era aceea că te transformau într-un membru al tribului, un membru al comunității, un membru al societății. Istoria culturii occidentale constă în creșterea constantă a distanței dintre sine și societate. „Eu" este pe primul loc. Individul este pe primul loc.

CAMPBELL: Nu aș spune că este o caracteristică a culturii occidentale, fiindcă nu este vorba doar de separarea unei entități biologice. Componenta spirituală a fost foarte importantă până de curând. Când vezi filmări vechi cu investirea președintelui Statelor Unite, îl vezi mereu cu joben. Chiar și președintele Wilson purta joben. Nu îl purta în viața de zi cu zi. Dar, ca președinte, prezența jobenului era ritualică. Acum, e doar un nou-venit care tocmai se întoarce de la golf și vine să stea de vorbă cu tine despre oportunitatea construirii de bombe atomice. E un alt stil. A avut loc o reducere a ritualului. Dumnezeule, s-a întâmplat asta chiar și în Biserica Romano-Catolică: au tradus liturghia din limba ritualică într-o limbă plină de asocieri domestice. Latina liturghiei era o limbă care te *smulgea* din domeniul domestic. Altarul era conceput în așa fel, încât preotul stătea cu spatele la enoriași, iar aceștia, împreună cu el, priveau către ceva de dincolo de ei. Acum au întors altarul, iar preotul stă cu fața spre enoriași, ca pentru demonstrația culinară a unui bucătar-șef faimos — ceva călduț și confortabil.

MOYERS: Și cântă la chitară.

CAMPBELL: Cântă la chitară. Au uitat că funcția ritualului este să te scoată din locul în care ai stat tot timpul, nu să te adâncească în el.

MOYERS: Și ritualul căsătoriei te scoate din tine și te oferă celuilalt.

CAMPBELL: În mod cert. Dar ritualurile care odată manifestau o realitate interioară sunt acum doar de formă. Acest lucru este valabil și în ritualurile societății, dar și în ritualurile personale ale căsătoriei.

MOYERS: Pot să înțeleg de ce din anumite puncte de vedere educația religioasă a devenit perimată pentru mulți oameni.

CAMPBELL: Ritualul trebuie ținut în viață. Au dispărut atât de multe dintre ritualurile noastre… Este extrem de interesant să citești despre culturile primitive, elementare — cum transformă ele tot timpul poveștile și miturile în funcție de circumstanțe. Oamenii se mută dintr-o zonă în care, să zicem, vegetația este predominantă într-o zonă de stepă. Cei mai mulți dintre amerindienii din Marile Câmpii, care foloseau caii pentru transport și vânătoare, migraseră acolo din zona fluviului Mississippi — era o populație care locuia de-a lungul fluviului, în orășele și sate bazate pe agricultură.

Apoi, au primit caii de la spanioli, ceea ce le-a permis să se avânte în prerii și să vâneze marile turme de bizoni. În această perioadă, mitologia se transformă dintr-una bazată pe vegetație într-una bazată pe bizon. Se mai poate vedea structura mitologiilor vegetale timpurii aflate la baza mitologiilor amerindienilor Dakota, Pawnee, Kiowa și așa mai departe.

MOYERS: Spui că mediul modelează povestea?

CAMPBELL: Vezi tu, oamenii reacționează la mediu. Dar acum avem o tradiție care nu reacționează la mediu — vine din altă parte, din primul mileniu î.Hr. Nu a asimilat trăsăturile

culturii noastre moderne, noile posibilități și noua perspectivă asupra universului.

Mitul trebuie ținut în viață. Cei care îl pot ține în viață sunt artiștii. Funcția artistului este mitologizarea mediului și a lumii.

MOYERS: Adică artiștii sunt creatorii de mituri ai zilelor noastre?

CAMPBELL: Creatorii de mituri ai vremurilor primitive erau echivalentul artiștilor noștri.

MOYERS: Pictau pereți, îndeplineau ritualuri.

CAMPBELL: Da. În limba germană există o veche idee romantică, *das Volk dichtet* („poporul scrie"), conform căreia ideile și poeziile culturilor tradiționale izvorăsc din oamenii simpli. Nu este așa. Izvorăsc din experiența unor elite, a unor oameni înzestrați, ale căror urechi sunt deschise la cântecul universului. Aceștia vorbesc oamenilor de rând, iar oamenii de rând le răspund, realizând astfel o interacțiune. Dar primul impuls în modelarea unei tradiții vine de sus, nu de jos.

MOYERS: În aceste culturi elementare timpurii, cum le numești tu, cine ar fi fost echivalentul poeților de astăzi?

CAMPBELL: Șamanii. Șamanul este persoana de sex masculin sau feminin care, în copilăria târzie sau în adolescență, are o experiență copleșitoare din punct de vedere psihologic, ce îl întoarce complet pe dos. E un fel de criză schizofrenică. Întregul inconștient se deschide, iar șamanul cade în el. Această experiență șamanică a fost descrisă de multe, multe ori. O regăsim din Siberia, trecând prin Americi, până în Țara de Foc.

MOYERS: Și extazul este o parte din această experiență.

CAMPBELL: Este.

MOYERS: De exemplu, dansul boșimanilor aflați în transă.

CAMPBELL: Acesta este un exemplu fantastic. Boșimanii trăiesc într-o lume deșertică. Duc o viață foarte grea, o viață

de mari, mari tensiuni. Sexele masculin și feminin sunt separate într-un mod strict. Se reunesc doar în acest dans. Și o fac astfel: femeile stau într-un cerc sau într-un grupuleț și își lovesc coapsele, acest sunet stabilind un ritm pentru bărbații care dansează în jurul lor. Femeile sunt centrul în jurul căruia dansează bărbații. Ele controlează dansul și tot ce se întâmplă cu bărbații, prin cântecul lor și prin lovirea coapselor.

MOYERS: Ce semnificație are faptul că femeia controlează dansul?

CAMPBELL: Păi femeia este viața, iar bărbatul servește viața. Asta este ideea de bază în situațiile de acest fel. Pe parcursul dansului, pe care îl continuă toată noaptea, unul dintre bărbați leșină. Trece prin ceva ce noi am numi posesie. Dar este descrisă ca un fulger care trece din zona pelviană prin coloană până în cap.

MOYERS: Este descris în cartea ta *The Way of the Animal Powers*. Poftim, citește tu pasajul.

CAMPBELL: „Când oamenii cântă, eu dansez. Intru în pământ. Intru într-un loc care e ca un loc unde oamenii beau apă. Călătoresc foarte mult, foarte departe.“ Bărbatul este în transă acum, aceasta este descrierea experienței: „Atunci când ies, am început deja să mă cațăr. Mă cațăr pe fire, fire care atârnă în sus. Mă cațăr pe unul și îi dau drumul, apoi mă cațăr pe altul. Apoi îi dau drumul și mă cațăr pe altul… Și, când ajungi acolo unde stă Dumnezeu, te faci mic. Ai devenit mic. Intri mic acolo unde stă Dumnezeu. Faci ce trebuie să faci acolo. Apoi te întorci acolo unde e toată lumea și îți ascunzi fața. Îți ascunzi fața ca să nu vezi nimic. Vii și tot vii și tot vii și până la urmă intri din nou în corpul tău. Toți oamenii care au rămas în urmă te așteaptă — se tem de tine. Intri, intri în pământ și te întorci ca să intri în pielea corpului tău… Și spui «he-e-e-e!». Acesta este sunetul întoarcerii în corpul tău. Apoi începi să cânți. Maeștrii *ntum* sunt acolo, în

jurul tău.“ *Ntum* este puterea supranaturală. „Ei iau praf și îl suflă — pfu! pfu! — în fața ta. Îți iau capul în mâini și suflă pe laturile feței tale. Așa ajungi să fii viu din nou. Prieteni, dacă ei nu-ți fac asta, mori… Doar mori și ești mort. Prieteni, asta face acest *ntum* pe care-l fac eu, acest *ntum* pe care-l dansez.“

Dumnezeule! Acest om a experimentat un cu totul alt tărâm al conștiinței! Cum s-ar zice, cei care trec prin aceste experiențe zboară.

MOYERS: Și apoi devine șaman.

CAMPBELL: Nu în această cultură. Devine dansatorul transei. Toți bărbații au potențialul de a intra în transă.

MOYERS: Există ceva similar în cultura noastră? Mă gândesc în special la ceea ce, în cultura noastră sudistă, se numește „nașterea din nou“.

CAMPBELL: Trebuie să existe. Aceasta este o experiență a trecerii prin pământ către tărâmul imaginilor mitologice, către Dumnezeu, către tronul puterii. Nu știu care este experiența nașterii din nou în creștinism. Presupun că o experiență comparabilă ar fi putut avea misticii din Evul Mediu, care povesteau apoi cum a fost întâlnirea lor cu Dumnezeu.

MOYERS: Aceste experiențe sunt însoțite de extaz, nu-i așa?

CAMPBELL: Din câte am înțeles, sunt întotdeauna însoțite de extaz.

MOYERS: Ai văzut vreodată un astfel de rit? Un astfel de eveniment? Ai cunoscut vreodată acel tip de extaz sau ai fost martor la el?

CAMPBELL: Nu. Am prieteni care au petrecut ceva timp în Haiti și au participat la ceremonii voodoo în care oamenii deveneau posedați. Sunt dansuri în care se simulează extazul. Exista o idee veche potrivit căreia trebuia s-o iei razna pe timpul războiului, să stimulezi războinicii înainte să plece la luptă. Ideea era că luptătorii ar trebui să fie cuprinși de un fel de nebunie când luptă — febra bătăliei.

MOYERS: Aceasta este singura cale în care putem experimenta inconștientul?

CAMPBELL: Nu, cealaltă cale este ca un fel de revelație pentru oamenii care nu gândeau în acest mod, dar dintr-odată sunt loviți de acest adevăr.

MOYERS: Și cel care a avut această experiență psihologică, traumatică, acest extaz, ar deveni pentru ceilalți interpretul lucrurilor nevăzute.

CAMPBELL: Da, ai putea spune că devine interpretul vieții mitologice moștenite.

MOYERS: Și ce-l atrage în această direcție?

CAMPBELL: Cel mai bun exemplu la care pot recurge ca să răspund este experiența lui Elan Negru.

Elan Negru era un băiat de vreo nouă ani din populația Sioux, una dintre cele mai numeroase din preriile nord-americane. Băiatul a fost lovit de o boală psihică. Familia lui spune povestea șamanică tipică. Copilul începe să tremure și este imobilizat. Familia este extrem de îngrijorată și cheamă un șaman — care a avut experiența mistică în tinerețe — să joace un fel de rol de psihanalist și să-l ajute pe băiat să iasă din această stare. Dar, în loc să-l elibereze pe băiat de spirite, șamanul îl adaptează la spirite și pe ele la el. E o problemă diferită de cea a psihanalizei. Cred că Nietzsche a spus: „Ai grijă când scoți demonii din tine, ca nu cumva să scoți ce era mai bun". Aici, spiritele — puterile, să le spunem — sunt păstrate. Conexiunea se păstrează, nu se distruge. Și apoi, acești oameni devin sfătuitori spirituali și aduc daruri semenilor.

Ei bine, ce se întâmplase cu acest băiat? Avusese o viziune profetică a viitorului groaznic al tribului. Văzuse ceea ce el numea „cercul" națiunii. Elan Negru văzuse că „cercul" prin care trecea națiunea sa era doar unul dintre multe; nici în prezent nu am învățat prea bine acest lucru. A văzut cooperarea dintre toate cercurile, toate națiunile aflate într-o

procesiune măreață. Dar mai mult decât atât, băiatul s-a văzut străbătând și asimilând tărâmurile imaginilor spirituale ale culturii lui. Totul a culminat cu o propoziție, care mi se pare o propoziție-cheie în înțelegerea miturilor și simbolurilor: „M-am văzut pe muntele din centrul lumii, în locul cel mai înalt, și am avut o viziune pentru că vedeam ordinea sfântă a lumii". Muntele central era Harney Peak, din Dakota de Sud. Apoi, băiatul spune: „Dar muntele central este peste tot".

Aceasta este o revelație mitologică reală. Face diferența dintre imaginea culturală locală, Harney Peak, și conotația sa ca un centru al lumii. Centrul lumii este *axis mundi*, punctul central, stâlpul în jurul căruia se învârte totul. Punctul central al lumii este cel în care nemișcarea și mișcarea stau împreună. Mișcarea înseamnă timp, dar nemișcarea înseamnă eternitate. Atunci când îți dai seama că acest moment al vieții tale este, de fapt, un moment de eternitate, atunci când experimentezi aspectul etern al lucrurilor pe care le faci în planul temporal — asta se numește o experiență mitologică.

Atunci, muntele central al lumii este cumva Ierusalimul? Roma? Benares? Lhasa? Ciudad de México?

MOYERS: Băiatul amerindian spunea că există un punct strălucitor la intersecția tuturor liniilor.

CAMPBELL: Exact asta spunea.

MOYERS: Și spunea că Dumnezeu nu are circumferință?

CAMPBELL: Există o definiție a lui Dumnezeu care a fost repetată de mulți filosofi. Dumnezeu este o sferă inteligibilă — o sferă așa cum o concepe mintea, nu cum o receptează simțurile — al cărei centru este peste tot și a cărei circumferință nu este nicăieri. Și centrul, Bill, se află exact acolo unde te afli tu. Și celălalt centru se află exact acolo unde mă aflu eu. Fiecare dintre noi este o manifestare a acelui mister. Este o revelație mitologică frumoasă, care îți dă o idee despre cine și ce ești.

MOYERS: Deci este o metaforă, o imagine a realității.

CAMPBELL: Da. Vezi tu, aici avem ceea ce s-ar putea traduce ca individualism pur, dacă nu ți-ai da seama că centrul se află și în fața ta, în cealaltă persoană. Asta înseamnă, din punct de vedere mitologic, să fii individ. Tu ești muntele central, iar muntele central este peste tot.

IV
Sacrificiu și fericire

Dacă îți urmezi fericirea, pornești pe un fel de cale care a fost acolo tot timpul, așteptându-te; viața pe care ar trebui s-o trăiești este viața pe care o trăiești. Indiferent unde ești, dacă îți urmezi fericirea, te bucuri tot timpul de acea prospețime, de acea viață din tine.

* * *

MOYERS: Ceea ce mă impresionează când citesc ce ai scris despre impactul mediului asupra poveștilor este faptul că acești oameni — cei din prerii, vânătorii, cei din păduri, cultivatorii — participă la peisajul lor. Fac parte din lumea lor și fiecare componentă a lumii lor devine sfântă pentru ei.

CAMPBELL: Sanctificarea peisajului local este o funcție fundamentală a mitologiei. Se poate vedea foarte clar la amerindienii Navaho, care au un munte nordic, un munte sudic, un munte estic, un munte vestic și un munte central. Într-un *hogan** Navaho, ușa este mereu spre est. Vatra este în centru, aceasta devenind astfel un centru cosmic, cu fumul ieșind prin gaura din tavan, astfel încât mirosul de tămâie să ajungă la nările zeilor. Peisajul și căminul devin o icoană. Oriunde te-ai afla, ești legat de ordinea cosmică.

De asemenea, când te uiți la o pictură cu nisip Navaho, vei observa că e înconjurată de un desen — un curcubeu, de

* Casă tradițională a populației Navaho. (*N.t.*)

exemplu. Desenul care înconjoară pictura are o deschidere spre est, pentru ca spiritele să poată intra în el. Atunci când Buddha a stat sub copacul Bodhi, a stat cu fața spre est — direcția din care răsare soarele.

MOYERS: În prima mea vizită în Kenya, am mers singur la ruinele unei așezări primitive pe malul unui lac ce secase între timp. Am stat acolo până s-a înnoptat, simțind prezența întregii creații — simțind sub acel cer al nopții, în acel spațiu vast, că fac parte din ceva străvechi, dar în continuare extrem de viu.

CAMPBELL: Parcă Cicero a spus că, atunci când intri într-o pădure cu copaci înalți, simți prezența unei zeități. Există păduri sfinte peste tot. Îmi amintesc că atunci când eram copil mergeam în pădure și veneram un copac imens și bătrân, gândindu-mă: „Doamne, câte ai văzut și câte ai fost!“ Cred că această senzație a prezenței creației este o stare fundamentală a omului. Dar acum trăim în oraș. Totul e făcut din piatră, creat de mâinile oamenilor. Crești în cu totul altă lume dacă îți petreci copilăria lângă pădure, înconjurat de veverițe mici și de bufnițe mărețe. Simți prezența tuturor acestor lucruri în jurul tău, reprezentând forțe și puteri și posibilități magice ale vieții care nu sunt ale tale și totuși fac parte din viață; acest lucru deschide viața în fața ta. Apoi vezi ecoul în tine, fiindcă tu ești natură. Atunci când un amerindian Sioux își fuma pipa — calumetul —, o ținea întâi cu mușțiucul spre cer, pentru ca soarele să tragă primul fum. Apoi o îndrepta întotdeauna spre cele patru puncte cardinale. Gândind în acest mod, atunci când te adresezi orizontului, lumii în care te afli, îți conștientizezi locul în lume. E un alt mod de a trăi.

MOYERS: În cartea ta *Imaginea mitică* ai scris pe larg despre centrul transformării, despre ideea unui loc sacru în care pereții temporali se dizolvă și revelează o minune. Ce înseamnă un loc sacru?

CAMPBELL: Este o necesitate absolută pentru orice om din ziua de azi. Trebuie să ai o cameră sau o anumită oră pe zi în care să nu mai știi ce scria în ziare azi-dimineață, cine îți sunt prietenii, ce datorezi oamenilor și ce-ți datorează oamenii. Un loc unde poți pur și simplu să experimentezi și să scoți la iveală ceea ce ești și ceea ce ai putea fi. Acesta este locul incubației creative. Inițial, este posibil să nu se întâmple nimic acolo. Dar, dacă ai un loc sacru și îl folosești, până la urmă se va întâmpla ceva.

MOYERS: Acest loc sacru îndeplinește funcția pe care o îndeplinea preria pentru vânător.

CAMPBELL: Pentru ei, întreaga lume era un loc sacru. Dar viața noastră a căpătat o orientare atât de economică și de practică, încât, pe măsură ce îmbătrânești, cerințele momentului sunt atât de mari, încât abia mai știi unde naiba te afli sau ce planuri aveai la început. Mereu faci ceva ce ți se cere. Unde este locșorul tău fericit? Trebuie să încerci să-l găsești. Ia-ți un fonograf și ascultă melodiile care îți plac, chiar dacă sunt melodii siropoase pe care nimeni nu le respectă. Sau citește cărțile care-ți plac. În locul tău sacru capeți senzația că viața este un „tu", o senzație pe care acești oameni o aveau față de întreaga lume în care trăiau.

MOYERS: Am vorbit despre impactul mediului asupra oamenilor. Dar care era efectul oamenilor asupra mediului?

CAMPBELL: Oamenii își revendică pământul creând locuri sacre, mitologizând animalele și plantele — investesc pământul cu puteri spirituale. Acesta devine un fel de templu, un loc de meditație. De exemplu, amerindienii Navaho au făcut o treabă extraordinară cu mitologizarea animalelor. În picturile cu nisip Navaho, vezi mici animale, fiecare cu semnificația sa. Aceste animale nu sunt reprezentate realist. Sunt stilizate. Și stilizarea se referă la caracteristicile lor spirituale, nu doar la cele fizice. De exemplu, există o muscă mare care se așază

uneori pe umărul celor care merg singuri prin deșert. În miturile Navaho este cunoscută sub numele de Muscă Mare sau Vânt Mic. Ea le șoptește tinerilor eroi răspunsurile la întrebările pe care li le pun tații lor ca să-i testeze. Muscă Mare este vocea duhului sfânt care revelează înțelepciunea ascunsă.

MOYERS: Și scopul este?

CAMPBELL: Revendicarea pământului. Transformarea pământului pe care locuiau într-un loc cu relevanță spirituală.

MOYERS: Deci, atunci când Moise s-a uitat peste Pământul Făgăduinței, făcea pur și simplu ceea ce alți lideri spirituali au făcut pentru poporul lor. Revendica pământul.

CAMPBELL: Da. Îți amintești povestea cu visul lui Iacob. Când Iacob se trezește, locul devine Bethel, casa lui Dumnezeu. Iacob a revendicat acel loc cu o semnificație spirituală. Acesta este locul în care Dumnezeu și-a semănat energia.

MOYERS: Mai există locuri sfinte pe acest continent în ziua de azi?

CAMPBELL: Ciudad de México era un loc sacru, unul dintre marile orașe ale lumii înainte ca spaniolii să-l distrugă. Când spaniolii au văzut pentru prima dată Ciudad de México, sau Tenochtitlán, era mai măreț decât orice oraș din Europa. Și era un oraș sfânt, cu temple grandioase. Acum este o catedrală catolică în locul fostului templu al soarelui. Acesta este un exemplu de revendicare a pământului de către creștini. Vezi tu, ei transformă același mediu în mediul lor, așezându-și templul în locul celuilalt templu.

De exemplu, pelerinii au denumit unele locuri după centre biblice. Și cineva din nordul statului New York s-a gândit la *Odiseea* și *Iliada* — Ithaca, Utica, nume clasice peste nume clasice.

MOYERS: Într-un fel, oamenii miruiesc pământul care, cred ei, le oferă energie. Există o relație organică între pământ și structurile pe care oamenii le construiesc pe el.

CAMPBELL: Da, dar această relație s-a încheiat odată cu apariția metropolei.

MOYERS: În New York, oamenii concurează în construirea celei mai înalte clădiri.

CAMPBELL: Acesta este un fel de triumf arhitectural. Orașul declară că este un centru de putere financiară și își arată abilitățile. E un fel de acrobație.

MOYERS: Unde sunt locurile sacre din ziua de azi?

CAMPBELL: Nu există. Mai există câteva locuri istorice unde oamenii se duc să-și amintească de ceva important care s-a întâmplat acolo. De exemplu, mergem să vizităm Țara Sfântă pentru că aceea este țara originilor noastre religioase. Dar fiecare țară ar trebui să fie o țară sfântă. Ar trebui să găsim în peisajul însuși simbolul energiilor vitale din acel loc. Asta fac toate tradițiile timpurii. Își sanctifică peisajul.

Asta au făcut primii coloniști ai Islandei, de exemplu, în secolele VIII-IX. Și-au construit așezările la o distanță de 432 000 de picioare romane una de cealaltă (432 000 este un număr mitologic important, cunoscut în multe tradiții). Întreaga organizare a peisajului islandez se baza pe relații cosmice, astfel încât, indiferent unde te aflai în Islanda, erai în acord cu universul (dacă erai familiarizat cu mitologia). În Egipt există același tip de mitologie, dar acolo simbolistica are o altă formă, fiindcă Egiptul nu este circular, ci lunguieț. Acolo există zeița cerului ca o Vacă Sfântă, cu două picioare în sud și două picioare în nord — o dispunere dreptunghiulară, ca să spunem așa. Dar simbolistica spirituală a propriei noastre civilizații s-a pierdut. De asta e atât de frumos să mergi în orășelul francuzesc Chartres, încă dominat de catedrală, și să auzi clopotele bătând atunci când noaptea devine zi, când dimineața devine amiază și din nou când ziua devine noapte.

Consider că Chartres este parohia mea. Am fost de multe ori acolo. Când eram student la Paris, am petrecut un weekend

întreg în catedrală, studiind fiecare imagine. Stăteam acolo atât de mult, încât într-o zi, la prânz, paznicul a venit la mine și mi-a zis: „Vrei să mergi cu mine să batem clopotele?“ I-am zis: „Sigur că da“. Așa că am urcat în turn, până la marele clopot de bronz. Acolo era o platformă, ca un balansoar. El s-a dus la un capăt al balansoarului, eu la celălalt și aveam o mică bară de care să ne ținem. A împins puțin și apoi am început să ne mișcăm în sus și în jos, vântul ne bătea prin păr, acolo sus în catedrală, iar clopotul a început să bată sub noi — dang-dang-dang. A fost una dintre cele mai palpitante aventuri din viața mea.

Când s-a terminat, m-a adus jos și mi-a spus: „Vreau să-ți arăt unde e camera mea“. Ei bine, într-o catedrală intri în naos, treci prin transept, apoi prin absidă și în jurul absidei este jubeul*. M-a dus printr-o ușiță din mijlocul jubeului și am ajuns într-o cămăruță cu un pat mic și o măsuță cu o lampă pe ea. Când m-am uitat prin jubeu, am văzut fereastra cu Madona Neagră — acolo locuia el. Acest om trăia într-o meditație constantă. A fost ceva foarte frumos, foarte emoționant. Am mai fost la Chartres de nenumărate ori de atunci.

MOYERS: Și ce găsești acolo?

CAMPBELL: Mă transportă într-o vreme când aceste principii spirituale stăteau la baza societății. Poți să-ți dai seama ce stă la baza unei societăți după cea mai înaltă clădire. Într-un oraș medieval, catedrala este cea mai înaltă. Într-un oraș din secolul al XVIII-lea, palatul — sediul politic — este cel mai înalt. Iar într-un oraș modern, cele mai înalte sunt clădirile de birouri, centrele vieții economice.

Dacă te duci în Salt Lake City, o să vezi această idee ilustrată în fața ochilor tăi. Mai întâi a fost construit templul, în

---

* Tribună transversală în formă de galerie, care se înalță între naos și cor, în unele catedrale gotice. (*N.t.*)

mijlocul orașului. Aceasta este organizarea adecvată, fiindcă templul este centrul spiritual din care totul curge în toate direcțiile. Apoi Capitoliul, clădirea politică, a fost construit lângă el, mai înalt decât templul. Acum, cel mai înalt obiect este clădirea de birouri care se ocupă și de treburile templului, și de treburile clădirii politice. Asta este istoria civilizației occidentale. Din perioada gotică, trecând prin perioada princiară a secolelor al XVI-XVIII, până la lumea economică în care trăim acum.

MOYERS: Deci atunci când mergi în Chartres…

CAMPBELL: …mă întorc în Evul Mediu. Mă întorc în lumea în care am fost crescut, în lumea imaginilor spirituale romano-catolice — și este magnific.

MOYERS: Nu ești un om care să zăbovească prea mult în nostalgie. Nu doar trecutul te emoționează când mergi acolo, nu-i așa?

CAMPBELL: Așa e, prezentul mă emoționează. Catedrala îmi vorbește despre informația spirituală a lumii. Este un loc în care să meditezi, să te plimbi, să stai și pur și simplu să admiri acele lucruri frumoase.

MOYERS: Catedrala din Chartres, pe care o iubești atât de mult, exprimă și o relație a omului cu cosmosul, nu-i așa?

CAMPBELL: Da. Catedrala are forma unei cruci, altarul fiind în mijloc. E o structură simbolică. În ziua de azi, multe biserici sunt construite ca niște teatre. Vizibilitatea e importantă. În catedrală nu se acordă niciun interes vizibilității. Cea mai mare parte a evenimentelor au loc nevăzute. Dar simbolul contează acolo, nu spectacolul. Toată lumea știe spectacolul pe de rost. L-am văzut cu toții de când aveam șase ani.

MOYERS: Atunci de ce mai mergi la catedrală?

CAMPBELL: Asta e toată ideea mitului. De ce ne place să vorbim din nou despre aceste lucruri? Pentru că asta ne pune din nou în legătură cu arhetipurile esențiale ale vieții

noastre spirituale. Îndeplinirea ritualului zi de zi te ține pe linia de plutire.

MOYERS: Dar nu mai facem asta în ziua de azi.

CAMPBELL: Am pierdut legătura cu acel tip de interes. Scopul vieții era inițial pentru oameni să fie constant conștienți de principiul spiritual. În palatele asiriene o să vezi un hibrid cu cap de om, corp de leu, aripi de vultur și picioare de taur: patru semne ale zodiacului puse laolaltă și transformate în gardieni.

Aceleași patru animale, asociate cu viziunea lui Ezechiel, devin cei patru evangheliști în tradiția creștină. Îți amintești rugăciunea: „Matei, Marcu, Luca și Ioan, binecuvântați patul pe care dorm". În această rugăciune, te afli în mijloc, unde este Cristos, și cele patru puncte cardinale din jurul tău sunt picioarele patului.

Această mandala îl reprezintă pe Cristos apărând de dincolo de spațiu-timp. Acele trei animale reprezintă vălul spațiu-timpului, care acoperă eternitatea, iar Cristos din centru reprezintă revelația, a doua naștere, venirea Stăpânului Lumii din pântecul zeiței universale, Spațiu-Timpul.

MOYERS: Spui că o catedrală precum cea din Chartres simbolizează cunoașterea unui fond de semnificație care transcende ordinea profană și care este prezentă arhitectural nu doar sub forma pietrei măreațe, ci și în marea liniște care înconjoară și umple aceste forme.

CAMPBELL: Toate referințele spirituale sunt, în cele din urmă, despre liniștea de dincolo de sunet. Primul sunet este cuvântul transformat în carne. Dincolo de acel sunet este transcendentul necunoscut și imposibil de cunoscut. O putem numi marea tăcere sau vidul sau absolutul transcendent.

MOYERS: Când te aud vorbind despre modul în care miturile ne leagă de locurile noastre sacre și despre cum peisajele conectau oamenii primitivi la univers, încep să mă gândesc

că supranaturalul, cel puțin așa cum îl vezi tu, este de fapt naturalul.

CAMPBELL: Ideea că supranaturalul e ceva de dincolo de natural este o idee criminală. În Evul Mediu, această idee a transformat lumea într-un tărâm pustiu, un tărâm în care oamenii trăiau vieți neautentice, în care nu făceau niciodată ceea ce voiau fiindcă legile supranaturale le cereau să trăiască așa cum le dicta clerul. Într-o pustietate, oamenii îndeplinesc scopuri care nu sunt cu adevărat ale lor, ci le sunt impuse ca niște legi ineluctabile. Asta este ideea criminală. Poezia trubadurilor din secolul al XII-lea, în care vorbeau despre dragostea curtenească, era un protest la adresa acestei violări justificate supranatural a bucuriei de a trăi. Tot proteste erau și legenda lui Tristan și cel puțin una dintre variantele extraordinare ale legendei Graalului, cea a lui Wolfram von Eschenbach. Spiritul este floarea vieții. Nu este ceva insuflat în viață, ci ceva izvorât din viață. Aceasta este una dintre cele mai frumoase idei ale religiilor bazate pe zeița-mamă, în care lumea este trupul Zeiței, divin în sine, iar divinitatea nu este privită drept ceva care conduce de sus o natură decăzută. Ceva similar putea fi regăsit în cultul medieval al Fecioarei, cel din care au luat naștere toate superbele catedrale franțuzești din secolul al XIII-lea.

Totuși, povestea Căderii din Rai vede natura ca fiind coruptă; și acel mit corupe întreaga lume în ochii noștri. Pentru că natura este văzută ca fiind coruptă, orice faptă spontană este păcătoasă și trebuie să i ne opunem. Civilizația și modul de viață se dezvoltă într-un fel dacă mitul prezintă natura ca decăzută și într-un alt fel dacă natura este privită ca o manifestare a divinității, iar spiritul este revelația divinității inerente naturii.

MOYERS: Cine ne interpretează divinitatea inerentă naturii în ziua de azi? Cine sunt șamanii noștri? Cine ne interpretează lucrurile nevăzute?

CAMPBELL: Asta este funcția artistului. Artistul este cel care comunică mitul în ziua de astăzi. Dar trebuie să fie un artist care înțelege mitologia și umanitatea, nu doar un sociolog cu un program.

MOYERS: Cum rămâne cu noi, oamenii normali, care nu sunt poeți sau artiști sau care nu au avut parte de un extaz transcendent? Cum putem să aflăm aceste lucruri?

CAMPBELL: O să-ți spun cum, e foarte frumos. Stai într-o cameră și citești, citești și iar citești. Citești cărțile potrivite, scrise de oamenii potriviți. Mintea ta este adusă la acel nivel și te bucuri de un extaz blând și mocnit tot timpul. Această revelație poate fi una constantă în viața ta. Când dai de un autor care te cucerește, citește tot ce a scris. Nu spune: „A, vreau să știu ce a mai făcut cutărescu“ — și nu te încurca în lista de bestselleruri. Pur și simplu, citește ce are de oferit acest autor. După aceea, poți să începi să citești ce a citit el. Și lumea ți se deschide în concordanță cu o anumită perspectivă. Dar, atunci când sari de la un autor la altul, poți ajunge să spui data la care fiecare dintre ei a scris nu știu care poezie — însă niciunul nu ți-a spus nimic.

MOYERS: Deci șamanii aveau în societățile primitive rolul pe care îl au artiștii astăzi. Aveau un rol mult mai important decât să…

CAMPBELL: Aveau rolul pe care preoții îl au în societatea noastră.

MOYERS: Deci șamanii erau preoți?

CAMPBELL: După mine, există o diferență majoră între șaman și preot. Preotul este un fel de funcționar. Societatea venerează anumite zeități într-un anumit mod, iar preotul este hirotonisit ca funcționar care să îndeplinească ritualul. Zeitatea căreia îi este devotat era acolo dinainte ca el să apară. Dar puterile șamanului sunt simbolizate de spiritele lui familiare — zeitățile propriei lui experiențe personale.

Autoritatea lui vine dintr-o experiență psihologică, nu dintr-o investire socială.

MOYERS: Șamanul a călătorit undeva unde eu n-am fost și îmi explică experiența lui.

CAMPBELL: De asemenea, ca în cazul lui Elan Negru, șamanul poate traduce unele dintre viziuni în manifestări ritualice pentru semenii săi. Astfel, experiența interioară ajunge în viața exterioară a oamenilor.

MOYERS: Acesta a fost începutul unei religii?

CAMPBELL: Personal, așa cred că au început religiile. Însă e doar o presupunere. Nu știm sigur.

MOYERS: Când Isus pleacă în pustiu, experimentează o transformare psihologică, se întoarce și le spune oamenilor: „Urmați-mă". Asta se întâmplă și în aceste culturi elementare?

CAMPBELL: Dovezile pe care le avem spun că da. Se poate găsi o componentă șamanică în toate culturile vânătorilor.

MOYERS: De ce în mod special în culturile vânătorilor?

CAMPBELL: Pentru că sunt individuali. Vânătorul e un individ într-un mod în care fermierul nu va fi niciodată. Una e să trudești pe câmp așteptând ca natura să-ți spună ce și când să faci și e cu totul alta să pleci la vânătoare — fiecare vânătoare e diferită de cea dinainte. Iar vânătorii își antrenează anumite abilități individuale pentru care sunt necesare talente și calități speciale.

MOYERS: Și ce s-a întâmplat cu șamanul în evoluția umană?

CAMPBELL: Atunci când accentul s-a mutat pe viața așezată la sat, șamanul și-a pierdut din putere. De fapt, există niște povești și mituri extraordinare ale amerindienilor din sud-vest, populațiile Navaho și Apache. Acestea erau inițial populații de vânători care s-au mutat într-o zonă în care se dezvoltase agricultura și au preluat sistemul de viață agricol. În poveștile lor despre începuturi există de obicei un episod

amuzant în care șamanii cad în dizgrație și preoții le preiau locul. Șamanii spun ceva care jignește soarele, soarele dispare, iar ei spun: „Oh, pot să aduc soarele înapoi". Încearcă toate trucurile pe care le știu, toate fiind descrise cinic și comic. Dar trucurile lor nu aduc soarele înapoi. Atunci, șamanii sunt reduși la o societate șamanică, un fel de societate de clovni. Sunt magicieni cu o putere specială, dar acum puterea lor este subordonată unei societăți mai mari.

MOYERS: Am vorbit despre efectul preriei asupra mitologiei, acest spațiu mărginit clar de un orizont circular, acoperit de marea cupolă a cerului. Dar oamenii care trăiau în desișul junglei? Acolo nu se vede cupola cerului, nu se vede orizontul, nu există simțul perspectivei — copaci, copaci și iar copaci.

CAMPBELL: Colin Turnbull spune o poveste interesantă. A dus pe un vârf de munte un pigmeu care nu ieșise niciodată din pădure. Deodată au ieșit dintre copaci pe deal și înaintea lor se întindea o câmpie mare. Bietul micuț era complet îngrozit. Nu avea cum să înțeleagă perspectiva sau distanța. Credea că animalele care pășteau pe câmpie, în depărtare, erau imediat în fața lor, dar erau mici ca niște furnici. A fost complet zăpăcit și a fugit înapoi în pădure.

MOYERS: Geografia a avut o mare contribuție la modelarea culturii și religiei noastre. Zeul deșertului nu este zeul câmpiei…

CAMPBELL: …sau zeul junglei — de fapt, zeii junglei. Când ești în deșert, cu un singur cer și o singură lume, poți să ai o singură zeitate, dar în junglă, acolo unde nu există orizont și unde nu vezi niciodată mai departe de zece metri în jurul tău, această idee dispare.

MOYERS: Deci își proiectează ideea lor de Dumnezeu asupra lumii?

CAMPBELL: Da, bineînțeles.

MOYERS: Geografia lor le modelează imaginea divinității, pe care apoi o proiectează în exterior și o numesc Dumnezeu.

CAMPBELL: Da. Ideea zeității este întotdeauna condiționată cultural — întotdeauna. Și chiar când un misionar aduce ceea ce crede el că e Dumnezeu, zeul lui, acel zeu este transformat în funcție de ce poate acel popor să perceapă ca divinitate.

E o poveste amuzantă cu un misionar britanic în Hawaii care a fost vizitat de o preoteasă a zeiței Pele. O preoteasă a lui Pele ar fi, într-un fel, o întrupare minoră a zeiței. Deci misionarul vorbea de fapt cu o zeiță. El i-a spus: „Am venit să vă aduc mesajul lui Dumnezeu". Iar preoteasa i-a răspuns: „Oh, ăsta e zeul tău, zeița mea e Pele".

MOYERS: Ideea „Să nu ai alți dumnezei în afară de Mine" este una pur evreiască?

CAMPBELL: Nu am găsit-o nicăieri altundeva.

MOYERS: De ce un singur zeu?

CAMPBELL: Asta nu înțeleg. Înțeleg accentul pus pe zeitatea socială locală pentru oamenii care trăiau în deșert. Tot devotamentul tău este față de societatea care te protejează. Societatea este mereu patriarhală. Natura este mereu matriliniară.

MOYERS: Crezi că religiile bazate pe zeițe au apărut pentru că, în domesticirea rasei umane, femeile jucau rolul principal în activitățile de cules și cultivare ale societăților primitive?

CAMPBELL: Nu încape îndoială. În acel moment, femeile au devenit cei mai importanți membri ai societății din punctul de vedere al puterii magice.

MOYERS: Înainte era bărbatul care vâna…

CAMPBELL: Da, iar acum femeia capătă importanță. Femeia oferă viață și hrană, la fel ca pământul; de aceea, magia ei susține magia pământului. În tradițiile timpurii,

femeia este primul cultivator. Abia mai târziu, odată cu invenția plugului în sistemele culturale mai înalte, bărbatul preia conducerea agriculturii. Și atunci simularea coitului, cu plugul înfigându-se în pământ, devine o imagine mitologică dominantă.

MOYERS: Deci la aceste perspective diferite asupra mitului te refereai când vorbeai despre „calea puterilor animale", „calea pământului semănat", „calea luminilor celeste" și „calea omului".

CAMPBELL: Acestea au legătură cu sistemul simbolic prin care este reprezentată și organizată condiția umană normală a perioadei respective, sistemul prin care omul se cunoaște pe sine.

MOYERS: Și valorile sale?

CAMPBELL: Valorile vor rezulta din condițiile care guvernează viața. De exemplu, vânătorul este mereu orientat spre exterior, spre animal. Viața lui depinde de relația cu animalele. Mitologia lui e întoarsă spre exterior. Dar mitologia agricolă, legată de cultivarea plantelor, de plantarea seminței, de așa-zisa moarte a seminței și de apariția noii plante, această mitologie este orientată mai mult spre interior. Când omul voia să obțină putere și cunoaștere, se ducea în pădure, postea și se ruga, și un animal venea să-l învețe.

În cazul cultivatorilor, lumea vegetală este profesorul. Etapele vieții vegetale sunt identice cu etapele vieții omului. Deci, vezi tu, aici apare o relație orientată spre interior.

MOYERS: Ce s-a întâmplat cu imaginația mitică pe măsură ce oamenii au trecut de la vânarea animalelor la plantarea semințelor?

CAMPBELL: Are loc o transformare dramatică și totală, nu doar a miturilor, ci, cred eu, a *psyche*-ului în sine. Vezi tu, un animal este o entitate totală, mărginită de piele. Când omori animalul, rămâne mort — acesta este sfârșitul lui. În

lumea vegetală nu există, propriu-zis, indivizi. Tai o plantă și iese alt lăstar. Plivitul este benefic pentru plante. Tot acest fenomen este o internalizare continuă.

O altă idee asociată cu pădurile tropicale este aceea că viața iese din putreziciune. Am văzut păduri superbe de sequoia cu cioturi enorme ale unor copaci tăiați cu zeci de ani în urmă. Din ele ieșeau puieți care făceau parte din aceeași plantă. De asemenea, dacă tai o ramură unei plante, răsare alta în loc. Dacă îi tai un membru unui animal care nu e un anumit tip de șopârlă, nu-i va mai crește la loc.

Așa că în pădure și în culturile agrare apare un sentiment al morții și al non-morții cumva, sentimentul că este nevoie de moarte pentru o viață nouă. Și individul nu este chiar un individ, ci ramura unei plante. Isus folosește această imagine când spune: „Eu sunt Vița, voi sunteți mlădițele".* Imaginea viei este una complet diferită de imaginea animalelor separate. Într-o cultură bazată pe agricultură, trebuie să ai grijă de planta care va fi mâncată.

MOYERS: Ce povești a inspirat această experiență a cultivatorului?

CAMPBELL: Ideea că plantele pe care le mănânci au crescut din trupul tăiat și îngropat al unei zeități sau al unui personaj ancestral sacrificat. Acest motiv apare peste tot, dar în special în culturile din Pacific.

Aceste povești inspirate de plante au pătruns, de fapt, și în cele două Americi, în zone pe care le considerăm zone de vânătoare. Cultura nord-americană este un exemplu puternic al interacțiunii dintre culturile de vânători și cele de cultivatori. Amerindienii erau în principal vânători, dar cultivau și porumb. Există o poveste a populației Algonquin despre originea porumbului, poveste în care un băiat are o viziune.

---

* Ioan 15:5. (N.t.)

În această viziune, un tânăr vine la băiat purtând pene verzi pe cap și îl invită la o trântă. Tânărul câștigă lupta, apoi vine din nou la băiat, câștigă din nou și așa mai departe. Într-o zi, tânărul îi spune băiatului că data următoare băiatul va trebui să-l omoare, să-l îngroape și să îngrijească locul în care va fi fost îngropat. Băiatul face cum i s-a spus, îl omoară și îl îngroapă pe tânărul cel frumos. Mai târziu, băiatul se întoarce și vede porumbul crescând acolo unde fusese îngropat — sau plantat — tânărul cu pene.

Acest băiat era îngrijorat pentru tatăl lui, care era un vânător bătrân. Băiatul se întreba dacă există vreo altă cale de a obține hrană, pe lângă vânătoare. A primit viziunea mulțumită dorinței lui. La sfârșitul poveștii, băiatul îi spune tatălui: „Acum nu mai trebuie să mergem la vânătoare". Probabil că acela a fost momentul unei mari revelații pentru acești oameni.

MOYERS: Dar ideea este că omul cu pene din viziune trebuie să moară și să fie îngropat pentru ca planta să poată crește din rămășițele corpului său. Această poveste se regăsește în mai multe mituri din culturile agricultorilor?

CAMPBELL: Da. O replică a acestei povești apare în Polinezia, de exemplu. Era o fată căreia îi plăcea să se îmbăieze într-un anumit lac. Un țipar mare înota și el prin lac și în fiecare zi îi atingea coapsa fetei care se îmbăia. Într-o bună zi, țiparul se transformă într-un tânăr și devine amantul ei pentru o clipă. Apoi, tânărul pleacă și se întoarce, pleacă și se întoarce. Dar într-o zi, când vine, îi spune, la fel ca bărbatul cu pene din povestea Algonquin:

— Data viitoare când te voi vizita, trebuie să mă omori, să-mi tai capul și să-l îngropi.

Fata face cum i s-a spus, iar din capul îngropat crește un cocotier. Dacă te uiți la o nucă de cocos, vezi că are cam mărimea unui cap. Poți vedea chiar ochi și micile proeminențe care îl fac să semene cu un cap. Dacă îi credem pe majoritatea

antropologilor americani, nu există nicio legătură între culturile din Pacific și cele din America Centrală care să explice apariția miturilor noastre agricole.

MOYERS: Deci aceeași poveste apare în culturi care nu au nicio legătură între ele. Ce înseamnă acest lucru?

CAMPBELL: Acesta este unul dintre lucrurile uimitoare la aceste mituri. Am avut de-a face cu aceste lucruri toată viața și încă sunt uluit de acuratețea repetițiilor. E aproape ca o reflexie a aceluiași lucru, a aceleiași povești, într-un alt mediu. În loc de porumb, e nuca de cocos.

MOYERS: Mă uluiește la aceste povești ale culturilor agricole faptul că apare pentru prima dată ideea de oameni care se nasc din pântecul pământului. Pântecul apare iar și iar în multe astfel de povești.

CAMPBELL: Această idee este evidențiată în mod special în legendele din sud-vestul Americii, acolo unde au apărut primii oameni din pământ. Au ieșit dintr-o gaură care devine locul sacru, centrul axial al lumii. Acest loc este asociat cu un anumit munte.

Povestea spune că în străfundurile pământului sălășluiau niște oameni care nu erau încă oameni cu adevărat, care nici măcar nu știau că erau oameni. Unul dintre ei încalcă un tabu despre care nimeni nu știa că era tabu și încep să-i inunde apele. Oamenii trebuie să iasă, așa că se cațără pe o frânghie prin gaura din tavanul lumii — și ajung într-o altă lume. Într-una dintre povești, șamanii devin agresivi și insultă soarele și luna, care dispar și îi lasă pe toți în întuneric.

Șamanii spun că pot să aducă soarele înapoi, așa că înghit copaci și îi scot prin burtă, apoi se îngroapă în pământ lăsându-și doar ochii afară; fac toate aceste trucuri șamanice extraordinare. Dar trucurile nu merg. Soarele nu se întoarce.

Apoi preoții spun: „Ei bine, lăsați oamenii să încerce“. Iar oamenii sunt toate animalele. Acești oameni animalici se

așază în cerc și dansează și iar dansează — și dansul oamenilor înalță un deal care se transformă într-un munte și devine centrul lumii, din care ies toți oamenii umani.

Și apoi urmează ceva interesant, la fel ca în *Vechiul Testament*: tot ce am auzit până acum este povestea unui anumit grup să zicem, populația Navaho. Când oamenii umani ies din munte, oamenii din Pueblo sunt deja acolo. E ca problema din Biblie: unde și-au găsit fiii lui Adam neveste? Vedem creația acestor oameni, dar restul lumii e cumva deja acolo din întâmplare.

MOYERS: Aceasta este ideea Poporului Ales.

CAMPBELL: Sigur că da. Fiecare popor se consideră poporul ales. Și e amuzant că numele pe care și-l dau înseamnă de obicei „oameni". Pentru celelalte popoare au nume ciudate — Față Caraghioasă sau Nas Sucit.

MOYERS: Amerindienii pădurilor din nord-estul Americii spuneau o poveste cu o femeie care a căzut din cer și a născut gemeni. Amerindienii din sud-vest spuneau o poveste despre niște gemeni născuți dintr-o mamă virgină.

CAMPBELL: Da. Femeia din cer provine dintr-o cultură bazată pe vânătoare, iar femeia pământului vine dintr-o cultură bazată pe agricultură. Gemenii reprezintă două principii contrarii, dar sunt principii diferite de cele reprezentate de Cain și Abel. În povestea Iroquois, unul dintre gemeni este numit Vlăstar sau Băiatul-Plantă, iar celălalt — Silex. Silex își rănește mama atât de rău în timpul nașterii sale, încât ea moare. Silex și Băiatul-Plantă reprezintă cele două tradiții. Silexul este o piatră din care se cioplesc arme pentru uciderea animalelor, deci geamănul numit Silex reprezintă tradiția vânătorii, iar Băiatul-Plantă, bineînțeles, reprezintă principiul cultivării.

În tradiția biblică, băiatul-plantă este Cain, iar băiatul silex este Abel, care este de fapt păstor, nu vânător. Deci în

Biblie vedem păstorul împotriva cultivatorului și cultivatorul comite fapta abominabilă. Acesta este mitul unui popor de vânători sau de păstori care au pătruns într-o cultură de agricultori și îi denigrează pe cei pe care i-au cucerit.

MOYERS: Sună ca un mare război teritorial din Vestul Sălbatic.

CAMPBELL: Da. În tradiția biblică, întotdeauna câștigă cel de-al doilea fiu, el este cel bun. Al doilea fiu este nou-venitul — adică evreii. Fiul mai în vârstă îl reprezintă în acest caz canaaniții, care locuiau acolo dinainte. Cain reprezintă orașul bazat pe agricultură.

MOYERS: Aceste povești explică multe lucruri despre conflictele actuale, nu crezi?

CAMPBELL: Într-adevăr. Este fascinant să compari o societate de agricultori invadatori cu o societate de vânători sau păstori invadatori. Beligeranții sunt exact aceiași pe toată planeta — două sisteme aflate în conflict și în conjuncție.

MOYERS: Ai spus că femeia care a căzut din cer era deja însărcinată; la fel și cea care a născut gemeni pe pământ. Ce semnificație crezi că are faptul că în aceste culturi apar legende cu virgine care nasc eroi, iar aceștia mor și învie?

CAMPBELL: Moartea și învierea unei figuri salvatoare sunt un motiv comun în toate aceste legende. De exemplu, în povestea originii porumbului, băiatului îi apare în viziune acel tânăr binevoitor care îi oferă porumbul și apoi moare. Planta vine din corpul lui. Cineva a trebuit să moară pentru ca viața să apară. Încep să văd acest tipar incredibil în care moartea duce la viață și viața duce la moarte. Fiecare generație trebuie să moară pentru ca următoarea generație să poată veni.

MOYERS: Ai scris undeva: „Din rămășițele lemnului și ale frunzelor căzute ies mlădițe proaspete; aparent, lecția este că din moarte izvorăște viața, că viața se naște din moarte. Și concluzia sumbră este că modul prin care putem crește viața

este să creștem moartea. În concordanță cu această concluzie, întreaga zonă ecuatorială a globului a fost caracterizată printr-o frenezie a sacrificiului — vegetal, animal și uman".

CAMPBELL: În Noua Guinee există un ritual al societăților masculine, care reconstituie mitul societăților agricole: moarte, înviere și consum canibalic. Pe un câmp sfânt, se bat tobele și se cântă, apoi totul se oprește. Ritualul continuă patru-cinci zile încontinuu. Ritualurile sunt plictisitoare, știi, pur și simplu te epuizează, iar apoi treci într-un cu totul alt plan.

Vine momentul final. A avut loc o orgie sexuală, s-au încălcat toate regulile. Băieții care sunt inițiați în maturitate trebuie să aibă prima experiență sexuală. Pe acest câmp se află un acoperământ format din bușteni enormi susținuți de doi stâlpi. Este adusă o femeie tânără, ornamentată ca o zeiță, care se întinde sub acoperământul imens. În zgomotul tobelor și al cântecelor, băieții, cam șase la număr, intră pe rând sub acoperiș, unde au prima lor experiență sexuală. Și când ultimul băiat se află în focul pasiunii cu ea, se scot stâlpii de susținere ai acoperișului, bușteni cad și cuplul este ucis. Bărbatul și femeia s-au reunit, așa cum au fost la început, înainte de separare. Aici este uniunea dintre naștere și moarte. Amândouă sunt același lucru.

Apoi tânărul cuplu este scos de sub bușteni și cei doi sunt fripți și mâncați în aceeași seară. Acest ritual este reconstituirea uciderii unui zeu urmată de obținerea hranei de la salvatorul mort. În cadrul Liturghiei ți se spune că acesta este trupul și sângele Mântuitorului. Îl iei înăuntrul tău și te întorci spre tine însuți, iar el lucrează dinăuntrul tău.

MOYERS: Care este adevărul pe care îl indică ritualurile?

CAMPBELL: Natura vieții în sine trebuie realizată în faptele vieții. În culturile vânătorilor, sacrificiul este privit ca un fel de dar sau de mită pentru zeitatea care este invitată să

ne ajute sau să ne dea ceva. Dar, în culturile agricultorilor, figura sacrificată este însuși zeul. Persoana care moare este îngropată și devine hrană. Cristos este crucificat și din trupul lui vine hrana spiritului.

Povestea lui Cristos implică o sublimare a unei imagini ce inițial era o imagine vegetală puternică. Isus se află pe Sfânta Cruce, pe pom, și el însuși este fructul pomului. Isus este fructul vieții eterne, care se afla în cel de-al doilea pom interzis din Grădina Raiului. Când omul a mâncat fructul primului pom, pomul cunoașterii binelui și răului, a fost aruncat din Grădină. Grădina este locul unității, al non-dualismului dintre bărbat și femeie, bine și rău, Dumnezeu și oameni. Mănânci dualitatea și ai zburat de acolo. Pomul întoarcerii în Grădină este pomul vieții veșnice, în care știi că „eu" și Tatăl suntem una.

Întoarcerea în acea Grădină este scopul multor religii. Când Yahweh l-a aruncat pe om din Grădină, a așezat doi heruvimi la poartă, cu o sabie de foc între ei. Dacă mergi la un templu budist, trebuie să treci printre heruvimi ca să ajungi la pomul vieții veșnice, sub care stă Buddha. În tradiția creștină, Isus pe cruce se află pe un pom, pomul vieții veșnice, el este fructul pomului. Isus pe cruce și Buddha sub pom — figuri identice. Cine sunt heruvimii de la poartă? La templele budiste vei vedea că unul dintre ei are gura deschisă și celălalt are gura închisă — frica și dorința, o pereche de contrarii. Să zicem că ai vrea să intri într-o astfel de grădină și aceste figuri sunt reale și te amenință; dacă te temi pentru viața ta, nu poți intra în grădină. Dar, dacă nu mai ești atașat de existența eu-lui tău, ci o vezi ca pe o funcție a unei totalități mai mari, eterne, dacă alegi marele în favoarea micului, atunci nu te vei teme de cele două figuri și vei putea intra.

Ne țin în afara Grădinii propriile noastre frici și dorințe față de ceea ce credem că sunt bunurile vieții noastre.

MOYERS: Oare toți oamenii din toate timpurile au avut un sentiment de excludere dintr-o realitate supremă, din fericire, din extaz, din perfecțiune, din Dumnezeu?

CAMPBELL: Da, dar există și momente de extaz. Diferența dintre viața de zi cu zi și viața în acele momente de extaz este ca diferența dintre a te afla în afara și a te afla înăuntrul Grădinii. Treci dincolo de frică și dorință, dincolo de perechile de contrarii.

MOYERS: În armonie?

CAMPBELL: În transcendență. Aceasta este o experiență esențială a oricărei realizări mistice. Trupul moare și spiritul se naște. Te identifici cu acea conștiință și cu acea viață pentru care trupul tău era doar un conținător. Conținătorul moare și te identifici în conștiință cu acel conținut. Cu Dumnezeu.

În tradițiile vegetale avem această noțiune conform căreia identitatea se află sub suprafața dualității. În spatele tuturor acestor manifestări se află strălucirea unică, cea care luminează prin toate lucrurile. Rolul artei este să reveleze această strălucire prin obiectul creat. Când vezi frumoasa organizare a unei opere de artă bune, spui doar: „Aha!" Cumva, ordinea operei vorbește cu ordinea vieții tale și duce la conștientizarea acelor lucruri pe care religiile încearcă să le redea.

MOYERS: Și anume că moartea e viață, viața e moarte, și cele două se află în concordanță?

CAMPBELL: Și anume că trebuie să echilibrezi viața și moartea — că sunt două aspecte ale aceluiași lucru, adică existența, devenirea.

MOYERS: Asta se află în toate aceste povești?

CAMPBELL: În toate. Nu știu nicio poveste în care moartea să fie respinsă. Vechea idee a sacrificiului nu este deloc ce credem noi. Mayașii aveau un fel de joc de baschet în care, la sfârșit, căpitanul echipei învingătoare era sacrificat pe teren

de către căpitanul echipei învinse. I se tăia capul. Esența ideii timpurii de sacrificiu era să-l consideri victoria vieții tale.

MOYERS: Această idee de sacrificiu, în special de sacrificiu al câștigătorului, este extrem de străină lumii noastre. Motivul principal în ziua de astăzi este „învingătorul ia tot".

CAMPBELL: În acest ritual mayaș, miza jocului era să devii demn de a fi sacrificat ca un zeu.

MOYERS: Crezi că este adevărat că cel care își pierde viața își câștigă, de fapt, viața?

CAMPBELL: Asta spune Isus.

MOYERS: Crezi că e adevărat?

CAMPBELL: Cred, dacă o pierzi în numele a ceva. Misionarii iezuiți din estul Canadei au raportat în secolul al XVII-lea povestea unui Iroquois tânăr și curajos care tocmai fusese capturat de un trib dușman. Este adus să fie torturat până la moarte. Amerindienii din nord-est aveau obiceiul unei torturi sistematice a prizonierilor de sex masculin. Tortura trebuia suportată fără nicio tresărire. Acela era testul final de bărbăție adevărată. Deci acest tânăr Iroquois este adus să fie torturat; dar, spre uluirea iezuiților, este ca și cum ar veni să-și sărbătorească nunta. Este împodobit și cântă tare. Cei care l-au prins îl tratează ca și cum ar fi gazdele lui, iar el — un oaspete onorabil. Și el le joacă jocul, știind către ce sfârșit se îndreaptă. Preoții francezi care descriu întâmplarea sunt pur și simplu șocați de ceea ce lor li se pare o batjocură crudă din partea răpitorilor, pe care îi consideră niște brute sălbatice. Dar nu! Acești oameni urmau să fie preoții care să-l sacrifice pe tânărul curajos. Acesta urma să fie un sacrificiu și, prin analogie, băiatul era Isus. Chiar acei preoți francezi țineau Liturghia în fiecare zi, o replică a sacrificiului brutal de pe cruce.

În scrierea creștină apocrifă *Faptele lui Ioan* găsim o scenă echivalentă chiar înainte ca Isus să meargă spre crucificare.

Este unul dintre cele mai emoționante pasaje din literatura creștină. În evangheliile după Matei, Marcu, Luca și Ioan, se menționează pur și simplu că, la încheierea Cinei celei de Taină, Isus și discipolii săi au cântat un cântec înainte să plece. Dar, în *Faptele lui Ioan*, cântecul este redat cuvânt cu cuvânt. Înainte să se ducă în grădină după Cina cea de Taină, Isus le spune tovarășilor săi:

— Să dansăm!

Toți se așază într-un cerc în jurul lui Isus, ținându-se de mâini, iar Isus cântă:

— Glorie ție, Tată!

Iar cei din cerc răspund:

— Amin.

— Glorie ție, Cuvântule!

Și din nou:

— Amin.

— Mă voi naște și voi naște!

— Amin.

— Voi mânca și voi fi mâncat.

— Amin.

— Voi, cei ce dansați, vedeți ce fac, căci a voastră este această patimă a bărbăției pe care o voi suferi!

— Amin.

— Voi fugi și voi rămâne!

— Amin.

— Voi fi unit și voi uni!

— Amin.

— Sunt o ușă pentru voi, cei care bateți la mine… Sunt calea voastră, sunt un călător.

Și când dansul se termină, Isus merge în grădină, să fie capturat și crucificat.

Atunci când mergi către moarte ca un zeu, cunoscând mitul, mergi de fapt către viața ta veșnică. Așa că de ce ai fi

trist? Să facem ca acest eveniment să fie magnific — așa cum este. Să-l sărbătorim.

MOYERS: Zeul morții e stăpânul dansului.

CAMPBELL: Zeul morții este, în același timp, și stăpânul sexului.

MOYERS: Ce vrei să spui?

CAMPBELL: E uimitor: îi descoperi unul câte unul pe acești zei ai morții și ai generării. Ghede, zeul morții din tradiția voodoo haitiană, este și zeul sexului. Zeul egiptean Osiris era judecătorul și stăpânul morților, dar și stăpânul regenerării vieții. E o temă fundamentală — ceea ce moare se naște. Trebuie să existe moarte ca să existe viață.

Aceasta este originea vânătorii de capete din sud-estul Asiei, în special din Indonezia. Vânătoarea de capete este un act sacru, o ucidere sacră. Pentru ca tânărului să i se permită să se căsătorească și să devină tată, trebuie să ucidă. Fără moarte nu poate fi viață. Semnificația acestui lucru este că fiecare generație trebuie să moară pentru ca următoarea generație să poată veni. Imediat ce dai naștere unui copil, ești mort. Copilul este noua viață, iar tu ești doar protectorul acelei noi vieți.

MOYERS: Ți-a sosit ceasul.

CAMPBELL: De aceea există această asociere psihologică profundă între naștere și moarte.

MOYERS: Există o relație între ceea ce spui și faptul că un părinte și-ar da viața pentru copilul său?

CAMPBELL: Schopenhauer are un eseu extraordinar în care se întreabă cum este posibil ca un om să fie atât de implicat în primejdia sau în suferința altuia încât să-și poată sacrifica viața pentru celălalt fără să se gândească. Cum este posibil ca ceea ce considerăm prima lege a naturii și a autoconservării să se dizolve brusc?

Acum vreo patru-cinci ani, a avut loc în Hawaii un eveniment care ilustrează această problemă. Acolo există un loc

numit Pali, în care vânturile din nord trec cu viteză printre niște munți. Oamenilor le place să se ducă acolo ca să-și lase pletele să zboare în vânt sau uneori ca să se sinucidă — ca aceia care sar de pe podul Golden Gate.

Într-o zi, doi polițiști mergeau cu mașina pe șoseaua Pali când au văzut, de cealaltă parte a gardului de la marginea drumului, un tânăr gata să sară. Au oprit mașina și polițistul din dreapta a sărit să-l prindă pe tânăr, dar l-a prins chiar când sărea, așa că a fost și el tras peste gard; din fericire, al doilea polițist a venit la timp și i-a tras pe amândoi înapoi.

Îți dai seama ce i se întâmplase dintr-odată acelui polițist care i se oferise morții din cauza acelui tânăr necunoscut? Toate lucrurile din viața lui dispăruseră — datoria lui față de familie, față de slujbă, față de propria lui viață — toate dorințele și speranțele vieții lui dispăruseră. Era să moară.

Mai târziu, un jurnalist l-a întrebat:

— De ce nu i-ați dat drumul? Ați fi putut muri.

Răspunsul lui a fost:

— Nu puteam să-i dau drumul. Dacă îi dădeam drumul acelui om, n-aș mai fi putut trăi nicio zi.

Care este explicația?

Răspunsul lui Schopenhauer este că o astfel de criză psihologică reprezintă declicul unei revelații metafizice, revelația că tu și celălalt sunteți una, că sunteți două aspecte ale aceleiași vieți și că aparenta voastră separare este doar un efect al modului în care experimentăm formele în condițiile spațiului și timpului. Adevărata noastră realitate constă în identificarea și uniunea noastră cu tot ce este viu. Acest adevăr metafizic poate fi conștientizat spontan în condiții de criză. Pentru că este, conform lui Schopenhauer, adevărul vieții tale.

Eroul este cel care și-a dat viața fizică pentru a realiza într-o oarecare măsură acel adevăr. Preceptul „iubește-ți aproapele“ încearcă doar să te pună în contact cu acest adevăr.

Dar, fie că-ți iubești aproapele sau nu, atunci când te lovește revelația este posibil să-ți riști viața. Acel polițist din Hawaii nu știa cine era tânărul pentru care era gata să se sacrifice. Schopenhauer susține că putem vedea asta în lucrurile mici în fiecare zi, tot timpul, mișcând viața în lume: oamenii fac lucruri altruiste altora și pentru alții.

MOYERS: Deci, când Isus spune: „Iubește-ți aproapele ca pe tine însuți", de fapt spune: „Iubește-ți aproapele, fiindcă el *este* tu însuți".

CAMPBELL: În tradiția orientală există un personaj frumos, *bodhisattva*, a cărui natură este compasiunea nelimitată; se spune că din vârfurile degetelor lui picură ambrozie până în străfundurile iadului.

MOYERS: Ce semnificație are asta?

CAMPBELL: Chiar la finalul *Divinei comedii*, Dante își dă seama că iubirea față de Dumnezeu hrănește tot universul, până în străfundurile iadului. Aceasta este cam aceeași imagine. *Bodhisattva* reprezintă principiul compasiunii, principiul vindecării care face posibilă viața. Viața este suferință, dar compasiunea îi dă posibilitatea de a continua. *Bodhisattva* este cineva care a atins nemurirea, dar participă voluntar la suferințele lumii. Participarea voluntară la lume este foarte diferită de a te naște pur și simplu în lume. Aceasta este exact ceea ce spune Pavel despre Cristos în *Epistola către Filipeni*: „Dumnezeu fiind în chip, n-a socotit o știrbire a fi El întocmai cu Dumnezeu, ci S-a deșertat pe Sine, chip de rob luând, făcându-Se asemenea oamenilor, și la înfățișare aflându-Se ca un om, S-a smerit pe Sine, ascultător făcându-Se până la moarte, și încă moarte pe cruce".* Aceasta este o participare voluntară la fragmentarea vieții.

MOYERS: Deci ești de acord cu Abelard, care a spus în secolul al XII-lea că moartea lui Isus pe cruce nu a fost o

---

* Filipeni 2:6 8. (*N.t.*)

răscumpărare, nici o pedeapsă, ci ispășirea unei greșeli împreună cu rasa umană.

CAMPBELL: Aceasta este cea mai sofisticată interpretare a motivului pentru care Isus trebuia crucificat sau pentru care a ales să fie crucificat. O explicație mai timpurie este aceea că păcatul din Grădina Edenului supusese omenirea Diavolului, iar Dumnezeu trebuia să-i ia pe oameni înapoi de la cămătar, Diavolul. Așa că și-a oferit singurul fiu, pe Isus, ca răscumpărare. Papa Grigore a oferit această interpretare a lui Isus ca fiind momeala care l-a prins pe Diavol. Aceasta este ideea răscumpărării. Într-o altă versiune, Dumnezeu a fost atât de jignit de neascultarea din Grădină, încât s-a înfuriat și l-a azvârlit pe om afară din mila sa; singurul lucru care îl mai putea răscumpăra pe om în fața lui Dumnezeu a fost un sacrificiu la fel de important ca păcatul. Sacrificiul niciunui om nu putea fi atât de măreț, așa că însuși fiul lui Dumnezeu a devenit om pentru a plăti datoria.

Dar ideea lui Abelard era aceasta: Cristos a venit să fie crucificat pentru a evoca în inima omului sentimentul de compasiune față de suferință și astfel să-i îndepărteze mintea de atașamentul orb față de bunurile acestei lumi. Prin compasiune față de Cristos, ne întoarcem la el, iar cel rănit devine Mântuitorul nostru.

Acest lucru se reflectă în ideea medievală a regelui rănit, Regele Graalului, care suferă de o rană incurabilă. Din nou, cel rănit devine salvatorul. Suferința evocă umanitatea în inimile oamenilor.

MOYERS: Deci ești de acord cu Abelard că omenirea care tânjea după Dumnezeu și Dumnezeu care tânjea după omenire s-au întâlnit în compasiune lângă cruce?

CAMPBELL: Da. Imediat ce apare timpul, apare și suferința. Nu poți avea viitor dacă nu ai trecut; iar dacă ești îndrăgostit de prezent, devine trecut, orice-ar fi. Pierdere,

moarte, naștere, pierdere, moarte — și așa mai departe. Contemplând crucea, contempli un simbol al misterului vieții.

MOYERS: De aceea transformarea sau conversia religioasă adevărată implică atât de multă durere. Nu e ușor să te pierzi pe tine însuți.

CAMPBELL: *Noul Testament* predică moartea sinelui, trecerea prin durerea de fi mort din punctul de vedere al lumii cu valorile sale profane. Acesta este vocabularul misticilor. Și sinuciderea este un act simbolic. Te descotorosești de postura psihologică în care se întâmplă să te afli în acel moment, pentru a putea intra într-una mai bună. Mori în viața curentă pentru a putea ajunge la o altfel de viață. Dar, așa cum a zis Jung, ai face bine să nu te lași prins într-o situație simbolică. Nu este nevoie să mori în mod real, fizic. Tot ce trebuie să faci este să mori spiritual și să fii renăscut într-un mod de viață mai cuprinzător.

MOYERS: Dar acest lucru pare atât de străin față de experiența noastră din ziua de azi. Religia e ușoară. O pui pe tine așa cum ți-ai pune o haină ca să mergi la film.

CAMPBELL: Da, majoritatea bisericilor sunt locuri de reuniuni sociale agreabile. Îți plac oamenii de acolo, sunt oameni respectabili, prieteni vechi, familia îi știe de mult.

MOYERS: Ce s-a întâmplat în cultura de astăzi cu ideea mitică a salvatorului care se sacrifică?

CAMPBELL: În timpul Războiului din Vietnam, îmi amintesc că vedeam la televizor tineri în elicoptere care mergeau să-și salveze camarazii, supunându-se la mari riscuri. Nu erau obligați să-l salveze pe cutare tânăr aflat în pericol. Acolo am văzut același lucru, această dispoziție despre care scria Schopenhauer de a-ți sacrifica viața pentru altul. Unii bărbați spun că iubesc războiul pentru că îi pune în contact cu experiența de a fi în viață. Când te duci la birou zi de zi, nu ai această experiență, dar în război ești smuls brusc înapoi

în experiența de a fi viu. Viața e durere; viața e suferință; viața e oroare — dar, Dumnezeule, ești viu. Acești tineri din Vietnam erau cu adevărat vii când țineau piept morții pentru camarazii lor.

MOYERS: Dar un om mi-a spus odată, după ani de stat în picioare pe peronul metroului: „Mor câte puțin în fiecare zi, dar știu că o fac pentru familia mea". Există și acte mici de eroism, care nu țin cont de notorietate. De exemplu, o mamă face asta prin izolarea pe care o suportă de dragul familiei.

CAMPBELL: Maternitatea e un sacrificiu. Pe veranda noastră din Hawaii vin păsările să mănânce. În fiecare an, au fost una sau două mame printre ele. Când vezi o pasăre mamă pe care o chinuie progeniturile ei, cerându-i de mâncare, cinci pui, unii mai mari decât ea, îți spui: „Mda, acesta e simbolul maternității; îți dai substanța și tot ce mai ai progeniturilor tale". De aceea mama devine simbolul Mamei Pământ. Ea este cea care ne-a dat viață și pe care trăim și pe al cărei trup ne găsim mâncarea.

MOYERS: Ceea ce spui mă face să mă gândesc la o altă figură din *The Way of the Animal Powers* care mi s-a părut foarte similară lui Cristos. Îți amintești figura salvatorului din legenda creației a amerindienilor Pima?

CAMPBELL: Da. E o poveste foarte educativă. El este figura clasică a salvatorului care aduce viață omenirii, apoi omenirea îl rupe în bucăți. Știi cum se spune: salvează-i viața unui om și ți-ai făcut un dușman pe viață.

MOYERS: Atunci când lumea este creată, el iese din centrul pământului și apoi își scoate oamenii din subteran, dar aceștia se întorc împotriva lui și îl omoară nu o dată, ci de mai multe ori…

CAMPBELL: … chiar îl pulverizează.

MOYERS: Dar el se întoarce mereu la viață. În cele din urmă, se duce în munți, unde urmele sale se pierd și nimeni

nu-l mai poate urmări. Nu-i așa că e o figură foarte similară lui Isus?

CAMPBELL: Da, este. Și avem aici și motivul labirintului. Calea este întortocheată intenționat, dar, dacă știi secretul labirintului, poți merge să-l vizitezi pe cel care locuiește acolo.

MOYERS: Dacă ai credință, îl poți urma pe Isus.

CAMPBELL: Da. Unul dintre lucrurile pe care le înveți adesea ca membru al religiilor de mistere este acela că labirintul, care blochează, este în același timp calea către viața veșnică. Acesta este secretul final al mitului — să te învețe cum să penetrezi labirintul vieții, astfel încât valorile sale spirituale să poată scăpa.

Asta este și problema cu *Divina comedie* a lui Dante. Criza apare în „mijlocul căii vieții tale", când corpul începe să se estompeze și în lumea ta de vis intră cu forța o cu totul altă constelație de teme. Dante spune că în anul din mijloc al vieții lui era pierdut într-o pădure periculoasă. Și a fost amenințat acolo de trei animale, care simbolizau mândria, dorința și frica. Apoi, Vergiliu, personificarea înțelegerii poetice, a apărut și l-a condus prin labirintul iadului, locul în care se aflau cei fixați de dorințele și fricile lor și care nu puteau trece spre eternitate. Dante a fost călăuzit până la Dumnezeu. La o scară mai mică, avem aceeași imagine mitologică în această poveste a amerindienilor Pima. Populația Pima avea una dintre cele mai simple culturi ale amerindienilor din America de Nord. Și aici au reușit, în propriul lor mod, să utilizeze această imagine extrem de sofisticată, care se potrivește cu cea a lui Dante.

MOYERS: Ai scris undeva că „semnul crucii trebuie privit ca un semn al afirmării eterne a tot ceea ce a fost vreodată și a tot ceea ce va fi. Nu simbolizează numai acel moment istoric al Patimilor, ci misterul răspândit prin timp și spațiu al prezenței lui Dumnezeu și al participării sale la agonia tuturor lucrurilor vii".

CAMPBELL: Momentul principal din mitul medieval este trezirea inimii la compasiune, transformarea pasiunii în compasiune. Aceasta este întreaga problemă a poveștilor despre Graal, compasiunea pentru regele rănit. Și de aici intuim și explicația crucificării, oferită de Abelard: faptul că Fiul lui Dumnezeu a coborât pe pământ să fie crucificat și să ne trezească inimile la compasiune, astfel deturnându-ne mințile de la grijile generale ale oricărei forme de viață spre valorile tipic umane ale dăruirii de sine în suferința împărtășită. În acest sens, regele rănit, regele mutilat al legendei Graalului, este echivalentul lui Cristos. Rolul lui este acela de a trezi compasiune și de a aduce astfel un tărâm pustiu la viață. Aici apare ideea mistică a funcției spirituale a suferinței în această lume. Cel care suferă este un fel de Cristos, venit în fața noastră pentru a evoca acel unic lucru care transformă animalul de pradă uman într-o ființă umană validă. Acel unic lucru este compasiunea. Aceasta este tema pe care James Joyce o preia și o dezvoltă în *Ulise* — trezirea eroului său, Stephen Dedalus, la maturitate, prin compasiunea împărtășită cu Leopold Bloom. Acesta este lucrul care i-a trezit inima spre iubire și i-a deschis calea.

În următoarea lucrare extraordinară a lui Joyce, *Finnegans Wake*, este recurent un număr misterios. 1132. Apare ca dată, de exemplu, și ca adresă: strada 11, numărul 32. În fiecare capitol apare 1132 într-un fel sau altul. Când scriam *A Skeleton Key to Finnegans Wake* (*Cheia universală pentru Finnegans Wake*), am încercat în orice mod posibil să-mi dau seama. „Ce naiba e numărul ăsta, 1132?“ Apoi mi-am amintit că, în *Ulise*, în timp ce Bloom rătăcește pe străzile Dublinului, o bilă cade dintr-un turn anunțând ora amiezii, iar el se gândește: „Legea corpurilor în cădere, 32 de picioare pe secundă“. M-am gândit că treizeci și doi trebuie să fie numărul Căderii; atunci, 11 ar fi înnoirea deceniului: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10 — și apoi 11 și

începi din nou. În *Ulise* mai erau câteva sugestii care m-au făcut să mă gândesc: „Ei bine, probabil avem aici numărul Căderii, 32, și numărul Mântuirii, 11; păcat și iertare, moarte și renaștere". *Finnegans Wake* este legat de un eveniment ce a avut loc în Parcul Phoenix, un parc important din Dublin. Phoenixul este pasărea care moare arzând și revine la viață. Astfel, Parcul Phoenix devine Grădina Raiului, unde a avut loc Căderea și unde crucea a fost plantată pe craniul lui Adam: „O felix culpa" („O, phoenix vinovat!", spune Joyce). Avem aici moartea și mântuirea. A părut un răspuns destul de bun și este răspunsul pe care l-am dat în *A Skeleton Key*.

Dar, într-o seară, când pregăteam un curs de mitologie comparată pentru studenții mei, reciteam *Epistola Sf. Pavel către Romani* și am dat de o propoziție ciudată care a părut să întruchipeze ceea ce gândea Joyce când a scris *Finnegans Wake*. Sf. Pavel scria: „Fiindcă Dumnezeu i-a închis pe toți în neascultare, ca să-Și arate îndurarea față de toți"*. Nu ai cum să fii atât de neascultător încât mila lui Dumnezeu să nu te poată găsi, așa că dă-i o șansă. „Păcătuiește curajos", cum spunea Luther, și vezi cât de multă milă poți obține de la Dumnezeu. Marele păcătos este cel care îl trezește cel mai mult pe Dumnezeu la compasiune. Această idee este esențială în raport cu paradoxurile moralității și cu valorile vieții.

Așa că mi-am spus: „Hopa, deci despre asta vorbea de fapt Joyce". Așa că mi-am notat în carnetul despre Joyce: „Romani, capitolul 11, versetul 32". Poți să-ți imaginezi surprinderea mea? Din nou același număr, 1 132, direct din Cartea Sfântă! Joyce preluase acel paradox al credinței creștine ca motto al capodoperei vieții lui. În această operă descrie necruțător monstruozitatea vieții și a acțiunilor umane private

* Filipeni 2:6-8. (*N.t.*)

și publice pe parcursul istoriei păcătoase a omenirii. Totul e acolo — povestit cu iubire.

MOYERS: Este posibil ca occidentalii să înțeleagă experiența mistică ce lasă teologia în urmă? Dacă ești fixat pe imaginea lui Dumnezeu într-o cultură în care știința îți determină percepția realității, cum poți să experimentezi acel tărâm suprem despre care vorbesc șamanii?

CAMPBELL: Păi oamenii chiar îl experimentează. Cei care îl experimentau în Evul Mediu erau arși ca eretici. Una dintre marile erezii din Occident este aceea pe care a spus-o Isus: „Eu și Tatăl una suntem". A fost crucificat pentru asta. În Evul Mediu, la nouă sute de ani după Cristos, un mare mistic Sufi a spus: „Eu și iubita mea una suntem"; și el a fost crucificat. Pe drumul său spre cruce, se ruga: „O, Doamne, dacă i-ai fi învățat pe acești oameni ce m-ai învățat pe mine, nu mi-ar face asta. Și, dacă nu m-ai fi învățat, nu mi s-ar fi întâmplat asta. Binecuvântat fie Domnul și toată lucrarea lui". Un alt mistic Sufi a spus: „Funcția comunității ortodoxe este aceea de a-i îndeplini misticului dorința, uniunea cu Dumnezeu prin umilire și moarte".

MOYERS: Ce a diminuat această experiență în ziua de azi?

CAMPBELL: Ideea democratică a majorității conducătoare nu funcționează doar în politică, ci și în gândire. În gândire, bineînțeles, majoritatea greșește mereu.

MOYERS: Greșește mereu?

CAMPBELL: În probleme de acest fel, da. Funcția majorității în raport cu spiritul este să încerce să asculte și să se deschidă față de cineva care a avut o experiență dincolo de mâncare, adăpost, procreere și avere.

Ai citit vreodată *Babbitt* a lui Sinclair Lewis?

MOYERS: Acum mult timp.

CAMPBELL: Mai ții minte ultimul rând? „N-am făcut niciodată în viața mea ceea ce am vrut". Acesta este un om

care nu și-a urmat niciodată fericirea. De fapt, am auzit această replică pe când predam la Sarah Lawrence. Înainte să mă însor, obișnuiam să mănânc prânzul și cina la restaurant. Joia era seara liberă a servitoarelor din Bronxville și multe familii ieșeau să mănânce la restaurant. Într-o seară, eram în restaurantul meu preferat, iar la masa de lângă mine erau un tată, o mamă și un băiat slăbănog de vreo doisprezece ani. Tatăl i-a spus băiatului:

— Bea-ți sucul de roșii.

Și băiatul i-a zis:

— Nu vreau.

Atunci tatăl i-a zis mai tare:

— Bea-ți sucul de roșii.

Iar mama i-a spus:

— Nu-l pune să facă ce nu vrea.

Tatăl s-a uitat la ea și i-a zis:

— Nu poate să treacă prin viață făcând doar ce vrea. Dacă face doar ce vrea, o să fie terminat. Uită-te la mine. N-am făcut niciodată în viața mea ceea ce am vrut.

Mi-am spus: „Dumnezeule, ăsta e Babbitt în carne și oase!"

Ăsta este omul care nu și-a urmat niciodată fericirea. Poți obține succesul în viață, dar gândește-te puțin — ce viață este asta? La ce bun? N-ai făcut niciodată în viața ta ceea ce ai vrut. Le spun mereu studenților mei să meargă acolo unde vor sufletul și trupul lor. Când ai acel sentiment, rămâi cu el și nu lăsa pe nimeni să te abată.

MOYERS: Ce se întâmplă când îți urmezi fericirea?

CAMPBELL: Ajungi la fericire. În Evul Mediu, o imagine care apare în multe, multe contexte este roata norocului. Ai centrul roții și marginea care se învârte. De exemplu, dacă ești legat de marginea roții, tot timpul cobori sau urci. Dar dacă ești în centru, ești în același loc tot timpul. Aceasta este

semnificația jurămintelor de nuntă — voi fi cu tine în sănătate și în boală, în bogăție și în sărăcie: indiferent că urcăm sau coborâm. Dar te iau să-mi fii centru; tu ești fericirea mea, nu averea pe care mi-o aduci, nu prestigiul social, ci tu. Asta înseamnă să-ți urmezi fericirea.

MOYERS: Ce i-ai spune unui om care încearcă să atingă acel izvor al vieții veșnice, acea fericire care îl așteaptă?

CAMPBELL: Cu toții avem experiențe care pot, uneori, să transmită această senzație; care ne fac să intuim unde ne este fericirea. Prinde-o. Nimeni nu-ți poate spune ce o să fie. Trebuie să înveți să-ți cunoști propriile profunzimi.

MOYERS: Când le-ai cunoscut pe ale tale?

CAMPBELL: Când eram copil. N-am lăsat pe nimeni să mă abată de la drumul meu. Familia m-a ajutat tot timpul să fac ceea ce voiam cel mai mult. Nici măcar n-am simțit că ar fi vreo problemă.

MOYERS: Cum pot aceia dintre noi care au copii să-i ajute să-și recunoască fericirea?

CAMPBELL: Trebuie să-ți cunoști copilul și să fii atent la el. Poți să-l ajuți. Când predam la Sarah Lawrence, aveam o întâlnire individuală de jumătate de oră cu fiecare student, cel puțin o dată la două săptămâni. Atunci când vorbești despre ceea ce ar trebui să citească studenții și deodată atingi un subiect la care studentul chiar reacționează, o să vezi cum i se schimbă expresia și i se măresc ochii. Acolo s-a deschis o posibilitate de viață. Tot ce-ți poți spune este: „Sper că acest copil se va ține de asta". Poate că o va face, poate că nu, dar, dacă o face, și-a găsit viața chiar acolo, în cameră cu el.

MOYERS: Și nu trebuie să fii poet ca să faci asta.

CAMPBELL: Poeții sunt pur și simplu cei care și-au făcut o profesie din contactul cu fericirea lor. Majoritatea oamenilor sunt interesați de alte lucruri. Se implică în activități economice și politice sau sunt trimiși într-un război de care

nu le pasă; în astfel de circumstanțe, este greu să te ții de acest cordon ombilical. Este o tehnică pe care fiecare dintre noi trebuie s-o dezvolte pentru el însuși.

Dar majoritatea oamenilor care trăiesc pe tărâmul așa-numitelor interese ocazionale au o capacitate care așteaptă să fie trezită pentru a se putea muta în celălalt tărâm. Știu asta și am văzut-o la studenții mei.

Când predam la un liceu de băieți, vorbeam cu cei care încercau să-și decidă carierele. Venea câte un băiat la mine și mă întreba:

— Crezi că pot să fac asta? Crezi că pot să fac aia? Crezi că pot să fiu scriitor?

— Oh, îi spuneam, nu știu. Poți îndura zece ani de dezamăgire în care nimeni nu-ți va primi lucrările sau crezi că o să scrii un bestseller din prima? Dacă ai curajul de a te ține de lucrul pe care îl vrei, indiferent ce se întâmplă, dă-i bătaie.

Apoi venea tatăl și le spunea:

— Nu, ar trebui să studiezi Dreptul, e mai bănos.

Aceea este marginea roții, nu centrul. Nu fericirea. Vrei să te gândești la avere sau vrei să te gândești la fericire?

M-am întors din Europa ca absolvent în 1929, cu doar trei săptămâni înainte de căderea Bursei de pe Wall Street, așa că n-am avut de lucru timp de cinci ani. Pur și simplu nu existau locuri de muncă. A fost o perioadă extraordinară pentru mine.

MOYERS: Extraordinară? Marea criză economică? Ce a fost extraordinar la ea?

CAMPBELL: Nu mă simțeam sărac, simțeam doar că nu am bani. Oamenii erau atât de buni unii cu alții atunci. De exemplu, l-am descoperit pe Frobenius*. M-a lovit deodată și a trebuit să citesc tot ce scrisese. Așa că pur și simplu am scris

---

* Leo Frobenius (1873 — 1938). (*N.t.*)

unei edituri pe care o știam în New York City; mi-au trimis cărțile și mi-au spus că nu trebuie să le plătesc până când obțin o slujbă — asta a fost patru ani mai târziu.

În Woodstock, statul New York, trăia un bătrânel minunat, care avea niște pământ cu niște cotețe mici pe care le închiria pentru vreo douăzeci de dolari pe an tinerilor care credeau că au un viitor în artă. Nu avea apă curentă, doar un puț și o cișmea. A declarat că nu vrea să-și instaleze apă curentă, fiindcă ar fi atras un anumit tip de oameni. Aici am citit și am lucrat cel mai mult. A fost minunat. Îmi urmam fericirea.

Am ajuns la această idee a fericirii pentru că în sanscrită, care este marea limbă spirituală a lumii, există trei termeni care reprezintă marginea, locul de pe care sari în oceanul transcendenței: „Sat", „Chit", „Ananda". Cuvântul „sat" înseamnă „a fi". „Chit" înseamnă „conștiință". „Ananda" înseamnă „fericire" sau „extaz". M-am gândit: „Nu știu dacă conștiința mea este conștiință cu adevărat; nu știu dacă ceea ce știu despre ființa mea este cu adevărat ființa mea; dar știu unde este extazul meu. Așa că mă voi agăța de extaz și asta îmi va aduce conștiința și ființa". Cred că a funcționat.

MOYERS: Cunoaștem vreodată adevărul? Îl găsim vreodată?

CAMPBELL: Fiecare om are propria lui profunzime, propria experiență și propria convingere că se află în contact cu „sat-chit-ananda", propria lui existență prin conștiință și fericire. Oamenii religioși spun că nu putem trăi fericirea înainte să murim și să ajungem în rai. Dar eu cred că ar trebui să ai cât mai mult din această experiență cât ești în viață.

MOYERS: Fericirea e acum.

CAMPBELL: În rai te vei simți atât de extraordinar uitându-te la Dumnezeu, încât nu vei avea o experiență proprie. Nu acolo este locul în care să ai experiența. Aici este.

MOYERS: Uneori, când îți urmezi fericirea, ai acest sentiment, pe care îl am și eu uneori, că te ajută niște mâini nevăzute?

CAMPBELL: Tot timpul. E miraculos. Mi s-a dezvoltat chiar și o superstiție ca urmare a acestor mâini invizibile prezente tot timpul — și anume că, dacă îți urmezi fericirea, pornești pe un fel de cale care a fost acolo tot timpul, așteptându-te; viața pe care ar trebui s-o trăiești este viața pe care o trăiești. Când vezi asta, începi să întâlnești oameni care se află în câmpul fericirii tale și ei îți deschid ușile. Eu zic să-ți urmezi fericirea fără teamă și se vor deschide uși acolo unde nici nu știai că există.

MOYERS: Ai avut vreodată simpatie pentru omul care nu are niciun sprijin invizibil?

CAMPBELL: Niciun sprijin invizibil? Da, el este amărâtul care trezește compasiune. Îți trezește milă să-l vezi împiedicându-se când toate apele vieții sunt chiar acolo.

MOYERS: Apele vieții eterne sunt chiar acolo? Unde?

CAMPBELL: Oriunde ai fi — dacă îți urmezi fericirea, te bucuri tot timpul de acea prospețime, de acea viață din tine.

V
Aventura eroului

În plus, nici măcar nu trebuie să riscăm aventura de unii singuri; toți eroii timpului au trecut prin ea înaintea noastră. Labirintul este complet deslușit. Trebuie doar să urmăm firul căii eroului și, acolo unde credeam că vom găsi o abominație, vom găsi un zeu. Și unde credeam că-l vom ucide pe altul, ne vom ucide pe noi. Unde credeam că mergem spre exterior, vom ajunge la centrul existenței noastre. Și unde credeam că suntem singuri, vom fi cu întreaga lume.

— JOSEPH CAMPBELL

* * *

MOYERS: De ce există atât de multe povești ale eroului în mitologie?

CAMPBELL: Pentru că despre asta merită să scrii. Chiar și în romanele populare, personajul principal este un erou sau o eroină care a descoperit sau a făcut ceva dincolo de întinderea obișnuită a realizărilor și a experiențelor. Eroul este cel care și-a dat viața pentru ceva mai mare decât el.

MOYERS: Deci în toate aceste culturi, indiferent ce costum local poartă eroul, care este fapta lui?

CAMPBELL: Ei bine, există două tipuri de fapte. Una este fapta fizică, în care eroul realizează o faptă curajoasă în luptă sau salvează o viață. Celălalt tip este fapta spirituală, în care eroul învață să experimenteze aria supra-normală a vieții spirituale umane și se întoarce cu un mesaj.

De obicei, aventura eroului începe cu cineva de la care a fost luat ceva sau cineva care simte că lipsește ceva din experiențele normale disponibile ori permise membrilor societății sale. Această persoană pleacă într-o serie de aventuri extraordinare, fie ca să recupereze ceea ce fusese pierdut, fie ca să descopere un elixir dătător de viață. De obicei, avem de-a face cu un ciclu — o plecare și o întoarcere.

Dar structura și ceva din componenta spirituală ale acestei aventuri sunt deja anticipate în ritualurile de inițiere ale societăților tribale primitive, prin care copilul este obligat să renunțe la copilărie și să devină adult — să-și ucidă, ca să spunem așa, personalitatea și *psyche*-ul infantile și să se întoarcă un adult responsabil. Aceasta este o transformare psihologică fundamentală prin care trebuie să trecem cu toții. În copilărie ne aflăm într-o situație de dependență, sub protecția și supravegherea cuiva timp de paisprezece până la douăzeci și unu de ani — și, dacă îți dai doctoratul, chiar până la treizeci și cinci. Nu ești sub nicio formă un agent liber, responsabil, ci un ascultător dependent, care așteaptă și primește pedepse și răsplăți. Pentru a evolua din această poziție de imaturitate psihologică spre curajul responsabilității de sine, sunt necesare o moarte și o înviere. Acesta este motivul de bază al călătoriei universale a eroului — părăsirea unei condiții și găsirea sursei vieții care să te aducă la o condiție matură, mai bogată.

MOYERS: Deci, chiar dacă nu suntem eroi în sensul că salvăm societatea, tot trebuie să plecăm în această călătorie spirituală și psihologică dinăuntrul nostru.

CAMPBELL: Exact. În cartea sa *Mitul nașterii eroului. O interpretare psihologică a mitologiei*, Otto Rank declară că toată lumea este un erou prin naștere, când trece printr-o transformare fizică și psihică incredibilă, de la condiția unei creaturi acvatice într-o lume de lichid amniotic la un mamifer

care respiră aer și care, în cele din urmă, va deveni biped. Și este o faptă eroică și din partea mamei, care a făcut toate acestea posibile.

MOYERS: Atunci, eroii nu sunt doar bărbați?

CAMPBELL: Oh, nu. De obicei, bărbatul are rolul mai evident, din cauza condițiilor vieții. El este afară, în lume, iar femeia este în casă. Dar, de exemplu, aztecii aveau mai multe raiuri în care mergeau sufletele oamenilor în funcție de condițiile în care muriseră; pentru ei, raiul războinicilor uciși în luptă era același ca raiul femeilor care muriseră la naștere. Nașterea este o faptă eroică, fără îndoială, în sensul că reprezintă renunțarea la sine pentru viața altuia.

MOYERS: Nu crezi că societatea noastră a pierdut acest adevăr? Acum este considerat mai eroic să pleci în lume și să faci bani decât să crești copii.

CAMPBELL: Banilor li se face mai multă reclamă. Știi vorba aceea: „Dacă un câine mușcă un om, nu e o poveste; dacă un om mușcă un câine, acolo ai o poveste". Așa că ceea ce se întâmplă și se tot întâmplă, indiferent cât de eroic este, nu e ceva nou. Ai putea spune că maternitatea și-a pierdut noutatea.

MOYERS: Totuși, e o imagine superbă — mama ca erou.

CAMPBELL: Așa mi s-a părut dintotdeauna. E ceva ce am învățat din aceste mituri.

MOYERS: E o călătorie — trebuie să ieși din siguranța cunoscută, convențională a vieții tale ca să poți pleca în călătorie.

CAMPBELL: Trebuie să te transformi din fecioară în mamă. E o schimbare importantă, care implică multe pericole.

MOYERS: Și, când te întorci din călătorie cu un copil, ai adus ceva înapoi lumii.

CAMPBELL: Nu numai asta, dar ai o slujbă pe viață. Otto Rank subliniază faptul că trăim într-o lume în care unii

oameni cred că faptul eroic de a se fi născut îi îndreptățește să primească respectul și sprijinul întregii comunități.

MOYERS: Dar mai au o călătorie de făcut după aceea.

CAMPBELL: Mai au o mare călătorie, cu multe probe.

MOYERS: Care este semnificația probelor, a testelor și a muncilor eroului?

CAMPBELL: Dacă vrei să vorbim despre scopuri, probele sunt menite să verifice că pretendentul este cu adevărat erou. Este capabil de această sarcină? Poate să depășească pericolele? Are curajul, cunoștințele, capacitatea de a sluji?

MOYERS: În această cultură a religiei ușoare, cu un preț mic, mi se pare că am uitat că toate cele trei mari religii ne învață că muncile eroului sunt o parte importantă din viață, că nu există răsplată fără să plătești un preț. Coranul spune: „Crezi că vei putea intra în Grădina Fericirii fără muncile prin care au trecut cei ce au murit înaintea ta?“ Iar Isus spune în Evanghelia după Matei: „Strâmtă este poarta și îngustă este calea care duce la viață și puțini sunt care o află“.* Și eroii din tradiția iudaică trec prin încercări grele ca să ajungă la mântuire.

CAMPBELL: Dacă îți dai seama care este problema reală — să te pierzi pe tine, să te oferi unui scop mai înalt —, îți dai seama că aceasta este în sine încercarea supremă. Când nu ne mai gândim în primul rând la noi și la autoconservarea noastră, trecem printr-o transformare cu adevărat eroică a conștiinței.

Și toate miturile, într-o formă sau alta, tratează problema transformărilor conștiinței. Până acum gândeai într-un fel, de acum trebuie să gândești altfel.

MOYERS: Cum se transformă conștiința?

CAMPBELL: Fie prin probe în sine, fie prin revelații iluminatoare. Totul se reduce la probe și revelații.

---

* Matei 7:14. (*N.t.*)

MOYERS: Nu apare cumva un moment de mântuire în toate aceste povești? Femeia este salvată de balaur, orașul este salvat de la nimicire, eroul este scăpat de pericol în ultimul moment.

CAMPBELL: Ba da. Nu ar fi o faptă eroică dacă n-ar fi o reușită. Există și imaginea eroului care eșuează, dar acela este de obicei reprezentat ca un fel de clovn, cineva care pretinde a fi mai mult decât este.

MOYERS: Cum diferă un erou de un lider?

CAMPBELL: Această problemă a fost abordată de Lev Tolstoi în *Război și pace*. Napoleon devastează Europa, se află pe punctul de a invada Rusia, iar Tolstoi pune această întrebare: Liderul este cu adevărat liderul sau este doar omul din fața valului? În termeni psihologici, liderul ar putea fi considerat cel care și-a dat seama ce se putea obține și a obținut acel lucru.

MOYERS: Cineva a spus că liderul este un om care discerne inevitabilul și se așază în fața lui. Napoleon a fost un lider, dar nu a fost un erou, în sensul că nu a realizat ceva măreț în slujba omenirii. A făcut-o pentru Franța, pentru gloria Franței.

CAMPBELL: Atunci este un erou al Franței, nu? Asta este problema zilei de astăzi. Avem nevoie de eroul unui stat sau al unui popor acum, când ar trebui să ne intereseze întreaga planetă? Napoleon este echivalentul de secol XIX al lui Hitler din secolul XX. Napoleon a devastat Europa.

MOYERS: Deci este posibil să fii zeu și să pici testul la un nivel cosmic?

CAMPBELL: Da. Sau poți fi un zeu local, dar un dușman pentru oamenii pe care i-ai cucerit. Faptul că numești un om erou sau monstru este relativ în funcție de centrul conștiinței tale.

MOYERS: Deci trebuie să avem grijă să nu numim o faptă eroică, din moment ce lucrurile nu funcționează așa într-un sens mai larg, mitologic.

CAMPBELL: Păi nu știu. Fapta poate fi eroică la modul absolut — un om care își dă viața pentru oamenii lui, de exemplu.

MOYERS: Ah, da. Soldatul german care moare…

CAMPBELL: …e la fel de erou ca americanul care a fost trimis acolo să-l omoare.

MOYERS: Deci eroismul are un obiectiv moral?

CAMPBELL: Obiectivul moral este salvarea unui popor sau a unei persoane ori susținerea unei idei. Eroul se sacrifică pentru ceva — aici se află moralitatea. Bineînțeles, privind dintr-o altă perspectivă, ai putea spune că ideea pentru care s-a sacrificat nu trebuia respectată. Aceasta este o judecată din tabăra adversă, dar nu distruge eroismul intrinsec al faptei.

MOYERS: Asta este o perspectivă diferită asupra eroilor față de cea pe care am avut-o când eram mic, atunci când am citit povestea lui Prometeu care le-a adus focul oamenilor, suferind pentru binele lor.

CAMPBELL: Da, Prometeu aduce omenirii focul și, prin urmare, civilizația. Apropo, furtul focului este o temă mitică universală. Adesea, un animal sau o pasăre trickster fură focul și îl pasează altor animale sau păsări care îl duc mai departe. Uneori, animalele care transportă focul sunt arse de flăcări; se spune că asta le dă coloritul diferit. Furtul focului este o poveste universală foarte populară.

MOYERS: Oamenii din fiecare cultură încearcă să explice de unde a venit focul?

CAMPBELL: Povestea nu încearcă neapărat să explice, mai degrabă are legătură cu valoarea focului. Furtul focului separă omul de animale. Când ești în pădure noaptea, aprinzi un foc și ții animalele departe. Le vezi ochii strălucind, dar nu se pot apropia de foc.

MOYERS: Prin urmare, povestea nu este spusă doar ca să-i inspire pe alții sau să transmită un mesaj moral.

CAMPBELL: Nu, este spusă ca să arate importanța focului pentru oameni și ca să transmită un mesaj despre ce a diferențiat omul de animale.

MOYERS: În studiile tale din domeniul mitologiei, ai ajuns să găsești ceva anume, un anumit tipar de aspirații și gânduri, care constituie punctul comun al oamenilor, fie că au trăit acum un milion de ani sau că vor trăi peste o mie de ani?

CAMPBELL: Există un anumit tip de mit pe care l-am putea numi „căutarea viziunii", plecarea în căutarea unui lucru de preț, a unei viziuni, care are aceeași formă în toate mitologiile. Am încercat să prezint acest lucru în prima mea carte, *Eroul cu o mie de chipuri*. Toate aceste mitologii diferite ne oferă aceeași aventură esențială. Părăsești lumea în care te afli și mergi într-o profunzime sau pe o distanță sau către o înălțime. Acolo găsești ceea ce lipsea din conștiința ta, în lumea în care trăiai înainte. Aici apare următoarea problemă: rămâi cu acel lucru și lași lumea în urmă sau te întorci cu acel lucru de preț și încerci să-l păstrezi pe măsură ce te reintegrezi în lumea ta socială? Nu e ușor.

MOYERS: Deci eroul pleacă *pentru* ceva, nu pleacă pur și simplu de dragul călătoriei, nu e un aventurier?

CAMPBELL: Există ambele tipuri de eroi, cei care aleg să plece în călătorie și cei care nu. În primul tip de aventură, eroul pleacă cu intenția și responsabilitatea de a realiza fapta eroică. De exemplu, Atena i-a spus lui Telemah, fiul lui Ulise: „Du-te și găsește-ți tatăl". Acest tip de căutare paternă este o aventură importantă pentru tineri. Este aventura în care îți găsești menirea, natura, sursa. Pleci în această aventură cu o intenție. Sau mai există și legenda zeiței sumeriene a cerului, Inanna, care a coborât în lumea morților și a trebuit să moară ca să-și readucă iubitul la viață.

Apoi există cel de-al doilea tip de aventură — aventura în care ești aruncat; de exemplu, când ești trimis în armată. Nu

ai intenționat acest lucru, dar acum ești aici. Ai trecut printr-o moarte și o înviere, ți-ai pus o uniformă, ești altă creatură.

În miturile celtice apare frecvent un tip de erou: prințul vânător care a fost ademenit de un cerb într-o zonă împădurită în care nu mai fusese. Acolo, animalul se transformă în Regina Zânelor sau așa ceva. În acest tip de aventură, eroul nu are habar de ceea ce face și se trezește într-un tărâm transformat.

MOYERS: Aventurierul care pleacă într-o astfel de călătorie poate fi considerat erou în sensul mitologic?

CAMPBELL: Da, fiindcă este mereu pregătit pentru așa ceva. În aceste povești, eroul primește aventura pentru care este pregătit. Aventura este manifestarea simbolică a caracterului său. Chiar și peisajul și condițiile de mediu sunt adecvate gradului său de pregătire.

MOYERS: În *Războiul stelelor*, filmul lui George Lucas, Solo pornește ca mercenar și sfârșește ca erou, ajungând să-l salveze pe Luke Skywalker.

CAMPBELL: Da. Aici, Solo a făcut fapta eroică a sacrificiului pentru altul.

MOYERS: Crezi că vina poate crea un erou? Crezi că Solo se simțea vinovat pentru că îl abandonase pe Skywalker?

CAMPBELL: Depinde de ce sistem de idei vrei să aplici. Solo era un tip foarte pragmatic, cel puțin așa se vedea el, un materialist. Dar era în același timp și o ființă umană capabilă de compasiune și nu o știa. Aventura a trezit în el o trăsătură pe care nu știa că o are.

MOYERS: Deci poate că eroul se află în fiecare dintre noi și n-o știm?

CAMPBELL: Viața ne trezește caracterul. Pe măsură ce o parcurgi, afli tot mai multe despre tine. De aceea este bine să te pui în situații care îți vor evoca natura superioară, nu pe cea inferioară. „Și nu ne duce pe noi în ispită."

Ortega y Gasset vorbește despre mediu și erou în cartea sa *Meditații despre Don Quijote*. Don Quijote a fost ultimul erou al Evului Mediu. Pleca să se lupte cu uriași, dar, în loc de uriași, mediul lui oferea mori de vânt. Ortega arată că această poveste este situată într-o perioadă în care căpătase amploare interpretarea mecanicistă a lumii, iar mediul nu mai era responsiv spiritual față de erou. Astăzi, eroul se lovește de o lume dură care nu răspunde în niciun fel necesităților lui spirituale.

MOYERS: O moară de vânt.

CAMPBELL: Da, dar Quijote și-a salvat aventura inventând un magician care transformase uriașii în mori de vânt. Poți face și asta dacă ai o imaginație poetică. Înainte, lumea eroului nu era una mecanicistă, ci una vie și responsivă la dispoziția lui spirituală. Acum a devenit o lume atât de mecanicistă, interpretată doar prin științe fizice, prin sociologie marxistă și psihologie comportamentală, încât devenim doar un tipar previzibil de fire care răspunde la stimuli. Această interpretare de secol XIX a stors libertatea voinței umane din viața modernă.

MOYERS: În sensul politic, există pericolul ca aceste mituri ale eroului să ne învețe să privim faptele altora ca dintr-un amfiteatru, colosseum sau sală de cinema? Să-i privim pe alții realizând fapte mărețe în timp ce noi ne consolăm cu neputința noastră?

CAMPBELL: Cred că acest lucru a intrat recent în cultura noastră. Cel care se uită la competiții sportive în loc să participe la ele este implicat într-un fel de reușită surogat. Dar, când te gândești la lucrurile prin care trec oamenii în civilizația noastră, îți dai seama că e sumbru să fii om modern. Corvoada celor care au familii de întreținut e o treabă care stinge viața din om.

MOYERS: Dar cred că prefer asta față de ciuma din secolele al XII-lea și al XIV-lea…

CAMPBELL: Modul lor de viață era mult mai activ decât al nostru. Noi stăm în birouri. De aceea este evidentă în civilizația noastră problema vârstei mijlocii.

MOYERS: Începi cu atacurile personale!

CAMPBELL: Eu am trecut de vârsta de mijloc, deci știu câte ceva despre asta. Viețile noastre sedentare sunt caracterizate de faptul că, indiferent de stimularea intelectuală, corpurile noastre nu sunt foarte active. De aceea trebuie să faci exerciții mecanice, cel puțin treizeci de minute în fiecare zi și așa mai departe. Îmi este foarte greu să găsesc plăcere în aceste lucruri, dar asta este. Altfel, întregul tău corp îți spune: „M-ai uitat complet. Devin doar un canal înfundat".

MOYERS: Mi se pare plauzibil ca aceste povești despre eroi să funcționeze ca un tranchilizator, transformându-ne în spectatori pasivi. Și cealaltă latură este faptul că lumea noastră pare secată de valori spirituale. Oamenii se simt impotenți. Mi se pare că acesta este blestemul societății moderne, impotența, acel plictis pe care îl simt oamenii, alienarea oamenilor față de ordinea lumii din jurul lor. Poate că avem nevoie de un erou care să exprime cele mai adânci doruri ale noastre.

CAMPBELL: Ceea ce descrii e exact ca în „Tărâmul pustiu" al lui T.S. Eliot. Instalarea unei stagnări sociologice a unor vieți neautentice, care nu trezește nimic din viețile noastre spirituale, din posibilitățile noastre sau chiar din curajul nostru fizic — nu trezește nimic până când, bineînțeles, ne aruncă într-un război inuman.

MOYERS: Nu ești împotriva tehnologiei, nu?

CAMPBELL: Deloc. Dedal, care poate fi considerat maestrul tehnician al Greciei Antice, i-a construit fiului său, Icar, aripi ca să poată scăpa din labirintul cretan pe care tot Dedal îl construise. Când i-a pus aripile, i-a zis: „Zboară la mijloc. Nu zbura prea sus, căci soarele va topi ceara de pe aripile tale. Nu

zbura prea jos, căci te vor prinde valurile mării". Dedal a zburat la mijloc, dar și-a văzut fiul entuziasmându-se și zburând prea sus. Ceara s-a topit, iar băiatul a căzut în mare. Nu știu de ce, dar oamenii vorbesc mai mult despre Icar decât despre Dedal, de parcă aripile ar fi fost responsabile de căderea tânărului astronaut. Și totuși, acesta nu este un argument bun împotriva industriei și științei. Da, bietul Icar a căzut în apă, dar Dedal, care a zburat la mijloc, a reușit să ajungă pe țărm.

Un text hindus spune: „Primejdioasă e calea aceasta, ca tăișul unei lame". Acest motiv apare și în literatura medievală. Când Lancelot pleacă s-o salveze pe Guinevere din captivitate, trebuie să treacă un râu călcând pe marginea unei săbii cu mâinile și picioarele goale, cu torentul dedesubt. Atunci când realizezi ceva complet nou, fie că este vorba despre o descoperire tehnologică sau pur și simplu un mod de viață în care comunitatea nu te poate ajuta, apare întotdeauna pericolul unui exces de entuziasm, pericolul de a neglija anumite detalii mecanice. Și atunci cazi. „Primejdioasă e calea aceasta, ca tăișul unei lame." Când îți urmezi calea dorinței, a entuziasmului și a emoției, păstrează-ți controlul și nu lăsa acea cale să te tragă spre dezastru.

MOYERS: Una dintre ideile interesante din lucrările tale este aceea că știința și mitologia nu se află în conflict.

CAMPBELL: Nu, nu se află. În prezent, știința pătrunde în dimensiunile misterului. Și-a forțat intrarea în sfera despre care vorbesc miturile. A ajuns la margine.

MOYERS: Marginea fiind…

CAMPBELL: …marginea, interfața dintre ceea ce poate fi cunoscut și ceea ce nu va fi descoperit niciodată, fiindcă e un mister ce transcende orice cercetare umană. Sursa vieții — care este? Nu știe nimeni. Nu știm nici măcar ce e un atom, dacă e undă sau particulă — e ambele. Nu avem habar ce sunt aceste lucruri.

De aceea vorbim despre divinitate. Este o sursă transcendentă de energie. Atunci când fizicianul observă particule subatomice, vede o urmă pe un ecran. Aceste urme vin și pleacă, vin și pleacă, și noi venim și plecăm, și toată viața vine și pleacă. Acea energie este cea care hrănește toate lucrurile. Este cea căreia i se adresează venerarea mitică.

MOYERS: Ai un erou mitic preferat?

CAMPBELL: Când eram mic, aveam doi eroi. Unul era Douglas Fairbanks, celălalt era Leonardo da Vinci. Voiam să fiu o sinteză a celor doi. Astăzi nu mai am un singur erou.

MOYERS: Și societatea noastră are?

CAMPBELL: A avut. L-a avut pe Cristos. Apoi America a avut oameni ca Washington și Jefferson și, mai târziu, oameni ca Daniel Boone. Dar viața este atât de complexă în prezent și se schimbă atât de repede, încât nimic nu are timp să devină o constelație înainte să fie dat deoparte.

MOYERS: Se pare că în ziua de astăzi venerăm celebrități, nu eroi.

CAMPBELL: Da, și e păcat. Într-un liceu din Brooklyn s-a împărțit un chestionar cu întrebarea: „Ce ai vrea să fii?“ Două treimi din elevi au răspuns: „Vedetă“. Nu aveau ideea că trebuie să te oferi pe tine ca să obții ceva.

MOYERS: Voiau doar să fie cunoscuți.

CAMPBELL: Doar să fie cunoscuți, să aibă faimă — nume și faimă. E păcat.

MOYERS: Dar o societate are nevoie de eroi?

CAMPBELL: Da, cred că da.

MOYERS: De ce?

CAMPBELL: Pentru că trebuie să aibă imagini care să unească toate tendințele de separare, să-i unească pe membrii societății într-o singură intenție.

MOYERS: Să urmeze o cale.

CAMPBELL: Cam așa ceva. Națiunea trebuie să aibă un fel de intenție pentru a putea acționa ca o putere unică.

MOYERS: Ce părere ai avut despre revărsarea emoțională de după moartea lui John Lennon? A fost un erou?

CAMPBELL: Oh, în mod cert.

MOYERS: Explică-mi în sens mitologic.

CAMPBELL: În sens mitologic, a fost un inovator. The Beatles au adus o formă de artă pentru care lumea era pregătită. Cumva, s-au sincronizat perfect cu vremurile lor. Dacă apăreau cu treizeci de ani înainte, muzica lor s-ar fi evaporat. Eroul public este receptiv la necesitățile vremii sale. The Beatles au adus o nouă profunzime spirituală în muzica pop, ceea ce a pornit „moda", să-i spunem așa, meditației și a muzicii orientale. Muzica orientală exista în societatea occidentală de mulți ani, ca o curiozitate, dar acum, odată cu The Beatles, tinerii noștri par să știe despre ce e vorba. O auzim tot mai des și începe să fie utilizată conform intenției sale originale, ca sprijin pentru meditație. Asta au pornit The Beatles.

MOYERS: Uneori mi se pare că ar trebui să ne fie milă de erou, în loc să-l admirăm. Atât de mulți eroi și-au sacrificat nevoile pentru alții.

CAMPBELL: Toți au făcut-o.

MOYERS: Și, adesea, reușitele lor sunt zdrobite de inabilitatea celorlalți de a le vedea.

CAMPBELL: Da, ieși din pădure cu aur și se transformă în cenușă. E un motiv cunoscut din basme.

MOYERS: În *Odiseea* este un incident cutremurător, când nava se destramă și membrii echipajului sunt azvârliți peste bord, iar valurile îl împing pe Ulise în toate direcțiile. Se agață de un catarg și în final ajunge pe țărm, iar textul spune: „Singur în sfârșit. Singur în sfârșit".

CAMPBELL: Ei bine, aventura lui Ulise e puțin cam complicată ca s-o discutăm pe scurt. Dar în aventura de care vorbești, nava naufragiază pe Insula Soarelui — insula celei mai înalte iluminări. Dacă nava nu ar fi naufragiat, Ulise ar fi putut rămâne pe insulă și ar fi putut deveni un fel de yoghin care, odată ce atinge iluminarea, rămâne acolo, în extaz, și nu se mai întoarce. Dar ideea grecilor că valorile ar trebui cunoscute și aplicate în viață este cea care l-a adus înapoi. Pe Insula Soarelui exista un tabu: nimeni nu avea voie să ucidă și să mănânce vreunul dintre boii Soarelui. Dar oamenii lui Ulise erau înfometați, așa că au măcelărit animalele Soarelui, ceea ce le-a provocat naufragiul. Tot conștiința lor inferioară deținea controlul, chiar și acolo, în sfera celei mai înalte iluminări spirituale. Când te afli în prezența unei astfel de iluminări, nu ar trebui să te gândești: „Mamă, mi-e foame. Dați-mi un sendviș cu friptură". Oamenii lui Ulise nu erau pregătiți sau eligibili pentru experiența care li se oferise.

Acesta este modelul poveștii eroului care atinge iluminarea supremă și se întoarce.

MOYERS: Ce ar trebui să înțelegem din ceea ce ai scris despre povestea dulce-amăruie a lui Ulise? „Componenta tragică a acelei opere stă exact în bucuria profundă față de frumusețea și excelența vieții — frumusețea nobilă a unei femei, valoarea unui bărbat curajos. Și povestea tot sfârșește în cenușă."

CAMPBELL: Nu poți spune că viața e inutilă doar pentru că sfârșește în cenușă. Într-o poezie a sa, Pindar laudă un tânăr care a câștigat un campionat de lupte în cadrul Jocurilor Pythice: „Creaturi de-o zi, ce este oricare dintre noi? Ce nu este? Omul este doar visul unei umbre. Dar când cerul ne dăruiește o rază de soare, ea strălucește peste om și-i oferă o viață bună". Acea vorbă sumbră, „Deșertăciunea deșertăciunilor,

toate sunt deșertăciuni*!“ —, nu este o deșertăciune. Acest moment de luciditate nu este deșertăciune, este o victorie, un deliciu. Este specific grecilor să pună accentul pe atingerea culmilor perfecțiunii în momentele de triumf.

MOYERS: Dar nu mor mulți dintre eroii mitologici? Suferă, sunt crucificați…

CAMPBELL: Mulți dintre ei își dau viețile. Dar mitul spune și că din viața dăruită iese o viață nouă. Poate că nu este viața eroului, dar este o viață nouă, un nou mod de a fi sau de a deveni.

MOYERS: Aceste povești ale eroului diferă de la o cultură la alta. Eroul din Orient este diferit de eroul din cultura noastră?

CAMPBELL: Ceea ce îi face diferiți este gradul de iluminare sau de acțiune. Există un tip de erou timpuriu care ucide monștri. Acesta este un tip de aventură din preistorie, când omul își modela propria lume dintr-o sălbăticie periculoasă și informă. Ucidea monștri.

MOYERS: Deci și eroul evoluează în timp, ca majoritatea conceptelor și ideilor?

CAMPBELL: Evoluează pe măsură ce evoluează și cultura. De exemplu, Moise este o figură eroică. Urcă pe munte, se întâlnește cu Yahweh în vârful muntelui și se întoarce cu reguli pentru formarea unei noi societăți. Este un șir de acțiuni tipice eroului — plecarea, îndeplinirea, întoarcerea.

MOYERS: Buddha este o figură eroică?

CAMPBELL: Buddha urmează o cale foarte similară cu cea a lui Cristos; doar că, bineînțeles, Buddha a trăit cu cinci sute de ani mai devreme. Între cele două figuri salvatoare se poate face o paralelă care merge până la discipolii lor apropiați. De exemplu, Ananda și Sfântul Petru.

---

* Ecleziastul 1:2. (*N.t.*)

MOYERS: De ce ți-ai numit cartea *Eroul cu o mie de chipuri?*

CAMPBELL: Pentru că există o anumită secvență de acțiuni tipică eroului pe care o putem identifica în poveștile din toată lumea și din diferite perioade istorice. La nivel bazal, se poate spune că există un singur erou mitic arhetipal, a cărui viață a fost replicată în zone diferite din lume de către foarte mulți oameni. Un erou legendar este, în general, fondatorul a ceva — al unei ere noi, al unei religii, al unui oraș, al unui nou mod de viață. Pentru a fonda ceva nou, trebuie să părăsești vechiul și să pleci în căutarea seminței ideii, în căutarea acelei idei germinale care va avea potențialul de a da naștere lucrului nou.

Toți fondatorii religiilor au plecat în astfel de căutări. Buddha a plecat în pustnicie, apoi a stat sub copacul Bodhi, copacul cunoașterii nemuritoare, unde a primit o revelație care a iluminat întreaga Asie timp de două mii cinci sute de ani.

După ce a fost botezat de către Ioan Botezătorul, Isus a plecat în deșert pentru patruzeci de zile; și din deșert s-a întors cu mesajul său. Moise s-a dus pe vârful muntelui și s-a întors cu tăblițele legii. Avem apoi eroii care fondează orașe — aproape toate vechile orașe grecești au fost fondate de către eroi care au plecat în aventuri surprinzătoare. S-ar putea spune și că fondatorul unei vieți — viața ta sau a mea, dacă ne trăim propriile vieți, în loc s-o imităm pe a altcuiva — se întoarce dintr-o căutare.

MOYERS: De ce sunt aceste povești atât de importante pentru rasa umană?

CAMPBELL: Depinde de tipul de poveste. Dacă reprezintă ceea ce s-ar numi o aventură arhetipală — povestea copilului devenind adolescent, deschiderea ochilor săi față de noua lume a adolescenței — povestea, poate oferi un model pentru abordarea acestei situații.

MOYERS: Vorbești despre cum poveștile ne ghidează pe parcursul crizelor. Când eram copil și citeam povești, toate aveau un final fericit. Asta era înainte să aflu că viața este plină de realități apăsătoare și crude. Uneori mi se pare că e ca și cum am cumpăra bilet la Gilbert și Sullivan și, când intrăm în sală, vedem că se joacă o piesă a lui Harold Pinter. Poate că basmele ne fac inadaptați pentru realitate.

CAMPBELL: Basmele se povestesc pentru distracție. Trebuie să faci diferența între miturile care au legătură cu problemele serioase ale vieții în raport cu societatea și natura, pe de o parte, și poveștile cu aceleași motive, dar care sunt povestite pentru distracție, pe de altă parte. Chiar dacă majoritatea basmelor au un final fericit, pe drumul spre acel final apar motive mitologice tipice — de exemplu, motivul eroului care se află în necaz și aude o voce sau este ajutat de cineva.

Basmele sunt pentru copii. De foarte multe ori sunt despre o fetiță care nu vrea să devină femeie. Se blochează la acel hotar. Se duce la culcare până când va veni prințul care va depăși toate barierele și îi va da un motiv să creadă că poate fi frumos pe partea cealaltă. Multe dintre poveștile fraților Grimm sunt cu fetițe aflate într-un blocaj. Uciderile balaurilor și trecerile pragurilor au scopul de a depăși acel blocaj.

Ritualurile ceremoniilor de inițiere primitive au o bază mitologică și implică uciderea eului infantil și scoaterea la iveală a unui adult, fie el fată sau băiat. E mai greu pentru băiat decât pentru fată, fiindcă pe fată o ia viața pe sus. Ea devine femeie fie că vrea, fie că nu, în timp ce băiatul trebuie să vrea să devină bărbat. La scurt timp după, ea se trezește însărcinată, apoi se trezește mamă. Băiatul trebuie să se detașeze mai întâi de mamă, să-și adune energia în interiorul lui și apoi să pornească la drum. Despre asta este mitul cu „Tinere, du-te și găsește-ți tatăl“. În *Odiseea*, Telemah locuiește cu mama lui. Când împlinește douăzeci de ani, Atena vine și îi spune:

„Du-te și găsește-ți tatăl". Aceasta este tema tuturor poveștilor. Uneori este vorba de un tată mistic, dar alteori, ca în *Odiseea*, este vorba de unul fizic.

Basmele sunt miturile copiilor. Există mituri adecvate fiecărei perioade a vieții. Pe măsură ce îmbătrânim, avem nevoie de o mitologie mai solidă. Bineînțeles, toată povestea crucificării, o imagine fundamentală în tradiția creștină, vorbește despre intrarea eternității în domeniul timpului și al spațiului, acolo unde există o dezmembrare. Dar vorbește și despre trecerea din domeniul timpului și al spațiului în domeniul vieții eterne. Așa că ne crucificăm corpurile temporale și pământești, le lăsăm să se sfâșie și prin acea dezmembrare intrăm în sfera spirituală care transcende toate durerile pământești. Există o formă de crucifix numită „Cristos triumfător", în care nu stă cu capul plecat și sângerând, ci cu capul ridicat și ochii deschiși, ca și cum ar fi venit de bunăvoie să fie crucificat. Sf. Augustin a scris undeva că Isus s-a dus la cruce ca un mire la mireasa lui.

MOYERS: Deci există adevăruri pentru oameni mai în vârstă și adevăruri pentru copii.

CAMPBELL: Oh, da. Îmi amintesc de un curs al lui Heinrich Zimmer la Universitatea Columbia, despre ideea hindusă că viața e un vis sau o bulă; că totul este *maya*, iluzie. După curs, un tânăr a venit la el și i-a spus:

— Dr. Zimmer, a fost un curs minunat despre filosofia indiană! Dar *maya*… nu înțeleg. Nu-mi spune nimic.

— Oh, i-a spus el, nu fi nerăbdător! Asta nu este încă pentru tine, dragul meu.

Și așa este: când îmbătrânești și toți oamenii pe care îi știai și pentru care trăiai au murit, când lumea însăși trece, începi să înțelegi mitul *maya*. Dar tinerii trebuie să întâlnească viața, să se descurce cu ea, s-o iubească, să învețe și să se lupte cu ea — deci, o altă mitologie.

MOYERS: Scriitorul Thomas Berry spune că ține de poveste. Povestea pe care o atribuim vieții și universului, presupunerile și credințele noastre fundamentale despre modul în care merg lucrurile. El spune că acum avem probleme „fiindcă ne aflăm între povești. Vechea poveste ne-a susținut multă vreme — ne-a modelat atitudinile emoționale, ne-a oferit un scop în viață, ne-a energizat acțiunile, ne-a sfințit suferința, ne-a ghidat educația. Ne trezeam dimineața și știam cine suntem, eram în stare să răspundem la întrebările copiilor noștri. Povestea era acolo și avea grijă de tot. Acum, vechea poveste nu mai funcționează. Și încă nu am învățat una nouă".

CAMPBELL: Sunt parțial de acord cu asta — parțial fiindcă există o poveste veche care e încă bună, povestea căutării spirituale. Căutarea de a-ți găsi identitatea în interiorul tău — asta am încercat să redau în acea cărticică pe care am scris-o acum patruzeci și ceva de ani, *Eroul cu o mie de chipuri*. Relația miturilor cu sociologia și cosmologia trebuie să aștepte ca omul să se adapteze la noua lume în care se află. Lumea de azi este diferită de cea de acum 50 de ani. Dar viața interioară a omului este exact la fel. Deci, dacă pui deoparte pentru o vreme mitul originii lumii — oricum o să-ți explice oamenii de știință care este originea lumii — și te întorci la mitul căutării umane, cu etapele ei, cu tranziția de la copilărie la maturitate, cu înțelegerea semnificației maturității, vei vedea că povestea este acolo; și așa este în toate religiile.

De exemplu, povestea lui Isus — acolo există o faptă eroică universal validă. Mai întâi ajunge la granița conștiinței vremii sale atunci când merge la Ioan Botezătorul să fie botezat. Apoi trece granița și pleacă în deșert timp de patruzeci de zile. În tradiția iudaică, numărul patruzeci are o semnificație mitologică. Fiii lui Israel au petrecut patruzeci de ani în pustie, Isus a petrecut patruzeci de zile în deșert. Acolo, Isus a

fost supus la trei ispite. Mai întâi, ispita economică. Diavolul a venit la el și i-a zis:

— Pari înfometat, tinere! De ce nu preschimbi aceste pietre în pâine?

Iar Isus i-a răspuns:

— Nu doar din pâine trăiește omul, ci din fiecare cuvânt din gura lui Dumnezeu.

A urmat ispita politică. Isus a fost dus pe vârful unui munte și i s-au arătat popoarele lumii, iar Diavolul i-a spus:

— Vei putea stăpâni peste toți dacă mi te supui.

Ceea ce este o lecție prea puțin cunoscută astăzi despre prețul pe care trebuie să-l plătești ca să fii un politician de succes. Isus refuză. În cele din urmă, Diavolul îi spune:

— Și acum, dacă ești așa de spiritual, să mergem pe Templul lui Irod. Vreau să văd cum te arunci de pe el. Dumnezeu te va ține, n-o să ai nici măcar o vânătaie.

Asta se numește mândrie spirituală. Sunt atât de spiritual, încât sunt deasupra grijilor materiale și pământești. Dar Isus este întrupat, nu-i așa? Așa că spune:

— Nu-l vei ispiti pe Domnul, Dumnezeul tău.

Acestea sunt cele trei ispite ale lui Isus și sunt la fel de relevante astăzi cum erau în anul 30 d.Hr.

Și Buddha merge în pădure și se întâlnește cu cei mai mari guru ai vremii sale. Apoi merge mai departe și, după o perioadă de încercări și căutări, ajunge la copacul Bodhi, copacul iluminării, acolo unde și el este supus la trei ispite. Prima este pofta, a doua este frica și a treia este supunerea în fața opiniei publice.

În prima ispită, Stăpânul Poftei și-a adus cele trei frumoase fiice în fața lui Buddha. Numele lor erau Dorință, Împlinire și Regrete — Viitorul, Prezentul și Trecutul. Dar Buddha, care se detașase deja de dimensiunea senzuală, nu a fost mișcat.

Apoi, Stăpânul Poftei s-a transformat în Stăpânul Morții și a aruncat către Buddha toate armele unei armate de monștri. Dar Buddha găsise în el acel punct nemișcat, etern, neatins de timp. Deci, din nou, nu a fost mișcat, iar armele aruncate spre el s-au transformat în flori.

În final, Stăpânul Poftei și al Morții s-a transformat în Stăpânul Datoriei Sociale și a spus:

— Tinere, nu ai citit ziarul de dimineață? Nu știi ce trebuie să faci azi?

Buddha a răspuns atingând pur și simplu pământul cu vârfurile degetelor de la mâna dreaptă. Atunci s-a auzit vocea zeiței mamă a universului, ca un tunet bubuind la orizont:

— Acest fiu iubit al meu a dat deja atât de mult din el lumii, încât nu a mai rămas aici nimeni căruia să-i ordoni. Renunță la nonsensul ăsta.

Atunci, elefantul pe care se afla Stăpânul Datoriei Obștești s-a înclinat în fața lui Buddha și toată compania Antagonistului s-a dizolvat ca un vis. În acea noapte, Buddha a atins iluminarea. Pentru următorii cincizeci de ani, a rămas în lume ca îndrumător spre desfacerea legăturilor egoismului.

Primele două ispite — dorința și frica — sunt aceleași pe care le arată Tițian în extraordinara sa pictură cu Adam și Eva (pictura se află acum la Prado), concepută când avea nouăzeci și patru de ani. Bineînțeles, copacul este axa mitologică a lumii, în punctul în care timpul și eternitatea, mișcarea și repausul sunt unite — punctul în jurul căruia se rotesc toate lucrurile. Aici este reprezentat doar aspectul său temporal, acela de copac al cunoașterii binelui și răului, câștigului și pierderii, dorinței și fricii. În dreapta se află Eva, care vede ispititorul sub forma unui copil ce îi oferă mărul și este mișcată de dorință. Adam, din cealaltă parte a copacului, vede picioarele ispititorului, formate din șerpi, și este atins de frică. Dorința

și frica: cele două emoții care conduc viața în lume. Dorința este momeala, frica este cârligul.

Adam și Eva au fost mișcați; Buddha nu. Eva și Adam au adus viața și au fost blestemați de Dumnezeu; Buddha a predicat eliberarea de frică.

MOYERS: Și totuși, odată cu copilul — cu viața —, vin și pericolul, frica, suferința?

CAMPBELL: Acum am peste optzeci de ani și scriu o lucrare de mai multe volume. Vreau foarte mult să trăiesc până o termin. Vreau acest copil. Deci asta îmi dă frică de moarte. Dacă nu mi-aș dori să termin acea lucrare, nu m-ar deranja să mor. Atât Buddha, cât și Cristos au găsit mântuirea de dincolo de moarte și s-au întors din pustietate ca să aleagă și să instruiască discipoli care le-au dus mai departe mesajul lumii.

Mesajele marilor învățători — Moise, Buddha, Cristos, Mahomed — sunt foarte diferite. Dar călătoriile lor sunt foarte similare. Atunci când a fost ales, Mahomed era un caravanier analfabet. Dar în fiecare zi pleca din casa lui din Mecca și se ducea într-o peșteră din munte să mediteze. Într-o zi, o voce i-a spus: „Scrie!“, iar el a ascultat. Astfel avem Coranul. E o poveste foarte, foarte veche.

MOYERS: În fiecare dintre aceste cazuri, cei care au primit darul eroului i-au interpretat grotesc mesajul.

CAMPBELL: Unii profesori decid să nu predice nimic, temându-se de ce va face societatea cu descoperirile lor.

MOYERS: Dacă eroul se întoarce din căutare, iar lumea nu vrea să primească ce aduce el înapoi?

CAMPBELL: Bineînțeles, asta este o experiență normală. Nu este atât vorba de faptul că lumea nu vrea darul, ci de faptul că nu știe cum să-l primească și cum să-l instituționalizeze…

MOYERS: …cum să-l păstreze, cum să-l înnoiască.

CAMPBELL: Da, cum să-l țină în viață.

MOYERS: Mi-a plăcut mereu imaginea insuflării vieții în oasele uscate, în ruine și relicve.

CAMPBELL: Există un fel de erou secundar al cărui rol este revitalizarea tradiției. Acest erou reinterpretează tradiția și o face validă ca experiență în prezent, adaptând clișeele învechite. Toate tradițiile au nevoie de acest proces.

MOYERS: Foarte multe religii au început cu povești eroice. Întregul Orient a fost binecuvântat cu învățăturile aduse de Buddha, iar Occidentul a fost binecuvântat cu legile aduse de Moise de pe muntele Sinai. Eroii tribali sau locali acționează pentru un singur popor, iar eroii universali ca Mahomed, Isus și Buddha aduc un mesaj de departe. Acești eroi ai religiei se întorc cu miracolul lui Dumnezeu, nu cu o schiță a Lui.

CAMPBELL: Ei bine, găsești destul de multe legi în *Vechiul Testament*.

MOYERS: Dar asta este transformarea religiei în teologie. Religia începe cu un sentiment de minunare și uimire și cu încercarea de a spune povești care să ne conecteze cu Dumnezeu. Apoi devine un set de lucrări teologice în care totul este redus la un cod, la un crez.

CAMPBELL: Asta este reducerea mitologiei la teologie. Mitologia e foarte fluidă. Majoritatea miturilor se contrazic singure. Este posibil să găsești într-o cultură și patru-cinci mituri care oferă versiuni diferite ale aceluiași mister. Mitologia este poezie, iar limbajul poetic este foarte flexibil.

Religia transformă poezia în proză. Dumnezeu este literal acolo sus, asta este literalmente ceea ce gândește el, acesta este modul în care trebuie să te comporți ca să ai o relație bună cu acel zeu de sus.

MOYERS: Nu este nevoie să crezi că a existat Regele Arthur ca să înțelegi semnificația acelor povești, dar creștinii spun că trebuie să crezi că a existat Cristos, altfel miracolele nu au sens.

CAMPBELL: Sunt aceleași miracole pe care le-a făcut Ilie. Există un set de miracole care plutesc ca niște particule în aer, iar atunci când apare un anumit tip de om, toate acestea se încheagă în jurul lui. Poveștile miracolelor ne arată doar faptul că acest om remarcabil a vorbit despre o ordine spirituală care nu ar trebui identificată cu ordinea fizică, de aceea putea face magie spirituală. Nu înseamnă că a făcut în mod real aceste lucruri, deși este posibil. Am văzut de trei sau patru ori ceva ce părea magie: bărbații și femeile cu o anumită putere pot face lucruri pe care nu le-ai crede posibile. Nu prea știm care sunt limitele posibilului. Dar miracolele din legende nu trebuie să fie neapărat fapte. Buddha a mers pe apă, la fel ca Isus. Buddha s-a ridicat la ceruri și s-a întors.

MOYERS: Îmi amintesc de un curs în care ai desenat un cerc și ai spus: „Acesta este sufletul vostru".

CAMPBELL: Eh, acela a fost doar un truc pedagogic. Platon a zis undeva că sufletul este un cerc. Am preluat această idee pentru a sugera pe tablă întreaga sferă a *psyche*-ului. Apoi am tras o linie orizontală prin cerc, pentru a reprezenta limita dintre conștient și inconștient. Am reprezentat centrul energiei noastre printr-un punct în mijlocul cercului, sub linia orizontală. Un bebeluș nu are nicio intenție în afara micilor necesități ale corpului său. Așa începe viața. Un bebeluș este un impuls al vieții. Apoi apare mintea, care trebuie să-și dea seama de anumite lucruri: care este sensul? Ce vreau? Și cum îl obțin?

Deasupra liniei orizontale se află eul, pe care îl reprezint printr-un pătrat: acel aspect al conștiinței pe care îl considerăm centrul nostru. Dar, vezi tu, este foarte departe de centru. Credem că eul e șeful, dar nu este.

MOYERS: Și cine este șeful?

CAMPBELL: Șeful este ceea ce vine de foarte jos. În adolescență începem să ne dăm seama că nu eul ordonă, atunci când corpul începe să manifeste un cu totul alt sistem de necesități. Adolescentul nu are nici cea mai mică idee cum să se descurce cu toate astea și nu poate decât să se întrebe ce îl împinge — sau, și mai misterios, ce o împinge.

MOYERS: Pare destul de evident că ajungem pe lume ca bebeluși cu un fel de cutie a memoriei îngropată undeva adânc.

CAMPBELL: Este surprinzător câtă memorie se află acolo. Bebelușul știe ce să facă atunci când simte un mamelon în gură. E un sistem întreg de acțiuni prestabilite pe care îl numim instinct la animale. Aceea este baza biologică. Dar apoi este posibil să ni se pară respingătoare sau grele sau înspăimântătoare sau păcătoase unele dintre lucrurile pe care simțim nevoia să le facem. Atunci începem să avem cele mai mari probleme psihologice.

Rolul principal al miturilor este să ofere o îndrumare fundamentală în aceste probleme. Societatea noastră de astăzi nu ne oferă o îndrumare mitică adecvată, de aceea tinerilor li se pare dificil să se organizeze. Am o teorie că, dacă îți poți da seama unde este blocată o persoană, ar trebui să poți găsi un echivalent mitologic pentru acel prag.

MOYERS: Auzim oameni spunând: „Conectează-te cu tine însuți". Ce crezi că înseamnă?

CAMPBELL: Este posibil să fii atât de influențat de idealurile și ordinele din jurul tău, încât să nu știi ce vrei cu adevărat și ce ai putea fi. Cred că oricărui om crescut într-o situație socială autoritară, extrem de strictă, îi va fi foarte greu să se cunoască pe sine.

MOYERS: Fiindcă i se spune ce să facă.

CAMPBELL: I se spune exact ce să facă, în fiecare clipă. Acum ești în armată. Așa facem aici. Când ești copil, la școală

ți se spune mereu ce să faci, așa că numeri zilele până la vacanță, când vei fi tu însuți.

MOYERS: Ce ne spune mitologia despre cum putem intra în legătură cu celălalt sine, cu sinele real?

CAMPBELL: Prima lecție ar fi să urmăm indiciile mitului în sine și pe cele ale gurului, ale profesorului care ar trebui să știe. E ca și cum un sportiv ar merge la antrenor. Antrenorul îi spune cum să-și canalizeze energia. Un antrenor bun nu-i spune unui alergător exact cum să-și țină brațele sau altele asemenea. Observă cum aleargă, apoi îl ajută să-și corecteze tehnica naturală. Rolul unui profesor bun este acela de a observa tânărul și de a-și da seama de posibilitățile lui — apoi să-i dea sfaturi, nu comenzi. Comanda ar fi: „Așa fac eu, deci așa trebuie să faci și tu". Unii artiști își învață studenții așa. Dar profesorul trebuie să discute mai pe larg, să dea indicii generale. Dacă nu ai pe cineva care să te ajute cu asta, trebuie să o iei de la zero — ca și cum ai reinventa roata.

Un mod bun de a face asta este să găsești o carte care pare să abordeze problemele cu care te confrunți. Sigur vei putea obține niște idei de acolo. Îndrumarea mea a venit citindu-i pe Thomas Mann și James Joyce; ambii au utilizat teme mitologice de bază pentru interpretarea problemelor, întrebărilor, realizărilor și grijilor tinerilor care cresc în lumea modernă. Fiecare om își poate găsi miturile care să-l ghideze, prin lucrările unui scriitor bun care înțelege aceste lucruri.

MOYERS: Asta mă intrigă. Dacă avem noroc, dacă ne zâmbesc zeii și muzele, cam pentru fiecare generație apare cineva care să ne inspire în călătoria noastră. În vremea ta erau Joyce și Mann. În ziua de astăzi pare că sunt filmele. Filmele pot crea mituri eroice? Crezi, de exemplu, că un film ca *Războiul stelelor* satisface oarecum acea necesitate a unui model de erou?

CAMPBELL: Am auzit tineri care foloseau câțiva dintre termenii lui George Lucas — „Forța“ și „partea întunecată“. Deci probabil că atinge un punct sensibil. Cred că este o lecție bună.

MOYERS: Cred că asta explică parțial succesul seriei *Războiul stelelor*. Nu a fost un film atractiv doar prin calitatea cinematografică, ci și prin faptul că a apărut într-o perioadă în care oamenii aveau nevoie să vadă lupta dintre bine și rău într-o formă recognoscibilă. Aveau nevoie să li se amintească de idealism, să vadă o poveste de dragoste bazată pe altruism, nu pe egoism.

CAMPBELL: Faptul că puterea răului nu este asociată unei anumite națiuni de pe pământ înseamnă că este vorba despre o putere abstractă, care reprezintă un principiu, nu o situație istorică specifică. Povestea este o luptă între principii, nu o luptă între două națiuni. Măștile monstruoase pe care le poartă oamenii din *Războiul stelelor* reprezintă forța monstruoasă din lumea modernă. Atunci când Darth Vader este demascat, vedem un om inform, care nu s-a dezvoltat ca individ. Vedem un fel de față nediferențiată, ciudată și demnă de milă.

MOYERS: Care este semnificația acestui lucru?

CAMPBELL: Darth Vader nu și-a dezvoltat propria umanitate. E un robot. Un birocrat care nu trăiește după propriile reguli, ci după cele ale unui sistem impus. Aceasta este amenințarea care plutește asupra noastră astăzi. Sistemul te va aplatiza și îți va refuza umanitatea sau vei fi capabil să te folosești de sistem ca să-ți atingi scopurile? Cum să te raportezi la sistem ca să nu ajungi să-l slujești compulsiv? Nu are rost să încerci să-l schimbi în concordanță cu sistemul tău de gândire. Avântul istoriei din spatele sistemului este prea mare ca să poți schimba ceva semnificativ. Trebuie să înveți

să trăiești ca o ființă umană în propria ta perioadă istorică. Asta este cu totul altceva și asta se poate face.

MOYERS: Cum?

CAMPBELL: Păstrându-ți propriile idealuri și, la fel ca Luke Skywalker, respingând dominația impersonală a sistemului asupra ta.

MOYERS: Când mi-am dus cei doi fii să vadă *Războiul stelelor*, au făcut același lucru pe care l-a făcut publicul atunci când vocea lui Ben Kenobi îi spune lui Skywalker în punctul culminant al luptei finale: „Stinge-ți calculatorul, oprește-ți mașinăria și fă-o tu însuți; urmează-ți inima, ai încredere în inima ta". Skywalker a făcut-o și a câștigat, iar publicul a izbucnit în aplauze.

CAMPBELL: Vezi tu, acel film comunică. Este într-o limbă care transmite un mesaj tinerilor și asta contează. Îi întreabă: Vei fi o persoană cu inimă și cu umanitate — pentru că de acolo vine viața, din inimă — sau vei face ceea ce ți se cere de către așa-numita „putere intențională"? Când Ben Kenobi spune: „Fie ca Forța să fie cu tine", vorbește despre puterea și energia vieții, nu despre intențiile politice programate.

MOYERS: M-a intrigat definiția Forței. Ben Kenobi spune: „Forța este un câmp de energie creat de toate lucrurile vii. Ne înconjoară, ne penetrează, ține galaxia la un loc". Și am citit în *Eroul cu o mie de chipuri* descrieri similare ale buricului lumii, ale locului sacru, ale puterii din momentul creației.

CAMPBELL: Da, bineînțeles, Forța se mișcă din interior. Dar forța Imperiului se bazează pe intenția de a supune și de a domina. *Războiul stelelor* nu este doar o poveste despre moralitate, ci despre puterile vieții care sunt fie împlinite, fie distruse și suprimate prin acțiunile omului.

MOYERS: Prima dată când am văzut *Războiul stelelor* m-am gândit: „Asta este o poveste foarte veche într-un costum foarte

nou“. Povestea tânărului chemat într-o aventură, eroul care înfruntă provocări și chinuri și se întoarce victorios cu un dar pentru comunitatea lui…

CAMPBELL: În mod cert, Lucas folosea figuri mitologice standard. Bătrânul sfătuitor m-a dus cu gândul la un maestru spadasin japonez. Am cunoscut câțiva astfel de oameni, iar Ben Kenobi are un pic din caracterul lor.

MOYERS: Ce face un maestru spadasin?

CAMPBELL: Este expertul suprem în scrimă. În Orient, artele marțiale sunt cultivate mai profund decât orice am văzut în America. Acolo sunt implicate și tehnici psihologice, pe lângă cele fiziologice. Așa este și acest personaj din *Războiul stelelor*.

MOYERS: Un element mitologic este și faptul că eroul este ajutat de un străin care apare și îi oferă un instrument…

CAMPBELL: Nu îi oferă doar un instrument fizic, ci și un angajament și un centru psihologic. Angajamentul trece dincolo de sistemul intențional personal. Devii una cu evenimentul.

MOYERS: Scena mea preferată este atunci când erau în compactorul de gunoi, pereții se strângeau și m-am gândit: „Asta este ca burta balenei care l-a înghițit pe Iona“.

CAMPBELL: Acolo se aflau, în burta balenei.

MOYERS: Care este semnificația mitologică a burții?

CAMPBELL: Burta este locul întunecat în care are loc digestia și se creează energie. Povestea lui Iona este un exemplu de temă mitică practic universală: eroul intră în burta unui pește și iese transformat.

MOYERS: De ce trebuie să facă asta?

CAMPBELL: Este o coborâre în întuneric. Din punct de vedere psihologic, balena reprezintă puterea vitală încuiată în inconștient. Din punct de vedere metaforic, apa este inconștientul, iar creatura din apă este viața sau energia

inconștientului, care a copleșit personalitatea conștientă și trebuie să fie supusă și controlată.

În prima etapă a acestui tip de aventură, eroul părăsește tărâmul familiar, asupra căruia avea un oarecare grad de control, și ajunge la un prag, să spunem marginea unui lac sau marginea mării, acolo unde întâlnește un monstru din abis. Atunci apar două posibilități. Într-o poveste ca a lui Iona, eroul este înghițit și dus în abis, fiind ulterior înviat — o variantă a temei moarte-și-înviere. Personalitatea conștientă a intrat în contact cu un puseu de energie inconștientă căreia nu îi poate face față, așa că trebuie să sufere toate chinurile și revelațiile unei îngrozitoare călătorii nocturne pe mare, în cursul căreia să învețe să se împace cu această putere a întunericului și să ajungă, în final, la un alt mod de viață.

Cealaltă posibilitate este ca eroul care întâlnește puterea întunericului să omoare monstrul, așa cum au făcut Siegfried și Sfântul Gheorghe când au omorât balaurul. Dar, așa cum a aflat Siegfried, trebuie să guști din sângele balaurului, pentru a-ți însuși ceva din puterea lui. Atunci când Siegfried omoară balaurul și îi gustă sângele, aude cântecul naturii. A depășit umanitatea și s-a reasociat cu puterile naturii, care sunt puterile vieții și de care mintea ne îndepărtează.

Vezi tu, conștiința are impresia că este șefă. Dar este un organ secundar al unei ființe umane integrale și nu trebuie să controleze nimic. Trebuie să se supună umanității trupului. Atunci când se așază într-o poziție de conducere, apare un om ca Darth Vader din *Războiul stelelor*, omul care trece de partea intențională și conștientă.

MOYERS: Apare figura întunecată.

CAMPBELL: Da, figura care în *Faust* al lui Goethe este reprezentată de Mefistofel.

MOYERS: Cineva ar putea spune: „Bun, toate astea sunt în regulă pentru imaginația unui George Lucas sau pentru

cercetările unui Joseph Campbell, dar nu asta se întâmplă în viața mea".

CAMPBELL: Ba sigur că asta se întâmplă — și, dacă nu-și dă seama de asta, este posibil să se transforme în Darth Vader. Dacă o persoană insistă să respecte un anumit program și nu ascultă ce-i cere inima, riscă o criză schizofrenică. O astfel de persoană și-a părăsit centrul. S-a aliniat cu un program de viață de care trupul nu este deloc interesat. Lumea e plină de oameni care nu se mai ascultă pe ei înșiși sau care îi ascultă doar pe oamenii din jur ca să știe ce să facă, cum să se comporte și pentru ce valori să trăiască.

MOYERS: Din ceea ce știi despre oameni, ți se pare plauzibilă ideea că există un port de înțelepciune dincolo de conflictele dintre adevăr și iluzie, un loc în care viețile noastre să se refacă? Ne putem dezvolta noi modele?

CAMPBELL: Modelele sunt deja acolo, în cadrul religiilor. Toate religiile au fost adevărate în vremea lor. Dacă poți să vezi latura permanentă a adevărului lor și să o separi de aplicațiile temporale, ai găsit modelul.

Am vorbit chiar aici despre asta: sacrificarea dorințelor și fricilor fizice în favoarea a ceea ce susține spiritual trupul; oare corpul învață să-și cunoască și să-și exprime viața interioară în domeniul temporal? Într-un fel sau altul, cu toții trebuie să găsim ceea ce ne hrănește umanitatea în viața contemporană și să ne dedicăm acelui lucru.

MOYERS: Nu cauzei primare, ci unei cauze mai înalte?

CAMPBELL: Aș zice „unei cauze mai interioare". „Mai înaltă" înseamnă în sus; și nu există un „sus". Știm asta. Bătrânul de „acolo sus" s-a dezintegrat. Trebuie să găsești Forța în tine. De aceea maeștrii orientali sunt atât de convingători pentru tinerii de astăzi. Pentru că le spun: „E în tine. Du-te și găsește-o".

MOYERS: Dar nu cumva foarte puțini oameni pot să suporte provocarea unui nou adevăr și să-și pună viața în concordanță cu acesta?

CAMPBELL: Nici vorbă! Într-adevăr, puțini pot fi profesori și lideri, dar oricine poate răspunde la această provocare, așa cum oricine poate să alerge să salveze un copil. Fiecare dintre noi are capacitatea de a recunoaște valorile din viața sa care merg dincolo de conservarea trupului și de grijile economice zilnice.

MOYERS: Când eram mic și citeam *Cavalerii mesei rotunde*, miturile m-au făcut să mă gândesc că pot fi erou. Voiam să mă duc să mă lupt cu balaurii, voiam să merg în pădurea întunecată și să distrug răul. Ce înseamnă pentru tine faptul că miturile îl pot face pe fiul unui fermier din Oklahoma să se creadă erou?

CAMPBELL: Miturile te inspiră să-ți conștientizezi posibilitatea de perfecțiune, să-ți conștientizezi forța și capacitatea de a aduce lumină în lume. Când omori monștri, omori întunericul. Miturile apelează la ceva profund din tine. Când ești copil, abordezi lucrurile într-un anumit fel, așa cum am făcut eu citind povești indiene. Mai târziu, miturile îți spun mai mult și mai mult și mai mult. Cred că orice om care a avut o legătură serioasă cu ideile religioase sau mitice îți poate spune că atunci când suntem mici le învățăm la un anumit nivel și, pe măsură ce creștem, ni se revelează mai multe niveluri. Revelațiile miturilor sunt infinite.

MOYERS: Cum omor balaurul din mine? Care este călătoria pe care trebuie s-o facă fiecare dintre noi, cea pe care o numești „marea aventură a sufletului“?

CAMPBELL: Formula mea generală pentru studenți este „Urmează-ți fericirea“. Află unde e și nu te teme s-o urmezi.

MOYERS: Este vorba despre munca mea sau despre viața mea?

CAMPBELL: Dacă munca pe care o faci este ceea ce ai ales fiindcă îți place, atunci da. Dar dacă te gândești: „Oh, nu! N-aș putea face asta!“, balaurul te încuie înăuntru. „Nu, nu, n-aș putea fi scriitor“ sau „Nu, nu, n-aș putea face ceea ce face cutărescu“.

MOYERS: În acest sens, spre deosebire de eroii ca Prometeu și Isus, noi nu plecăm într-o călătorie ca să salvăm lumea, ci pe noi înșine.

CAMPBELL: Dar, făcând asta, salvăm lumea. Influența unei persoane pline de viață vitalizează, fără îndoială. Lumea fără spirit este un tărâm pustiu. Oamenii cred că lumea se schimbă mutând lucruri, schimbând reguli, schimbând conducători și așa mai departe. Nu, nu! Orice lume este o lume validă dacă este vie. Trebuie să aducem viață în lume și singurul mod în care o putem face este să ne găsim viața individuală, să fim vii noi înșine.

MOYERS: Atunci când plec în această călătorie, când mă duc să omor balaurii, trebuie să merg singur?

CAMPBELL: Dacă ai pe cineva care te poate ajuta, e bine și așa. Dar fapta finală trebuie făcută de unul singur. Din punct de vedere psihologic, balaurul este legarea de eul nostru. Suntem captivi în propria noastră cușcă. Problema psihiatrului este să dezintegreze balaurul, să-l dezmembreze, pentru ca tu să-ți poți extinde relațiile într-o arie mai mare. Balaurul suprem e în tine, e eul tău care te înăbușă.

MOYERS: Ce este eul meu?

CAMPBELL: Ceea ce crezi că vrei, ceea ce vrei să crezi, ceea ce crezi că-ți permiți, ceea ce decizi să iubești, lucrurile de care te crezi legat. Este posibil ca toate acestea să fie prea mici și să te limiteze. Și dacă faci doar ce îți spun cei din jur, sigur te vei limita. Atunci, cei din jurul tău devin balaurul care se reflectă din tine.

Balaurii noștri occidentali reprezintă lăcomia. Dar dragonul chinezesc e diferit. Reprezintă vitalitatea mlaștinilor din care iese bătându-se pe burtă și făcând: „Hau ha ha haau“. Acela este un dragon drăguț, care oferă oamenilor bogăția apelor, un dar minunat și glorios. Dar balaurul din poveștile noastre occidentale încearcă să strângă și să păstreze totul pentru el. Păzește lucrurile în peștera lui: mormane de aur și poate o fecioară captivă. Nu știe ce să facă cu niciuna dintre ele, așa că doar le păstrează și le păzește. Există și oameni așa. Și ni se par dubioși. Nu au strop de viață în ei, strop de generozitate. Doar se lipesc de tine și încearcă să stoarcă din tine viață pentru ei.

Jung a avut o pacientă care a venit la el fiindcă se simțea singură pe lume, azvârlită pe stânci. I-a desenat cum se simțea și în desen era ea pe țărmul unei mări mohorâte, prinsă între stânci de la talie în jos. Vântul bătea prin părul ei și tot aurul, toată bucuria vieții, era încuiat în stânci. După discuția cu Jung, a urmat un alt desen. Un fulger lovea stâncile și un disc de aur se ridica din ele. Aurul nu mai era încuiat în stânci. Acum erau petice de aur pe stânci. Pe parcursul întâlnirilor cu Jung, a identificat aceste petice. Erau prietenii ei. Nu era singură. Se încuiase în camera ei mică și în viața ei mică, dar avea prieteni. Însă nu i-a recunoscut decât după ce și-a ucis balaurul.

MOYERS: Îmi place ceea ce ai spus despre vechiul mit al lui Tezeu și al Ariadnei. Tezeu îi spune: „Te voi iubi pentru totdeauna dacă îmi arăți o cale să ies din labirint“. Așa că ea îi dă un ghem de ață, pe care el îl desiră când intră în labirint și apoi îl urmează înapoi spre ieșire. Iar tu ai spus: „Tot ce avea era firul. Asta este tot ce-ți trebuie“.

CAMPBELL: Asta este tot ce-ți trebuie — un fir al Ariadnei.

MOYERS: Uneori căutăm averi mari care să ne salveze, o mare putere sau o mare idee, când tot ce ne trebuie este un fir.

CAMPBELL: Nu e întotdeauna ușor de găsit. Dar e frumos să ai pe cineva care îți poate da un indiciu. Asta este treaba profesorului, să te ajute să-ți găsești firul Ariadnei.

MOYERS: La fel ca toți eroii, Buddha nu-ți arată adevărul în sine, îți arată calea spre adevăr.

CAMPBELL: Dar trebuie să fie calea ta, nu a lui. Buddha nu-ți poate spune exact cum să scapi de fricile tale specifice, de exemplu. Profesorii îți pot sugera diferite exerciții, dar nu le pot face pentru tine. Tot ce poate face un profesor este să sugereze. E ca un far care îți spune: „Sunt stânci pe aici, ai grijă. Dar mai încolo e un canal".

Marea problemă din viața oricărui tânăr este să aibă modele care îi pot sugera posibilități. „Omul este animalul bolnav", spune Nietzsche. Omul este animalul care nu știe ce să facă cu el însuși. Mintea are multe posibilități, dar nu putem trăi mai mult de o viață. Ce vom face cu noi înșine? Un mit viu prezintă modele pentru contemporaneitate.

MOYERS: În ziua de azi avem o varietate infinită de modele. Mulți oameni își aleg multe modele și ajung să nu știe niciodată cine sunt cu adevărat.

CAMPBELL: Când îți alegi vocația, alegi de fapt un model care ți se va potrivi în timp. De exemplu, e destul de ușor să-ți dai seama care este profesia unei persoane trecute de vârsta a doua. Oriunde merg, lumea știe că sunt profesor. Nu știu ce fac sau cum arăt; dar și eu pot să diferențiez profesorii de ingineri și de vânzători. Suntem modelați de viața noastră.

MOYERS: În *Regele Arthur* e o imagine minunată, în care cavalerii Mesei Rotunde sunt pe cale să intre în Pădurea Întunecată în căutarea Graalului, iar naratorul spune: „S-au gândit că ar fi o rușine să intre în pădure în grup. Așa că fiecare a intrat printr-un loc ales de el". Ai considerat că acest pasaj manifestă accentul pus de Occident pe fenomenul unic al

unei singure vieți umane — individul confruntându-se cu întunericul.

CAMPBELL: Ceea ce m-a frapat când am citit acel pasaj din *Queste del Saint Graal* a fost faptul că întruchipează un scop și un ideal spiritual extrem de occidentale: acela de a trăi viața care există ca o posibilitate în *tine* și în nimeni altcineva.

Cred că acesta este marele adevăr occidental: că fiecare dintre noi este o creatură complet unică și că, dacă vrem să oferim un dar lumii, acesta trebuie să provină din propria noastră experiență și din împlinirea posibilităților noastre, nu ale altora. Pe de altă parte, în Orientul tradițional și în general în societățile bazate pe tradiție, individul este modelat ca un fursec. Datoriile îi sunt puse pe umeri, cu condiții exacte și precise, și nu are cum să scape de ele. Când te duci la un guru să te ghideze pe calea spirituală, știe exact unde te afli pe calea tradițională, exact unde trebuie să te duci mai departe, exact ce trebuie să faci ca să ajungi acolo. Îți dă și poza lui s-o porți, ca să poți fi ca el. Aceasta este diferită de abordarea pedagogică occidentală. Trebuie să ne ghidăm studenții ca să-și dezvolte propria lor imagine. Ceea ce trebuie fiecare să caute în viața lui n-a mai existat niciodată, nici pe pământ, nici pe mare. Va fi ceva ieșit din propriul lui potențial unic, ceva ce nu a fost și nu ar fi putut fi experimentat de altcineva.

MOYERS: Asta este întrebarea pe care a pus-o Hamlet: „Ești pregătit pentru destinul tău?“

CAMPBELL: Problema lui Hamlet a fost că nu era. I s-a dat un destin prea mare pentru el și l-a rupt în bucăți. Se poate întâmpla și asta.

MOYERS: Care sunt poveștile din mitologie care ne ajută să înțelegem moartea?

CAMPBELL: Nu înțelegem moartea, învățăm să o acceptăm. Aș spune că povestea lui Cristos, care ia forma unei slugi umane și merge până la moartea pe cruce, este lecția

principală prin care să acceptăm moartea. Și povestea lui Oedip și a Sfinxului are legătură cu asta. Sfinxul din povestea lui Oedip nu este Sfinxul egiptean, ci o formă feminină cu aripi de pasăre, corp de animal și sâni, gât și față de femeie. Ea reprezintă destinul a tot ce e viu. Sfinxul a trimis o molimă peste pământ și, pentru a înlătura molima, eroul trebuie să răspundă la ghicitoarea ei: „Ce merge întâi în patru picioare, apoi în două și apoi în trei?“ Răspunsul este: „Omul“. Copilul merge de-a bușilea în patru picioare, adultul merge în două, iar bătrânul merge cu bastonul.

Ghicitoarea Sfinxului este chiar imaginea vieții în timp — copilărie, maturitate, bătrânețe și moarte. Atunci când accepți fără frică ghicitoarea Sfinxului, moartea nu mai are nicio putere asupra ta, iar blestemul dispare. Cucerirea fricii de moarte înseamnă recuperarea bucuriei vieții. Nu poți simți o afirmare necondiționată a vieții decât atunci când ai acceptat moartea, nu ca opus al vieții, ci ca parte din ea. Viața este o lepădare constantă de moarte, aflându-te în pragul morții. Cucerirea fricii ne dă curaj să trăim. Aceasta este inițierea principală din orice aventură eroică — curajul și reușita.

Când eram mic, am citit despre strigătul de luptă al bravilor amerindieni care se luptau cu ploaia de gloanțe a oamenilor lui Custer: „Ce zi perfectă să mori!“ Nu se agățau de viață. Acesta este unul dintre marile mesaje ale mitologiei. Eu, așa cum mă știu, nu sunt forma finală a ființei mele. Fiecare „eu“ trebuie să moară încontinuu, într-un fel sau altul.

MOYERS: Știi vreo poveste care să ilustreze asta?

CAMPBELL: Da, faimoasa poveste englezească a lui Sir Gawain și a Cavalerului Verde. Într-o zi, un uriaș verde a intrat călare pe un cal mare și verde în sala de mese a regelui Arthur.

— Îi provoc pe toți cei de aici, a strigat el, să ia acest topor de luptă pe care l-am adus și să-mi taie capul. Apoi, peste

un an, cel care a făcut-o să vină să mă întâlnească la Capela Verde, unde o să-i tai și eu capul.

Singurul cavaler care a avut curajul să accepte această invitație neobișnuită a fost Gawain. S-a ridicat de la masă, Cavalerul Verde a coborât de pe cal, i-a dat lui Gawain toporul, și-a întins gâtul, iar Gawain i-a tăiat capul dintr-o lovitură. Cavalerul Verde s-a ridicat, și-a luat capul de jos, și-a luat toporul înapoi, s-a urcat pe cal și, din goana calului, i-a strigat lui Gawain, care era uluit:

— Ne vedem într-un an!

În acel an, toată lumea s-a purtat foarte frumos cu Gawain. Cam cu două săptămâni înainte de data stabilită, a plecat să caute Capela Verde, ca să se țină de cuvânt față de Cavalerul Verde. Cam cu trei zile înainte de data stabilită, Gawain s-a trezit în fața cabanei unui vânător, căruia i-a cerut indicații ca să ajungă la Capela Verde. Vânătorul, un bărbat plăcut și binevoitor, l-a întâmpinat la ușă și i-a spus:

— Păi Capela e chiar mai încolo, la câteva sute de metri. De ce nu rămâi la noi în următoarele trei zile? Ne-ar face plăcere. Și, când vine ziua, prietenul tău verde te va aștepta puțin mai încolo.

Gawain acceptă. În acea seară, vânătorul i-a spus:

— Mâine în zori plec la vânătoare, dar mă întorc seara și facem schimb. Eu îți dau tot ce prind la vânătoare și tu îmi dai tot ce prinzi.

Amândoi au râs, Gawain a fost de acord. S-au dus cu toții la culcare.

A doua zi în zori, vânătorul pleacă înainte ca Gawain să se trezească. În camera lui Gawain intră soția superbă a vânătorului, care îl gâdilă pe Gawain sub bărbie și îl trezește, invitându-l să petreacă împreună o dimineață de iubire pasională. Gawain era cavaler la curtea regelui Arthur și ar fi fost josnic

din partea unui cavaler să-și trădeze gazda; așa că refuză sec. Femeia insistă și insistă, până când îi spune într-un final:

— Bine, atunci lasă-mă doar să-ți dau un pupic.

Femeia îi dă un pupic apăsat și atâta tot.

În acea seară, vânătorul se întoarce cu o pradă serioasă, tot felul de animale mici; aruncă prada pe jos, iar Gawain îi dă un pupic apăsat. Râd și atâta tot.

În a doua dimineață, soția intră din nou în cameră, mai înflăcărată decât înainte, și rodul acelei întâlniri constă în doi pupici. Seara, vânătorul se întoarce cam cu jumătate din prada zilei precedente, primește doi pupici, și râd din nou.

În a treia dimineață, soția este irezistibilă, iar Gawain, un tânăr aflat în pragul morții, încearcă din răsputeri să nu-și piardă capul și să-și păstreze onoarea de cavaler în fața acestui dar al vieții. De această dată, acceptă trei pupici. După aceea, femeia îl imploră să-i primească jartiera, ca dovadă a iubirii ei.

— E fermecată, spune ea, și te va proteja de orice primejdie.

Gawain acceptă jartiera. Când vânătorul se întoarce doar cu o vulpe amărâtă și urât mirositoare, pe care o aruncă pe jos, primește în schimb trei pupici de la Gawain — dar nu și jartiera.

Nu sunt evidente probele la care e supus tânărul Gawain? Sunt aceleași ca primele două probe la care a fost supus Buddha. Una este dorința, pofta. Cealaltă este teama de moarte. Gawain își dovedise curajul păstrându-și credința în această aventură. Dar jartiera era o tentație prea mare.

Când ajunge aproape de Capela Verde, Gawain îl aude pe Cavalerul Verde ascuțindu-și toporul — hâș, hâș, hâș. Ajunge la Capelă, iar uriașul îi spune pur și simplu:

— Întinde-ți gâtul pe piatra asta.

Gawain își pune gâtul pe piatră, Cavalerul Verde ridică toporul, apoi se oprește.

— Nu, întinde-l ceva mai mult, spune el.

Gawain face cum i s-a spus, iar uriașul ridică din nou toporul imens.

— Puțin mai mult, spune uriașul din nou.

Gawain își întinde gâtul cât de mult poate și apoi hârșt — doar o mică zgârietură pe gâtul lui Gawain. Apoi, Cavalerul Verde, care era de fapt vânătorul, îi explică:

— Asta e pentru jartieră.

Se spune că aceasta este legenda originii Ordinului Jartierei.

MOYERS: Și morala poveștii?

CAMPBELL: Morala, presupun, ar fi aceea că principalele cerințe pentru o carieră eroică sunt loialitatea, cumpătarea și curajul. În acest caz, loialitatea este de două tipuri, ține de două angajamente: întâi, loialitatea față de aventura aleasă, apoi față de idealurile ordinului cavalerilor. Acest al doilea angajament pare să-l pună pe Gawain în opoziție cu Buddha, care a ignorat ordinul Stăpânului Datoriei și a atins în aceeași noapte iluminarea și eliberarea de renaștere. Gawain este european, la fel ca Ulise. Așa cum Ulise a rămas fidel pământului și s-a întors de pe Insula Soarelui la soția lui, Penelopa, Gawain nu a căutat eliberarea, ci a acceptat loialitatea față de valorile lumii sale. Și totuși, după cum am văzut, fie că urmezi calea de mijloc a lui Buddha, fie că urmezi calea de mijloc a lui Gawain, drumul spre împlinire trece printre dorință și frică.

O a treia poziție, mai apropiată de calea lui Buddha decât era Gawain, este poziția lui Nietzsche din *Așa grăit-a Zarathustra*. Într-un fel de parabolă, Nietzsche descrie ceea ce numește cele trei transformări ale spiritului. Prima este cea a cămilei, a copilăriei și a tinereții. Cămila se lasă în genunchi și spune:

„Încarcă-mă“. Aceea este vremea ascultării, în care afli ce vrea societatea de la tine ca să trăiești o viață responsabilă.

Când cămila este încărcată bine, se ridică în picioare cu greu și fuge în deșert, unde se transformă în leu — cu cât a fost mai grea povara, cu atât e mai puternic leul. Acum, sarcina leului este să ucidă un balaur, iar numele balaurului este „Trebuie“. Pe fiecare solz al acestei bestii este scris un „trebuie“: unele de acum patru mii de ani; altele din ziarele de azi-dimineață. În timp ce cămila, copilul, se supunea acelor „trebuie“, leul, tânărul, va scăpa de ele și își va găsi propria cale.

Atunci când balaurul și obligațiile sunt complet distruse, leul se transformă într-un copil care se mișcă din propria sa voință, ca o roată împinsă de propriul ei butuc. Nu mai există reguli de urmat. Nu mai există reguli derivate din nevoile și sarcinile istorice ale societății locale, ci doar impulsul pur al unei vieți în plină floare.

MOYERS: Deci ne întoarcem în Eden?

CAMPBELL: În Edenul dinaintea Căderii.

MOYERS: Care sunt acele „trebuie“ de care e nevoie să scape un copil?

CAMPBELL: Orice lucru care îi inhibă împlinirea. Pentru cămilă, „trebuie“ e o necesitate, o forță civilizatoare. Transformă omul animalic într-unul civilizat. Dar tinerețea este o perioadă de descoperire a sinelui și transformare într-un leu. Acum, regulile vor fi folosite după bunul-plac, nu va mai trebui să li se supună.

Orice persoană care studiază serios arta trebuie să înțeleagă acest lucru. Dacă te duci la un maestru ca să te învețe tehnica, trebuie să urmezi cu sfințenie toate instrucțiunile lui. Dar vine un moment în care trebuie să folosești regulile în propriul tău mod, să nu mai fii legat de ele. Atunci devii leu. Poți să și uiți regulile, pentru că au fost deja asimilate. Ești

artist. Ai inocența unui om care a devenit artist, care a fost transfigurat. Nu te mai comporți ca acela care nu cunoaște nicio artă.

MOYERS: Ai spus „vine un moment". Cum știe copilul când i-a venit momentul? De exemplu, în societățile străvechi băiatul trecea printr-un ritual care îl anunța că a venit momentul. Știa că nu mai este copil, că trebuie să lase deoparte influențele altora și să se sprijine pe propriile picioare. În societatea noastră nu există un moment clar sau un ritual care să-i spună fiului meu: „Ești bărbat". Unde este trecerea în ziua de azi?

CAMPBELL: Nu am un răspuns. Cred că trebuie să lași pe seama băiatului să-și dea seama când și-a găsit puterea. Puiul de pasăre știe când e în stare să zboare. Lângă locul unde îmi iau micul dejun sunt câteva cuiburi; așa că am asistat la primul zbor al multor păsări. Chestiile astea mici nu fac nicio greșeală. Stau pe cracă până când știu să zboare, apoi zboară. Cred că și oamenii știu aceste lucruri înăuntrul lor.

Pot să-ți dau niște exemple pe care le-am văzut la studenții din atelierele de artă. Vine un moment în care au învățat tot ceea ce putea să le predea artistul. Au asimilat tehnica și sunt gata să zboare. Unii artiști le permit studenților lor să facă acest lucru. Se așteaptă ca studentul să zboare. Alții vor să înființeze o școală, iar studentul descoperă că trebuie să se poarte urât cu profesorul sau să-l vorbească de rău ca să se poată desprinde și să zboare. Dar asta este vina profesorului. Ar fi trebuit să știe că studentului îi venise momentul să zboare. Studenții pe care îi cunosc, cei cu adevărat buni, știu când e momentul să-și ia avânt.

MOYERS: E o rugăciune veche care spune: „Doamne, învață-ne când să dăm drumul". Toți trebuie să știm asta, nu-i așa?

CAMPBELL: Asta este marea problemă a părintelui. Aceasta este una dintre cele mai solicitante cariere pe care le cunosc. Când mă gândesc la ce au renunțat părinții mei ca să-și facă o familie, îi apreciez enorm.

Tata era om de afaceri și, bineînțeles, ar fi fost foarte fericit dacă fiul lui ar fi lucrat cu el și ar fi preluat afacerea. De fapt, am lucrat cu tata câteva luni, apoi m-am gândit: „Doamne, nu pot să fac asta". Și mi-a dat drumul. La un moment dat în viață trebuie să-ți testezi capacitatea de a zbura singur.

MOYERS: Miturile ne ajutau înainte să ne dăm seama când să dăm drumul.

CAMPBELL: Miturile ne formulează idei. De exemplu, ne spun că trebuie să devenim adulți la o anumită vârstă. Poate că acea vârstă reprezintă o medie adecvată, dar diferă în viața fiecărui individ. Unii oameni înfloresc târziu și ajung la anumite etape mai târziu. Trebuie să simți unde te afli. Ai doar o viață și nu trebuie s-o trăiești pentru șase oameni. Fii atent la ea.

MOYERS: Și fericirea? Dacă sunt un tânăr care vrea să fie fericit, ce-mi spun miturile despre fericire?

CAMPBELL: Poți afla despre fericire dacă te concentrezi pe momentele în care te simți cel mai fericit, atunci când ești cu adevărat fericit — nu încântat, nu entuziasmat, ci profund fericit. Pentru asta este nevoie de niște autoanaliză. Ce te face fericit? Ține-te de acel lucru, indiferent ce-ți spun oamenii. Pentru mine, asta înseamnă „să-ți urmezi fericirea".

MOYERS: Dar ce ne spune mitologia despre lucrurile care ne fac fericiți?

CAMPBELL: Nu-ți spune ce te face fericit, dar îți spune ce se întâmplă atunci când începi să-ți urmezi fericirea, de ce obstacole te vei lovi.

De exemplu, în poveștile amerindiene apare un motiv pe care eu îl numesc „refuzul pretendenților". E o fată tânără,

frumoasă, fermecătoare, pe care o pețesc mai mulți tineri. „Nu, nu, nu", spune ea, „nimeni nu este potrivit pentru mine". Atunci vine un șarpe sau, dacă povestea este despre un băiat care nu vrea să aibă de-a face cu fetele, vine regina șerpilor dintr-un mare lac. Refuzând pretendenții, te-ai ridicat din domeniul local și te-ai așezat în domeniul unei puteri mai mari, dar și al unui pericol mai mare. Întrebarea este: ești în stare să-i faci față?

Un alt motiv amerindian este cel al unei mame cu doi băieței. Mama le spune:

— Puteți să vă jucați pe lângă casă, dar să nu mergeți înspre nord.

Așa că cei doi merg înspre nord. Acesta este spiritul de aventurier.

MOYERS: Și ideea care este?

CAMPBELL: Aventura începe cu refuzul pretendenților sau cu încălcarea unei limite. Așa pătrunzi într-un domeniu nou, nesigur. Nu există creativitate fără să lași în urmă tot ce te leagă, tot ce e fix, toate regulile.

E o poveste Iroquois care ilustrează motivul respingerii pretendenților. O fată locuia cu mama ei într-o colibă la marginea unui sat. Era o fată foarte frumoasă, dar extrem de mândră, care nu accepta niciun pretendent. Pe mamă o scotea din minți acest lucru.

Într-o zi, au plecat amândouă să culeagă lemne. Erau la mare distanță de sat și un întuneric sumbru a coborât peste ele. Nu era întunericul nopții. Un astfel de întuneric e opera unui magician. Așa că mama spune:

— Hai să strângem niște scoarță de copac și să ne facem aici o colibă, să strângem lemne pentru foc și să dormim aici.

Așa au făcut, au pregătit cina, apoi mama a adormit. Deodată, fata se uită în sus și vede în fața ei un tânăr superb

cu o centură din *wampum*[*] și decorat cu niște pene negre extraordinare — un tip extrem de arătos.

— Am venit să te iau de nevastă, îi spune el. Îți aștept răspunsul.

— Va trebui să mă consult cu mama, îi răspunde ea.

Se consultă cu mama, ea îl acceptă pe tânăr, iar el îi oferă mamei centura din *wampum*, ca să-și dovedească seriozitatea. Apoi îi spune fetei:

— În această noapte aș vrea să vii în tabăra mea.

Fata pleacă cu el. Ceilalți pretendenți, simpli oameni, nu erau de ajuns pentru ea, așa că acum avea parte de ceva cu adevărat special.

MOYERS: Dacă nu i-ar fi refuzat pe cei care veniseră prin convenția socială obișnuită…

CAMPBELL: …n-ar avea parte de această aventură. Acum aventura este ciudată și minunată. Îl însoțește pe bărbat până în satul lui și intră în coliba lui. Petrec două nopți și două zile împreună, iar în a treia zi el îi spune:

— Astăzi plec să vânez.

Și pleacă. Dar, după ce el acoperă intrarea în colibă, ea aude un zgomot ciudat afară. Petrece toată ziua singură în colibă și, când se înserează, aude din nou zgomotul ciudat afară. Intrarea în colibă este descoperită brusc și intră un șarpe gigantic ce șfichiuiește aerul cu limba. Își pune capul în poala ei și îi spune:

— Caută-mă de păduchi.

Fata găsește tot felul de lucruri oribile acolo, iar, atunci când le-a omorât pe toate, el își trage capul, iese din colibă și se întoarce sub forma tânărului arătos.

— Ți-a fost frică de mine când am intrat mai devreme? o întreabă.

---

* Mărgele din scoici lustruite și înșirate pe sfoară, utilizate de amerindieni ca ornamente sau monede de schimb. (*N.t.*)

— Nu, îi răspunde ea. Nu mi-a fost frică deloc.

A doua zi, el pleacă iar la vânătoare, iar ea iese din colibă ca să strângă lemne pentru foc. Primul lucru pe care îl vede e un șarpe imens lăfăindu-se pe pietre — apoi altul și altul. Începe să se simtă foarte ciudat, e descurajată și-i e dor de casă. Se întoarce în colibă.

În acea seară, șarpele intră iar în colibă, iese iar și se întoarce iar ca om. În a treia zi, când el pleacă din nou, fata decide să încerce să scape. Pleacă din colibă și se oprește singură în pădure, gândindu-se, când aude o voce. Se întoarce și vede un bătrânel care îi spune:

— Draga mea, ai necazuri. Omul cu care te-ai măritat este unul dintre șapte frați. Toți sunt mari magicieni și, ca mulți oameni de acest fel, nu-și poartă inima în trup. Întoarce-te la colibă și într-o traistă ascunsă sub patul celui cu care te-ai măritat vei găsi șapte inimi.

Acesta este un motiv șamanic universal. Inima nu este în trup, așa că magicianul nu poate fi ucis. Trebuie să găsești inima și s-o distrugi.

Fata se întoarce la colibă, găsește traista cu inimi și fuge afară. O voce îi strigă:

— Oprește-te, oprește-te!

Bineînțeles, este vocea magicianului. Dar fata continuă să alerge. Vocea strigă în urma ei:

— Crezi că poți scăpa de mine, dar nu vei scăpa niciodată.

Fetei îi vine să leșine, dar aude din nou vocea bătrânelului:

— Te voi ajuta, îi spune el și, spre surprinderea ei, începe s-o tragă din apă.

Nu-și dăduse seama că era în apă. Ceea ce înseamnă că atunci când se căsătorise ieșise din sfera rațională, conștientă și intrase pe tărâmul compulsiilor inconștientului. Asta reprezintă întotdeauna aventurile petrecute sub apă. Personajul a alunecat din tărâmul acțiunilor controlate în cel al

compulsiilor și al evenimentelor transpersonale. E posibil să le facă față, dar e posibil să nu.

Când bătrânul o scoate din apă, fata se trezește înconjurată de bătrâni înșirați pe un țărm, toți identici cu salvatorul ei. Aceștia sunt Tunetarii, puterile aerului. Adică fata se află încă în tărâmul transcendent în care a ajuns prin respingerea pretendenților; dar acum, că s-a smuls din aspectul negativ al acestor puteri, poate intra în posesia aspectului pozitiv.

Povestea continuă, tânăra începe să lucreze cu aceste puteri înalte, îi ajută să distrugă puterile negative ale abisului și apoi este dusă înapoi la coliba mamei ei printr-o furtună.

MOYERS: Le-ai spune această poveste studenților tăi ca să le arăți că, dacă își urmează fericirea, dacă își asumă riscuri, dacă fac ceea ce vor, aventura în sine va fi o răsplată?

CAMPBELL: Aventura este propria ei răsplată — dar este periculoasă în mod necesar. Are posibilități negative și pozitive, toate incontrolabile. Ne urmăm propria cale, nu calea lui tati sau a lui mami. Deci suntem neprotejați într-un tărâm al unor puteri mai înalte decât ceea ce știam. Trebuie să avem o idee despre posibilitățile de conflict din acest tărâm, iar niște povești arhetipale bune, ca asta, ne-ar putea ajuta să știm la ce să ne așteptăm. Dacă am fost nerușinați și complet nepotriviți pentru rolul în care ne-am așezat, o să avem parte de o căsătorie cu un demon și de dezastre. Dar chiar și aici o voce salvatoare ne-ar putea transforma aventura într-o victorie dincolo de puterea noastră de imaginație.

MOYERS: E mai ușor să stai acasă, să rămâi în pântec, să nu pleci în călătorie.

CAMPBELL: Da, dar viața ți se poate usca atunci când ești departe de propria ta aventură. Pe de altă parte, am avut o experiență contrarie și destul de surprinzătoare când am cunoscut o persoană a cărei tinerețe a fost complet controlată și condusă de alții. Prietenul de care vorbesc este tibetan; când

era mic, a fost recunoscut ca reîncarnarea unui abate care se reîncarna încă din secolul al XVII-lea. A fost dus într-o mănăstire pe la patru ani și, din acel moment, nu a mai fost întrebat niciodată ce ar vrea să facă. Dar el a urmat cu sfințenie regulile și învățăturile maeștrilor săi. Întreaga lui viață a fost plănuită conform cerințelor ritualice ale vieții monahale din budismul tibetan. Fiecare etapă din dezvoltarea lui spirituală a fost celebrată cu o ceremonie. Viața lui personală a fost tradusă într-o călătorie arhetipală astfel încât, chiar dacă la exterior părea să nu aibă nicio existență personală, la un nivel spiritual foarte profund trăia viața arhetipală a unei divinități.

În 1959, această viață s-a încheiat. Postul militar al Chinei comuniste din Lhasa a bombardat palatul de vară al lui Dalai Lama și așa a început o eră a masacrelor. În jurul orașului Lhasa erau mănăstiri de până la șase mii de călugări — toate au fost distruse, iar călugării și abații lor au fost uciși și torturați. Mulți au fugit în India alături de sute de alți refugiați, trecând munții Himalaya, cei aproape de netrecut. E o poveste oribilă — în mare parte rămasă sub tăcere.

În cele din urmă, toți acești oameni zdruncinați au ajuns în India, care abia poate avea grijă de propria populație. Printre refugiați erau însuși Dalai Lama și unii dintre conducătorii și abații marilor mănăstiri distruse. Toți au fost de acord: Tibetul budist era terminat. Prietenul meu și ceilalți călugări tineri care reușiseră să scape au fost sfătuiți să-și dea uitării jurămintele. Erau liberi să aleagă: fie să rămână cumva călugări, fie să renunțe la viața monahală și să găsească un mod de a-și modela viața după cerințele și posibilitățile omului laic modern.

Prietenul meu a ales a doua variantă, fără să-și dea seama, bineînțeles, cât de multă frustrare, sărăcie și suferință avea să îndure. A avut o viață foarte grea, dar a rezistat cu voința și răbdarea unui sfânt. Nimic nu-l tulbură. Îl cunosc

și lucrez cu el de peste un deceniu și în tot acest timp n-am auzit nicio învinuire la adresa chinezilor și nicio plângere despre cum a fost tratat în Occident. Nici de la Dalai Lama nu vei auzi vreun cuvânt de indignare sau de condamnare. Acești oameni și toți prietenii lor au fost victimele unei crize groaznice, pline de violență, și cu toate acestea nu au pic de ură. De la acești oameni am învățat ce este religia. Asta este religia adevărată, vie — în zilele noastre.

MOYERS: Iubește-ți dușmanii.

CAMPBELL: Iubește-ți dușmanii fiindcă sunt instrumentele destinului tău.

MOYERS: Ce ne spun miturile despre un Dumnezeu care permite să moară doi copii ai unei familii la scurt timp unul după altul și care continuă să abată peste acea familie o nenorocire după alta? Îmi amintesc povestea tânărului Buddha, care l-a văzut pe bătrânul ramolit și a spus: „Să-i fie rușine nașterii, căci bătrânețea va veni peste tot ce se naște". Ce spune mitologia despre suferință?

CAMPBELL: Dacă tot ai adus vorba de Buddha, hai să vorbim despre acest exemplu. Povestea copilăriei lui Buddha este că s-a născut prinț și, atunci când s-a născut, un profet i-a spus tatălui său că cel mic va deveni fie un conducător al lumii, fie un profesor al lumii. Bunului rege îi plăcea profesia lui și ultimul lucru pe care îl voia era ca fiul lui să ajungă profesor. Așa că a aranjat astfel încât copilul să fie crescut într-un palat superb unde să nu aibă parte de niciun lucru urât sau neplăcut care să-i îndrepte mintea spre lucruri serioase. Copilul era îngrijit de tinere frumoase, care îi cântau. Era înconjurat de grădini frumoase, iazuri cu lotuși, și așa mai departe.

Dar într-o zi micul prinț i-a spus vizitiului său, care îi era cel mai apropiat prieten:

— Mi-ar plăcea să merg să văd cum e viața în oraș.

Tatăl său, auzind acest lucru, a încercat să aranjeze totul astfel încât fiul său să nu vadă durerea și suferința lumii. Dar zeii au avut grijă ca planul regelui să eșueze.

Pe când trăsura regală se plimba prin oraș, care fusese curățat și toate lucrurile urâte fuseseră ascunse, unul dintre zei a luat forma unui bătrân ramolit și s-a așezat în dreptul trăsurii.

— Ce e aia? l-a întrebat micul prinț pe vizitiu.

— E un bătrân, i s-a răspuns. Așa e bătrânețea.

— Toți oamenii trebuie să îmbătrânească? a întrebat prințul.

— Ah, da, i-a răspuns vizitiul.

— Atunci să-i fie rușine vieții, a spus prințul traumatizat și a implorat, cu durere în suflet, să fie dus acasă.

În a doua lui călătorie în oraș, a văzut un om bolnav, slab și fragil, care se clătina. Aflând ce înseamnă acest lucru, a cerut iar, cu durere în suflet, să se întoarcă la palat.

În a treia lui călătorie, prințul a văzut un mort urmat de bocitoare.

— Asta e moartea, i-a spus vizitiul.

— Întoarce-te, a spus prințul, ca să scap de acești distrugători ai vieții — bătrânețea, boala și moartea.

Încă o călătorie și atât — de această dată vede un călugăr cerșetor.

— Ce fel de om este acesta? a întrebat prințul.

— E un om sfânt, a răspuns vizitiul. Un om care a abandonat bunurile acestei lumi și trăiește fără dorință sau frică.

Atunci tânărul prinț, întorcându-se la palat, a decis să plece din casa tatălui său și să caute un mod de a se elibera de suferințele vieții.

MOYERS: Majoritatea miturilor spun că suferința este o parte intrinsecă a vieții și că nu o putem evita?

CAMPBELL: Nu-mi vine în minte niciunul care să spună că poți să trăiești fără suferință. Miturile ne spun cum să

înfruntăm, cum să suportăm și cum să interpretăm suferința, dar nu ne spun că în viață poate să nu existe sau că nu ar trebui să existe suferința.

Atunci când Buddha declară că există scăpare de suferință, acea scăpare e Nirvana, care nu este un loc, cum e raiul, ci o stare psihologică în care ești eliberat de dorință și de frică.

MOYERS: Și viața devine…

CAMPBELL: …armonioasă, centrată și afirmativă.

MOYERS: Chiar și cu suferință?

CAMPBELL: Exact. Budiștii vorbesc despre *bodhisattva* — cel care cunoaște nemurirea, dar pătrunde de bunăvoie în domeniul fragmentării timpului și participă intenționat și bucuros la suferințele lumii. Asta înseamnă nu numai că simte el însuși suferința, ci și că participă la suferința altora prin compasiune. Compasiunea este trezirea inimii din egoismul animalic către umanitate. Cuvântul „compasiune" înseamnă literalmente „suferință cu".

MOYERS: Dar nu susții că suferința e compensată prin compasiune, nu?

CAMPBELL: Bineînțeles că suferința e scuzată prin compasiune, în sensul că aceasta recunoaște că suferința face parte din viață.

MOYERS: Recunoaște că viața e trăită cu suferință…

CAMPBELL: … *cu* suferință — și nu vei scăpa de ea. Cine, când sau unde a fost vreodată scutit de suferința vieții în această lume?

Am avut o experiență revelatoare cu ajutorul unei femei care suferise dureri fizice groaznice de ani de zile, din cauza unei boli care debutase când era tânără. Fusese crescută în religia creștină și credea că asta era pedeapsa lui Dumnezeu pentru ceva ce făcuse sau nu făcuse. Suferea și spiritual, nu doar fizic. I-am spus că, dacă vrea eliberare, ar trebui să afirme,

nu să nege că suferința era viața ei și că prin ea devenise creatura nobilă din prezent. În timp ce-i spuneam toate astea, mă gândeam: „Cine sunt eu să-i vorbesc așa unei persoane în dureri groaznice, când pe mine nu m-a durut niciodată mai mult decât o măsea?“ Dar în această conversație, când și-a afirmat suferința ca fiind modelatorul și profesorul vieții ei, a avut loc o convertire — chiar acolo, pe loc. Am păstrat legătura de atunci — au trecut mulți ani — și, într-adevăr, e o femeie schimbată.

MOYERS: A avut un moment de iluminare?

CAMPBELL: Chiar în fața mea.

MOYERS: I-ai spus ceva din aria mitologiei?

CAMPBELL: Da, deși e puțin greu de explicat. I-am spus că ea însăși este cauza suferinței ei, că ea a cauzat-o. Nietzsche expune o idee importantă: *amor fati*, „iubirea față de soartă“, adică față de viața ta. După cum spune el, dacă zici „nu“ unui singur factor din viața ta, ai reușit să destrami tot. În plus, cu cât e mai provocatoare sau mai amenințătoare situația sau contextul care trebuie asimilate sau afirmate, cu atât mai puternic va fi omul care reușește. Demonul pe care poți să-l înghiți îți dă puterea lui și, cu cât este mai mare durerea vieții, cu atât este mai mare și răspunsul vieții.

Prietena mea se gândise: „Dumnezeu mi-a făcut asta“. Eu i-am spus: „Nu, tu ți-ai făcut-o. Dumnezeu e în tine. Tu ești creatorul tău. Dacă găsești în tine acel loc din care ai adus durerea, vei putea să trăiești cu ea și s-o afirmi, poate chiar să te bucuri de ea ca fiind viața ta“.

MOYERS: Singura alternativă ar fi să nu trăiești.

CAMPBELL: „Viața este suferință“, a spus Buddha, iar Joyce are o replică: „Merită să părăsești viața?“

MOYERS: Dar cum rămâne cu tânărul care zice: „N-am ales să mă nasc — mama și tatăl meu au luat decizia pentru mine“.

CAMPBELL: Freud ne spune să ne învinovățim părinții pentru toate problemele vieții noastre, iar Marx ne spune să învinovățim clasa socială superioară. Dar singurii pe care trebuie să-i învinovățim suntem noi înșine. Asta este util în ideea indiană a karmei. Viața ta este rodul faptelor tale. Nu poți să învinovățești pe nimeni în afară de tine.

MOYERS: Dar întâmplarea? Să zicem că un șofer beat ia curba și te lovește. Nu e vina ta. Nu ți-ai făcut asta cu mâna ta.

CAMPBELL: Din acest punct de vedere, există ceva în viața ta care nu este întâmplător? Problema este să fii capabil să accepți întâmplarea. Fundamentul vieții este întâmplarea — întâmplarea că părinții tăi s-au cunoscut, de exemplu! Întâmplarea, sau ceea ce pare întâmplare, este modalitatea prin care viața se îndeplinește. Ideea nu este să învinuim sau să explicăm, ci să facem față vieții care apare. S-a declarat un alt război undeva în lume și ești trimis pe front. Acolo încep cinci sau șase ani din viața ta în care vei avea parte de un cu totul alt set de evenimente întâmplătoare. Cel mai bun sfat este să consideri că totul a fost intenția ta — astfel evoci participarea voinței tale.

MOYERS: În toate aceste călătorii mitologice există un loc pe care toată lumea vrea să-l găsească. Budiștii vorbesc despre Nirvana, Isus vorbește despre pace, despre casa cu multe camere. Este un element tipic al călătoriei eroului faptul că există un loc care trebuie găsit?

CAMPBELL: Locul care trebuie găsit e în interiorul nostru. Am învățat câte ceva despre asta din sport. Cei mai buni sportivi au un loc liniștit înăuntrul lor și toată acțiunea se petrece cumva în jurul acestui loc. Dacă iese complet în câmpul acțiunii, nu va avea o performanță la fel de mare. Soția mea e dansatoare și îmi spune că acest lucru este valabil și în dans. În interiorul nostru există un centru liniștit pe care

trebuie să-l cunoaștem și să-l păstrăm. Dacă pierzi acest centru, începi să fii tensionat și să te destrami.

Nirvana budistă este un astfel de centru de pace. Budismul este o religie psihologică. Începe cu problema psihologică a suferinței: viața este suferință; există, totuși, o eliberare de suferință; eliberarea este Nirvana — o stare mentală, o stare a conștiinței, nu un loc, ca raiul. E chiar aici, în mijlocul tumultului vieții. Este starea pe care o găsești atunci când nu te mai ghidezi după dorințe, frici și angajamente sociale, când îți găsești centrul libertății și din el poți începe să acționezi voluntar. Acțiunea voluntară din acest centru este acțiunea unui *bodhisattva* — participarea bucuroasă la suferințele lumii. Nu ești captiv, fiindcă te-ai eliberat de lanțurile fricii, ale poftei și ale datoriei. Acestea conduc lumea.

Există o pictură budistă tibetană în care este reprezentată așa-numita Roată a Devenirii. În mănăstiri, această pictură nu apare în claustru*, ci pe peretele exterior. Este ilustrată imaginea lumii pe care o vede mintea prinsă în lanțurile fricii pricinuite de Stăpânul Morții. Șase tărâmuri ale existenței sunt reprezentate ca spițe ale roții aflate în rotație perpetuă: unul este cel al vieții animale, al doilea cel al vieții umane, al treilea al zeilor din rai, al patrulea al sufletelor care suferă în iad. Al cincilea este tărâmul demonilor beligeranți, al anti-zeilor sau al Titanilor. Și, în cele din urmă, al șaselea este tărâmul fantomelor înfometate, sufletele celor care au iubit atașându-se, agățându-se și având așteptări. Fantomele înfometate au burți enorme și lacome, dar guri mici ca vârful de ac. În mijlocul fiecăruia dintre aceste tărâmuri apare un Buddha, simbolizând posibilitatea eliberării și a iluminării.

---

* Parte a unei mănăstiri care duce către sălile principale, claustrul este format dintr-o zonă centrală neacoperită, înconjurată de coridoare acoperite. (*N.t.*)

În butucul roții sunt trei animale simbolice — un porc, un cocoș și un șarpe. Acestea sunt puterile care învârt roata — ignoranța, dorința și răutatea. Și apoi, în final, marginea roții reprezintă limita conștiinței oricărui om care este mișcat de triada din centrul roții, prins în mrejele fricii de moarte. În centru, în jurul butucului și în jurul celor „trei otrăvuri", unele suflete coboară spre întuneric și altele urcă spre iluminare.

MOYERS: Ce este iluminarea?

CAMPBELL: Iluminarea este recunoașterea strălucirii unei eternități prin toate lucrurile, indiferent dacă în dimensiunea temporală le judecăm ca fiind bune sau rele. Pentru a ajunge aici, trebuie să te eliberezi complet de dorința față de lucrurile pământești și de frica de a le pierde. „Nu judecați, ca să nu fiți judecați", spune Isus. „Dacă ușile percepției ar fi curățate", scrie Blake, „omul ar vedea totul așa cum este, infinit".

MOYERS: E o călătorie grea.

CAMPBELL: E o călătorie *divină*.

MOYERS: Dar este rezervată sfinților și călugărilor?

CAMPBELL: Nu, cred că este și pentru artiști. Artistul adevărat e cel care a învățat să recunoască și să redea ceea ce Joyce a numit „strălucirea" tuturor lucrurilor, ca o epifanie, ca o dezvăluire a adevărului lor.

MOYERS: Dar nu ne lasă asta pe noi, toți ceilalți muritori de rând, blocați pe țărm?

CAMPBELL: Nu cred că există muritori de rând. Fiecare om are posibilitatea de a simți extazul în viață. Tot ce trebuie să facă este să-l recunoască, să-l cultive și să meargă mai departe cu el. Mereu mă simt incomod când se vorbește despre muritori de rând, fiindcă n-am întâlnit niciodată un bărbat, femeie sau copil „de rând".

MOYERS: Dar arta este singura cale prin care se poate obține această iluminare?

CAMPBELL: Arta și religia sunt cele două modalități recomandate. Nu cred că poți ajunge acolo doar prin filosofie academică, fiindcă aceasta se încurcă în concepte. Dar cu toții putem să trăim cu inima deschisă în compasiune față de alții, această cale ne este deschisă tuturor.

MOYERS: Deci experiența iluminării este disponibilă oricărui om, nu doar sfinților sau artiștilor. Dar dacă acest potențial se află în fiecare dintre noi, încuiat în acea cutie a memoriei, cum îl descuiem?

CAMPBELL: Îl descui cu ajutorul cuiva. Ai un prieten drag sau un profesor bun? Ajutorul poate veni de la o ființă umană sau de la o experiență, de exemplu un accident de mașină, sau de la o carte care te-a iluminat. În viața mea, ajutorul a venit în principal de la cărți, deși am avut mulți profesori extraordinari.

MOYERS: Când îți citesc lucrările, mă gândesc: „Moyers, mitologia te-a așezat pe o creangă a unui copac străvechi. Faci parte dintr-o societate a viilor și a morților care a început cu mult înainte ca tu să apari și va rămâne aici mult după ce tu vei dispărea. Te-a hrănit și te-a protejat, iar tu trebuie s-o hrănești și s-o protejezi, la rândul tău".

CAMPBELL: Ei bine, să știi că a fost un sprijin extraordinar în viața mea. Această resursă care a curs în viața mea a avut un efect uriaș.

MOYERS: Dar oamenii se întreabă: „Mitul nu e o minciună?"

CAMPBELL: Nu, mitologia nu este o minciună, mitologia e poezie, e metaforică. S-a spus, pe drept cuvânt, că mitologia este adevărul penultim — penultim fiindcă adevărul ultim nu poate fi pus în cuvinte. Este dincolo de cuvinte, dincolo de imagini, dincolo de marginea Roții budiste a Devenirii. Mitologia îți aruncă mintea dincolo de acea margine, către ceea ce poate fi cunoscut, dar nu spus. Deci acesta este adevărul penultim.

Este important să trăim viața cu experiența — și, prin urmare, cunoașterea — misterului ei și misterului tău. Asta dă vieții o nouă strălucire, o nouă armonie, o nouă splendoare. Gândind în termeni mitologici, te poți pune în concordanță cu lucrurile inevitabile din această vale a plângerii. Înveți să recunoști valorile pozitive în ceea ce par a fi momente și aspecte negative ale vieții. Marea întrebare este dacă vei fi capabil să spui „da“ din toată inima aventurii tale.

MOYERS: Aventura eroului?

CAMPBELL: Da, aventura eroului. Aventura de a fi viu.

VI
Darul zeiței

Miturile Marii Zeițe ne învață să avem compasiune față de toate ființele vii. Atunci începi să apreciezi adevărata sfințenie a pământului însuși, fiindcă este trupul Zeiței.

* * *

MOYERS: Rugăciunea domnească începe așa: „Tatăl nostru care ești în ceruri…“ Ar fi putut să înceapă cu „Mama noastră“?

CAMPBELL: Aceasta este o imagine simbolică. Toate imaginile religioase și mitologice se referă la planuri ale conștiinței sau la domenii de experiență potențiale în spiritul uman. Aceste imagini evocă atitudini și experiențe adecvate unei meditații asupra misterului sursei existenței noastre.

Există sisteme religioase în care mama este părintele primordial, sursa. Adevărul este că mama e un părinte mai direct decât tatăl, fiindcă din mamă ne naștem și mama este prima experiență a nou-născutului. M-am gândit adesea că mitologia este o sublimare a imaginii mamei. Vorbim despre Mama Pământ. În Egipt există Mama Cerurilor, zeița Nut, care este reprezentată ca sfera cerurilor.

MOYERS: Când am fost în Egipt, m-a cucerit imaginea lui Nut de pe tavanul unuia dintre temple.

CAMPBELL: Da, știu templul acela.

MOYERS: Te copleșește prin felul în care inspiră venerație, dar și prin caracterul ei senzual.

CAMPBELL: Da. Ideea Zeiței are legătură cu faptul că te naști din mamă și poate că nu-ți cunoști tatăl sau poate că a murit. Adesea, în povești, tatăl eroului a murit înainte ca el să se nască sau se află în alt loc, iar eroul trebuie să plece în căutarea lui.

În povestea întrupării lui Isus, tatăl lui era tatăl din ceruri, cel puțin din punct de vedere simbolic. Atunci când Isus merge spre cruce, se îndreaptă spre tată, lăsându-și mama în urmă. iar crucea, care simbolizează pământul, este simbolul mamei. Prin urmare, pe cruce, Isus își lasă trupul mamei, de la care l-a primit, și merge către tată, care este sursa supremă a misterului transcendent.

MOYERS: Ce impact a avut asupra noastră de-a lungul timpului această căutare a tatălui?

CAMPBELL: Este o temă majoră în mituri. E un mic motiv care apare în multe povești despre viețile eroilor, în care copilul întreabă: „Mamă, cine e tatăl meu?“, iar mama îi răspunde: „Ei bine, tatăl tău e în cutare loc“, așa că băiatul pleacă în căutarea lui.

În *Odiseea*, Telemah, fiul lui Ulise, e doar un bebeluș atunci când Ulise pleacă în Războiul Troian. Războiul durează zece ani, apoi, în drum spre casă, Ulise rătăcește încă zece ani în lumea misterioasă a Mediteranei mitologice. Atena vine la Telemah, care are acum douăzeci de ani, și îi spune: „Du-te și găsește-ți tatăl“. Băiatul nu știe unde este tatăl lui. Se duce la Nestor și îl întreabă:

— Unde crezi că e tatăl meu?

Iar Nestor îi spune:

— Păi, du-te și întreabă-l pe Proteus.

Telemah a pornit deja în căutarea tatălui.

MOYERS: În *Războiul stelelor*, Luke Skywalker le spune însoțitorilor lui:

— Aș vrea să-mi fi cunoscut tatăl.

E ceva puternic în această imagine a căutării tatălui. Dar de ce nu este niciodată vorba despre căutarea mamei?

CAMPBELL: Păi, mama e chiar acolo. Ești născut din ea, ea te îngrijește și te educă până la vârsta la care trebuie să-ți găsești tatăl.

Găsirea tatălui are de-a face cu găsirea propriului tău caracter și a propriului tău destin. Există ideea că moștenim caracterul de la tată, iar corpul și, adesea, mintea, de la mamă. Dar caracterul este misterul; caracterul este destinul. Prin urmare, căutarea tatălui simbolizează descoperirea propriului tău destin.

MOYERS: Deci, atunci când îți găsești tatăl, te găsești pe tine?

CAMPBELL: În engleză avem acest cuvânt, „ispășirea"* față de tată. Știi povestea lui Isus care s-a pierdut în Ierusalim când avea doisprezece ani. Părinții l-au căutat și, când l-au găsit în templu, discutând cu învățătorii Legii, l-au întrebat:

— Copile, de ce ne-ai făcut aceasta? Iată că tatăl Tău și cu mine Te-am căutat cu îngrijorare!

Iar el le-a răspuns:

— De ce M-ați căutat? Nu știați că trebuie să fiu în Casa Tatălui Meu?

Avea doisprezece ani — vârsta adolescenței, a inițierii. Vârsta la care afli cine ești.

MOYERS: În societățile primitive era venerată figura Marii Zeițe, a mamei pământ. Ce s-a întâmplat între timp cu această venerație?

CAMPBELL: Ei bine, această venerație era asociată în primul rând cu agricultura și cu societățile agricole. Are legătură cu pământul. Femeia naște copii așa cum pământul naște plante. Oferă hrană, așa cum oferă și plantele. Deci

---

* În original, *atonement*. (N.t.)

magia femeii și magia pământului sunt la fel. Sunt înrudite. Iar personificarea energiei care naște și hrănește forme este, bineînțeles, femeie. Zeița este forma mitică dominantă în lumea agricolă a Mesopotamiei antice, a Nilului egiptean și în sistemele agricole dinaintea acestora.

S-au descoperit sute de figurine ale Zeiței datând de la începutul Neoliticului european și aproape nicio figură masculină. Taurul și alte animale, ca mistrețul și țapul, pot fi simboluri ale puterii masculine, dar Zeița era singura divinitate vizualizată în acea perioadă.

Atunci când ai o Zeiță în poziția creatorului, universul este trupul ei. Zeița este universul. Asta înseamnă acea imagine a zeiței Nut pe care ai văzut-o în templul egiptean. Ea este întreaga sferă a cerurilor care cuprind tot ce e viu.

MOYERS: Este o scenă în care Zeița înghite soarele. Îți amintești?

CAMPBELL: Ideea este că înghite soarele în vest și îl naște în est, iar pe timpul nopții îi traversează corpul.

MOYERS: Deci este firesc că oamenii care încearcă să explice minunile universului apelează la imaginea feminină.

CAMPBELL: Nu numai asta, dar, atunci când treci la un punct de vedere filosofic, cum s-a întâmplat în religiile indiene ale Zeiței — în care simbolistica Zeiței este dominantă până în ziua de azi —, femeia reprezintă *maya*. Femeia reprezintă ceea ce în terminologie kantiană numim *forme ale sensibilității*. Ea este timpul și spațiul în sine, iar misterul de dincolo de ea depășește perechile de contrarii. Deci nu este bărbat și nici femeie. Nici este, nici nu este. Dar *totul* se află în ea, astfel încât zeii sunt copiii ei. Toate lucrurile la care te poți gândi, tot ce vezi este creația Zeiței.

Am văzut odată un documentar despre protoplasmă. A fost o revelație pentru mine. Protoplasma se află în mișcare continuă, în curgere constantă. Uneori pare să curgă încoace

și încolo, apoi modelează lucruri. Are potențialul de a da formă lucrurilor. Am văzut acest film când eram în nordul Californiei și, pe tot drumul cu mașina pe coastă spre Big Sur, tot ce vedeam era protoplasmă sub forma ierbii păscută de protoplasmă sub forma vacilor; protoplasmă sub formă de păsări care pescuiește protoplasmă sub formă de pești. Pur și simplu am avut acest sentiment minunat al abisului din care a venit totul. Dar fiecare formă are propriile sale intenții, propriile posibilități; de aici vine sensul. Nu din protoplasmă.

MOYERS: Atunci, ne-am întors la indieni, care consideră că pământul reprezintă viața și energia tuturor lucrurilor. Ai citat acele rânduri din *Upanișade*: „Ești pasărea albastru-închis și papagalul verde cu ochi roșii. Fulgerul îți e odraslă. Tu ești anotimpul și marea. Ești fără început și sălașul tău e în imanența din care toate s-au născut". Asta este ideea, nu? Că noi și pământul suntem una.

Dar nu era inevitabil ca această idee să moară sub greutatea descoperirilor științifice? Acum știm că plantele nu cresc din cadavre, ci urmează legile seminței, ale solului și ale soarelui. Crezi că Newton a ucis mitul?

CAMPBELL: Oh, cred că mitul se întoarce. Un tânăr cercetător din ziua de azi folosește termenul „câmp morfogenetic", câmpul care produce forme. Asta este Zeița, câmpul care produce forme.

MOYERS: Ce semnificație are pentru noi?

CAMPBELL: Păi, înseamnă că trebuie să găsim sursa vieții noastre și să descoperim relația dintre corpul nostru, forma fizică, și energia care îl animă. Corpul fără energie nu e viu, așa-i? De aceea distingi în viața ta ceea ce aparține corpului și ceea ce aparține energiei și conștiinței.

În India, cel mai comun simbol suprem este falusul sau *lingam*-ul, cum îl numesc ei; el reprezintă zeul generator ce

penetrează vaginul Zeiței (sau *yoni*, cum îi spun ei). Contemplând acest simbol, contempli momentul generator al întregii vieți. Tot misterul generării vieții este reprezentat metaforic în acel simbol.

Vezi tu, misterul sexual este un mister sfânt în India și în cea mai mare parte a lumii. Este misterul generării vieții. Actul generării unui copil este un act cosmic și trebuie privit ca fiind sfânt. Deci simbolul ce reprezintă cel mai direct misterul curgerii energiei vieții în domeniul temporal este uniunea dintre *lingam* și *yoni*, puterea masculină și cea feminină aflate în conjuncție creativă.

MOYERS: Ce ar fi însemnat pentru noi dacă la un moment dat am fi început să ne rugăm la „Mama noastră" în loc de „Tatăl nostru"? Ce diferență psihologică ar fi fost?

CAMPBELL: În mod cert, acest lucru ar fi generat o diferență psihologică în caracterul culturii noastre. De exemplu, nașterea civilizațiilor occidentale a avut loc în văile marilor râuri — Nilul, Tigrul și Eufratul, Indul și, mai târziu, Gangele. Aceasta era lumea Zeiței. De exemplu, numele râului Gange (Gangā) este numele unei zeițe.

Apoi au început invaziile. Acestea au început mai serios în mileniul al patrulea î.Hr. și au devenit din ce în ce mai devastatoare. Au venit dinspre nord și dinspre sud și au ras orașe de pe fața pământului peste noapte. Trebuie doar să citești povestea din Geneză despre rolul tribului lui Iacob în căderea orașului Shechem. Orașul a fost distrus de acești păstori veniți peste noapte. Invadatorii semiți păstoreau capre și oi, iar invadatorii indo-europeni păstoreau vite. Ambele culturi au fost înainte culturi de vânătoare, așa că sunt, la bază, orientate spre animale. Când ai de-a face cu vânători, ai de-a face cu ucigași. Și când ai de-a face cu păstori, ai de-a face cu ucigași, fiindcă ei sunt în continuă mișcare, sunt nomazi care intră în conflict cu alte popoare și cuceresc zonele în

care se mută. Iar aceste invazii aduc cu ele zei luptători, zei ai tunetului, ca Zeus sau Yahweh.

MOYERS: Sabia și moartea în locul falusului și al fertilității?

CAMPBELL: Exact. Cele două simboluri sunt egale.

MOYERS: Spuneai o poveste despre detronarea zeiței mamă Tiamat.

CAMPBELL: Cred că ar putea fi considerat evenimentul arhetipal cheie în această situație.

MOYERS: L-ai numit un moment critic în istorie.

CAMPBELL: Da. Popoarele semitice au invadat lumea Zeiței Mamă, așa că mitologiile bazate pe imagini masculine au devenit dominante, iar Zeița Mamă a devenit un fel de Zeița Bunică.

S-a întâmplat pe vremea creșterii orașului Babilon. Toate orașele timpurii aveau câte un zeu sau o zeiță protectoare. Caracteristica unui popor imperialist este să încerce ca zeul lui local să fie considerat șeful întregului univers. Nicio altă divinitate nu contează. Și poate obține acest lucru anihilând zeul sau zeița care era acolo înainte. Ei bine, înaintea zeului babilonian Marduk a fost Zeița Mamă a Tuturor. Deci povestea începe cu un mare sfat al zeilor bărbați în ceruri. Fiecare zeu este o stea. Zeii au auzit că vine Bunica, bătrâna Tiamat, Abisul, Sursa inepuizabilă. Zeița vine sub forma unui pește mare sau a unui dragon — ce zeu va avea curajul să i se opună și să o ucidă? Cel care are curajul este, bineînțeles, zeul actualului mare oraș. El e cel mare.

Atunci când Tiamat deschide gura, tânărul zeu Marduk din Babilon îi trimite vânturi prin gât în burtă, ea se umflă și explodează, apoi zeul o dezmembrează și creează pământul și cerurile din bucăți din corpul ei. Apare în multe mitologii, în forme diferite, acest motiv în care o ființă primordială este dezmembrată, iar trupul ei este transformat în întregul

univers. În India apare sub forma lui Purusha, a cărui reflexie este universul.

Zeița mamă din mitologiile vechi era deja universul, așa că marea faptă creatoare a lui Marduk a fost un exces de zel. Nu era nevoie s-o taie în bucăți și să facă universul din ea, fiindcă ea era deja universul. Dar mitul masculin preia conducerea și *el* devine — aparent — creatorul.

MOYERS: Și interesul s-a mutat de la Zeiță la fiul ei, acest tânăr parvenit care…

CAMPBELL: Ei bine, interesul s-a mutat către interesele guvernatorilor de sex masculin ai Babilonului.

MOYERS: Deci societatea matriarhală a început să facă loc unei…

CAMPBELL: A, pe atunci — prin 1750 î.Hr. — era deja terminată.

MOYERS: Unele femei din ziua de astăzi spun că spiritul Zeiței a fost exilat timp de cinci mii de ani, de când…

CAMPBELL: Nu poate fi plasată atât de demult, acum cinci mii de ani. A fost o figură foarte puternică în perioada elenistică în zona Mediteranei și s-a întors odată cu imaginea Fecioarei din tradiția romano-catolică. Nicio tradiție a Zeiței nu este celebrată mai frumos decât în catedralele franțuzești din secolele XII-XIII, fiecare dintre ele fiind denumită Notre Dame.

MOYERS: Da, dar toate aceste motive și teme erau controlate de bărbați — preoți, episcopi — care excludeau femeile, așa că, indiferent ce însemna acea formă pentru credincios, imaginea se afla în mâinile figurii masculine dominante.

CAMPBELL: Poți să accentuezi așa, dar cred că e puțin exagerat, având în vedere existența marilor sfinte. Hildegarde de Bingen — comparabilă cu Inocențiu al III-lea. Și Eleanor de Aquitane — nu cred că a existat cineva în Evul Mediu care să aibă o poziție comparabilă cu a ei. Acum putem să privim

înapoi și să protestăm, dar situația femeilor nu era în niciun caz atât de rea.

MOYERS: Nu, dar niciuna dintre aceste sfinte nu avea să ajungă papă.

CAMPBELL: Să fii papă nu e atât o slujbă, cât o funcție. Niciunul dintre papi nu ar fi putut fi mama lui Cristos. Sunt roluri diferite. Era treaba bărbatului să protejeze femeia.

MOYERS: De aici a crescut ideea paternalistă.

CAMPBELL: Femeile sunt o pradă, sunt bunuri. Atunci când era cucerit un oraș, toate femeile erau violate.

MOYERS: În cartea ta menționezi o contradicție etică, citând Exodul: „Să nu ucizi, să nu dorești femeia aproapelui tău — decât când ești în altă țară. Atunci ar trebui să treci toți bărbații prin sabie, iar femeile să le iei ca pradă pentru tine". Asta e direct din *Vechiul Testament*.

CAMPBELL: *Deuteronomul*. Sunt niște pasaje înverșunate.

MOYERS: Și ce-ți spun despre femei?

CAMPBELL: Spun mai mult despre *Deuteronom* decât despre femei. Evreii erau absolut nemiloși față de vecinii lor. Dar în acest pasaj apare o declarație extremă a unei idei inerente majorității mitologiilor despre societate: iubirea și compasiunea sunt rezervate pentru membrii grupului, iar agresivitatea și abuzurile sunt proiectate asupra altora. Compasiunea este rezervată pentru oamenii tăi. Cei din afară trebuie tratați așa cum descrie *Deuteronomul*.

Astăzi nu mai există „cei din afară". Problema unei religii moderne este de a încuraja compasiunea pentru întreaga omenire. Dar atunci ce se întâmplă cu agresivitatea? Lumea se va confrunta cu această problemă — fiindcă agresivitatea este un instinct la fel de natural, dar mai accesibil decât compasiunea, un instinct care va fi mereu prezent. E o realitate biologică. Bineînțeles, în vremurile biblice, atunci când au venit evreii, au nimicit Zeița. În *Vechiul Testament*, zeița

canaaniților este numită „Abominația“. Se pare că, de exemplu, pe parcursul perioadei prezentate în Cartea Regilor, a existat un conflict între cele două culte. Mulți regi evrei au fost condamnați în *Vechiul Testament* pentru idolatrie pe vârful munților. Acei munți erau simbolul Zeiței. Evreii au fost foarte porniți împotriva Zeiței, lucru pe care nu-l vezi în mitologiile indo-europene. Aici, Zeus se *însoară* cu Zeița și se joacă împreună. Deci în Biblie avem un caz extrem, iar subjugarea femeii în Occident este un rezultat al gândirii biblice.

MOYERS: Pentru că, atunci când înlocuiești masculinul cu femininul, rezultă o psihologie diferită, tendințe culturale diferite. Și ți se permite să faci ceea ce fac zeii din cultura ta, așa că pur și simplu…

CAMPBELL: Exact. Văd trei situații aici. Prima este situația inițială a Zeiței, atunci când bărbatul abia dacă reprezintă o divinitate semnificativă. Urmează situația opusă, în care bărbatul îi preia rolul. Și, în final, etapa clasică, în care cele două interacționează — de exemplu, în India.

MOYERS: Cum apare asta?

CAMPBELL: Provine din atitudinea indo-europenilor, care nu au devalorizat complet principiul feminin.

MOYERS: Dar imaculata concepție? Deodată, Zeița reapare sub forma recipientului cast și pur ales de Dumnezeu.

CAMPBELL: În istoria religiilor occidentale, acesta este un eveniment extrem de interesant. În *Vechiul Testament*, Dumnezeu creează lumea fără o zeiță. Apoi, când ajungi la *Proverbe*, dai de Sophia, Zeița Înțelepciunii, care spune: „Când El a creat lumea, eu eram acolo și eram bucuria Lui cea mai mare“. Dar în tradiția iudaică ideea unui *fiu* al lui Dumnezeu este dezgustătoare și nu este nici măcar luată în considerare. Mesia ca fiu al lui Dumnezeu nu este cu adevărat fiul lui Dumnezeu. Este un om care, datorită caracterului și demnității lui, merită să fie *asemănat* cu fiul lui Dumnezeu.

Sunt convins că în această tradiție nu apare nicio concepție imaculată. Această idee pătrunde în creștinism prin intermediul tradiției grecești. De exemplu, dacă citești cele patru evanghelii, observi că singura care menționează concepția imaculată este Evanghelia după Luca, iar Luca era grec.

MOYERS: Și în tradiția grecească apăreau imagini, legende, mituri ale concepției imaculate?

CAMPBELL: Oh, da. Leda și lebăda, Persefona și șarpele, și altele, și altele. Concepția imaculată este puternic reprezentată.

MOYERS: Deci aceasta nu a fost o idee nou apărută în Betleem. Dar care este semnificația ei?

CAMPBELL: Cred că cel mai bun mod de a răspunde este să vorbesc despre un sistem utilizat în India pentru descrierea stadiilor dezvoltării spirituale. Este un sistem de șapte centre psihologice care urcă pe coloana vertebrală. Ele reprezintă planurile psihologice ale intereselor, ale conștiinței și ale acțiunii. Primul este situat la nivelul rectului, reprezentând alimentația, funcția primordială care susține viața. Șarpele este un reprezentant adecvat al acestei compulsii — un fel de esofag ambulant care doar mănâncă, mănâncă, mănâncă. Niciunul dintre noi n-ar mai fi aici dacă n-am mânca încontinuu. Tot ceea ce mănânci a fost viu cu o clipă înainte. Acesta este misterul sacru al mâncării și al mâncatului, un mister care nu ne prea trece prin cap când ne așezăm la masă. Atunci când spunem rugăciunea înainte de masă, îi mulțumim acestei figuri din Biblie pentru mâncarea noastră. Dar, în mitologiile timpurii, când se așezau la masă, oamenii mulțumeau animalului pe care aveau să-l consume pentru că s-a sacrificat de bunăvoie.

În una dintre *Upanișade* sunt niște rânduri frumoase: „Oh, minune, oh, minune, oh, minune, sunt mâncare, sunt mâncare, sunt mâncare! Sunt mâncător de mâncare, sunt

mâncător de mâncare, sunt mâncător de mâncare". În ziua de astăzi nu ne mai privim așa. Dar dacă te izolezi de tine însuți și nu-ți dai voie să devii mâncare, comiți un act care neagă viața. Oprești curgerea! Și, atunci când te lași pradă curgerii, vei avea minunata experiență mistică de a mulțumi animalului pe care îl vei mânca pentru că ți s-a oferit. Va veni și timpul tău să te oferi.

MOYERS: Sunt natură, natura sunt eu.

CAMPBELL: Da. Cel de-al doilea centru psihologic este simbolizat în ordinea indiană a dezvoltării spirituale de către organele sexuale, adică de către nevoia de a procrea. Cel de-al treilea centru este în dreptul ombilicului. Aici se află centrul dorinței de a avea putere, de a stăpâni, de a reuși; sau, privind aspectul negativ, este centrul dorinței de a cuceri, de a zdrobi și de a-i umili pe alții. Aceasta este cea de-a treia funcție, cea agresivă. După cum putem recunoaște în simbolismul sistemului psihologic indian, prima funcție, cea de alimentație, ține de instinctul animal; cea de-a doua, procrearea, ține de instinctul animal; și cea de-a treia, stăpânirea și cucerirea, ține tot de instinctul animal — aceste trei centre sunt localizate simbolic la nivelul bazinului.

Următorul centru, al patrulea, este situat la nivelul inimii; aceasta este deschiderea spre compasiune. Aici pătrunzi din domeniul acțiunii animale într-un domeniu uman și spiritual.

Fiecare dintre aceste patru centre are o formă simbolică. De exemplu, la bază, primul este simbolul *lingam*-ului și al *yoni*-ului, organele masculin și feminin în conjuncție. În centrul inimii apar — din nou — *lingam*-ul și *yoni*-ul, adică organele masculin și feminin în conjuncție, dar aici sunt reprezentate cu auriu, ca simbol al concepției imaculate — nașterea omului spiritual din omul animalic.

MOYERS: Și asta se întâmplă…

CAMPBELL: Se întâmplă atunci când trezești compasiunea în inima ta. Com-pasiunea, suferința împărtășită: participarea la suferința altuia. Aici începe umanitatea. Și meditațiile din cadrul religiilor se situează la acest nivel, la nivelul inimii.

MOYERS: Spui că aici începe umanitatea. Dar, în aceste povești, aici se nasc zeii. În urma concepției imaculate se naște un zeu.

CAMPBELL: Și știi cine e acel zeu? *Tu*. Toate aceste simboluri din mitologie se referă la tine. E posibil să te blochezi *afară* și să crezi că totul este *afară*. Te gândești la Isus și la cum a suferit — în exterior. Dar ar trebui să simți acea suferință în tine. Te-ai renăscut spiritual? A murit natura ta animală și ai revenit la viață ca o întrupare umană a compasiunii?

MOYERS: De ce contează faptul că este vorba despre o fecioară?

CAMPBELL: Născătoarea este spirituală. E o naștere spirituală. Fecioara a aflat vestea prin intermediul urechilor.

MOYERS: Și vestea a venit ca o rază de lumină.

CAMPBELL: Da. Se spune că Buddha s-a născut din pieptul mamei sale, din chakra inimii. Acest lucru are aceeași semnificație.

MOYERS: Chakra inimii înseamnă…?

CAMPBELL: Oh, chakra inimii este centrul simbolic asociat inimii. Chakra înseamnă „cerc“ sau „sferă“.

MOYERS: Deci Buddha iese…

CAMPBELL: Buddha se naște din pieptul mamei lui. E o naștere simbolică. Nu s-a născut fizic din pieptul mamei lui, ci simbolic.

MOYERS: Dar Cristos s-a născut pe unde ne-am născut și noi doi.

CAMPBELL: Da, dar dintr-o fecioară. Și apoi, conform doctrinei romano-catolice, virginitatea ei a fost refăcută. Deci ai putea spune că nu s-a întâmplat nimic fizic. Simbolul nu se

referă la nașterea fizică a lui Isus, ci la semnificația ei spirituală. Asta reprezintă concepția imaculată. Eroii și semizeii se nasc astfel ca ființe motivate de compasiune, și nu de dorința de stăpânire, de sexualitate sau de autoconservare.

Acesta este sensul celei de-a doua nașteri, atunci când începi să trăiești din centrul inimii. Cele trei centre de la bază nu trebuie respinse, ci depășite; trebuie să devină supuși ai inimii.

MOYERS: Dacă ne întoarcem în Antichitate, găsim imagini cu Madona ca mamă a copilului salvator?

CAMPBELL: Modelul antic pentru Madona este, de fapt, Isis cu Horus la sân.

MOYERS: Isis?

CAMPBELL: E o poveste complicată. Într-adevăr, toate astea devin destul de complicate. Dar Isis și soțul ei, Osiris, erau gemeni, copiii zeiței Nut. Frații lor mai mici erau Seth și Nephthys, și ei gemeni. Într-o noapte, Osiris s-a culcat cu Nephthys, crezând că era Isis — puțină neatenție la detalii. În urma acelei nopți s-a născut Anubis, primul născut al lui Osiris, dar născut de nevasta greșită. Seth, soțul ei, s-a supărat și a plănuit să-și ucidă fratele mai mare. În secret, l-a măsurat pe Osiris și a pregătit un sarcofag superb pe măsura lui. Și apoi, într-o seară, în timpul unei petreceri a zeilor, Seth a intrat cu sarcofagul și a declarat că cel căruia i se potrivea mărimea putea să-l păstreze ca dar pentru mormântul lui. Toată lumea de la petrecere a încercat și, bineînțeles, atunci când a intrat Osiris, sarcofagul i s-a potrivit perfect. Imediat au intrat șaptezeci și doi de complici, care au trântit capacul, l-au legat și au aruncat sarcofagul în Nil. Deci avem de-a face cu moartea unui zeu. Și, când ai de-a face cu moartea unui zeu, te poți aștepta la o înviere.

Moartea lui Osiris a fost asociată simbolic cu inundațiile anuale ale Nilului, care fertilizau pământul Egiptului. Era ca

și cum putreziciunea corpului lui Osiris fertiliza și aducea viață pământului.

Osiris a plutit în jos pe Nil și s-a oprit pe țărmul unei plaje din Siria. Un copac superb, frumos mirositor, a crescut și a încorporat sarcofagul în trunchiul său. Regelui acelei zone tocmai i se născuse un fiu și avea de gând să construiască un palat. Și, fiindcă aroma acelui copac era atât de minunată, a cerut să fie tăiat și adus ca să fie stâlpul central din camera principală a palatului.

Între timp, biata zeiță Isis, al cărei soț fusese aruncat în Nil, a plecat în căutarea corpului său. Tema căutării soțului zeu este o temă mitologică principală a acelei perioade: Zeița pleacă în căutarea soțului sau a iubitului pierdut și îl salvează prin loialitate, coborând în tărâmul morții.

Isis ajunge la palat, unde află de coloana parfumată. Bănuiește că ar putea avea ceva de-a face cu Osiris, așa că se angajează ca bonă pentru copilul nou-născut. Îl lasă pe copil să sugă din degetul ei — până la urmă, e o zeiță și există o limită a înjosirii. Dar se atașează de băiețel și decide să-l facă nemuritor, punându-l în foc ca să-i topească trupul muritor. Fiind zeiță, putea împiedica focul să-l omoare. Și, în fiecare seară, când copilul stătea în foc, Isis se transforma într-o rândunică și zbura îndurerată în jurul coloanei în care era închis soțul ei.

Într-o seară, mama copilului intră în cameră, își vede copilul în foc și țipă, ceea ce rupe vraja, iar copilul trebuie salvat din flăcări. Între timp, rândunica se transformă înapoi în frumoasa zeiță și bonă, care îi explică reginei situația și îi spune:

— Apropo, în coloana aia e soțul meu și v-aș fi recunoscătoare dacă m-ați lăsa să-l iau acasă.

Așa că regele, care a apărut între timp, spune:

— Da, sigur!

Regele pune să se scoată coloana, i-o dă lui Isis, iar frumosul sarcofag în care era Osiris este așezat pe o barcă regală.

Pe drumul spre delta Nilului, Isis scoate capacul sicriului, se întinde peste soțul ei mort și concepe un copil. Acest motiv apare tot timpul în mitologiile antice sub multe forme simbolice — *din moarte iese viața*. Când barca ajunge pe țărm, zeița îl naște pe Horus în mlaștina de papirus; figura acestei mame divine și a copilului conceput cu un zeu a reprezentat modelul pentru Madona.

MOYERS: Și rândunica a devenit porumbel, nu-i așa?

CAMPBELL: Porumbelul, pasărea în zbor, e un simbol aproape universal al spiritului, așa cum simbolizează Sfântul Duh în creștinism…

MOYERS: …asociat cu mama sfântă?

CAMPBELL: Cu mama care concepe spiritul, da. Dar mai este un mic detaliu. Între timp, Seth, fratele mai tânăr și gelos, a uzurpat tronul lui Osiris. Dar, ca să reprezinte cum se cuvine tronul, trebuie să se însoare cu Isis. În iconografia egipteană, Isis reprezintă tronul. Faraonul stă pe tron, care este Isis, ca un copil în poala mamei. Similar, dacă te duci în fața catedralei Chartres vei vedea peste unul dintre portalurile de pe latura de vest imaginea Madonei reprezentate ca tronul pe care stă Isus și binecuvântează lumea ca un împărat. Exact această imagine este cea care ne-a fost transmisă din Egiptul Antic. Primii preoți și primii artiști au preluat intenționat aceste imagini.

MOYERS: Preoții creștini au preluat imaginea lui Isis?

CAMPBELL: Clar. Au recunoscut ei înșiși. Citește textul în care declară că „acele forme care erau pur mitologice în trecut sunt acum reale și întrupate în Mântuitorul nostru". Mitologiile despre care vorbesc se referă la zei morți și înviați: Attis, Adonis, Ghilgameș, Osiris, unul după altul. Moartea și învierea zeului sunt pretutindeni asociate cu luna, care moare

și învie în fiecare lună. Două nopți sau trei zile e întuneric; similar, Cristos petrece două nopți sau trei zile în mormânt.

Nimeni nu știe data reală a nașterii lui Isus, dar a fost așezată pe data la care se sărbătorea solstițiul de iarnă, 25 decembrie, când nopțile încep să devină mai scurte și zilele mai lungi. Acela este momentul renașterii luminii. Aceea este data exactă a nașterii zeului persan al luminii, Mithra, Sol, Soarele.

MOYERS: Ce-ți spune asta?

CAMPBELL: Îmi spune că în viețile și în mințile noastre există ideea morții trecutului și a nașterii viitorului: moartea naturii animalice și nașterea celei spirituale. Aceste simboluri despre asta vorbesc, într-un fel sau altul.

MOYERS: De aceea, Isis poate să spună: „Eu sunt cea care este mama naturală a tuturor lucrurilor. Doamna și stăpâna tuturor elementelor. Șefa puterilor divine, regina tuturor celor din iad, dar conducătoarea tuturor celor din rai. Manifestarea unică și sub o singură formă a tuturor zeilor și zeițelor".

CAMPBELL: Această declarație a apărut foarte târziu. Apare în *Măgarul de aur* al lui Apuleius, în secolul al II-lea d.Hr. Apropo, *Măgarul de aur* este unul dintre primele romane din lume. Eroul poveștii a fost transformat într-un măgar din cauza poftelor sale carnale și trebuie să treacă prin multe aventuri dureroase și umilitoare până când este salvat de zeița Isis. Ea apare cu un trandafir în mână (simbol al iubirii divine, nu al poftelor) și, atunci când eroul mănâncă trandafirul, se transformă din nou în om. Dar acum este mai mult decât un om, e un om iluminat, un sfânt. Vezi tu, a trăit cea de-a doua concepție imaculată. Deci, din carnalitatea animalică, omul poate să treacă printr-o moarte spirituală și să renască. Cea de-a doua naștere este o întrupare exaltată, spirituală.

Iar zeița este cea care face posibil acest lucru. Cea de-a doua naștere are nevoie de o mamă spirituală. Notre Dame

de Paris, Notre Dame de Chartres — Mama Biserică. Renaștem spiritual atunci când intrăm și ieșim dintr-o biserică.

MOYERS: E o putere specifică principiului feminin.

CAMPBELL: Așa a fost pusă problema în romanul menționat, dar nu este neapărat o putere specifică femeii. Renașterea poate avea loc și prin bărbat. Dar, da, utilizând acest sistem de simboluri, femeia devine regeneratorul.

MOYERS: Deci atunci când Consiliul din Efes s-a reunit în anul 431, după moartea lui Cristos, și a proclamat că Maria era Mama lui Dumnezeu, n-a fost prima dată?

CAMPBELL: Nu, de fapt această discuție avea loc în Biserică de ceva timp. Dar, întâmplător, locul în care s-a luat decizia, Efes, cuprindea cel mai mare templu al zeiței Diana (sau Artemis) din Imperiul Roman. Se spune că, în timpul consiliului, oamenii din Efes au organizat un protest, strigând despre Maria: „Zeița, Zeița, desigur că ea e Zeița".

În acel moment, în tradiția catolică se îmbină ideea iudaică patriarhală, monoteistă, a unui Mesia care unește puterile spirituale și pe cele temporale, și ideea elenistă, clasică, a Mântuitorului ca fiu mort și îngropat al Marii Zeițe, creat prin concepție imaculată. Au existat mulți astfel de mântuitori renăscuți.

În Orientul Apropiat, zeul care a coborât în domeniul temporal era inițial o zeiță. Isus a preluat ceea ce era, de fapt, rolul Zeiței: întruparea compasiunii. Dar, atunci când Fecioara consimte să devină recipientul întrupării, deja influențează mântuirea. Devine din ce în ce mai evident că suferința Fecioarei este echivalentă cu suferința fiului său. Cred că în credința catolică este numită astăzi „co-mântuitoarea".

MOYERS: Ce spun toate acestea despre reuniunea dintre masculin și feminin? În societățile primitive, multă vreme femeia a fost imaginea mitologică dominantă. Apoi a apărut imaginea masculină, agresivă, războinică, iar nu peste mult

timp, femeia a început să joace din nou un rol în creație și în recreație. Toate acestea spun ceva despre dorul reciproc dintre bărbat și femeie?

CAMPBELL: Da, dar cred că este vorba de un dor în termeni istorici. Este foarte interesant de văzut că Zeița Mamă era regină până la Valea Indului din India. Ea este figura dominantă de la Egee la Ind. Apoi, indo-europenii vin din nord în Persia, India, Grecia și Italia, aducând cu ei o mitologie masculină. În India apar Vedele, în Grecia, tradiția homerică, apoi, vreo cinci sute de ani mai târziu, Zeița începe să revină. Există chiar o upanișadă din secolul al VII-lea î.Hr. — cam din perioada în care Zeița revenea la putere în zona Mării Egee — care povestește cum zeii vedici se aflau împreună, când au văzut în fața lor o chestie amorfă, ciudată, un fel de ceață fumurie. Au întrebat:

— Ce este asta?

Niciunul dintre ei nu știa ce ar putea fi. Așa că unul dintre ei propune:

— Mă duc să aflu ce e.

Se duce la chestia fumurie și îi spune:

— Eu sunt Agni, Stăpânul Focului; pot să ard orice. Tu cine ești?

Din ceață zboară un pai care cade pe jos și o voce spune:

— Să vedem cum arzi asta.

Agni descoperă că nu-l poate aprinde. Așa că se întoarce la ceilalți zei și spune:

— Foarte ciudat!

— Păi, spune Stăpânul Vântului, lasă-mă pe mine să încerc.

Se duce și el și se petrece un lucru asemănător.

— Eu sunt Vayu, Stăpânul Vântului; pot să suflu orice.

Un pai sare din nou din ceață.

— Să vedem cum sufli asta.

Nu reușește. Se întoarce și el. Apoi se duce Indra, cel mai mare dintre zeii vedici, dar, pe măsură ce se apropia, ceața dispare și în locul ei apare o femeie frumoasă și misterioasă, care îi învață pe zei și le revelează misterul fundamentului existenței lor.

— Acesta este misterul suprem al întregii vieți, le spune ea, cel din care și voi, băieți, v-ați primit puterile. Și Acesta vă poate opri și porni puterile după bunul Său plac.

Numele indian pentru acea Ființă a tuturor ființelor este *brahman*, substantiv neutru, nici masculin, nici feminin. Iar numele indian al acelei femei este Maya-Shakti-Devi, „Zeița Dătătoare de Viață și Mama Formelor". În acea upanișadă, ea apare ca învățătoare a zeilor vedici, arătându-le baza și sursa puterilor și a existenței lor.

MOYERS: Înțelepciunea feminină.

CAMPBELL: Femeia ca dătătoare de formă. Ea este cea care a dat viață formelor și care știe de unde au venit. Au venit de dincolo de masculin și feminin. De dincolo de ființă și non-ființă. Din ceea ce și este, și nu este. Nici este, și nici nu este. De dincolo de toate categoriile gândirii și ale minții.

MOYERS: În *Noul Testament* se spune: „Nu există nici bărbat și nici femeie în Isus". Și nici în sensul suprem al lucrurilor.

CAMPBELL: Așa ar trebui să fie. Dacă Isus reprezintă sursa existenței noastre, atunci cu toții suntem, ca să spunem așa, gânduri în mintea lui Isus. El este cuvântul care a devenit carnea noastră.

MOYERS: Tu și cu mine avem caracteristici atât masculine, cât și feminine?

CAMPBELL: Corpul, da. Nu știu datele exacte, dar cândva în perioada fetală devine evident că acest făt va fi băiat, iar celălalt va fi fată. Până atunci, corpul are potențialul de a fi oricare dintre cele două.

MOYERS: Deci în viață ne asumăm sau suprimăm una dintre ele.

CAMPBELL: În acea figură chinezească yin/yang, apare o pată albă în peștele negru, sau cum vrei să-l numești. Și în peștele alb apare o pată neagră. Așa pot comunica. Nu poți să comunici cu ceva la care nu participi într-un fel sau altul. De aceea, ideea de Dumnezeu ca fiind Celălalt-ul Absolut este ridicolă. Nu am putea avea nicio relație cu Celălalt-ul Absolut.

MOYERS: În această transformare spirituală despre care vorbești, schimbările nu depind de caracteristicile feminine? Grija, creativitatea și colaborarea în locul competitivității? Nu sunt ele la baza principiului feminin despre care discutăm?

CAMPBELL: O mamă își iubește toți copiii — și pe cei proști, și pe cei isteți, și pe cei obraznici, și pe cei cuminți. Nu contează care este caracterul lor individual. Deci femininul reprezintă, într-un fel, iubirea inclusivă față de progenituri. Tatăl este mai orientat spre disciplină. E asociat mult mai mult cu ordinea socială. Așa merg lucrurile în societate. Mama dă naștere naturii copilului, iar tatăl dă naștere caracterului lui social, modului în care trebuie să funcționeze.

Așa că revenirea la natură va readuce la lumină principiul matern. Nu știu ce raport va avea cu principiul patriarhal, fiindcă organizarea planetei va fi o operațiune enormă, iar funcția de organizare îi aparține bărbatului. Deci nu putem prezice cum va fi. Dar în mod cert natura se întoarce.

MOYERS: Deci, atunci când spunem „Salvați pământul", vorbim despre salvarea noastră.

CAMPBELL: Da. Toată această speranță ca acel ceva să se întâmple în societate implică o schimbare în *psyche*-ul uman, apariția unui nou mod de a experimenta societatea. Și întrebarea crucială aici este, după părerea mea, pur și simplu: Cu ce societate, cu ce grup social te identifici? Cu toți oamenii planetei sau doar cu membrii grupului tău?

Aceasta este întrebarea la care s-au gândit fondatorii poporului nostru atunci când oamenii din treisprezece state au început să se considere o singură națiune, fără să piardă din vedere interesele fiecărui stat. De ce nu se poate întâmpla așa ceva și acum?

MOYERS: Apare o întrebare în toate aceste discuții — despre principiile masculin și feminin, despre concepția imaculată, despre puterea spirituală care ne oferă cea de-a doua naștere. Înțelepții din toate timpurile au spus că putem trăi o viață bună dacă învățăm să trăim spiritual. Dar cum putem învăța să trăim spiritual dacă suntem făcuți din carne? Pavel a spus: „Dorințele cărnii sunt împotriva sufletului și dorințele sufletului sunt împotriva cărnii". Cum învățăm să trăim spiritual?

CAMPBELL: În timpurile străvechi, acesta era rolul profesorului: să-ți dea indicații pentru o viață spirituală. Acesta era și rolul preotului, și al ritualului. Ritualul poate fi definit ca *interpretarea artistică* a unui mit. Prin participarea la un ritual, participi de fapt la o viață mitologică. Și prin această participare poți învăța să trăiești spiritual.

MOYERS: Poveștile din mitologie ne arată direcția în care putem găsi viața spirituală?

CAMPBELL: Da, avem nevoie de indicii. Ne trebuie doar o hartă și le putem găsi peste tot în jurul nostru. Dar nu toate indiciile sunt la fel. Unele ne prezintă doar interesele unui grup sau ale altuia, interesele unui zeu tribal sau ale altuia. Alte indicii, în special cele pe care le primim ca revelații din partea Marii Zeițe, mama universului și a tuturor oamenilor, ne învață să avem compasiune față de tot ce e viu. Atunci ajungi să apreciezi sfințenia pământului în sine, care este trupul Zeiței. Când Yahweh creează, face omul din pământ și suflă viață în trupul format. Nu este el însuși prezent în acea formă. Dar Zeița e înăuntrul formei și în jurul ei. Corpul tău

face parte din corpul ei. În aceste mitologii este recunoscută această identitate universală.

MOYERS: De aceea nu sunt foarte sigur că viitorul și salvarea rasei umane vor fi în spațiu. Cred că ar putea fi chiar pe pământ, în trup, în pântecul ființei noastre.

CAMPBELL: Cu siguranță așa este. Când ieși în spațiu, îți cari corpul după tine și, dacă acesta nu a fost transformat, nici spațiul nu te va transforma. Dar gândindu-te la spațiu ai putea ajunge să-ți dai seama de ceva. Dacă te uiți într-un atlas al lumii, găsești o imagine întinsă pe două pagini, cu galaxia noastră între multe alte galaxii și cu sistemul solar în interiorul galaxiei noastre. Aici începi să intuiești magnitudinea spațiului pe care abia începem să-l descoperim. Acele pagini mi-au revelat viziunea unui univers de o magnitudine inimaginabilă și de o violență de neconceput. Miliarde și miliarde de furnale termonucleare care se îndepărtează unul de altul. Fiecare furnal este o stea și soarele nostru e printre ele. Multe dintre ele explodează, împrăștiind până în cele mai îndepărtate colțuri ale spațiului praf și gaze din care se nasc alte stele înconjurate de planete. Și de dincolo de acestea vin murmure, microunde care sunt ecouri ale celei mai mari explozii cataclismice, Big Bangul creației, care se presupune că ar fi avut loc acum vreo optsprezece miliarde de ani.

Acolo suntem, puștiule. Ca să-ți dai seama de asta trebuie să vezi cât ești de important — un simplu bit în toată acea magnitudine. Și apoi trebuie să simți că tu și toată acea magnitudine sunteți cumva una. Tu faci parte din ea.

MOYERS: Și de aici începe.

CAMPBELL: De aici începe.

VII
Povești despre dragoste și căsnicie

Prin ochi, iubirea capturează inima:
Căci ochii sunt iscoadele inimii,
Ochii pleacă să găsească
Ceea ce i-ar plăcea inimii să aibă.
Și, când se-nțeleg pe deplin,
Toate trei cu-aceeași hotărâre,
Atunci se naște iubirea perfectă
Din ceea ce ochii au făcut bine-venit inimii.
În niciun alt fel nu poate iubirea să-nceapă
Decât născându-se din atracție.

Din îndurarea și din ordinul
Acestor trei și din plăcerea lor,
Se naște dragostea; speranța ei
Umblă să-și aline prietenii.
Căci, așa cum știu toți îndrăgostiții,
Iubirea e bunătate,
Care se naște — fără îndoială — din inimă și ochi.
Ochii o înfloresc; inima o coace:
Iubirea e fructul din sămânța lor.

— Guiraut de Borneilh (cca. 1138 — 1200?)

* * *

MOYERS: Iubirea este un subiect atât de vast, încât, dacă aș veni la tine și ți-aș spune: „Hai să vorbim despre iubire“, de unde ai începe?

CAMPBELL: Aș începe cu trubadurii din secolul al XII-lea.

MOYERS: Cine erau?

CAMPBELL: Trubadurii făceau parte din nobilimea din Provence și, mai târziu, și din alte părți ale Franței și ale Europei în general. În Germania sunt cunoscuți sub numele de *Minnesingers* — „cântăreții iubirii". *Minne* este cuvântul nemțesc medieval pentru iubire.

MOYERS: Trubadurii erau poeții acelei vremi?

CAMPBELL: Erau un fel de poeți, da. Perioada lor a fost secolul al XII-lea. Întreaga tradiție a trubadurilor s-a stins în Provence în așa-numita Cruciadă Albigensiană din 1209, inițiată de Papa Inocențiu al III-lea, una dintre cele mai monstruoase cruciade din istoria Europei.

Trubadurii au început să fie asociați cu erezia maniheistă a albigenzilor, care era în floare în acea vreme — deși mișcarea albigensiană era, de fapt, un protest la adresa corupției clerului din acea perioadă. Așa că trubadurii și modul în care au transformat ideea de iubire au ajuns să se amestece în viața religioasă într-un mod foarte complicat.

MOYERS: Transformarea iubirii? Cum adică?

CAMPBELL: Trubadurii erau extrem de interesați de psihologia iubirii. Și ei sunt primii oameni din Occident care au privit iubirea așa cum o facem noi astăzi — ca pe o relație între două persoane.

MOYERS: Ce a fost înainte de asta?

CAMPBELL: Înainte, iubirea era pur și simplu Eros, zeul care îți stimulează dorința sexuală. Aceasta nu este experiența îndrăgostirii așa cum o vedeau trubadurii. Eros e mult mai impersonal decât îndrăgostirea. Vezi tu, oamenii nu-l cunoșteau pe Amor. Amor a fost ideea personală pe care au recunoscut-o trubadurii. Eros și Agape sunt iubiri *impersonale*.

MOYERS: Explică-mi.

CAMPBELL: Eros e o nevoie biologică. Este pofta unui organ sexual pentru celălalt. Factorul personal nu contează.

MOYERS: Și Agape?

CAMPBELL: Agape înseamnă să-ți iubești aproapele ca pe tine însuți — iubirea spirituală. Nu contează cine îți este aproapele.

MOYERS: Asta nu este pasiunea în sensul reprezentat de Eros, cred că e compasiune.

CAMPBELL: Da, e compasiune. Este deschiderea inimii. Dar nu este individualizată, ca Amor.

MOYERS: Agape e un impuls religios.

CAMPBELL: Da. Dar și Amor ar putea deveni un impuls religios. Trubadurii l-au recunoscut pe Amor ca fiind cea mai înaltă experiență spirituală.

Vezi tu, experiența lui Eros e un fel de șoc electric. În India, zeul iubirii este un tânăr masiv și viguros, cu un arc și o tolbă cu săgeți. Numele săgeților sunt: „Agonia aducătoare-de-moarte", „Deschide-te" și așa mai departe. Săgețile te pătrund într-o explozie completă, fizică și psihologică.

Celălalt tip de iubire, Agape, este iubirea față de aproapele tău. Din nou, nu contează cine e acea persoană. E semenul tău, față de care trebuie să ai acest tip de iubire.

Dar la Amor avem un ideal pur personal. Acel tip de șoc electric pe care îl simți când ochii tăi întâlnesc ochii celuilalt, cum zic trubadurii, aceea este o experiență interpersonală.

MOYERS: Într-una dintre cărțile tale este o poezie despre această întâlnire a ochilor: „Prin ochi, iubirea capturează inima…"

CAMPBELL: Acest lucru este complet împotriva tuturor lucrurilor susținute de Biserică. E o experiență personală, individuală și cred că acesta este principalul lucru extraordinar în Occident, cel care face tradiția noastră diferită de toate celelalte pe care le știu.

MOYERS: Deci curajul de a iubi a devenit curajul de a-ți afirma propria experiență împotriva tradiției — tradiției Bisericii. De ce a fost acest lucru atât de important în evoluția Occidentului?

CAMPBELL: A fost important fiindcă astfel Occidentul a început să pună accentul pe individ, pe ideea că ar trebui să avem încredere în propriile noastre experiențe, și nu doar să dăm mai departe informațiile pe care le-am primit de la alții. S-a pus accentul pe validitatea experienței individului: cum vede el umanitatea, cum înțelege viața, ce valori are, toate acestea în opoziție cu sistemul monolitic. Acest sistem este un sistem de mașinării: fiecare mașinărie funcționează exact la fel ca toate celelalte produse din același magazin.

MOYERS: Ce voiai să spui atunci când ai scris că iubirea romantică a început în Occident prin „libido mai presus de credo"?

CAMPBELL: Ei bine, *credo* înseamnă credință, dar nu numai credința în legi, ci și încrederea că aceste legi au fost stabilite de Dumnezeu; și cu El nu te cerți. Aceste legi sunt o povară grea, dar încălcarea lor e un păcat și are legătură cu caracterul meu etern.

MOYERS: Acesta este credoul?

CAMPBELL: Acesta este credoul. Ai credință, apoi mergi la spovedanie și îți înșiri lista de păcate. În loc să te duci la preot și să-i spui: „Binecuvântează-mă, părinte, căci am fost extraordinar săptămâna asta", meditezi asupra păcatelor tale și, meditând la ele, devii cu adevărat păcătos. Credoul este, de fapt, o condamnare a dorinței de a trăi.

MOYERS: Și libidoul?

CAMPBELL: Libidoul este impulsul de a trăi. Vine din inimă.

MOYERS: Și inima este…

CAMPBELL: … inima este organul deschiderii față de altcineva. Această caracteristică umană este opusă caracteristicilor animalelor, care au în centru interesul personal.

MOYERS: Deci spui că iubirea romantică este opusă poftei sexuale, pasiunii sau sentimentelor religioase generale?

CAMPBELL: Da. După cum știi, căsătoria în culturile tradiționale era în general aranjată de familii. Nu era o decizie interpersonală. Chiar și în ziua de astăzi, ziarele din India au rubrici cu potențiale soții cărora le fac reclamă brokerii de nunți. Știam o familie din India, iar fiica lor urma să se căsătorească. Nu-l văzuse niciodată pe tânărul cu care avea să se mărite și își tot întreba frații: „E înalt? E brunet? E blond? Cum e?“

În Evul Mediu, acest tip de căsătorie era sanctificat de Biserică. Așa că ideea trubadurilor de Amor real interpersonal era extrem de periculoasă.

MOYERS: Fiindcă era o erezie?

CAMPBELL: Nu numai erezie, era adulter. Un fel de adulter spiritual. Din moment ce toate căsătoriile erau aranjate de societate, iubirea născută din întâlnirea ochilor avea o valoare spirituală mai înaltă.

De exemplu, în povestea lui Tristan, Isolda trebuia să se mărite cu regele Mark. Nu se văzuseră niciodată. Tristan este trimis s-o aducă pe Isolda la Mark. Mama Isoldei pregătește o poțiune de dragoste, pentru ca cei doi miri să se iubească cu adevărat. Această poțiune este lăsată în grija doicii care trebuia s-o însoțească pe Isolda. Dar aceasta o lasă nepăzită, Tristan și Isolda cred că este vin, o beau și sunt copleșiți de iubire. Oricum, deja se îndrăgostiseră, numai că nu știau. Poțiunea doar le-a aprins scânteia. Ne amintim cu toții din tinerețe acest tip de experiență.

Problema, din punctul de vedere al trubadurului, este că regele Mark și Isolda, care urmează să se căsătorească, nu

sunt cu adevărat calificați pentru iubire. Nu s-au văzut niciodată. Adevărata căsătorie este cea născută din recunoașterea identității din celălalt, iar uniunea fizică este doar taina sfântă care o confirmă. Nu începe invers, cu interesul fizic spiritualizat ulterior. Începe cu impactul spiritual al iubirii — Amor.

MOYERS: Cristos a vorbit despre „adulterul cu inima", încălcarea spirituală a uniunii, în minte și în suflet.

CAMPBELL: Fiecare căsătorie era o astfel de încălcare atunci când era aranjată de societate, și nu de suflet. Aceasta este semnificația iubirii curtenești din Evul Mediu. Se află în contradicție directă cu Biserica. Cuvântul AMOR scris invers este ROMA, Biserica Romano-Catolică, cea care confirma căsătoriile realizate în scopuri politice și sociale. Apoi a venit această mișcare ce valida alegerea individuală; asta numesc eu să-ți urmezi fericirea.

Dar, bineînțeles, e periculos. În povestea lui Tristan, după ce cuplul bea poțiunea de dragoste și doica își dă seama ce s-a întâmplat, se duce la Tristan și îi spune:

— Ți-ai băut moartea.

Iar Tristan îi spune:

— Moartea mea, adică această durere a iubirii?

Aceasta era una dintre principalele idei, că omul ar trebui să simtă durerea iubirii. În această lume nu se poate împlini acea identitate pe care o simte îndrăgostitul. Tristan spune:

— Dacă moartea mea înseamnă această agonie a iubirii, atunci e viața mea. Dacă moartea mea înseamnă pedeapsa pe care o vom suferi dacă ne află, o primesc. Și, dacă moartea mea înseamnă pedeapsa veșnică în flăcările iadului, o primesc și pe aceea.

Asta e cu adevărat măreț.

MOYERS: În special pentru catolicii medievali, care credeau în existența unui iad literal. Atunci, care este semnificația cuvintelor lui Tristan?

CAMPBELL: Tristan spune că iubirea lui e mai mare decât moartea și durerea, decât orice. Aceasta este afirmarea durerii vieții într-un mod grandios.

MOYERS: Și este dispus să aleagă durerea iubirii chiar dacă ar putea însemna suferință și pedeapsă veșnică în iad.

CAMPBELL: Orice carieră pe care o alegi urmându-ți fericirea ar trebui aleasă așa — fără să te lași speriat și descurajat de nimeni. Indiferent ce se întâmplă, aceasta este validarea vieții și a acțiunilor mele.

MOYERS: La fel și atunci când alegi iubirea?

CAMPBELL: La fel și atunci când alegi iubirea.

MOYERS: Ai scris odată că ideea din spatele iadului, ca și cea din spatele raiului, este că acolo te afli în locul potrivit pentru tine. Locul unde vrei să ajungi în final.

CAMPBELL: Era ideea lui Bernard Shaw; și, de fapt, ideea lui Dante înainte de el. Pedeapsa în iad este că ai parte pentru totdeauna de ceea ce ai crezut că vrei pe pământ.

MOYERS: Tristan a vrut iubirea, a vrut fericirea și a fost dispus să sufere pentru ea.

CAMPBELL: Da. Dar William Blake scrie în superba lui serie de aforisme, *Căsătoria raiului cu iadul*: „Pe când mergeam printre flăcările iadului… care îngerilor le par un chin“ — adică, pentru oamenii de acolo, care nu sunt îngeri, focul din iad nu este un foc al suferinței, ci unul al plăcerii.

MOYERS: Îmi amintesc că, în *Infernul* lui Dante, acesta îi privește pe marii amanți ai istoriei, aflați în iad. O vede pe Elena, o vede pe Cleopatra, îl vede pe Tristan. Ce înseamnă asta?

CAMPBELL: Dante preia atitudinea Bisericii cu privire la iad și consideră că amanții suferă acolo. Amintește-ți că îi vede și pe cei doi tineri îndrăgostiți din Italia zilelor lui, Paolo și Francesca. Francesca a avut o aventură amoroasă cu Paolo, fratele soțului ei. Iar Dante, ca un sociolog, spune:

— Dragă, cum s-a întâmplat asta? De ce s-a întâmplat?

Urmează cele mai cunoscute replici din Dante. Francesca îi spune că stătea cu Paolo sub un copac în grădină, citind povestea lui Lancelot și Guinevere:

— Și când am citit despre primul lor sărut, ne-am uitat unul la celălalt și nu am mai citit din carte în acea zi.

Acesta a fost începutul căderii lor.

Trubadurul refuză ca această experiență superbă să fie considerată păcat. Iubirea este sensul vieții — este punctul culminant al vieții.

MOYERS: Asta a vrut să spună Wagner în marea lui operă despre Tristan și Isolda? „În această lume lăsați-mă să-mi am lumea, să fiu blestemat cu ea sau să fiu salvat."

CAMPBELL: Da. Exact asta a spus Tristan.

MOYERS: Adică „îmi vreau iubirea, îmi vreau viața".

CAMPBELL: Exact, asta este viața mea și sunt dispus să suport orice suferință pentru ea.

MOYERS: A fost nevoie de curaj, nu-i așa?

CAMPBELL: *Este nevoie.* Chiar și să te gândești la asta.

MOYERS: Ai pus verbul la timpul prezent.

CAMPBELL: Da.

MOYERS: Chiar și în prezent?

CAMPBELL: Da.

MOYERS: Ai spus că toți acești pionieri în dragoste au decis să fie sursa și mijlocul propriei lor împliniri. Și-au dat seama că realizarea iubirii trebuie să fie cea mai nobilă lucrare a naturii și că înțelepciunea lor trebuie să vină din experiența proprie, nu din dogme, politică și diferite concepte sociale ale binelui. Acesta este începutul ideii romantice occidentale a individului care își ia viața în propriile mâini?

CAMPBELL: Absolut. În unele povești orientale mai apar astfel de exemple, dar acolo nu a devenit un sistem social. În lumea occidentală, acesta a devenit idealul de iubire.

MOYERS: Iubirea din experiența individuală, experiența proprie ca sursă a înțelepciunii?

CAMPBELL: Da, acesta este individul. Cea mai mare parte a istoriei sale, tradiția occidentală a inclus recunoașterea și respectul față de individ ca entitate vie. Funcția societății este aceea de a cultiva individul. Nu este funcția individului să susțină societatea.

MOYERS: Dar ce se întâmplă cu instituțiile — universitățile, corporațiile, bisericile, instituțiile politice ale societății noastre — dacă toți ne luăm lumea-n cap și ne urmăm iubirea? Nu apare o tensiune? Individ versus societate? Trebuie să existe un punct dincolo de care intuiția individuală, libidoul individual, iubirea individuală, impulsul individual de a face ce vrei — toate acestea să fie limitate — altfel, ar urma haos și anarhie și nicio instituție nu ar putea supraviețui. Chiar ești de părere că ar trebui să ne urmăm fericirea, iubirea, indiferent unde ne-ar duce?

CAMPBELL: Ei bine, trebuie să-ți folosești și mintea. Știi, se spune că o cale îngustă e periculoasă — ca tăișul unei lame.

MOYERS: Deci mintea și inima nu ar trebui să se războiască?

CAMPBELL: Nu, nu ar trebui. Ar trebui să coopereze. Mintea ar trebui să fie prezentă, iar inima ar trebui s-o asculte din când în când.

MOYERS: Sunt și momente în care inima conduce?

CAMPBELL: Asta ar fi de dorit în majoritatea timpului. Aici și-ar găsi locul cele cinci virtuți principale ale cavalerului medieval: cumpătarea, curajul, iubirea, loialitatea și curtoazia. Curtoazia înseamnă respect față de ordinea societății în care trăiești.

MOYERS: Deci iubirea nu merge singură, ci este însoțită de…

CAMPBELL: Este una dintre funcții. O iei razna dacă una dintre funcții domină întregul sistem și nu slujește ordinea.

Ideea medievală, în ciuda protestului față de autoritățile bisericești, era că societatea trebuie respectată. Totul se făcea conform regulilor. Atunci când doi cavaleri se luptau, nu încălcau regulile luptei, chiar dacă se luptau până la moarte. Curtoazia nu trebuia pierdută din vedere.

MOYERS: Existau reguli ale legii? Reguli ale iubirii? Reguli cu privire la adulter, de exemplu? Dacă privirea ți se întâlnea cu privirea cuiva care nu îți era soț sau soție, cum trebuia să reacționezi în epoca medievală?

CAMPBELL: Acela a fost începutul iubirii curtenești. Jocul avea reguli, iar regulile erau respectate. Aveau propriul lor sistem de reguli. Nu erau cele ale Bisericii, însă datorită lor jocul putea fi jucat armonios și putea avea rezultatele intenționate. Tot ce facem implică un sistem de reguli care stabilesc cum trebuie făcute lucrurile și cum să procedezi ca să le faci bine. Se spune că arta înseamnă să faci lucrurile bine. Iar comportamentul într-o idilă — ei bine, este posibil să fii un bădăran stângaci, așa că ar fi mult mai bine să știi anumite reguli care să-ți permită o exprimare mai elocventă și mai satisfăcătoare.

MOYERS: Deci era cavalerilor se dezvolta odată cu era iubirii romantice.

CAMPBELL: Aș spune chiar că erau același lucru. A fost o perioadă foarte ciudată, fiindcă era extrem de brutală. Nu exista o lege centrală. Fiecare era pe cont propriu și, bineînțeles, existau multe încălcări. Dar în această brutalitate exista o forță civilizatoare reprezentată de femei, care stabiliseră regulile jocului. Iar bărbații trebuiau să-l joace conform cerințelor femeilor.

MOYERS: Cum de femeile au avut influența principală?

CAMPBELL: Pentru că, dacă vrei să faci dragoste cu o femeie, ea deja are un avantaj. Termenul tehnic pentru ceea ce oferă femeia este *merci*. Femeia își oferă *merci*-ul. Acesta poate însemna permisiunea de a o săruta pe gât în fiecare an

de Rusalii, știi tu, ceva de genul acesta — sau poate însemna o noapte întreagă de iubire. Depinde de cum estimează femeia caracterul candidatului.

MOYERS: Deci existau reguli pentru această testare?

CAMPBELL: Da. Exista o cerință esențială — candidatul trebuia să aibă o inimă blândă, capabilă de iubire, nu doar de poftă carnală. Femeia încerca să testeze blândețea inimii candidatului, să afle dacă este capabil de iubire.

Trebuie să ținem cont și de faptul că toate aceste doamne făceau parte din nobilime, iar nobilii din acea vreme erau persoane destul de sofisticate și de competente, atât în brutalitate, cât și în gingășie. Nu știu cum ar putea cineva în ziua de azi să testeze blândețea unei inimi. Nici măcar nu știu dacă blândețea inimii ar mai fi un ideal pentru cineva.

MOYERS: Ce-ți sugerează ideea unei inimi blânde?

CAMPBELL: O inimă capabilă de — ei bine, pentru mine cuvântul-cheie este „compasiune".

MOYERS: Care înseamnă?

CAMPBELL: „A suferi cu". „Pasiune" înseamnă „suferință", iar „con" înseamnă „cu". Termenul nemțesc ilustrează și mai clar ideea: *mitleid* — „cu" (*mit*) „suferință" (*leid*). Ideea era să testezi bărbatul ca să vezi că e dispus să sufere pentru iubire, că nu este vorba doar de poftă carnală.

MOYERS: Joe, poate că această idee a apărut în epoca trubadurilor, dar era încă actuală în estul Texasului, la începutul anilor '50.

CAMPBELL: Atât de puternică este. A apărut în Provence în secolul al XII-lea și a ajuns până în Texas, în secolul al XX-lea.

MOYERS: Trebuie să recunosc că în ultima vreme a fost cam zdruncinată. Adică nu cred că mai este un test atât de serios cum era înainte. Eram recunoscător pentru acest test — cred. Nu sunt sigur…

CAMPBELL: La acea vreme, probele însemnau, de exemplu, să-l trimiți pe pretendent să păzească un pod. Traficul din Evul Mediu era oarecum stânjenit de acești băieți care păzeau poduri. Dar o probă putea să însemne și să-l trimiți în luptă. O femeie prea nemiloasă, care îi cerea pretendentului să-și rişte viața înainte să-i ofere ceva, era considerată *sauvage*, „sălbatică". De asemenea, femeia care se oferea fără probe era considerată tot „sălbatică". Era vorba de un joc foarte interesant de estimări psihologice.

MOYERS: Trubadurii nu intenționau să dizolve căsătoriile sau lumea, nu-i așa? Scopul lor nu era nici interacțiunea sexuală și nici apropierea sufletului de Dumnezeu. Ai scris: „Mai degrabă, trubadurii sărbătoreau viața prin experiența iubirii; iubirea ca o forță ce rafinează, ce sublimează, ce deschide inima către melodia tristă, dulce-amăruie, a iubirii, suferinței și bucuriei". Nu încercau să distrugă nimic, nu-i așa?

CAMPBELL: Nu, vezi tu, nu erau animați de dorința de putere. Ci de dorința experienței personale și a sublimării. Este destul de diferit. Nu au atacat direct Biserica. Ideea era sublimarea vieții într-un plan spiritual al experiențelor.

MOYERS: Iubirea e chiar în fața mea — Amor este calea ce-mi stă înainte, ochii…

CAMPBELL: … întâlnirea dintre ochi, da. „Prin ochi, iubirea capturează inima: /Căci ochii sunt iscoadele inimii."

MOYERS: Ce au învățat trubadurii despre *psyche*? Am auzit despre *psyche* — Eros a iubit-o pe Psyche —, și în prezent ni se spune că trebuie să ne înțelegem *psyche*-ul. Ce au descoperit trubadurii despre *psyche*-ul uman?

CAMPBELL: Au descoperit un aspect individual despre care nu se poate vorbi în termeni generali. Ceea ce contează sunt experiența individuală, angajamentul individual față de experiență, credința individului în experiența lui și pur și simplu trăirea experienței.

MOYERS: Deci iubirea nu este iubire în general, ci iubire față de *acea* femeie?

CAMPBELL: Pentru acea femeie unică. Exact.

MOYERS: De ce crezi că ne îndrăgostim de un anumit om și nu de altul?

CAMPBELL: Ei bine, nu-ți pot da un răspuns. E ceva foarte misterios, e ceva ca un impuls electric care este urmat uneori de agonie. Trubadurii celebrează agonia iubirii, acea boală pe care niciun doctor nu o poate vindeca, acele răni care nu pot fi vindecate decât de arma care le-a produs.

MOYERS: Și asta înseamnă?

CAMPBELL: Rana înseamnă rana pasiunii mele și agonia iubirii mele pentru această creatură. Singurul om care mă poate vindeca este cel care m-a rănit. Acest motiv apare sub forma simbolurilor în multe povești medievale. De exemplu, rana de lance care nu poate fi vindecată decât printr-o nouă atingere a lăncii.

MOYERS: Nu apărea ceva similar și în legenda Sfântului Graal?

CAMPBELL: În varianta monastică a poveștii, Graalul este asociat cu patimile lui Cristos. Graalul este cupa de la Cina cea de Taină și cupa în care a curs sângele lui Cristos când a fost coborât de pe cruce.

MOYERS: Atunci, ce reprezintă Graalul?

CAMPBELL: Se spune ceva foarte interesant despre originea Graalului. Unul dintre primii scriitori care l-au menționat zicea că Graalul a fost adus din rai de către îngerii neutri. Vezi tu, în războiul dintre Dumnezeu și Satana, dintre bine și rău, unii îngeri au trecut de partea Satanei și alții de partea lui Dumnezeu. Îngerii neutri au adus Graalul între cele două tabere. Reprezintă calea spirituală dintre perechile de contrarii, dintre frică și dorință, dintre bine și rău.

Tema poveștii Graalului este că pământul, țara, întregul teritoriu a fost pustiit. A ajuns un tărâm pustiu. Și care este

natura tărâmului pustiu? E un tărâm în care oamenii trăiesc vieți neautentice, fac ce fac și ceilalți, ce le spun ceilalți, fiindcă nu au curaj să-și trăiască viața. Acesta este tărâmul pustiu. Asta a vrut să ilustreze T.S. Eliot în poemul „Tărâmul pustiu".

Într-un tărâm pustiu, suprafața nu reprezintă ceea ce ar trebui să reprezinte, iar oamenii trăiesc vieți neautentice. Știi tu: „N-am făcut niciodată în viața mea ceea ce am vrut. Am făcut ce mi s-a spus".

MOYERS: Iar Graalul devine?

CAMPBELL: Graalul devine — cum să-i spunem — acel lucru obținut și realizat de oamenii care și-au trăit propriile vieți. Graalul reprezintă îndeplinirea celor mai înalte posibilități ale conștiinței umane.

Regele Graalului, de exemplu, era un tânăr simpatic, dar nu *câștigase* funcția de rege al Graalului. Iese călare din castel strigând: „Amor!" Un strigăt de luptă potrivit pentru un tânăr, dar nu și pentru gardianul Graalului. Un cavaler musulman, păgân, iese din pădure în calea regelui. Cei doi își potrivesc lăncile și se îndreaptă unul către celălalt. Lancea regelui Graalului omoară păgânul, dar lancea păgânului îl castrează pe regele Graalului.

Acest lucru înseamnă că separarea creștină dintre materie și spirit, dintre dinamismul vieții și tărâmul spiritului, dintre grația naturală și grația supranaturală este o separare ce a castrat natura. Mintea europeană și viața europeană au fost emasculate prin această separare. A fost ucisă adevărata spiritualitate, cea provenită din uniunea materiei cu spiritul. Și atunci, ce simboliza păgânul? Era un om din suburbiile Edenului. Era privit ca un om al naturii, iar în vârful lăncii lui era inscripționat cuvântul „Graal". Ceea ce înseamnă că natura intenționează ca Graalul să existe. Viața spirituală este floarea, parfumul, împlinirea vieții umane, nu o virtute supranaturală impusă.

Așa că impulsurile naturii sunt cele care dau autenticitate vieții, nu regulile unei autorități supranaturale — aceasta este semnificația Graalului.

MOYERS: Asta voia să spună Thomas Mann când a zis că omul este cea mai nobilă lucrare, fiindcă unește natura și spiritul?

CAMPBELL: Da.

MOYERS: Natura și spiritul tânjesc una după cealaltă. Iar Graalul căutat în aceste legende romantice reprezintă reunirea celor care au fost despărțite, reprezintă pacea reunirii.

CAMPBELL: Graalul devine simbolul unei vieți autentice trăite după propria voință, după propriul sistem de impulsuri; o viață trăită între perechile de contrarii bine și rău, lumină și întuneric. Unul dintre scriitorii care au consemnat legenda Graalului își începe opera epică printr-o scurtă poezie: „Orice faptă are și urmări bune, și urmări rele". Orice acțiune pe care o facem în viață are ca rezultat perechi de contrarii. Tot ce putem face este să ne înclinăm spre lumină, spre relațiile armonioase pe care ni le formează compasiunea — înțelegerea suferinței celuilalt. Aceasta este semnificația Graalului. Și acesta este mesajul care transpare din poveștile de dragoste.

În legenda Graalului, tânărul Parsifal a fost crescut la țară de către o mamă care refuzase viața la curtea regelui și voia ca fiul ei să nu știe nimic din regulile curții. Parsifal își trăiește viața după dinamica propriului sistem de impulsuri până când devine mai matur. Atunci, bărbatul care l-a antrenat să devină cavaler i-o oferă pe frumoasa lui fiică de nevastă. Iar Parsifal spune:

— Nu, trebuie să câștig o nevastă, nu s-o primesc.

Așa a început Europa.

MOYERS: Așa a început Europa?

CAMPBELL: Da — Europa individuală, Europa Graalului.

Când Parsifal ajunge la castelul Graalului, îl întâlnește pe regele Graalului, purtat pe o lectică, rănit, menținut în viață doar prin prezența Graalului. Din compasiune, Parsifal ar vrea să întrebe: „Ce te doare, unchiule?“ Dar nu o face, fiindcă instructorul lui l-a învățat că un cavaler nu pune întrebări inutile. Parsifal respectă regula, iar aventura eșuează.

Abia după cinci ani de chinuri și rușine, tânărul se întoarce la castel și pune întrebarea care îl vindecă pe rege și întreaga societate. Întrebarea exprimă nu regulile societății, ci compasiunea, deschiderea naturală a inimii omului către un alt om. Acesta este Graalul.

MOYERS: Este un fel de dragoste care…

CAMPBELL: Este compasiune spontană, o con-suferință.

MOYERS: Ce zicea Jung — că sufletul nu poate trăi în pace până când își găsește un „celălalt“, iar „celălalt“ este întotdeauna un „tu“? Aceasta este ideea romantică…

CAMPBELL: Da, exact, romantism. Acesta este romantismul. Despre asta sunt miturile.

MOYERS: Nu este vorba despre un tip sentimental de romantism?

CAMPBELL: Nu, sentimentalismul este un ecou al violenței. Nu este cu adevărat o expresie a vieții.

MOYERS: Ce crezi că ne spun toate acestea despre iubirea romantică? Despre sinele nostru individual?

CAMPBELL: Spun că ne aflăm în două lumi. Suntem în propria noastră lume, dar și în lumea care ni s-a oferit în exterior; problema este să le împăcăm armonios. Mă aflu în societate, deci trebuie să trăiesc după regulile acestei societăți. E ridicol să nu trăiești după regulile societății, fiindcă asta ar însemna că nu trăiești. Dar nu trebuie să lăsăm societatea să ne dicteze cum să trăim. Trebuie să ne construim propriul sistem; este posibil ca acesta să încalce așteptările societății

și societatea să nu accepte. Dar trebuie să trăiești în aria oferită de societatea care te susține.

Vine un moment — de exemplu, un război în care tinerii trebuie să se înroleze. Atunci trebuie luată o decizie enormă. Cât de departe ești dispus să mergi pentru a îndeplini ceea ce îți cere societatea? Ești dispus să ucizi oameni pe care nu-i cunoști? Pentru ce? Pentru cine? Toate lucrurile astea.

MOYERS: La asta mă refeream mai devreme, când am spus că societatea n-ar putea exista dacă toate inimile ar pribegi, dacă toate privirile ar hoinări.

CAMPBELL: Da, sigur. Dar să știi că unele societăți n-ar trebui să existe.

MOYERS: Mai devreme sau mai târziu…

CAMPBELL: …se dărâmă.

MOYERS: Trubadurii au dărâmat lumea veche.

CAMPBELL: Nu cred că ei au fost cei care au dărâmat-o.

MOYERS: A fost iubirea.

CAMPBELL: A fost — ei bine, cam așa ceva. Într-un fel, Luther a fost un trubadur al lui Cristos. Avea propria sa idee despre ce înseamnă să fii preot. Acea idee a zdrobit Biserica medievală și nu și-a mai revenit niciodată.

Să știi că e foarte interesant să te gândești la istoria creștinismului. În primele cinci secole d.Hr. erau mai multe tipuri de creștinism, o mulțime de moduri de a fi creștin. Apoi, în vremea lui Theodosius, în secolul al IV-lea, singura religie permisă în Imperiul Roman era creștinismul, iar singura formă de creștinism permisă era creștinismul bizantin. Vandalismul cu care au fost distruse templele păgâne antice este inegalabil în istoria lumii.

MOYERS: Au fost distruse de Biserica organizată?

CAMPBELL: Da, de Biserica organizată. De ce n-au putut creștinii să trăiască alături de altă religie? Care a fost problema lor?

MOYERS: Tu ce părere ai?

CAMPBELL: Cred că problema a fost puterea. Cred că impulsul de a obține puterea este impulsul fundamental din istoria Europei. Și a pătruns și în tradițiile noastre religioase.

Este interesant faptul că legendele despre Graal apar la vreo cinci sute de ani după ce creștinismul a fost impus în Europa. Ele reprezintă îmbinarea a două tradiții.

Pe la sfârșitul secolului al XII-lea, abatele Joachim de Floris a scris despre cele trei epoci ale spiritului. După Căderea din Rai, spunea el, Dumnezeu a trebuit să remedieze dezastrul și să reintroducă principiul spiritual în istorie. A ales o rasă care să-i transmită mesajul. Aceasta este epoca Tatălui și a lui Israel. Apoi, dintre acești oameni, pregătiți ca o rasă de preoți ca să devină vasul Întrupării, vine Fiul. Prin urmare, cea de-a doua epocă este cea a Fiului și a Bisericii, atunci când nu doar o singură rasă, ci întreaga omenire trebuia să primească mesajul voinței spirituale a lui Dumnezeu.

A treia epocă, despre care autorul scria pe la 1260 că urma să înceapă, este epoca Sfântului Duh, care vorbește direct individului. Orice om care întrupează sau aduce în viața lui mesajul Cuvântului este echivalentul lui Isus — asta este semnificația celei de-a treia epoci. Așa cum instituția Bisericii l-a înlocuit pe Israel, devenit arhaic, experiența individuală a înlocuit Biserica, devenită arhaică.

Așa au început pustnicii să plece în pădure pentru a căuta această experiență. Sf. Francisc de Assisi este considerat primul reprezentant al acestei mișcări. El era echivalentul lui Cristos, fiind el însuși o manifestare a Sfântului Duh în lumea materială.

Asta se afla în spatele căutării Graalului. În căutarea lui, Galahad era echivalentul lui Cristos. El a fost prezentat la curtea lui Arthur într-o armură roșu-aprins, de Rusalii, sărbătoarea pogorârii Sfântului Duh asupra apostolilor sub forma

unor limbi de foc. Fiecare dintre noi poate fi Galahad, să știi. Aceasta este o poziție gnostică față de mesajul creștinismului. Există documente gnostice, îngropate în deșert în vremea lui Theodosius, care exprimă această idee.

De exemplu, în Evanghelia gnostică după Toma, Isus spune: „Cel care bea din gura mea va fi ca mine și eu voi fi el". Aceasta este ideea poveștilor de dragoste din legendele Graalului.

MOYERS: Ai spus că în secolele XII-XIII a avut loc una dintre cele mai importante mutații ale simțirii umane și ale conștiinței spirituale, că a apărut un nou mod de a experimenta dragostea.

CAMPBELL: Da.

MOYERS: Și această nouă cale se opunea despotismului ecleziastic care îi obliga pe oameni, în special pe tinerele fete, să se căsătorească cu cine voia Biserica sau părinții lor. Ce influență avusese Biserica asupra pasiunii?

CAMPBELL: Voi răspunde întâi la prima parte: trebuie să conștientizăm că în viața domestică ajunge să se dezvolte o relație de iubire între soț și soție, chiar dacă sunt într-o căsătorie aranjată. Cu alte cuvinte, chiar și căsătoriile aranjate sunt pline de iubire. Este vorba de iubirea față de familie, care întreține o viață sentimentală bogată. Dar acolo nu apare celălalt lucru, șocul pe care îl simți când îți recunoști perechea sufletească în cealaltă persoană. Asta au susținut trubadurii și acesta a devenit idealul nostru în ziua de azi.

Dar căsătoria e căsătorie. Căsătoria nu e o relație amoroasă. O relație amoroasă e cu totul altceva. Căsătoria este un angajament față de tine. Cealaltă persoană este literalmente cealaltă jumătate a ta. Tu și ea sunteți unu. O relație amoroasă nu e așa. Este o relație de plăcere, care se termină atunci când începe să devină neplăcută. Dar căsătoria e un angajament pe viață și un astfel de lucru devine principala

grijă a vieții tale. În cazul în care căsătoria nu este principala grijă a vieții tale, nu ești căsătorit cu adevărat.

MOYERS: Crezi că iubirea romantică rezistă în căsnicie?

CAMPBELL: În unele căsătorii, da. În altele, nu. Dar problema, marele cuvânt din tradiția trubadurilor, este „loialitatea".

MOYERS: Ce vrei să spui prin „loialitate"?

CAMPBELL: Să nu înșeli, să nu trădezi — să rămâi fidel în ciuda încercărilor și suferințelor.

MOYERS: Puritanii numeau căsătoria „mica biserică dinăuntrul Bisericii". În căsătorie iubești în fiecare zi și ierți în fiecare zi. E o sfântă taină continuă — iubirea și iertarea.

CAMPBELL: Cred că termenul adecvat ar fi „canon", în sensul propriu. Supunerea individului față de ceva mai mare decât el. Viața adevărată a unei căsătorii sau a unei povești de dragoste adevărate stă în relație, acolo unde te afli și tu. Înțelegi ce spun?

MOYERS: Nu, nu-mi e foarte clar.

CAMPBELL: Știi, e ca simbolul yin/yang. Eu sunt aici, ea e aici, noi suntem aici. Când trebuie să fac un sacrificiu, nu-l fac pentru ea, ci pentru relație. Resentimentele împotriva celuilalt nu-și au locul. Acum, viața ta stă în relație. Asta înseamnă o căsătorie. În schimb, într-o relație amoroasă sunt două vieți aflate într-un raport mai mult sau mai puțin reușit, pentru o vreme, până când devine neplăcut.

MOYERS: În căsătoria religioasă, ceea ce Domnul a unit rămâne unit și nu poate fi desfăcut de către om.

CAMPBELL: Era o unitate încă de la început, iar căsătoria reface simbolic acea unitate.

MOYERS: Era o unitate încă de la început?

CAMPBELL: Căsătoria este recunoașterea simbolică a identității noastre — două aspecte ale aceleiași ființe.

MOYERS: Știi vechea poveste a profetului orb Tiresias?

CAMPBELL: Da, e o poveste măreață. Tiresias mergea prin pădure într-o zi, când a văzut doi șerpi care se împerecheau. Și-a pus toiagul între ei și a fost transformat într-o femeie, apoi a trăit ca femeie câțiva ani. Mai târziu, Tiresias femeia mergea prin pădure, când a văzut doi șerpi care se împerecheau. Și-a pus toiagul între ei și a fost transformată înapoi în bărbat.

Într-o bună zi, pe Muntele lui Zeus…

MOYERS: Muntele Olimp?

CAMPBELL: Da, Muntele Olimp… Zeus și soția lui se contraziceau cu privire la cel căruia îi place cel mai mult sexul: bărbatul sau femeia. Bineînțeles, niciunul dintre ei nu putea decide, fiindcă erau de părți opuse ale baricadei. Atunci cineva a spus:

— Să-l întrebăm pe Tiresias.

Așa că s-au dus la Tiresias și l-au întrebat, iar el a spus:

— Bineînțeles, femeii îi place mai mult. De nouă ori mai mult decât bărbatului.

Dintr-un motiv pe care nu-l prea înțeleg, Hera, soția lui Zeus, s-a simțit jignită și l-a orbit pe Tiresias. Iar Zeus, simțindu-se oarecum vinovat, i-a oferit lui Tiresias darul profeției în orbirea lui. Aici este un mesaj interesant — când închizi ochii la fenomenele care te distrag, pătrunzi în intuiție și poți intra în contact cu morfologia, cu forma fundamentală a lucrurilor.

MOYERS: Care este ideea? Că Tiresias, fiindcă fusese transformat în bărbat și în femeie de către șerpi, cunoștea experiențele ambilor, așa că știa mai mult decât un zeu sau o zeiță?

CAMPBELL: Exact. În plus, el era simbolul unității dintre cele două sexe. Atunci când Ulise a fost trimis de Circe în lumea de dincolo, adevărata lui inițiere a avut loc după ce l-a întâlnit pe Tiresias și a conștientizat unitatea dintre bărbat și femeie.

MOYERS: Mereu m-am gândit că, dacă poți intra în legătură cu partea ta feminină sau, în cazul femeilor, cu partea ta masculină, ai știi ceea ce știu zeii și poate chiar mai mult.

CAMPBELL: Aceasta este informația pe care o obținem din căsătorie. Așa intri în legătură cu partea ta feminină.

MOYERS: Dar ce se întâmplă cu această autodescoperire în iubire atunci când ai de-a face cu altcineva și deodată îți trece prin cap: „O cunosc pe această persoană" sau „Vreau s-o cunosc pe această persoană"?

CAMPBELL: E ceva foarte misterios. E aproape ca și cum viața pe care o vei avea cu acea persoană ți-ar fi spus deja: „Acesta este omul cu care vei avea acea viață".

MOYERS: Acest sentiment vine dintr-o rezervă de amintiri pe care nu le înțelegem și nu le recunoaștem? Faptul că acea persoană ne impresionează în acel mod…

CAMPBELL: E aproape ca și cum ai reacționa la viitor. Îți vorbește din ceea ce urmează să vină. Are legătură cu misterul timpului și cu transcendența acestuia. Dar cred că atingem un mister foarte profund.

MOYERS: În propria ta viață, lași neatins acest mister? Sau crezi că este posibil ca oamenii să aibă o căsătorie și o relație în afara ei?

CAMPBELL: Tehnic, s-ar putea spune: „Da, bineînțeles".

MOYERS: Dar se pare că ceea ce oferim relației extraconjugale furăm de la căsătorie și diminuăm astfel loialitatea față de aceasta.

CAMPBELL: Cred că fiecare trebuie să-și lămurească aceste lucruri singur. Este posibil să simți acel șoc electric al iubirii după ce ai intrat într-o căsnicie; și este posibil să fie un șoc atât de puternic încât, dacă nu-i răspunzi, ți se va stinge întreaga vitalitate a iubirii.

MOYERS: Cred că aici este miezul întrebării. Dacă ochii sunt iscoadele inimii și îi aduc ceea ce dorește cu pasiune, inima va dori o singură dată?

CAMPBELL: Iubirea nu ne imunizează față de alte relații. Dar este posibil să ai o relație amoroasă, o poveste de dragoste reală, și în același timp să fii loial căsătoriei? Nu cred că asta s-ar putea întâmpla acum.

MOYERS: Pentru că?

CAMPBELL: S-ar dărâma. Dar loialitatea nu-ți interzice să ai o relație plină de afecțiune, chiar de iubire, cu o persoană de sex opus. Poveștile cavalerești descriu gingășia pe care o are în relațiile cu alte femei un cavaler loial iubirii lui; este o descriere plină de sensibilitate și delicatețe.

MOYERS: Trubadurii le cântau doamnelor lor chiar dacă nu prea aveau speranța de a începe o relație cu ele.

CAMPBELL: Da.

MOYERS: Mitologia spune cumva dacă e mai bine să fi iubit și să fi pierdut?

CAMPBELL: Mitologia la modul general nu prea tratează problemele iubirii personale, individuale. Te căsătorești cu cel cu care ai voie să te căsătorești. Dacă ești în acest clan, ai voie să te căsătorești cu acel om, dar nu cu celălalt și așa mai departe.

MOYERS: Atunci ce are a face iubirea cu moralitatea?

CAMPBELL: O încalcă.

MOYERS: O încalcă?

CAMPBELL: Da. Iubirea nu se exprimă după regulile de viață aprobate de societate. De aceea este totul așa de secret. Iubirea nu are nimic de-a face cu ordinea socială. Este o experiență spirituală mai înaltă decât cea a căsătoriei organizate social.

MOYERS: Atunci când spunem că Dumnezeu e iubire, are vreo legătură cu iubirea romantică? Mitologia creează vreo paralelă între Dumnezeu și iubirea romantică?

CAMPBELL: Asta a făcut. Iubirea era o vizită din partea divinității, de aceea era superioară căsătoriei. Aceasta a fost ideea trubadurilor. Dacă Dumnezeu este iubire, ei bine, atunci iubirea este Dumnezeu. Meister Eckhart a spus: „Iubirea nu cunoaște durere". Și exact asta a vrut să spună și Tristan când a zis: „Sunt gata să accept durerile iadului pentru iubirea mea".

MOYERS: Dar ai tot spus că iubirea implică suferință.

CAMPBELL: Aceasta este cealaltă idee. Tristan simțea iubirea — Meister Eckhart vorbea despre ea. Durerea iubirii nu este celălalt tip de durere, este durerea vieții. Ai putea spune că acolo unde-ți este durerea îți este și viața.

MOYERS: În *Epistola I către Corinteni*, e acel pasaj în care Pavel spune: „Dragostea suportă totul, suferă totul*".

CAMPBELL: E același lucru.

MOYERS: Și totuși, unul dintre miturile mele preferate este povestea persană care spune că Satana a fost condamnat la iad pentru că l-a iubit prea mult pe Dumnezeu.

CAMPBELL: Da, musulmanii au această idee conform căreia Satana l-a iubit cel mai mult pe Dumnezeu. Îl putem privi pe Satana în multe moduri, dar această perspectivă se bazează pe întrebarea: De ce a fost Satana aruncat în iad? Povestea standard spune că, atunci când Dumnezeu a creat îngerii, le-a spus să nu se închine la altcineva în afară de el. Apoi a creat omul, pe care îl considera superior îngerilor, și i-a pus pe îngeri să-l slujească. Iar Satana n-a vrut să se închine omului.

Din câte îmi amintesc din copilărie, în tradiția creștină acest lucru este considerat expresia egoismului Satanei. Nu voia să se închine omului. Dar în povestea persană, Satana nu se putea închina omului din cauza iubirii pentru

---

* 1 Corinteni 13:7. (*N.t.*)

Dumnezeu — nu I se putea închina decât Lui. Dumnezeu schimbase semnalele, înțelegi? Dar Satana era atât de loial primului set de semnale, încât nu le putea încălca, așa că în mintea lui — nu știu dacă Satana are suflet — nu se putea închina nimănui în afară de Dumnezeu, pe care îl iubea. Și apoi Dumnezeu îi spune: „Piei din ochii mei".

Cea mai mare tortură a iadului este absența Celui Iubit, adică Dumnezeu. Cum întreține Satana această situație în iad? Amintindu-și ecoul vocii lui Dumnezeu atunci când i-a spus: „Du-te în iad". Acesta este un mare semn de iubire.

MOYERS: Într-adevăr, cel mai mare chin este să fii despărțit de cel pe care îl iubești. De asta mi-a plăcut mitul persan. Satana îl iubește pe Dumnezeu…

CAMPBELL: …și este separat de el. Acesta este, de fapt, motivul suferinței Satanei.

MOYERS: Mai există o poveste persană despre primii doi părinți.

CAMPBELL: Da, e o poveste extraordinară. La început era unul singur, ce creștea ca o plantă. Apoi s-au separat și au devenit doi și au făcut copii. Iubeau copiii atât de mult, încât i-au mâncat. Dumnezeu s-a gândit: „Nu poate să continue așa". Astfel că a scăzut iubirea părinților cu vreo 99,9%, ca să nu-și mai mănânce copiii.

MOYERS: Și acest mit este despre…

CAMPBELL: Am auzit oameni spunând: „Ce omuleț adorabil, mânca-l-ar mama".

MOYERS: Deci, e despre puterea iubirii.

CAMPBELL: Puterea iubirii.

MOYERS: Atât de intensă, încât a trebuit redusă.

CAMPBELL: Da. Am văzut odată o imagine cu o gură larg deschisă cu o inimă înăuntru. Acest gen de iubire te mănâncă, te consumă. Este genul de iubire pe care mamele trebuie să învețe să-l reducă.

MOYERS: Doamne, învață-mă când să dau drumul.

CAMPBELL: Da. În India erau niște ritualuri care să ajute mamele să se detașeze în principal de fiii lor. Un guru, capelanul familiei, venea și îi cerea mamei să-i dea lucrul ei cel mai de preț. Putea fi o bijuterie foarte valoroasă sau așa ceva. Urmau un fel de exerciții prin care mama învăța să renunțe la ceea ce prețuia cel mai mult. În cele din urmă, trebuia să renunțe la fiul ei.

MOYERS: Deci în iubire este și bucurie, dar și durere.

CAMPBELL: Da. Iubirea este flacăra vieții și, din moment ce viața este suferință, așa este și iubirea. Cu cât e mai puternică iubirea, cu atât e mai mare durerea.

MOYERS: Dar dragostea suportă totul.

CAMPBELL: Ai putea spune că dragostea e o durere în sine — durerea de a fi cu adevărat viu.

VIII
Măștile eternității

Imaginile din mituri sunt reflexii ale potențialului spiritual din fiecare dintre noi. Contemplând imaginile miturilor, trezim aceste puteri în viața noastră.

* * *

MOYERS: După ce ai descoperit diferite viziuni asupra lumii, după ce ai pătruns în diferite culturi, civilizații și religii, ai identificat în acestea un element comun care să creeze nevoia existenței lui Dumnezeu?

CAMPBELL: Orice om care a avut experiența misterului știe că există o dimensiune a universului care nu este deschisă simțurilor sale. Într-una dintre *Upanișade* stă scris: „Atunci când, în fața frumuseții unui apus sau a unui munte, te oprești și exclami «Ah!», participi la divinitate". Un astfel de moment de participare implică o conștientizare a minunii și a frumuseții existenței. Oamenii care trăiesc în natură au astfel de experiențe în fiecare zi. Trăiesc constant cu ideea că există ceva mult mai mare decât dimensiunea umană. Totuși, tendința omului este de a personifica aceste experiențe, de a antropomorfiza forțele naturii.

Sistemul de gândire din Occident îl consideră pe Dumnezeu ca fiind sursa primă sau cauza energiilor și a minunii universului. Dar în majoritatea sistemelor de gândire orientale și în cele primitive, zeii sunt mai degrabă manifestări și furnizori ai unei energii impersonale. Zeii nu sunt sursa

energiei. Zeul este recipientul energiei. Iar forța sau calitatea energiei implicate ori reprezentate determină caracterul și funcția zeului. Există zei ai violenței, zei ai compasiunii, zei care unesc cele două lumi, cea văzută și cea nevăzută, și zei care sunt doar protectori ai regilor sau ai națiunilor în război. Toți aceștia sunt personificări ale energiilor. Dar sursa primordială a energiilor rămâne un mister.

MOYERS: Asta nu face ca soarta să fie un fel de anarhie, un război continuu între regi?

CAMPBELL: Da, așa este viața și așa este și mintea noastră — când avem de luat o decizie, va ieși război. De exemplu, când acționăm în funcție de alți oameni, putem avea patru-cinci posibilități. Influența divinității dominante din mintea mea este cea care îmi va determina decizia. Dacă divinitatea care mă ghidează e brutală, așa va fi și decizia mea.

MOYERS: Ce influență are acest lucru asupra credinței? Ești un om al credinței, al minunilor și…

CAMPBELL: Nu, nu am nevoie de credință. Am experiență.

MOYERS: Ce fel de experiență?

CAMPBELL: Experiența uluirii în fața vieții. Experiența iubirii. Experiența urii, a răutății și a dorinței de a-i da un pumn în falcă unui tip. Din punctul de vedere al imaginilor simbolice, acestea sunt forțe diferite care lucrează în mintea mea. Ai putea considera că fiecare dintre ele — uluirea, iubirea, ura — este inspirată de o divinitate diferită.

Când eram mic, fiind crescut în religia romano-catolică, mi s-a spus că am un înger păzitor pe umărul drept și un drăcușor ispititor pe umărul stâng. Și că deciziile pe care le iau în viață vor depinde de influența mai puternică a unuia sau a celuilalt. Copil fiind, am concretizat aceste gânduri, și la fel cred că au făcut și profesorii mei. Credeam că există cu adevărat un înger, că e o realitate, că drăcușorul este și el o realitate. Dar, în loc să le privesc ca pe realități concrete,

acum le pot privi ca pe metafore pentru impulsurile care mă influențează și mă ghidează.

MOYERS: De unde vin aceste energii?

CAMPBELL: Din propria noastră viață, din energiile corpului nostru. Diferitele organe din corpul nostru, inclusiv capul, se află în conflict unele cu celelalte.

MOYERS: Și de unde vine viața noastră?

CAMPBELL: Din energia supremă care reprezintă viața universului. Și acum o să spui: „Da, dar trebuie să fie cineva care generează acea energie"? De ce trebuie să spui asta? De ce nu se poate ca misterul suprem să fie impersonal?

MOYERS: Oamenii pot trăi cu ceva impersonal?

CAMPBELL: Da, și o fac peste tot. Trebuie doar să te duci la est de Suez. Știi că în Occident există această tendință de a antropomorfiza, de a accentua umanitatea zeilor, a personificărilor: de exemplu, Yahweh este fie un zeu al mâniei, al dreptății și al pedepsei, fie un zeu bun care te însoțește în viață, așa cum citim în *Psalmi*. Dar în Orient zeii sunt mult mai elementari, mai puțin ca niște oameni și mai mult ca niște forțe ale naturii.

MOYERS: Atunci când i se cere să și-l imagineze pe Dumnezeu, un copil din cultura noastră îl va descrie: „Un bătrân bărbos cu o robă lungă și albă".

CAMPBELL: Da, în cultura noastră. Este specific nouă să-l privim pe Dumnezeu ca având formă masculină, dar multe tradiții consideră că puterea divină are formă feminină.

MOYERS: Ideea este că nu ne putem imagina ceea ce nu putem personifica. Crezi că este posibil să ne concentrăm mintea pe ceea ce Platon numea „gânduri nemuritoare și divine"?

CAMPBELL: Bineînțeles. Asta este meditația. Meditația înseamnă să te gândești constant la o temă specifică. Se poate petrece la orice nivel. Eu nu separ foarte clar planul fizic și cel spiritual. De exemplu, meditația asupra banilor este o

meditație foarte bună. Creșterea unei familii este un subiect de meditație bun. Dar există și un tip de meditație solitară, de exemplu atunci când intri în catedrală.

MOYERS: Deci rugăciunea este, de fapt, meditație.

CAMPBELL: Rugăciunea înseamnă raportarea la un mister și meditația asupra lui.

MOYERS: Invocarea unei puteri din interior.

CAMPBELL: În romano-catolicism există o formă de meditație în care reciți aceeași rugăciune, rozariul, la nesfârșit. Asta îți adună mintea. În sanscrită, această practică este numită *japa*, „repetarea numelui sfânt". Blochează orice alt interes și îți permite să te concentrezi asupra unui singur lucru. Atunci, în funcție de puterea imaginației tale, poți experimenta profunzimea misterului.

MOYERS: Cum putem avea o experiență profundă?

CAMPBELL: Având o intuiție profundă a misterului.

MOYERS: Dar dacă Dumnezeu este doar un zeu pe care ni l-am imaginat, cum ne putem minuna în fața propriei noastre creații?

CAMPBELL: Cum ne poate îngrozi un vis? Trebuie să treci dincolo de imaginea pe care ți-ai format-o despre Dumnezeu și să ajungi la iluminarea conotativă. Jung a spus: „Religia este protecția împotriva experimentării lui Dumnezeu".

Misterul a fost redus la un set de concepte și idei, iar accentuarea acestora poate scurtcircuita experiența transcendentă, conotativă. Experiența religioasă supremă este experiența intensă a misterului.

MOYERS: Mulți creștini cred că, pentru a afla cine este Isus, trebuie să treci de credința creștină, de doctrina creștină, de Biserica creștină…

CAMPBELL: Trebuie să treci de reprezentarea imaginară a lui Isus. O astfel de imagine a zeului devine o obstrucție, o barieră. Te agăți de propria ideologie, de propriul mod de

gândire limitat, și, atunci când experiența reală se apropie de tine, o experiență mai intensă decât ești pregătit să simți, fugi de ea, agățându-te de imaginea din mintea ta. Și asta se numește că-ți păstrezi credința.

Știi ideea conform căreia spiritul urcă prin diferitele centre sau stadii arhetipale ale experienței. Începi cu experiențele animalice elementare de foame și lăcomie, apoi continui cu impulsul sexual și cu dorința de stăpânire. Toate aceste stadii ale experienței îți dau putere. Dar apoi, când este atins centrul inimii și ți se trezește compasiunea față de o altă persoană sau creatură, atunci când îți dai seama că tu și celălalt faceți parte din aceeași viață, se deschide un nou stadiu al vieții spirituale. Deschiderea inimii în fața vieții este simbolizată mitologic prin concepția imaculată. Ea semnifică aprinderea vieții spirituale în ceea ce era înainte un om animalic elementar ale cărui unice scopuri erau sănătatea, procrearea, puterea și puțină distracție.

Dar acum am ajuns la un alt nivel. Modul de viață religios începe cu sentimentul de compasiune, de concordanță sau chiar de identitate cu alt om sau cu un principiu care transcende eul, un principiu care s-a fixat în mintea ta ca fiind demn de venerație. Acest lucru ar putea declanșa o căutare care îți va consuma viața, căutarea experienței depline a acelei unice Ființe a tuturor ființelor pe care o reflectă toate formele temporale.

Putem experimenta acest fundament al existenței în două sensuri, unul cu formă și celălalt fără formă și dincolo de aceasta. Când îți experimentezi zeul cu formă, există o minte care și-l reprezintă și există un zeu. Există un subiect și un obiect. Dar scopul mistic suprem este unirea cu zeul. Astfel se transcende dualitatea și formele dispar. Nu mai există nimic, nici zeu, nici tu. Mintea ta, depășind toate conceptele, s-a dizolvat în identificarea cu fundamentul ființei tale, fiindcă imaginea

metaforică a zeului reflectă însuși misterul existenței tale, care este în același timp misterul existenței lumii.

MOYERS: Desigur, la baza creștinismului stă ideea că Dumnezeu era în Cristos, că aceste forțe elementare pe care le-ai menționat s-au întrupat într-o ființă umană care a împăcat omenirea cu Dumnezeu.

CAMPBELL: Da, iar la baza gnosticismului și a budismului stă ideea că același lucru este valabil și despre mine și tine. Isus a fost un personaj istoric care și-a dat seama că el și cel pe care îl numea Tată erau una; și și-a trăit viața conștient de natura sa de Cristos.

Am ținut odată un curs în care am vorbit despre cum să-ți trăiești viața conștient de Cristosul din tine, iar un preot din public (după cum mi s-a povestit ulterior) s-a întors către femeia de lângă el și i-a șoptit: „Asta e blasfemie".

MOYERS: Ce ai vrut să spui prin „Cristosul din tine"?

CAMPBELL: Am vrut să spun că nu trebuie să trăiești după propriul eu, după propriile dorințe, ci după sentimentul umanității — sentimentul de Cristos — din tine. O vorbă hindusă spune: „Doar un zeu se poate închina unui zeu". Trebuie să te identifici într-o oarecare măsură cu principiul spiritual pe care îl reprezintă zeul tău pentru tine, astfel încât să i te poți închina așa cum se cuvine și să trăiești conform legii lui.

MOYERS: Dacă vorbim despre zeul din noi, despre Cristosul din noi, despre iluminarea care vine din interior, nu riscăm să devenim narcisiști? Să dezvoltăm o obsesie față de sine care să ne distorsioneze perspectiva asupra noastră și asupra lumii?

CAMPBELL: Se poate întâmpla asta, bineînțeles. E un fel de scurtcircuitare. Dar scopul este să ne depășim pe noi înșine, să ne depășim conceptul de sine și să ajungem la esența acestei manifestări imperfecte pe care o considerăm sine. De exemplu, după o meditație ar trebui să oferim întregii lumi

toate beneficiile obținute, să le oferim tuturor ființelor vii, nu să le păstrăm pentru noi înșine.

Există două moduri în care poți să te gândești că ești Dumnezeu. Dacă te gândești: „Aici, în prezența mea fizică și în caracterul meu temporal, sunt Dumnezeu", ești nebun și ai scurtcircuitat experiența. Ești Dumnezeu, dar nu în eul tău, ci în adâncul ființei tale, acolo unde ești una cu transcendentul non-dual.

MOYERS: Ai spus mai demult că putem deveni cu toții mântuitori ai celor din jurul nostru — copii, soții, oameni iubiți, vecini —, dar niciodată nu putem fi Mântuitorul. Spuneai că putem fi mame și tați, dar niciodată Mama și Tatăl. Aceasta este o recunoaștere a limitării, nu-i așa?

CAMPBELL: Da, este.

MOYERS: Ce părere ai despre Isus Mântuitorul?

CAMPBELL: Nu știm prea multe despre Isus. Toate informațiile noastre provin din patru texte contradictorii care pretind că prezintă ce a spus și ce a făcut.

MOYERS: Scrise la mulți ani după moartea lui.

CAMPBELL: Da, dar, în ciuda acestui lucru, cred că știm cu aproximație ce a spus Isus. Cred că vorbele lui Isus din aceste texte sunt destul de apropiate de original. De exemplu, învățătura principală a lui Cristos este: „Iubește-ți dușmanii".

MOYERS: Cum poți să-ți iubești dușmanul fără să fii de acord cu ceea ce face el, fără să-i accepți agresiunile?

CAMPBELL: Îți spun eu cum: nu încerca să scoți paiul din ochiul dușmanului, scoate bârna din ochiul tău. Nimeni nu are dreptul de a desconsidera modul de viață al dușmanului său.

MOYERS: Crezi că Isus ar fi creștin, dacă ar trăi în zilele noastre?

CAMPBELL: Nu genul de creștin pe care îl știm. Probabil că ar fi mai similar cu acei călugări aflați în contact cu misterele spirituale înalte.

MOYERS: Deci ar fi fost posibil ca Isus să nu facă parte din Biserica militantă?

CAMPBELL: Nu e nimic militant la Isus. Nu citim nimic de acest fel în niciuna dintre evanghelii. Petru și-a scos sabia și a tăiat urechea slugii, iar Isus i-a zis: „Pune-ți sabia la loc“*. Dar Petru și-a mânuit sabia de atunci înainte.

Am trăit în secolul XX și îmi amintesc ce mi s-a spus când eram mic despre un popor care nu era încă și nu fusese niciodată dușmanul nostru. Ca să-i poată reprezenta ca potențiali dușmani și ca să justifice atacurile noastre asupra lor a fost lansată o campanie de ură, denaturare și denigrare ale cărei ecouri se aud și astăzi.

MOYERS: Și totuși, ni se spune că Dumnezeu e iubire. Cândva considerai că vorbele lui Isus, „Iubiți-vă dușmanii și rugați-vă pentru cei ce vă persecută, ca să fiți astfel fii ai Tatălui vostru, Care este în ceruri! Căci El face să răsară soarele Lui și peste cei răi, și peste cei buni și trimite ploaie și peste cei drepți, și peste cei nedrepți“**, reprezintă învățătura creștină cea mai înaltă, cea mai nobilă și cea mai curajoasă. Încă ești de aceeași părere?

CAMPBELL: După mine, compasiunea este experiența religioasă fundamentală și fără ea nu există nimic.

MOYERS: Știi ce pasaj din *Noul Testament* m-a marcat cel mai tare? „Cred! Ajută necredinței mele.“*** Cred în această realitate supremă, cred că o pot experimenta și că o experimentez. Dar întrebările mele n-au primit răspuns. Cred în întrebarea: „Există Dumnezeu?“

CAMPBELL: Acum câțiva ani am avut o experiență foarte amuzantă. Eram în piscina Clubului de Atletism din New York, unde mi-a fost prezentat un preot care era profesor la

---

* Matei 26:52. (*N.t.*)
** Matei 5:44-45. (*N.t.*)
*** Marcu 9:24. (*N.t.*)

una dintre universitățile noastre catolice. După ce am înotat, m-am întins pe un șezlong, iar preotul, care era lângă mine, m-a întrebat:

— Domnule Campbell, sunteți preot?

— Nu, părinte, i-am răspuns.

— Sunteți catolic?

— Am fost, părinte.

Apoi m-a întrebat — și mi se pare interesant cum a pus întrebarea:

— Credeți într-un zeu personal?

— Nu, părinte, i-am spus.

Iar el mi-a răspuns:

— Da, presupun că nu se poate demonstra rațional existența unui zeu personal.

— Dacă s-ar putea, părinte, atunci ce valoare ar mai avea credința?

— Domnule Campbell, a spus repede preotul, mi-a părut bine de cunoștință.

Și a plecat. M-am simțit de parcă aș fi executat o mișcare de jiu-jitsu.

Dar acea conversație m-a iluminat. Faptul că un preot catolic mă întrebase: „Credeți într-un zeu personal?" însemna că era conștient de posibilitatea unui zeu impersonal, adică o energie transcendentă. Conștiința Buddha este o conștiință imanentă, luminoasă, care hrănește tot ce există, tot ce e viu. Fără să ne dăm seama, trăim prin fragmente din acea conștiință, din acea energie. Dar modul de viață religios înseamnă să nu trăiești după intențiile egoiste ale acestui corp specific în acest moment specific, ci să ții cont de conștiința universală.

În recent descoperita *Evanghelie după Toma*, o evanghelie gnostică, citim pasajul: „Când va veni împărăția? întreabă discipolii lui Cristos". Cred că, în *Evanghelia după Marcu*,

capitolul 13, citim că sfârșitul lumii se apropie. Adică imaginea mitologică a sfârșitului lumii este luată drept previziune a unui eveniment real, fizic, istoric. Dar, în versiunea lui Toma, Isus răspunde: „Împărăția Tatălui nu va veni pentru că o așteptați. Împărăția Tatălui se întinde pe tot pământul și oamenii nu o văd" — așa că acum te privesc din această perspectivă și prin tine cunosc prezența divinității.

MOYERS: Prin mine?

CAMPBELL: Prin tine, bineînțeles. Atunci când Isus spune: „Cel care bea din gura mea va fi ca mine și eu voi fi el", vorbește din punctul de vedere al acelei ființe a ființelor, ființa din fiecare dintre noi, pe care o numim Cristos. Orice om care trăiește conform acestei idei este asemenea lui Cristos. Orice om care aduce în viața lui mesajul Cuvântului este echivalentul lui Isus. Asta este semnificația.

MOYERS: Deci asta vrei să spui prin „Radiez Dumnezeu către tine".

CAMPBELL: Da, asta faci.

MOYERS: Și tu către mine?

CAMPBELL: Vorbesc serios.

MOYERS: Și eu te iau în serios. Simt că există divinitate în celălalt om.

CAMPBELL: Nu numai asta, dar ceea ce reprezinți tu în această conversație și ceea ce încerci să scoți la iveală este o înfăptuire a acestor principii spirituale. Deci tu ești vasul. Tu radiezi spiritul.

MOYERS: Este valabil pentru orice om?

CAMPBELL: Pentru orice om care a atins în viața lui nivelul inimii.

MOYERS: Chiar crezi că există o geografie a *psyche*-ului?

CAMPBELL: Discutăm în termeni metaforici, dar s-ar putea spune că unii oameni trăiesc la nivelul organelor sexuale și atât. Pentru ei, acesta este sensul vieții. Aceasta este

filosofia lui Freud, nu? Apoi ajungi la filosofia adleriană a dorinței de putere, la ideea că viața este centrată pe obstacole și pe depășirea lor. Într-adevăr, și aceasta e o viață bună, și acestea sunt forme de divinitate. Dar se află la nivelul animalic. Apoi urmează un alt tip de viață, în care te oferi altora într-un fel sau altul. Acest tip de viață e simbolizat prin deschiderea inimii.

MOYERS: Care este sursa acelei vieți?

CAMPBELL: Trebuie să-ți recunoști viața în celălalt, să recunoști existența unei singure vieți în amândoi. Dumnezeu este imaginea acelei vieți unice. Ne întrebăm de unde vine această viață unică, iar oamenii care cred că toate lucrurile trebuie să fie create de cineva își spun: „Dumnezeu a creat-o". Deci Dumnezeu este sursa tuturor acestor lucruri.

MOYERS: Atunci, ce este religia?

CAMPBELL: Cuvântul „religie" vine din *religio*[*], „reconectare". Dacă vorbim despre viața unică din amândoi, atunci viața mea separată a fost conectată cu viața unică, a fost reconectată — *religio*. Acest lucru este simbolizat în imaginile religioase, în care este reprezentată tocmai această legătură.

MOYERS: Jung, faimosul psiholog, spune că cercul este unul dintre cele mai puternice simboluri religioase. Spune că aceasta este una dintre marile imagini primordiale ale omenirii și că, atunci când analizăm simbolul cercului, analizăm sinele. Ce părere ai?

CAMPBELL: Întreaga lume e un cerc. Toate aceste imagini circulare reflectă *psyche*-ul, așa că este posibilă existența unei relații între aceste conformații arhitecturale și structura noastră spirituală.

Atunci când un magician vrea să facă magie, desenează un cerc în jurul lui. În interiorul acestui cerc, al acestei arii

---

* *Re* („din nou") + *ligare* („a lega"). (N.t.)

închise ermetic, pot fi scoase la iveală puteri care se pierd în afara cercului.

MOYERS: Citeam despre o căpetenie amerindiană care spunea: „Atunci când ne așezăm tabăra, o așezăm în cerc. Atunci când vulturul își construiește cuib, îl construiește în cerc. Când privim spre orizont, orizontul e într-un cerc". Cercurile erau extrem de importante pentru unii amerindieni, nu-i așa?

CAMPBELL: Da. Dar le regăsim și în multe elemente pe care le-am moștenit din mitologia sumeriană. Am moștenit cercul cu cele patru puncte cardinale și trei sute șaizeci de grade. Anul sumerian oficial era de trei sute șaizeci de zile, cu cinci zile sfinte care nu intrau la numărătoare; în aceste zile aflate în afara timpului se țineau ceremonii în care societatea lor era asociată cu cerurile. Am început să pierdem noțiunea asocierii dintre cerc și timp, fiindcă acum avem ceasurile digitale, pe care timpul trece zumzăind. Ceasurile digitale ne dau sentimentul curgerii timpului. În Penn Station din New York este orologiu cu ore, minute, secunde, zecimi de secundă și sutimi de secundă. Când vezi cum trec sutimile de secundă, îți dai seama cum trece timpul prin tine.

Pe de altă parte, cercul reprezintă totalitate. Tot conținutul cercului este un singur lucru, este închis. Acesta este aspectul spațial. Dar aspectul temporal al cercului este acela că pleci, parcurgi un drum și te întorci întotdeauna. Dumnezeu este alfa și omega, sursa și sfârșitul. Cercul ne sugerează imediat o totalitate completă, fie ea în timp sau în spațiu.

MOYERS: Fără început și sfârșit.

CAMPBELL: Rotund, rotund, rotund. De exemplu, când vine luna noiembrie, sărbătorim din nou Ziua Recunoștinței. Când vine decembrie, sărbătorim din nou Crăciunul. Nu doar lunile calendaristice se succedă la fel, ci și zilele și nopțile.

Ne amintim de acest lucru când ne uităm la ceas și vedem ciclul timpului. E aceeași oră, dar altă zi.

MOYERS: China își spunea în trecut Regatul din Centru, iar aztecii aveau un termen similar despre ei înșiși. Presupun că orice cultură care își reprezintă ordinea cosmologică prin simbolul cercului se așază în centrul acestuia. De ce crezi că cercul a devenit un simbol universal?

CAMPBELL: Pentru că îl experimentezi tot timpul: în fiecare zi, în fiecare an, când îți părăsești casa și pleci într-o aventură — la vânătoare sau oriunde te-ai duce —, iar apoi te întorci. Există și o experiență mai profundă, misterul pântecului și al mormântului. Oamenii sunt îngropați în scopul renașterii. Asta este originea ideii de înmormântare. Așezi un om înapoi în pântecul mamei pământ, ca să renască. În unele imagini foarte timpurii, Zeița este reprezentată ca o mamă care primește sufletele înapoi în ea.

MOYERS: În lucrările tale — *The Masks of God*, *The Way of the Animal Powers* sau *The Mythic Image* —, întâlnesc adesea imaginea cercului, fie în configurații magice, fie în arhitectură antică și modernă; întâlnim cercul în templele indiene în formă de dom, în gravurile paleolitice în piatră din Rhodesia sau în viziunile profetului Ezechiel din *Noul Testament*, care vorbește despre roata din cer. Mă tot întâlnesc cu această imagine. Și acest inel, verigheta mea, este tot un cerc. Ce simbolizează?

CAMPBELL: Depinde de cum înțelegi căsătoria. Cuvântul „sim-bol“ în sine înseamnă două lucruri puse laolaltă. O persoană are o jumătate, cealaltă persoană are cealaltă jumătate și cei doi se unesc. Unirea inelelor completează cercul. Aceasta este căsătoria mea, aceasta este unirea vieții mele individuale într-o viață mai mare, unde doi sunt unu. Inelul arată că ne aflăm împreună în același cerc.

MOYERS: La instituirea unui nou papă, acesta primește inelul pescarului — un alt cerc.

CAMPBELL: Acel inel simbolizează ceea ce le-a spus Isus apostolilor, care erau pescari: „Vă voi face pescari de oameni". Acest motiv datează dinaintea creștinismului. Orfeu este numit „Pescarul", cel ce scoate la lumină oamenii care trăiesc ca peștii în apă. Este o idee veche a metamorfozei peștelui în om. Natura de pește este cea mai rudimentară parte animalică a caracterului nostru, iar religia intenționează să fie frânghia de care ne agățăm pentru a ieși de acolo.

MOYERS: Când este încoronat un rege sau o regină a Angliei, primește un inel de încoronare.

CAMPBELL: Da, pentru că inelul mai are și o altă semnificație — legământul. Regele este legat de un principiu. Nu-și trăiește doar propria viață. A fost însemnat. În riturile de inițiere, atunci când oamenii sunt sacrificați și tatuați, se leagă de ceilalți și de societate.

MOYERS: Jung folosește termenul *mandala* pentru cerc.

CAMPBELL: *Mandala* este cuvântul sanscrit pentru „cerc", dar un cerc coordonat sau conceput simbolic astfel încât să aibă sensul unei ordini cosmice. Când creezi mandale, încerci să-ți coordonezi cercul personal cu cercul universal. De exemplu, într-o mandala budistă foarte elaborată, zeitatea este situată în centru, ca sursă a puterii, a iluminării. Imaginile periferice sunt manifestări sau aspecte ale strălucirii zeității.

Atunci când îți creezi o mandala proprie, desenezi un cerc și apoi te gândești la diferitele sisteme de impulsuri și de valori din viața ta. Apoi le pui laolaltă și încerci să-ți găsești centrul. Crearea unei mandale te disciplinează, adună toate aspectele împrăștiate din viața ta, te ajută să găsești un centru și să te ordonezi în raport cu el. Încerci să-ți coordonezi cercul cu cercul universal.

MOYERS: Ca să fii în centru?

CAMPBELL: Da, în centru. De exemplu, la amerindienii Navaho, ceremoniile de vindecare au loc prin picturi de nisip, care sunt practic mandale așezate pe pământ. Persoana care trebuie vindecată se așază în mandala, simbolizând intrarea în contextul mitologic cu care se va identifica — omul se identifică cu puterea simbolizată. Și în Tibet apare ideea picturii mandalelor în nisip, acestea fiind utilizate și în scopul meditației. Călugării tibetani pictează în nisip imagini cosmice care reprezintă forțele spirituale implicate în viețile noastre.

MOYERS: Se pare că există un efort de a centra viața individuală cu centrul universului…

CAMPBELL: …prin imagistica mitologică, da. Imaginea te ajută să te identifici cu forța simbolizată. Nu te poți aștepta ca o persoană să se identifice cu ceva nediferențiat. De aceea este util să oferi acestui ceva caracteristici care sugerează anumite revelații.

MOYERS: Există o teorie conform căreia Sfântul Graal reprezenta centrul armoniei perfecte, căutarea perfecțiunii, a totalității și a unității.

CAMPBELL: Se vorbește despre mai multe surse ale Sfântului Graal. Una dintre ele este un ceaun cu multe Graaluri aflat în casa zeului mării, în adâncurile inconștientului. Energiile vieții ne vin din adâncurile inconștientului. Ceaunul este sursa inepuizabilă, centrul, izvorul din care iese viața.

MOYERS: Crezi că acesta este inconștientul?

CAMPBELL: Nu doar inconștientul, ci și valea întregii lumi. Lucrurile prind viață tot timpul în jurul nostru. Viața curge în lume dintr-o sursă inepuizabilă.

MOYERS: Ce părere ai despre faptul că întâlnim aceleași imagini în culturi extrem de diferite, separate de timp și spațiu?

CAMPBELL: Acest lucru evidențiază existența anumitor puteri ale *psyche*-ului, comune întregii omeniri. Altfel nu ar fi posibile aceste similarități atât de detaliate.

MOYERS: Deci, dacă mai multe culturi diferite spun povestea creației sau povestea concepției imaculate sau povestea unui mântuitor care moare și învie, înseamnă că toate aceste povești vorbesc despre ceva dinăuntrul nostru, ceva ce trebuie să înțelegem.

CAMPBELL: Exact. Imaginile mitice sunt reflexii ale posibilităților spirituale ale fiecăruia dintre noi. Contemplând imaginile, trezim în viețile noastre puterile pe care le simbolizează.

MOYERS: Deci, atunci când o scriptură vorbește despre cum omul este făcut după chipul și asemănarea lui Dumnezeu, vorbește despre anumite calități pe care le posedă orice ființă umană, indiferent de religie, cultură sau geografie?

CAMPBELL: Dumnezeu ar fi ideea elementară supremă a omului.

MOYERS: Nevoia primitivă.

CAMPBELL: Și toți suntem creați după chipul lui Dumnezeu. Acesta este arhetipul suprem al omului.

MOYERS: Eliot vorbește despre punctul fix în lumea care se învârte, punctul în care mișcarea și repausul sunt una, centrul roții, care reunește mișcarea timpului și nemișcarea eternității.

CAMPBELL: Acesta este centrul inepuizabil reprezentat de Graal. Când apare viața, ea nici nu se teme și nici nu dorește, doar devine. Când deja este, începe să se teamă și să dorească. Atunci când poți să te debarasezi de frică și de dorință și să te întorci la starea de devenire, ai găsit acel centru. Goethe spune că dumnezeirea este eficace în ceea ce trăiește, nu în ceea ce e mort, în ceea ce devine și se schimbă, nu în ceea ce deja a devenit și s-a fixat. Deci, susține el, rațiunea tinde spre divinitate prin devenire și prin schimbare, în timp ce inteligența utilizează ceea ce s-a fixat deja, ceea ce este cognoscibil, cunoscut, ceea ce poate fi folosit pentru modelarea

vieții. Dar scopul cunoașterii de sine se află în acel punct arzând din tine, în acel ceva aflat în devenire, pentru care bunele și relele lumii nu au devenit deja, astfel încât nu simte frică și nici dorință. Aceasta este starea unui războinic care intră în luptă cu vitejie absolută. Aceasta este viața aflată în mișcare. Aceasta este esența misticismului războiului și, în același timp, al unei plante care crește. Mă gândeam la iarbă — la fiecare două săptămâni vine un tip să tundă iarba. Cum ar fi dacă iarba ar spune: „Păi, ce rost mai are, dacă ești tăiată încontinuu?“ Nu, ea continuă să crească. Asta este energia din centru. Acesta este sensul imaginii Graalului, a fântânii inepuizabile, a sursei. Sursei nu-i pasă ce se întâmplă după ce dă naștere existenței. Ceea ce contează este dăruirea, existența, devenirea dinăuntrul tău. Asta încearcă să-ți transmită toate miturile.

În mitologia comparată, comparăm imaginile dintr-un sistem cu cele din altul și amândouă devin mai clare, fiindcă una accentuează și exprimă mai clar un aspect al celeilalte și invers. Se clarifică una pe cealaltă.

Când am început să predau mitologie comparată, m-am temut că aș putea distruge credințele religioase ale studenților mei. Dar s-a întâmplat exact opusul. Tradițiile religioase primite de la părinți, tradiții care nu însemnau prea mult pentru ei, au fost iluminate cu o lumină nouă prin comparația cu alte tradiții, în care unele imagini similare fuseseră interpretate într-o manieră mai spirituală.

Am avut studenți creștini, evrei, budiști, câțiva zoroastrieni — toți au avut această experiență. Nu e niciun pericol în interpretarea simbolurilor sistemelor religioase, nu e niciun pericol dacă le numim metafore în loc să le considerăm realități. Astfel se transformă în mesaje care să te ghideze în experiența personală. Deodată, sistemul devine o experiență personală.

MOYERS: Credința mea e întărită de faptul că alții au avut aceleași dorințe și au căutat imagini similare prin care să exprime o experiență dincolo de straiele limbajului uman obișnuit.

CAMPBELL: De asta sunt utili clovnii și religiile care îi menționează. Miturile germanice și celtice sunt pline de personaje de acest fel, zeități cu adevărat grotești. Acestea nu sunt imaginea supremă, sunt transparente. „Uită-te prin mine, prin forma mea amuzantă."

MOYERS: Într-o tradiție africană e o poveste superbă. Un zeu mergea pe drum purtând o pălărie roșie pe jumătate și albastră pe cealaltă jumătate. Când fermierii se întorc de la câmp în acea seară, unii dintre ei întreabă:

— L-ați văzut pe zeul cu pălăria albastră?

Și ceilalți zic:

— Nu, nu, avea o pălărie roșie.

Și încep să se certe.

CAMPBELL: Da, acela este zeul trickster nigerian, Edshu. Și nu se oprește acolo. Întâi merge într-o direcție, apoi începe să meargă în cealaltă, dar își învârte și pălăria, ca să fie ori roșie, ori albastră. Atunci când doi țărani încep să se certe și sunt aduși la judecată în fața regelui, apare tricksterul și spune:

— E vina mea, eu am făcut-o și am vrut s-o fac. Cea mai mare bucurie a mea e să bag zâzanie.

MOYERS: E ceva adevăr acolo.

CAMPBELL: Sigur că da. Conform lui Heraclit, conflictul este creatorul tuturor lucrurilor mărețe. Este posibil ca o idee similară să fie implicită în simbolul tricksterului. În tradiția noastră, acest rol a fost îndeplinit de șarpele din Grădina Edenului. Atunci când totul era fixat și bun, el a aruncat un măr.

Indiferent ce sistem de gândire ai avea, nu poate include o viață fără limite. Atunci când ai impresia că totul e fixat,

apare tricksterul, totul explodează și revine la schimbare și devenire.

MOYERS: Joe, observ că spui aceste povești cu umor. Par să-ți placă, chiar și atunci când sunt despre lucruri ciudate și crude.

CAMPBELL: O diferență-cheie între mitologie și religia noastră iudeo-creștină este aceea că imaginile din mitologie sunt redate cu umor. Conștientizezi faptul că imaginea este un simbol. Te afli la distanță de ea. Dar în religia noastră totul este prozaic și extrem, extrem de serios. Nu poți să te prostești cu Yahweh.

MOYERS: Cum explici ceea ce psihologul Maslow a numit „experiențe de vârf", iar James Joyce — „epifanii"?

CAMPBELL: Păi, nu sunt chiar același lucru. Experiența de vârf se referă la momente reale din viață în care trăiești armonia existenței. Toate experiențele mele de vârf, pe care le-am recunoscut ca fiind experiențe de vârf, au avut loc în domeniul atletismului.

MOYERS: Care a fost Everestul experiențelor tale?

CAMPBELL: Când alergam la Universitatea Columbia, am avut parte de două curse superbe. În a doua cursă, știam că o să câștig chiar dacă nu aveam niciun motiv să cred asta; eram ancora*, tocmai primisem ștafeta, iar alergătorul care conducea era cu vreo treizeci de metri înaintea mea. Dar pur și simplu am știut și a fost experiența mea de vârf. Nimeni nu mă putea doborî în ziua aceea. Asta înseamnă să fii în formă maximă și s-o știi. Nu cred că am făcut în viața mea ceva mai bine decât am alergat în acele două curse — am trăit sentimentul de a fi la capacitate maximă și de a face o treabă perfectă.

MOYERS: Nu toate experiențele de vârf sunt fizice.

---

* Ultimul alergător care primește ștafeta, înainte de încheierea cursei. (*N.t.*)

CAMPBELL: Nu, există și alte tipuri de experiențe de vârf. Dar acestea îmi vin în minte când mă gândesc la experiențe de vârf.

MOYERS: Iar epifaniile lui James Joyce?

CAMPBELL: Acestea sunt cu totul altceva. Joyce spune că experiența estetică este cea care nu te determină să-ți dorești să posezi obiectul. Conform lui Joyce, o operă de artă care te determină să-ți dorești să posezi obiectul reprezentat e pornografie. Experiența estetică nu te determină nici să critici sau să respingi obiectul — el numește o astfel de lucrare „artă didactică" sau „critică socială sub formă de artă". Experiența estetică este pur și simplu admirarea obiectului. Joyce spune că pui o ramă în jurul obiectului și îl vezi întâi ca pe un singur lucru. Apoi conștientizezi relația dintre părțile sale, dintre fiecare parte și întreg și dintre întreg și fiecare parte. Acesta este factorul estetic esențial: ritmul — ritmul armonios al relațiilor. Iar atunci când artistul a atins un ritm reușit, trăiești o strălucire. Ești prins într-o transă estetică. Aceea este epifania. În termeni religioși, s-ar putea considera că aceasta este manifestarea principiului omniprezent al lui Cristos.

MOYERS: Chipul sfântului care îl privește pe Dumnezeu?

CAMPBELL: Nu contează cine este. Poate să fie și un om pe care îl consideri un monstru. Experiența estetică transcende etica și didactica.

MOYERS: Aici nu sunt de acord cu tine. Mi se pare că, pentru a experimenta epifania, obiectul pe care îl admiri, dar pe care nu vrei să-l posezi, trebuie să fie frumos într-un fel sau altul. Mai devreme, când ai vorbit despre experiența ta de vârf din timpul cursei, ai spus că a fost superbă. „Superbă" este un cuvânt ce ține de estetic. Frumusețea înseamnă armonie.

CAMPBELL: Da.

MOYERS: Dar ai spus că frumusețea se regăsește și în definiția epifaniilor lui Joyce, care au legătură cu arta și cu estetica.

CAMPBELL: Da.

MOYERS: Mi se pare că sunt același lucru, din moment ce ambele sunt frumoase. Cum poți să privești un monstru și să ai o epifanie?

CAMPBELL: Mai există o emoție asociată cu arta, care nu ține de frumusețe, ci de sublim. Cei pe care îi numim monștri pot fi sublimi. Reprezintă puteri prea vaste pentru ca formele de viață normale să le poată cuprinde. O întindere imensă este sublimă. Budiștii știu să realizeze acest efect în situarea templelor lor, care se află de obicei pe dealuri înalte. De exemplu, unele dintre grădinile templelor din Japonia sunt aranjate astfel încât să treci inițial printre obiecte situate foarte aproape unele de celelalte. Urci până când treci de un paravan și în fața ta se deschide orizontul. Cumva, odată cu această diminuare a eului, conștiința ta se extinde către o experiență a sublimului.

Un alt aspect al sublimului este acela de energie, forță, putere colosală. Știu câțiva oameni care se aflau în Europa Centrală atunci când anglo-americanii le-au bombardat orașele — unii dintre ei au descris această experiență inumană ca fiind nu doar oribilă, ci și sublimă în felul ei.

MOYERS: Am intervievat odată un veteran din al Doilea Război Mondial. Am vorbit despre experiența lui în Bătălia din Ardeni, în acea iarnă groaznică în care asaltul-surpriză al nemților a fost pe cale să reușească. L-am întrebat:

— Acum, uitându-te în urmă, cum ți se pare că a fost?

Iar el mi-a zis:

— A fost sublim.

CAMPBELL: Astfel, monstrul apare ca un fel de zeu.

MOYERS: Prin monstru te referi la…

CAMPBELL: Prin monstru mă refer la o prezență sau apariție cumplită, care îți detonează toate standardele de armonie, ordine și comportament etic. De exemplu, Vishnu aflat la capătul lumii apare ca un monstru. Distruge universul, întâi cu foc, apoi cu un potop care stinge focul și înecă tot. Nu mai rămâne decât cenușă. Tot universul și toate viețile din el au dispărut. Acesta este Dumnezeu în rolul distrugătorului. Astfel de experiențe trec dincolo de judecăți etice sau estetice. Etica dispare. În timp ce în religiile noastre, cu accentul pe componenta umană, se pune accentul și pe etică — Dumnezeu este considerat bun. Nu, nu! Dumnezeu e groaznic. Niciun zeu care a fost în stare să creeze iadul nu e un candidat pentru Armata Salvării. Gândește-te, sfârșitul lumii! Dar musulmanii au o vorbă despre Îngerul Morții: „Când Îngerul Morții se apropie de tine, e teribil. Când ajunge la tine, e extaz".

În sistemele budiste, în special cele din Tibet, Buddha meditatorul apare sub două forme: una pașnică și una furioasă. Dacă te agăți de eul tău și de mica lui lume temporală cu bucurii și tristeți, îl vei scoate la iveală pe Buddha cel furios. Va părea îngrozitor. Dar în momentul în care eul tău cedează, același Buddha meditator îți va aduce extazul.

MOYERS: Isus a spus că a venit să aducă sabia*, dar nu cred că intenționa ca noi s-o folosim împotriva aproapelui nostru. Voia s-o folosim ca să ne deschidem eul — am venit să vă eliberez de închisoarea eului vostru.

CAMPBELL: Există un termen sanscrit pentru asta — *viveka*, „discriminare". O imagine importantă a lui Buddha este reprezentată cu o sabie înflăcărată deasupra capului — pentru ce este sabia? Este sabia discriminării, a separării temporalului de etern. Este sabia care diferențiază ceea ce e etern de ceea ce e trecător. Tic-tacul timpului ține eternitatea la

* Matei 10:34. (*N.t.*)

distanță. Trăim în acest domeniu temporal. Dar în el se manifestă un principiu etern.

MOYERS: Experiența eternității.

CAMPBELL: Experiența a ceea ce ești.

MOYERS: Da, dar indiferent ce este eternitatea, acum este aici.

CAMPBELL: Și nicăieri altundeva. Sau oriunde altundeva. Dacă nu o experimentezi aici și acum, nu o să ai parte de ea în rai. Raiul nu este etern, doar durează pentru totdeauna.

MOYERS: Nu înțeleg.

CAMPBELL: Se consideră că raiul și iadul sunt pentru totdeauna. Raiul are un timp infinit. Dar nu este etern. Etern înseamnă dincolo de timp. Conceptul de timp ține eternitatea la distanță. Peste acea experiență profundă a eternității vin și trec toate suferințele și problemele temporale. Există un ideal budist de a participa de bunăvoie și cu bucurie la suferințele trecătoare ale lumii. Acolo unde există timp, există și suferință. Dar experiența suferinței se mișcă peste un sentiment de existență eternă, existență ce reprezintă viața noastră adevărată.

MOYERS: E o imagine cu Shiva, zeul Shiva, înconjurat de cercuri de foc.

CAMPBELL: Aceea este strălucirea dansului zeului. Dansul lui Shiva este universul. Poartă în păr un craniu și o lună nouă — moartea și renașterea în același moment, momentul devenirii. Într-o mână are o mică tobă care face tic-tac. Aceea este toba timpului, ticăitul timpului care ține la distanță eternitatea. Suntem închiși în timp. Dar în cealaltă mână, Shiva ține o flacără care topește vălul timpului și ne deschide mințile către eternitate.

Shiva e o zeitate extrem de veche, poate cea mai veche zeitate venerată încă în prezent. Există imagini din anii 2000-2500 î.Hr., mici sigilii care îl reprezintă în mod clar pe Shiva.

În unele dintre manifestările lui, Shiva chiar e un zeu oribil, ce reprezintă aspectele îngrozitoare ale naturii existenței. El este yoghinul arhetipal, care anulează iluzia vieții, dar este și creatorul vieții, generatorul și iluminatorul său.

MOYERS: Miturile au de-a face cu metafizica. Dar religia are de-a face și cu etica, binele și răul, cu felul cum trebuie să interacționez cu tine, cum trebuie să mă port cu tine și cu soția mea și cu aproapele meu sub ochii lui Dumnezeu. Care este locul și rolul eticii în mitologie?

CAMPBELL: Am vorbit despre experiența metafizică în care conștientizezi că tu și celălalt sunteți una. Etica reprezintă un mod de a te învăța cum să trăiești ca și cum ai fi una cu celălalt. Nu este nevoie să ai experiență, fiindcă doctrina religiei îți dă matrițe de acțiuni care implică o relație de compasiune cu celălalt. Te stimulează să acționezi așa, învățându-te că este un păcat să acționezi în propriul tău interes. Asta înseamnă identificarea cu propriul corp.

MOYERS: Iubește-ți aproapele ca pe tine însuți, fiindcă el este tu însuți.

CAMPBELL: Asta înveți când acționezi așa.

MOYERS: De ce crezi că atât de mulți oameni își doresc cu ardoare să trăiască pentru totdeauna?

CAMPBELL: Asta nu pot să înțeleg.

MOYERS: Crezi că frica de iad face alternativa mai dezirabilă?

CAMPBELL: Asta este doctrina creștină standard — ideea că la sfârșitul lumii va avea loc o judecată universală, cei care s-au comportat bine vor fi trimiși în rai, iar cei care s-au comportat rău vor fi trimiși în iad.

Originea acestei teme este în Egipt. Osiris este zeul care a murit și a înviat, iar aspectul lui etern va judeca toți morții. Mumificarea avea rolul de a pregăti persoana să dea ochii cu zeul. Dar este interesant în Egipt faptul că persoana care

merge la zeu trebuie să-și recunoască identitatea cu acesta. În tradiția creștină, așa ceva nu este permis. Deci, dacă am de ales între rai și iad, vreau raiul pentru totdeauna. Dar atunci când îți dai seama că raiul înseamnă să privești chipul lui Dumnezeu — acela ar fi un moment atemporal. Timpul explodează, așa că eternitatea nu este ceva ce durează pentru totdeauna. O poți simți aici și acum, în experiențele relațiilor din această lume.

Mi-am pierdut mulți prieteni, mi-am pierdut și părinții. Dar am început să simt foarte, foarte puternic că nu i-am pierdut. Momentele în care am fost cu ei vor exista pentru totdeauna în mine. Ceea ce am primit atunci rămâne în mine și asta îi face nemuritori.

Este o poveste în care Buddha s-a întâlnit cu o femeie care tocmai își pierduse fiul și suferea enorm. Buddha i-a spus:

— Îți sugerez să cauți în jurul tău pe cineva care nu a pierdut un copil drag sau un soț sau o rudă sau un prieten.

Este greu să înțelegi relația dintre mortalitate și acel ceva din tine care transcende mortalitatea.

MOYERS: Miturile sunt pline de dorința imortalității, nu-i așa?

CAMPBELL: Da. Dar uneori imortalitatea este înțeleasă greșit, ca fiind vorba despre veșnicia trupului, și atunci se transformă într-o bufonerie. Pe de altă parte, e cu totul altceva atunci când imortalitatea este identificată cu eternitatea din acest trup, din acest moment.

MOYERS: Ai spus că tot sensul vieții se învârte în jurul opoziției dintre existență și devenire.

CAMPBELL: Da. Devenirea e întotdeauna fracționară. Iar existența e totală.

MOYERS: Cum adică?

CAMPBELL: Păi, să ne gândim la procesul de a deveni om. În primii câțiva ani, ești copil, doar o fracțiune dintr-o

ființă umană. După câțiva ani, ești adolescent, din nou doar o fracțiune dintr-o ființă umană. La maturitate, ești tot fracționar — nu ești copil, dar nu ești nici bătrân. În *Upanișade* apare o imagine a acelei energii originare, concentrate, care a reprezentat Big Bangul prin care s-a format lumea, supunând toate lucrurile la fragmentarea timpului. Dar arta ne permite să vedem prin fragmentele timpului întreaga putere a existenței originare.

MOYERS: Frumusețea este o expresie a extazului de a fi viu.

CAMPBELL: Fiecare moment ar trebui să fie o astfel de experiență.

MOYERS: Și ceea ce vom deveni mâine nu este la fel de important ca această experiență.

CAMPBELL: Acesta este marele moment, Bill. Ceea ce încercăm să facem este să transmitem întreaga noastră existență prin modalitatea parțială de transmitere de care dispunem.

MOYERS: Dar, dacă nu-l putem descrie pe Dumnezeu, dacă limbajul nostru nu este adecvat, cum putem construi aceste clădiri sublime? Cum creăm aceste opere de artă care reflectă modul în care artistul îl vede pe Dumnezeu? Cum reușim?

CAMPBELL: Asta este ceea ce reflectă arta — modul în care artistul îl vede pe Dumnezeu, modul în care oamenii îl experimentează. Dar misterul suprem și inexprimabil este dincolo de experiența umană.

MOYERS: Deci, orice am experimenta, suntem nevoiți să ne formulăm experiența într-un limbaj pur și simplu insuficient.

CAMPBELL: Exact. De asta există poezia. Poezia este un limbaj care trebuie penetrat. Poezia implică alegerea specifică a unor cuvinte încărcate de implicații și sugestii ce trec

dincolo de cuvinte în sine. Atunci experimentezi strălucirea, epifania. Epifania este esența care transpare.

MOYERS: Deci experiența lui Dumnezeu este dincolo de descrieri, dar simțim nevoia de a încerca s-o descriem?

CAMPBELL: Exact. Schopenhauer, în splendidul lui eseu *Despre intenția aparentă din soarta individului*, arată că, atunci când ajungi la bătrânețe și îți contempli viața, aceasta pare să fi avut o ordine coerentă, să fi fost încadrată într-un plan, ca și cum ar fi fost creată de un romancier. Evenimentele care au părut întâmplătoare și neimportante la vremea lor devin factori indispensabili pentru crearea unei intrigi coerente. Deci cine a creat firul narativ? Schopenhauer sugerează că, așa cum visele sunt create de o latură a noastră din afara conștiinței, întreaga noastră viață este creată de voința din noi. Și, așa cum oamenii pe care pare că i-am cunoscut din întâmplare ajung factori principali în structurarea vieții noastre, și noi suntem agenți ce dau inconștient sens vieții altora. Acest angrenaj funcționează ca o mare simfonie, în care totul structurează tot restul. Iar Schopenhauer ajunge la concluzia că este ca și cum viețile noastre ar fi aspecte ale unui singur vis visat de un singur visător, un vis ale cărui personaje visează și ele; totul este conectat cu tot restul și totul este mișcat de acea unică voință de a fi, care este voința universală a naturii.

E o idee magnifică — o idee care apare în India, în imaginea mitică a Pânzei lui Indra, o pânză pe care este așezată o piatră prețioasă la fiecare intersecție dintre două fire; și fiecare piatră le reflectă pe toate celelalte. Totul apare în reciprocitate cu tot restul, deci nimeni nu poate fi învinovățit de nimic. Este ca și cum ar fi o singură intenție în spatele întregii existențe, o intenție care are întotdeauna sens într-un fel sau altul, chiar dacă niciunul dintre noi nu cunoaște sensul și chiar dacă niciunul dintre noi n-a trăit viața pe care a vrut-o.

MOYERS: Și totuși, cu toții am trăit o viață care a avut un scop. Asta crezi?

CAMPBELL: Nu cred că viața are un scop. Viața e o grămadă de protoplasmă care simte nevoia să se reproducă și să continue să existe.

MOYERS: Nu-i adevărat. Nu-i adevărat.

CAMPBELL: Stai puțin. Nu se poate spune că viața, pur și simplu, are un scop. Uite câte scopuri diferite are. Dar poți spune că fiecare încarnare are un potențial și misiunea vieții este aceea de a trăi potențialul. Cum? „Urmează-ți fericirea." Ceva din tine știe când te afli în centru, când ești pe calea cea bună sau pe calea greșită. Dacă o iei pe calea greșită pentru bani, ți-ai pierdut viața. Dacă stai în centru și n-ai niciun ban, tot ai fericire.

MOYERS: Îmi place ideea că nu destinația contează, ci călătoria.

CAMPBELL: Da. Așa cum a zis Karlfried Graf Dürckheim, „când te afli într-o călătorie și finalul ei pare să se tot îndepărteze, îți dai seama că finalul era călătoria".

Amerindienii Navaho au o imagine pe care o numesc „calea de polen". Polenul este sursa vieții. Calea de polen este calea spre centru. Ei spun: „Oh, frumusețe în fața mea, frumusețe în spatele meu, frumusețe în dreapta mea, frumusețe în stânga mea, frumusețe deasupra mea, frumusețe dedesubtul meu, înseamnă că sunt pe calea de polen".

MOYERS: Edenul nu a fost. Edenul va fi.

CAMPBELL: Edenul *este*. „Împărăția Tatălui se întinde pe tot pământul și oamenii nu o văd."

MOYERS: Edenul *este* — în această lume plină de durere și de suferință și de moarte și de violență?

CAMPBELL: Nouă așa ni se pare, dar acesta este. Acesta este Edenul. Când vezi împărăția întinsă pe tot pământul, vechiul mod de viață este anihilat. Acela este sfârșitul lumii.

Nu e un eveniment care se va petrece, ci un eveniment de transformare psihologică, vizionară. Nu vezi lumea materială, ci o lume a luminii.

MOYERS: Sunt de părere că acel pasaj puternic și misterios, „Cuvântul a devenit trup“*, reflectă prezența acestui principiu etern în călătoria omului, în experiența sa.

CAMPBELL: Poți găsi cuvântul și în tine.

MOYERS: Unde l-ai putea găsi dacă nu în tine?

CAMPBELL: S-a spus că poezia face să se audă cuvintele de dincolo de cuvinte. Iar Goethe spune: „Toate lucrurile sunt metafore“. Tot ceea ce este trecător e doar o referință metaforică. Asta suntem.

MOYERS: Dar cum te închini unei metafore, cum iubești o metaforă, cum mori pentru o metaforă?

CAMPBELL: Asta fac toți oamenii pământului — mor pentru metafore. Dar, când conștientizezi că sunetul AUM, sunetul misterului cuvântului, e peste tot, nu mai ai de ce să mori pentru nimic, căci cuvântul e peste tot în jurul tău. Doar stai liniștit, ca să-l vezi, să-l experimentezi, să-l cunoști. Asta este o experiență de vârf.

MOYERS: Explică-mi ce înseamnă AUM.

CAMPBELL: AUM este pentru urechile noastre sunetul energiei universului, cea pe care o manifestă tot ceea ce există. Sunetul începe în fundul gurii, „ah“, apoi îți umple gura, „oo“, apoi „mm“ închide gura. Când îl pronunți cum trebuie, sunetul include toate vocalele. AUM. Consoanele sunt privite ca simple întreruperi ale sunetului vocalic esențial. Astfel, toate cuvintele sunt fragmente din AUM, așa cum toate imaginile sunt fragmente ale Formei formelor. AUM este un sunet simbolic care te pune în contact cu existența răsunătoare a universului. Dacă asculți înregistrări în care călugării tibetani incantează

---

* Ioan 1:14. (*N.t.*)

AUM, înțelegi semnificația cuvântului. Este AUM-ul existenței în lume. Când ești în contact cu acest lucru și când îl înțelegi, ai parte de cea mai înaltă experiență de vârf.

A-U-M. Nașterea, începutul existenței și dezintegrarea, apoi reluarea ciclului. AUM este numită „silaba celor patru elemente". A-U-M — dar care este al patrulea element? Tăcerea din care începe AUM, tăcerea în care se întoarce, tăcerea care stă la baza lui. Viața mea este A-U-M, dar este și tăcerea de sub ea. Tăcerea este ceea ce numim imortal. Viața este mortalul și tăcerea este imortalul; nu ar exista mortal dacă n-ar exista imortal. Trebuie să diferențiem aspectul mortal și cel imortal al existenței noastre. După ce am trecut prin moartea părinților mei, din care m-am născut, am înțeles că între noi a fost mai mult decât relația noastră temporală. Bineînțeles că erau anumite momente în acea relație când primeam o demonstrație emfatică a naturii relației noastre. Pe unele dintre ele mi le amintesc foarte clar. Ies în evidență ca momente de epifanie, de revelație, de strălucire.

MOYERS: Sensul este, în esență, inexprimabil prin cuvinte.

CAMPBELL: Da. Cuvintele sunt întotdeauna caracterizări și limitări.

MOYERS: Și totuși, Joe, tot ce ne rămâne nouă, ființe umane mărunte, este limbajul acesta amărât care, oricât ar fi de frumos, nu reușește să descrie…

CAMPBELL: Exact, și de aceea e o experiență de vârf să treci din când în când de toate astea și să realizezi: „Oh… ah…"

Mulțumiri

Bill Moyers ar dori să le mulțumească următoarelor persoane pentru că au făcut posibilă această serie televizată:

Producători executivi: Joan Konner, Alvin H. Perlmutter

Producător al serialului: Catherine Targe

Producător asociat: Vera Aronow

Consultant: Betty Sue Flowers

Cercetători: Lynn Novick, Elizabeth Fischer, Ilisa Barbash

Asistenți de producție: John Farinet, John Moyers

Director de producție: Douglas P. Sinsel

Montaj înregistrări video: Leonard Feinstein, Girish Bhargava

Înregistrat în biblioteca din cadrul Lucasfilm Ltd., Ferma Skywalker, San Rafael, statul California, și în Muzeul American de Istorie Naturală, New York City.

Produs cu sprijinul Alfred van der Marck Editions.

O producție Apostrophe S Productions, Inc., în colaborare cu Alvin H. Perlmutter, Inc., și Public Affairs Television, Inc.

Serialul *Moyers: Joseph Campbell și puterea mitului* a fost posibil datorită finanțării din partea Societății pentru Transmisiuni Publice, posturilor publice de televiziune și Fundației John D. și Catherine T. MacArthur.

Index

a doua naștere/nașterea spirituală. *Vezi* Naștere 147, 252, 257
aborigeni, australieni 96, 119, 128
Agape 260-261
agricultură, timpurie 18, 133, 154, 157, 158
amerindieni 15, 37, 41, 215, 223, 296
amerindieni Apache 150
amerindieni Navaho 140-143, 150, 157, 299, 312
amerindieni Pima 76-77, 169-170
amerindieni Sioux 137, 141
amor 230
animale 61, 113, 116, 118, 119, 122, 126, 127, 142, 147, 153, 170, 184, 185, 203, 217, 232, 233, 239, 241, 247
animal familiar 122
arhetipuri, definiție 86-87
arhitectura, ca indicator al valorilor sociale 144
arme, ca simbol 157
artiști 99, 149, 204, 220, 233, 251
  creatori de mituri 134
AUM 313-314
automobile, ca simbol mitic modern 47
avion, ca simbol 48
balauri 195, 210-212
balena, ca simbol 207
bani 130, 176, 181, 312
basme 191
bizonul, mitul tribului Blackfoot 117-118, 123-125
bodhisattva 166, 229, 232
boșimanii africani 118-119, 134,
Buddha/budism 25, 27, 29, 51, 53, 61, 79, 95, 102, 111, 141, 160, 193, 194, 198-199, 200-202, 213, 217-218, 227, 229, 230, 232, 248, 293, 306, 309,
Cain și Abel 157
calculatoare 49
catedrala din Chartres 146-147, 251, 253
catedrale 145, 148
catolicism 288
cavaleria 218
căderea omului 276
călătoria
  ~ eroului. Vezi erou 14
  ~ spre interior 42, 70
căpetenia Seattle 67
căsătorie 30-32, 39, 126, 133, 225, 263-264, 277, 278, 280-282
  ~ aranjată 263, 264, 277
  definiție 30
  ~ vs. relație amoroasă 30-31, 277-278
  stadiile ~ 31
căutarea tatălui 237, 238
cercul, ca simbol 137, 295, 296, 297, 298
chakre (centre psihologice) pe coloana vertebrală 248
circumcizie 129
compasiune 167, 171, 172, 178, 186, 229, 234, 236, 247, 249, 257, 261, 269, 274, 289, 308
conștiință 17, 42-43, 96, 115, 161, 177, 293
  definiție 42-43
contrarii 58, 60, 79, 81-82, 85, 109, 157, 160-161, 239, 271, 273
creștinism 276-277
  Vezi și miturile creației, Dumnezeu, Isus Cristos
Cristos interior 75
Cristos. *Vezi* și Isus Cristos 36, 57, 72, 95, 100, 147, 160, 166-167, 169, 171, 173, 190, 193, 196, 200, 201, 214, 244, 248, 252-253, 264, 271, 275-276, 290, 291, 293-294, 304
culturi agrare 154-156, 160
dans în transă 134, 136
Dedal și Icar 188-189
democrație 57, 60
Diavolul/Satana 167, 198
droguri 41, 100
Dumnezeu
  găsirea lui ~ prin căsătorie 30-31
  muzele ca ~ 97
  ~ interior, *vezi* Cristos interior
Elan Negru 137, 150
energie și conștiință 240
epifanii 303

Eros 109, 260, 261, 270
erou
caracteristici 108-109
~ vs. lider 74, 183
eternitate 105, 112, 138, 170, 307
etică 67, 92, 244, 306
etos 34
eu
definiție 211-213
sacrificarea ~ în căsătorie 31-32
existență vs. devenire 177, 226, 307, 309, 310
experiență de vârf 313-314
extaz 14, 22, 112, 136, 137, 149, 161, 177, 192, 306
femeia
~ și iubirea curtenească 148
~ ca păcătoasă 79-80
~ ca simbol al formelor sensibilității 239
Vezi și Zeița, Mamă/Pământ
fericire 7, 140, 161, 165, 174, 175, 176, 177, 221, 312
filme 44, 45, 129
forme de sensibilitate 239
frică 85, 90, 108, 119, 161, 199, 200, 215, 218, 223, 224, 228, 229, 271, 300, 301
frumusețe 122, 127, 305, 312
Grădina Edenului 54, 80, 84, 167, 302
Vezi și căderea omului
imaculata concepția 20, 245-248, 252-253, 257, 289, 300
imaginație 17, 47, 75, 98, 109, 187, 225
imortalitate 309
inconștient 70-71, 86, 97, 134, 202, 207-208, 224, 299, 311
Indra 102, 103, 104, 105, 106, 255, 311
Iona 207, 208
Isis/Osiris/Horus 249, 250, 251, 252
Isus Cristos
~ interior 75
iubire
~ curtenească 148
~ romantică 262-263, 264, 278, 281
~ spirituală 261
îmbătrânire 115
împărtășanie
~ în Noua Guinee 159
Japonia 22, 54, 55, 305
Joyce, James 11, 12, 26, 108, 171, 172, 204, 230, 233, 303, 304, 305
conceptul de epifanie 233
Kali 50
Karma 231
Kennedy, John F., asasinarea și înmormântarea 9, 12
lege vs. etos 164, 268
libido 262
locuri sfinte 143
luna, ca simbol 78, 79, 156, 251, 296
magie 54, 202, 295
mama
părăsirea ~ la pubertate 129
Mama Pământ 66, 236
mandala 147, 298, 299
Marele Sigiliu al Statelor Unite 56-57, 60
mașinării ca simbol mitic modern 47
maternitate
~ ca sacrificiu 169
măștile eternității (imaginile lui Dumnezeu) 19, 285
mâncatul 78, 118, 246
Vezi și uciderea ca parte fundamentală a vieții
mântuitor 300
Vezi și Isus Cristos
meditație 43, 72, 100, 142, 145, 191, 288, 290
mediu
impactul ~ asupra mitului 140-141
locuri sfinte 143
metafore 47, 50, 53, 93, 99, 287, 301, 313
mit(ologie)
absența ~ în lumea modernă 130-131
creatorii de ~ 134
moartea/viața de după în ~ 114-115
definiții 20, 74-75, 83
~ vs. povești folclorice și basme 195-196
~ ca adevăr penultim 234
~ culturilor agrare 154-156
~ ca vis public 74
scopuri/funcții ale ~ 64-65
ritualul ca manifestare a ~ 130-131
știința și ~ 189-190
mitul furtului focului 184
mituri cu animale 79, 119
miturile creației 37, 85-86, 169
moarte 28-29, 70, 72, 75, 107, 114, 116, 131, 158-159, 168, 214-215, 228, 242, 249, 251-253, 264, 307
simbolismul înmormântării 297

~ în culturile agrare și în cele vânătorești 117-121, 154-156
~ ca viață 160-164
~ în raport cu nașterea 159-160
mod de viață religios 289, 293
monștri 59, 98, 193, 199, 210, 305
mortalitatea, ca primă condiție a vieții 11
Vezi și moartea
nașterea 29, 37, 75, 85, 136, 147
~ copilului ca moarte a părintelui 164
~ ca act eroic 181
~ în relație cu moartea 160-164
~ spirituală/simbolică 247
natură 52, 54, 63, 65, 66, 71, 79, 126, 141, 148, 166, 247, 256, 285
Nirvana 229, 231, 232
păcat 80, 92, 172, 190, 262, 266, 308
păsări, ca simboluri 110, 127, 184, 220, 240
personaje mitologice, oameni reali care reprezintă ~ 39
picturi rupestre 127
piramidă, ca simbol 56, 63
planul temporal al visului definiție 72
poezie 91, 94, 149, 192, 201, 234, 261, 273
povești din folclor 97
preot 25, 80, 92, 132, 149, 152, 162
funcția ~ 99, 251, 257
~ vs. șaman 99
principiul Gaia 66
psyche 72, 74, 86, 119, 122, 153, 180, 202, 256, 270, 294, 295, 299
rai și iad 92, 309
Ramakrishna 19, 92
Rambo 45, 47
rațiune 14, 56, 57, 61, 63
Războiul Stelelor 13, 48, 63, 186, 204-208, 237
Regele Graalului 167, 272
reîncarnare 11, 95, 96
relație amoroasă vs. căsătorie 277-278
religie 18-19, 22, 30, 50, 54, 151, 182, 232, 275, 308
conservatoare 40
Dumnezeu considerat bun
eroii 200-201
naturală vs. sociologică 92-93
originea ~ 295
~ vs. teologie 201
ritual 12, 18, 39, 117, 119, 122, 125, 130, 159, 162
~ ca manifestare a mitului 257
sentimentul de vină și ~ 116-119
vânătoarea ca ~ *Vezi* vânătoare/culturi vânătorești
căsătoria ca ~ 30-32, 133
rituri ale pubertății 220
rituri de inițiere 44, 100-101, 129, 180, 298
rituri de inițiere a bărbaților 128, 130
rituri de inițiere a femeilor 130-131
roata devenirii 232-233
roata norocului 174
sacrificiu/sacrificare 76, 140, 159, 161, 162, 169, 209, 278
~ animal *Vezi* Vânătoare/culturi vânătorești
~ eului 195, 305
~ eului în căsătorie 133
maternitatea ca ~ 169
~ de sine 171
~ ca victorie 192-193
sămânță, simbolismul ~ 153
sentimentul de „tu" 126, 142
sentimentul de vină 117, 119
sex 75, 80, 84, 109, 134-135, 159, 164, 241, 249, 260-261, 279
Sfântul Graal 299
Shiva 72, 105, 110, 111, 307, 308
simboluri 57, 61, 62, 78, 93, 239, 242, 248, 252, 253, 295
Sir Gawain și Cavalerul Verde 215
Skywalker, Luke. *Vezi* Războiul stelelor 9, 13, 14, 48, 63, 186, 206, 237, 315
societate
~ modernă, probleme 26-27, 30-31, 73-74
~ patriarhală 152
Solo, Han 186
Statele Unite, ca simbol 55, 56, 60, 67
stăpânul animalelor 18
sublim 305
suferință 11, 81, 107, 108, 166, 167, 169, 226, 227, 228, 229, 230, 232, 248, 265, 266, 269, 274, 282, 284, 307, 312
supranatural, conceptul de 28, 148
șamani
Elan Negru 137, 150
~ vs. preoți 99
șarpe 70, 77, 78, 79, 110, 222, 223, 224, 233
tatăl, ca prim dușman 120

tăcerea de dincolo de sunet (marea tăcere) 147
tehnologie 35
televizor 20, 45, 55, 168
timp 9, 12, 28, 30, 37-38, 41, 45, 49, 55, 71, 75, 78, 80-81, 84-86, 90, 99, 101, 103-106, 111, 127, 129, 136, 138, 141, 147, 164-165, 170-171, 173, 176, 180, 186-187, 190, 193-195, 197, 199, 213, 215, 219, 227, 230, 238, 243, 250-251, 253-254, 281, 290, 296, 299, 300-301, 306-307
tinerețe 219, 225
~ în miturile grecești 115-116
Tiresias 278, 279
transcendentul 60, 82, 87, 101, 109, 147, 291
treisprezece, simbolism 56, 57, 58, 59, 60, 257
Tristan și Isolda 263, 266
trubaduri 148, 260-261, 263, 266, 269-271, 275, 277-278, 281-282
uciderea ca parte fundamentală a vieții 319
Vader, Darth 205, 208, 209
vânătoare/culturi vânătorești 18, 68, 118, 121, 133, 150, 154-155, 157, 216, 224, 241, 297
vânătoarea de capete 164
viață
afirmarea ~ 108, 265
~ ca moarte 158, 160-161
experiența de a fi viu 310
semnificația ~ 107, 110
șarpele ca simbol al ~ 78-79
femeia ca simbol al ~ 131
vise 44-45, 66, 72-73
~ personale vs. arhetipale 75
vulturul, ca simbol 58, 59, 60, 68, 296
zei
~ trickster 184, 302-303
~ ai morții/ai sexului 164
definiție 285-286
geografia ca modelator al imaginilor zeilor 151, 294
imagini ale ~ (măști ale eternității) 19-20, 297, 299
~ locali 201
~ vs. Dumnezeul occidental 285-287
zeița cerului 144
zeița focului 120
Zeița Mamă/Pământ 63, 82, 242-243, 254